

XANIM İRAN TURABİNİN XATİRƏLƏRİ

Əkrəm Sadat Hüseyni

Kitabın adı:....Xanım İnan Turabının xatirələri
Müəllif:.....Əkrəm Sadat Hüseyni
Tərcümə edən:.....Zeynəb Hüseynzadə
Çap tarixi:.....2018
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....1000

Bismillahir rəhmanir rəhim

Ön söz

Təcavüzkar düşməyə qarşı mübarizə və müdafiə illərinin silinməz xatirələri o qədər dəyərləli və əvəzsizdir ki, gərək hər guşəsinin qəhrəmanını tapıb, bircə-bircə söhbətlərini dinləyək. O dövrün kişi və qadınlarından hər birinin maraqlı və öyüd dolu söz-söhbətləri var. Hansı ki, hər biri o böyük hadisənin bir və ya neçə epizodunu nəql edir. Doğrusu, həcmi mühüm deyil. Əsas məsələ bu xatirələrdəki səmimilik və sədaqətdir ki, onlara könül verməmək olmur.

İran Turabi xanım 1956-cı ilin mart ayında Həmədan vilayətinin Tuyserkan rayonunda dünyaya göz açıb. Elə uşaqlıq dövründən həyatını bürüyən problemlər heç vaxt onun təhsilə olan hədsiz marağının qarşısını ala bilməyib. Neçə il təhsildən yayınmağına baxmayaraq həmişə arzuladığı xalqa xidmət məqsədinə nail olaraq ömrünü bu sahəyə həsr edib.

Birinci fəsil

Çox ağır qripə tutulmuşdum. Artıq bitki dərmanları və şəfaverici çayların təsiri yox idi. Nəhayət, neçə gündən sonra anam dedi ki, həkimə getməliyik.

O zaman – təxminən 1970-ci ildə Tuyserkanda tək-cə bir xəstəxana var idi. Anam mənə ora apardı. Həkimə müraciət edənlərin arasında bir neçə kəndli gözə dəyirdi. Cırıq və yamaqlı paltarlarından və gün altında yanmış yanaqlarından bəlli idi ki, zəhmətkeş insanlardır. Onların arasında bir qadın onun uşağını qucağına alan tibb bacılarına yalvarırdı ki, həkim vəziyyəti ağır olan uşağına tez baxsın. Onlar da deyirdilər ki, həkim indi əməliyyat otağındadır, başqa həkim də yoxdur. Amma qadın yalvar-yaxar edir, onların arxasınca oyan-buyana qaçırdı və təsadüfən onlardan biri ilə toqquşaraq qucağında uşaqla birgə yerə yıxıldı. Yazıq qadın ağlaya-ağlaya dedi: "Heç kim bizi adam yerinə qoymur! Soruşmurlar da dərdin nədir?!"

Bu hadisəni görüb, çox qəhərləndim. Öz-özümə dedim ki, mən mütləq dərs oxuyub, tibb bacısı olmalıyam və elə Tuyserkanda, ya da bu bölgədə xalqa qulluq etməliyəm!

Lakin dərs oxuyub, tibb bacısı olmaq mənim üçün böyük arzu sayılırdı. Hələ dörd-beş il bundan əvvəl atamın maddi durumuna və "qız uşağının beşinci sinifdən artıq savada ehtiyacı yoxdur" – fikrinə görə, mənim təhsili davam etdirməyimə razı deyildi. Halbuki indiyədək bir an belə təhsil istəyindən daşınmamışdım və hələ də oxumağa böyük marağım var idi. Ailənin ikinci uşağı olub, böyük

bacım Müqəddəsdən on iki yaş kiçik idim. Anam deyirdi: "Səndən qabaq altı uşağım dünyaya gəlib, hamısına peyvənd vurulsa da Müqəddəsdən başqa heç biri sağ qalmadı. İstəmirdim səni də əldən verim, ona görə peyvənd vurdurmadım. Amma qırx günlüyündə su çiçəyi ilə yatalağa tutuldun. Həkimlər sağalmağını güman etməyib, dedilər ki, bu uşağı aparın evinizə, Allah istəsə, sağ qalacaq. Vəziyyətin ağır idi, bədənin su çiçəyinin qabarıqlarından yara olmuşdu, əyninə paltar geyindirə bilmirdik və yatağa uzatmaq da olmurdu. Anam bitki dərmanlarını yaxşı tanıyırdı və sənin müalicəni özü öhdəsinə aldı. Yatağına pambıq sərib, üzərinə parça çəkib, yatızdırdı. Hövsələ ilə bitkiləri dəmləyib, sənə içirtməyə başladı. Şükür olsun Allaha, yaraların günü-gündən sağaldı və özün də yaxşılaşdın."

Nənəm xan qızı idi və əri, yəni babam da Tuysərkanın "Zəhran" məhəlləsində Məmməd xan adı ilə tanınırdı. Anamdan eşitdiyimə görə, atam özü babam Məmməd xanın işçilərindən olub. Əslində, onunla qardaşı uşaq ikən valideynlərini itirir və Məmməd xan onları öz evinə aparıb, saxlayır. Atamın əsgərlik dövrü qurtardıqda, bir şəxsin vasitəsilə anama elçi göndərir. Məmməd xan atamın işgüzar və doğru bir cavan olduğunu nəzərə alaraq bu evliliyə razılıq verir. Nənəm də həmişə deyərmiş ki, istəmirəm qızımı elə adama verim ki, qaynanası və baldızı onu incitsinlər. Odur ki, nənəm də razı olur. O, yeganə övladı anamı çox sevdiyindən deyir: "Əgər Fatiməni birçə qardaşı olan Yədullaya (atam) versək, elə bizim evdə qala bilərlər. Beləliklə, mən də arxayın olaram ki, qızım yanımda qalır və sanki öz gəlinimdir." Beləliklə, atam da söz verir ki, həmişə Məmməd xanın evində qalsın.

Anam buna razı olmasa da onlar evlənirlər və həyətdəki evdə birgə həyata başlayırlar. Mən dünyaya gəlməzdən bir-iki il əvvəl babam dünyasını dəyişir. Yadımdadır, mən və böyük bacım Müqəddəs çox vaxt nənəmin yanında olardıq. Onun evi sanki öz evimiz idi. Hər gün həyətdəki evimizdən nənəmin evinə keçirdik. Böyük su arxı o həyətdən gəlib, bizim həyəətə daxil olurdu. Çox vaxt arxın kənarında oturub, oynayırdıq. Tuyserkanda baş verən zəlzələdən savayı uşaqlıq günlərimdən çox şey yadımda deyil. O zəlzələdə bir sıra evlər davam gətirməyib uçdu və bizim evin divarı da çatladı. Amma nənəmin evinə heç nə olmadı. Səhv etmərəmsə, o zaman dörd-beş yaşım var idi. Yay fəslinə təsadüf edən ara-sıra zəlzələlər bir aya qədər davam etdi. Hətta camaat şəhərin ətrafındakı sahələrə çəkilib, hər ailə özünə çadır qurmuşdu. Bu vəziyyət onlara ağır olsa da biz uşaqlara sanki dünyanı vermişdi. Daim bir yerə toplaşaraq noxud, kişmiş, buğda və çətənə gətirib, oynayırdıq.

Zəlzələlərdən sonra əmimlə atam iki mərtəbəli ev aldı və hamımız ora köçdük. Yadımda ikən, əsas işimiz əkinçilik idi. Atam şəhərin kənarında bir qədər torpaq sahəsini icarəyə götürmüşdü. Orada tütün yetişdirər, ondan başqa ehtiyacımız miqdarında tərəvəz əkər, hərdən artıq qalanı da satardıq. Demək olar, hər gün səhər bütün ailə üzvləri lazımı avadanlığı götürüb, piyada sahəməizə yola düşərdik. Anam elə orada bizim və fəhlələrin səhər və günorta yeməyini hazırlayırdı. Bacımla birgə mən də kiçik Xeyrulla və İbrahim qardaşlarımıza baxmaqda anamıza kömək edərdik. Bacım Müqəddəs neçə il dərs oxusa da axıradək davam etmədi. Amma mənə isə dərsə həvəsim çox, fikrim-zikrim məktəbə getmək idi. Səhərlər həmişə əkin sahəsinə gedəndə görürdüm ki, uşaqlar məktəbə

gedirlər. Hər dəfə anamdan soruşurdum: "Məni niyə məktəbə göndərmirsiniz?" Anam deyirdi: "Sənin yaşın azdır, bu yaşda məktəbə götürümlər. Çox da darıxma!" Hələ məktəbə getməmiş atam xəstələndi. Bağırsağ abstroksiyasına düşər olmuşdu. Atamın ağrılarını, anamın göz yaşlarını unutmamışam. Yadımdadır, bir gecə əmim atamı Kermanşaha - xəstəxanaya apardı və elə o gecə də əməliyyat olundu. Atam təxminən üç ay xəstəxanada yatdı və bir az sağaldıqdan sonra evə qayıtdı. Həkimlər tapşırırdılar ki, əməliyyatdan bir il sonrayadək heç bir işlə məşğul olmamalı, hətta bir kilo belə yük qaldırmamalıdır. Beləliklə, həyatın bütün yükü anamın üzərinə düşdü. Anam varlı ailədə böyüdüyündən və həmişə qulluqçuları olduğundan artıq indidən sonra ev-eşiyin və əkin işlərinin hamısını təkbaşına etməli idi. Əvvəllər çətin olsa da getdikcə hamısının öhdəsindən gəlirdi.

Nəhayət, arzuladığım gün gəlib çatdı və mən də məktəbə getdim. O gün həyatımın ən gözəl və ən yadda qalan anı olub. Məktəbimin adı da öz adı kimi "İran" idi. Təhsilə olan hədsiz həvəsə görə, elə əvvəldən dərslərimi yaxşı oxuyur və hər ili yüksək qiymətlə tamamlayırdım. Həmin illərdə artıq bacım Müqəddəs evlənib, Tehrana köçmüşdü. Odur ki, daha mən anamın yeganə köməkçisi idim və məktəb tapşırıqlarımla birgə Müqəddəsin də yeri və yükü üzərimə düşürdü. Əgər anama desəydim ki, dərslərim var, onda məktəbə getməyə icazə verməzdi. Bəzən elə olurdu ki, balaca bacım Xədicəni belimə bağlayıb həyət-bacanı yığışdırır, qabları yuyur və həm də xırda bacı-qardaşımın paltarlarını dəyişib, onlardan muğayət olurdu. Bu qədər işlə birgə beşinci sinifi yüksək qiymətlərlə başa vurdu. Əmim oğlu Əsədullah riyaziyyat

müəllimi idi və məsləhət gördü ki, altıncı sinifi də elə yayda oxuyum. Özü altıncı sinifin kitablarını tapıb gətirdi və onun nəzarəti ilə bütün dərsləri oxuyub, avqustda imtahan verdim və nisbətən yaxşı qiymətlə növbəti sinfə qəbul oldum. Bu böyük uğur idi və qohumlar arasında yeganə şəxs idim ki, bir il ərzində ardıcıl iki sinifi bitirmişdim. Məktəblərin açılışına bir şey qalmamışdı. Sevinclə o anı gözləyirdim. Bir gün atam dedi: "Kifayətdir, daha məktəbə getməyin lazım deyil!" Sanki dünya başıma çökdü. Nə qədər ağlayıb, yalvarsam da razılaşmayıb, dedi: "Mənim xoşum gəlmir qız uşağı çox dərs oxusun! Altıncı sinifdən sonra daha evlənmək, ailə qurmağın fikrində olmalıdır." O gün çox ağladım, hətta günorta və axşam yeməyini də yeməyib, yatdım. Ertəsi gün əmim oğlunun yanına getdim. Onlar ikinci mərtəbədə qalırdılar. Hadisəni danışdım. O da narahat oldu, birgə aşağı endik. Mən otaqdan bayırda dayandım, o isə içəri – atamın yanına daxil oldu. Uzun çəkən xahiş-minnətə baxmayaraq atam fikrini dəyişmədi. Onun heç cür qane olmadığını görüb dedi: "Mən İrani evimizə aparıb, özüm təhsilini üzərimə götürəcəyəm!" Atam bərk əsəbiləşdi və ayağa qalxıb, onun üzünə iki-üç şillə vuraraq dedi: "Sən kimsən ki, mənimlə söz güləşdirirsən?" Əmim oğlu çox narahat oldu və otaqdan çıxıb, mənə dedi: "Sənin təhsilinə görə mənmə döyülməli idim?" Bundan sonra mən də küsüb, əmimgilin evinə getdim. Anam dalımcə gəlib, dedi: "Tez qayıt evə! Atan əsəbiləşib. Özün bilirsən ki, sənin məktəbinin pulunu verə bilmərik." Mən də dedim: "Bəs, niyə Xeyrulla ilə İbrahim oxuya bilər, mən isə yox?" Anam dedi: "Onlar oğlandırlar, gərək oxusunlar!" Nə isə, bir həftə əmimgildə qaldım və evə qayıdarkən atamın mənimlə necə davranacağından qorxurdum. O günlər

mənə çox çətin keçdi və atamdan icazə ala bilməyərək evə qayıtdım.

Artıq ev və əkin işlərində yaxından kömək etməli idim. Atam əməliyyatdan sonra əvvəlki kimi işləyə bilmirdi və işlərin çoxunu anam görürdü. Yenə də hər gün səhər tezdən lazım olan avadanlığı götürüb, əkin yerinə gedirdik. Çöl işlərini xoşlamazdım, amma, naçar, sözə baxmalı idim. Orada bir sıra biş-düş işləri, gələn müştərilərə tərəvəz yığıb, satmaq və balaca bacım Xədicəyə baxmaq mənə aid idi. O ərəfələrdə mənə elçi göndərən də olurdu. Valideynlərim məni ərə vermək istəsələr də özüm hələ təhsil fikrində olub, evlənmək istəmirdim. Ona görə də onlarla razılaşırdım. Sahəminiz kənarında neçə su quyusu var idi və onların vasitəsilə əkin torpaqlarına su yetirilirdi. Onlara demişdim: "Dərs oxumağa qoymadınız, əgər indi də evlənməyə məcbur etsəniz, özümü bu quyulardan birinə atacağam!" And içmişdim ki, bunu edəcəyəm. Beləcə, dörd-beş il keçdi və mənə elçi gələn hər kəsə təhsilə görə "yox" – dedim.

Qabaqda dediyim kimi, o gün xəstəxanada özümə ciddi söz vermişdim ki, hökmən tibb bacısı olmalıyam. Evə qayıtdıqdan sonra atamla çox danışdım ki, heç olmasa, axşam növbəsində dərs oxuyum. Atam da, ola bilsin, bu neçə il ərzində evlənməyib, sözümün üstə durduğuma görə, razılıq verdi. Elə sevindim ki, sanki dünyanı mənə verdilər. Əmim oğlu Əsədulla məni Tuysərkanın axşam növbəli orta məktəbinə yazdırdı və mən bir daha dərs oxumağa başladım.

İkinci fəsil

Tuyserkanın iki meydanı var idi və birinə yuxarı, digərinə isə aşağı meydan deyirdilər. Orta məktəb aşağı meydana yaxın prospektlərdən birində yerləşirdi. Hər meydanda bir lövhə var idi və dövlətə aid, yaxud digər elan və afişalar ora vurulurdu. Həmişə sinif yoldaşlarımla ora gedib, elanları oxuyardıq. Artıq ümumi orta təhsil pilləsinin ikinci sinfini bitirmişdim və illik imtahanları verirdik. Bir gün sinif yoldaşlarımla məktəbdən qayıdarkən gözüm lövhədə bir elana sataşdı. Yaxınlaşıb oxumağa başladım. Yazılmışdı ki, "Həmədən Kənd Mamalıq Təlim Müəssisəsi" əhalinin sağlamlığının təmini məqsədilə qəsəbə və kəndlərə kadr yollamaq üçün mamalıq peşəsi üzrə kurslar təşkil edir və ən aşağısı altıncı sinfədək orta təhsili olan könüllüləri qəbul edir. Həmçinin qeyd edilmişdi ki, könüllülər bir illik gündüz və axşam növbəli kurslarda təlim alandan sonra işlə əlaqədar lazım gələn məntəqələrə ezam ediləcəklər. Qəbul vaxtına isə iki gün möhlət verilmişdi. Fikirləşdim ki, bu eynilə mənim arzuladığımdır. Əgər qəbul olsam, artıq arzuma çatacağımı düşündüm. Odur ki, evə qayıdıb, mövzunu əvvəl anama açıdım və dedim ki, atamdan icazə alanda, məni dəstəkləsin. Anam soruşdu: "Həmədana necə getmək istəyirsən? Çətin işdir!" Dedim: "Çətin də olsa həvəsim çoxdur, bir təhər dözəcəyəm." Anam narazı olmasa da atam əvvəl razılaşmadı. Söhbətə başlayıb, dedim: "Bu iş mənim gələcəyimə xeyirdir, həm də insanlara yardım edəcəyəm!" Nəhayət, razı olub dedi: "Bəs, Həmədana necə getmək istəyirsən?" Dedim: "Sadəcə sabah bir nəfər

mənimlə Həmədana gəlsin, görək nə edirik." Qardaşım Xeyrulla dedi: "Mən səninlə gələm." Xeyrulla özü Hüseyin Bəyatın diş klinikasında işləyirdi və diş həkimliyini praktiki olaraq ondan öyrənirdi. Ertəsi gün səhər Xeyrulla iş yerinə gedib, həkim Bəyatdan icazə almaq, eləcə də mənə mamalıq kursu ilə bağlı qərarım barədə onunla danışdı və o da təşviq edərək dedi ki, çox yaxşı fikirdir. Hətta özü də bizimlə Həmədana gəlməyə söz verdi. Nə isə, o gün səhər Xeyrulla və cənab Bəyatla mikroavtobusa minib, Həmədana yola düşdük.

Yadımda ikən, dördüncü gün olmalı idi. Atamın razılığından sonra yol boyu özümü xoşbəxt hiss edir və hər an arzuma daha da yaxın olduğumu güman edirdim. Allahdan istəyirdim ki, qəbul vaxtı da heç bir problem yaranmasın və hər şey qaydasında irəli getsin. Həmədana çatıb adresi öyrəndik. "Xoşbu Əli meydanı"nın yaxınlığında idi. Ora kimi nə qədər məsafə olduğunu bilmədən piyada yola düşdük. Xeyrulla özü dəfələrlə alver və başqa işlərlə bağlı Həmədana gəlmişdi. Amma mənə isə ilk dəfəm idi. Həmədan Tuyserkandan çox böyük idi, prospektləri, geniş meydanları vardı. Üzərində gülləri olan qara çarşabımı taxmışdım. Yol boyu bəzən hicabsız qadınlarla da rastlaşdıq. Eşitmişdim ki, Tehrandə və bəzi böyük şəhərlərdə bir sıra qadınlar hicabsız bayıra çıxırlar. Amma o zamanadək özüm görməmişdim və təəccüblə onlara baxaraq necə evdən çıxdıqlarını düşünürdüm. Tuyserkanda çarşabsız qadın yox idi və hətta qız uşaqlarına da uşaqlıqdan çarşab taxmağı öyrədərtilər. Tuyserkanda çarşab taxmayan yeganə şəxs ibtidai təhsil müəlliməsi olan bəhreynli bir xanım idi və yerli əhalidən deyildi. Çarşab taxmamağına baxmayaraq həmişə abırlı

paltar geyinib, hicabına riayət edər və sadəcə dərs zamanı başını açardı.

Yolumuz bir qədər uzun çəkdi. Nəhayət, kərpicdən tikilmiş iki mərtəbəli bir binanın qarşısına yetişdik. Qapısının yuxarısında üzərində bir şir ilə günəş əlaməti olan tabloda belə yazılmışdı: "Həmədan Kənd Mamalıq Təlim Müəssisəsi." Qardaşımla cənab Bəyat bayırda gözləməli oldular və mən içəri daxil oldum. Bina çox da böyük deyildi, döşəməsi beton plitələrdən idi və bir böyük balkonu vardı ki, kənarına dəmir məhəccər çəkilmişdi. Bir kişi – sonra bildim ki, oranın qarovulçusudur – mənə içəri yönəldərək dedi: "Dadsereşt xanımın yanına getməlisən." Salonun ilk otağı müəssisənin qəbul şöbəsi idi. Çarşabımı səliqəyə salıb, qapını döyərək içəri girdim. Təxminən otuz yaşlı bir qadınla üzləşdim. Əyninə ağ xalat geyinib, başına da kiçik ağ şlyapa qoymuşdu. Üzü makiyajlı və ayağında da kapron corab var idi. Mənə irəliyə dəvət edərək özü gedib, otaqdakı stolunun arxasında əyləşdi. Stolun üstündə bir telefon, bir İran bayrağı və bir də böyük dəftər var idi. Kənardə bir neçə stul da düzülmüşdü. Mühitin yad olduğundan həyəcanlansam da özümü ələ almağa çalışırdım. Daha çox qorxurdum ki, birdən qəbul olmayım. Bilmirdim ki, yeni mühitdə özümü necə aparım, amma bir qədər sonra doktor Dadsereşt xanımın təvazökar, mətanətli və səmimi bir qadın olduğunu hiss etdim. Məndən təhsilimin səviyyəsini soruşdu, mən də bir qədər məlumat verdim. O, hazırkı kursun müəyyən tələbləri haqda danışaraq dedi: "Bu təlim kursu tam sutka ərzində nəzərə alındığından sizin hər biriniz bu müddətdə ailənizdən uzaq olacaqsınız. Bununla belə, on beş gündən bir ailənizlə görüşə və evə qayıtmağa icazə verilir. Könüllülər yalnız dördüncü və beşinci gün günortadan sonra bayıra çıxı

bilərlər. Yeməklə təmin məsələsi də şagirdin öz öhdəsinə düşür." Mən şəraitlə razılaşdığımı bildirdim. Daha sonra o, bu işdə məqsədimi soruşdu. Dedim ki, xalqa yardım etmək üçün bu peşəni öyrənmək istəyirəm. Gülümsəyərək başını aşağı saldı və yenə mənə bir nəzər salıb dedi: "Rayonda böyüməyinə baxmayaraq gəlib, belə bir işə yiyələnmək istəyin müəyyən istedadla malik olduğunı göstərir. Hal-hazırda bizim bir nəfərə ehtiyacımız var ki, ümumi orta təhsil pilləsinin üçüncü sinfini də bitirmiş olsun. Deməli, burada söz verərək kursu qurtardıqdan sonra o bir ili də oxuyacaqsansa, mən səni qeydə alıram." Sevincimi gizlətmədən dedim: "Əlbəttə, söz verirəm! Niyə də verməyim!" Dedi: "Altıncı gündən dərslər başlayır. Şəkil, pasportun surəti və özünə lazım bildiyin qədər əşya, boşqab, qaşığı kimi şeylər gətirməlisən."

Qeydə alındığım zaman sevincimdən ayaqlarım üzərində dura bilmirdim və sanki uçurdum. Arzuma çatdığıma görə Allaha şükür edirdim. Qeydiyyatdan sonra o, mənə təhsil müəssisəsi ilə tanış etməyə başladı. Birinci mərtəbədə neçə iş otağı, neçə palata və bir dənə də sinif var idi. Qarovulçu ailəsi ilə zirzəmidə yaşayırdı və anbar da orada idi. Dadsereşt xanım palataların qapısını açır, mən də içəri nəzər salırdım. Hər otaqda dörd-beş çarpayı və bir paltar qarderobu var idi. Tələbələrin neçəsi yataqda uzanıb, neçəsi də oturmuşdu və bir-ikisi də mətbəxdə yemək bişirirdi. Qızlardan biri girdəşifət, güləruz bir qız idi və mənə yaxınlaşaraq xoşgəldin deyib, soruşdu: "Haradan gəlmisən? Heç çəkinmə, burada sənə pis keçməyəcək!" Sonralar öyrəndim ki, o özü yetimxanada böyüyüb. Təhsil müəssisəsində olan hər şey mənə çox maraqlı idi.

Müəssisədən çıxarkən üzümdən sevinc əskik olmurdu. Xeyrullaya dedim: "Qəbul oldum!" Hər ikisi sevinərək məni təbrik etdilər. Günorta yeməyi üçün yaxınlıqda olan bir qonaq evinə getdik. Səhv etməməyə, bozbaş yedik. Sonra yenə mikroavtobusa minib, axşam çağı Tuyserkana çatdıq. Evə girib, əvvəl anamla görüşdüm. Dedim: "Arzuma çatdım, qəbul elədilər!" Anam dedi: "Şükür Allaha, uğurlar olsun!" Atam da sevincini gizlətmədi. Onlara təhsil müəssisəsinin mühiti və şəraitindən danışmış, dedim ki, dərs başlayanadək bir həmkar kimi bizə maaş da veriləcək.

Dadsərəşt xanım demişdi ki, dərslər altıncı gündən başlayacaq, amma mənim şəklim yox idi. Altıncı gün gedib, şəkil çəkirdim. Orta məktəbdən təhsilə dair sənədimi də almalı idim. Müdir və müəllimlər dərsi buraxmağıma razı deyildilər. Deyirdilər ki, sənənin dərslərin yaxşıdır; attestatını al, ya müəllimə ol, ya da universitetə get. Amma mən müəllimə yox, həkim olmaq arzusunda idim.

Şəklimin və lazımlı əşyaların hazır olması iki gün çəkdi. Birinci gün Həmədana getməli idim. Son gecə sevincdən yuxum gəlmirdi. Bütün arzularıma çatdığımı və daha heç kimin və heç nəyin mənə mane ola bilməyəcəyini düşünürdüm. Bir yandan da inana bilmirdim ki, neçə günün içində həyatım dəyişilmiş və sabah evi məqsədim uğrunda tərk etməliyəm.

Səhər yola düşükdə, anam bir az narahat idi. Ona dedim: "İki həftədən bir cümələr evə gəlməyə icazə verilib." İki çamadanım var idi. Atam onları götürüb, mənimlə birlikdə gəlməli oldu. Yol boyu Həmədana maşınlarla çatana kimi atam dinmədi və mən də danışmadım. Həmədan gedən maşınına çatdıqda, bir

miqdar pul verib dedi ki, özümdən muğayat olum və işim olduqda, Həmədanda olan dostu Əkbərinin mağazasına gedib, zəng vurum. Daha sonra atamla vidalaşdım.

Yolda içimdə qəribə bir hiss vardı. Həm darıxır, həm də həyəcanlanırdım. Hamısı birgə qəlbimə hücum edirdi. Saat 9-da təhsil müəssisəsinə çatdıq. Artıq dərslərin başlanmasından üç gün keçirdi. Dadsereşt xanım soruşdu: "Niyə belə gec qayıtdın?" Dedim: "Sənədlərimi hazırlayınca gec oldu." O, qarovulçunun arvadı Munir xanımı çağıraraq dedi: "Bu qızı apar, gör, hansı otaqda yer varsa, çamadanını qoy və sonra sinifə göndər." Mənə də dedi: "Sinifə gələndə çarşabını çıxart." Munir xanımla birinci mərtəbədəki otaqlardan birinə getdik. Çamadanımı bir küncə qoydum. Dedi: "Əşyalarına görə nigaran olma, amma pulundan muğayat ol. İndiyədək bir şey (oğurluq) olmayıb, amma biz hamıya eyni tapşırığı veririk." Çarşabımı çıxartdım. Qara şalvarla uzun yubkam əynimdə idi. Hicabımı səliqəyə saldım və bir qələmlə dəftər götürüb, sinifə getdim. Sinifdə müəllim yox idi. Gedib, sinifin ən axırıncı partasında oturdum. Sinifin bir küncündə süni insan skeleti var idi. O vaxta qədər elə şey görməmişdim. Bir müddət gözlərimi ondan ayıra bilmədim. Mənim sinifə gəlişimdən bir az sonra doktor Dadsereşt içəri girdi. Uşaqlar hörmət olaraq ayağa qalxıb, oturduqdan sonra mənə baxaraq dedi: "Otağın müəyyənleşdimi?"

– Bəli.

– Dərstdən sonra keçən günlərin tapşırıqları və yazılarını otaq yoldaşlarından al. Bu gecədən etibarən özünü sinif yoldaşlarına çatdırmaq üçün çox çalışmalısan." Bunu deyib, dərslə başladı. Dərs insan anatomiyası haqqında idi. Daha sonra ana bətnindəki uşağın inkişaf

mərhələlərini izah etdi. Bu dərslər mənə çox yeni idi və maraqlı gəlirdi. Dərstdən sonra otaqlarımıza getdik. Məndən əvvəl qızlar otaq və otaq yoldaşlarını təyin eləmişdilər. Yoldaşlarım Zəhra ilə Fatimə Abbasi adlı iki bacı və Zəhra Səlməsi idi. Onlar dedilər: "Bu gün günorta və axşam yeməyinə bizim qonağımızsan. Amma sabahdan özün yemək bişirməlisən." Günorta yeməyi daşma plov idi və axşama da onun qalanını yedik. Danışdıq ki, elə dördümüz yeməyi birgə hazırlayaq və hər şeyin pulunu da bölüşdürərək hesablayaq. O axşam keçən dərslərin yazılarını onlardan alıb, dəftərimə köçürməyə başladım və bir-iki saat çəkdi. Yatağa uzansam da hələ yuxum gəlmirdi. Yoldaşlarım neçə saat idi ki, rahat yatmışdılar. Mən isə yeni yerimə öyrəşə bilmirdim. Bir həftə ərzində sinifin digər qızları ilə də tanış oldum. Təxminən otuz nəfərin hamısı Həmədan, Əsədabad və onların ətraf kəndlərindən idilər. Tuyserkandan yeganə şəxs mən idim.

İlk beş-altı ay yalnız nəzəri dərslərə həsr edildi. Dərslərin saatları çox idi və səhər və günortadan sonraya bölüşdürülmüşdü. Bir neçə dərsi Dadsereşt xanımın özü deyirdi. Bəzi dərslər üçün kişi müəllim gəlirdi. Onların dərşində mənimlə bir neçə qız utanırdıq. Müəllim bizi belə görüb, deyirdi: "Bu sizin gələcək işinizdir, utanmamalısınız. İndi dediklərimi sonralar iş zamanı həyata keçirməlisiniz."

Otaq yoldaşlarımdan razı idim. Birliklə dərş oxuyub, işləri bölüşdürürdük. Bir gün birimiz yemək bişirirdisə, digəri qabları yuyurdu. Dördüncü və beşinci günləri tətil idi və bayıra çıxma bilirdik. Dördüncü gün bizdən iki nəfəri Həmədanın tərəvəz bazarına gedib, bir həftəlik ehtiyacımızı alıb qayıdardı. Həmədan və Tuyserkanın kəskin qışı olurdu. Bununla belə qışda da tərəvəz

bazarından alver edirdik ki, xərcimiz az olsun. Bəzən buzda ayağımız sürüşüb, yerə yığılar və əzilərdik. Həmişə insanlara kömək arzusunda olduğum üçün belə şeylərdən narahat olmazdım.

Təhsil müəssisəsindən hər ay 450 tümən təqaüd verirdilər. Mən bilirdim ki, ailəmin mənə pul verməyə imkanı çatmır. Ona görə də verilən pulla elə dolanırdım ki, ailəmə də bir şey saxlaya bilim. Odur ki, hər on beş gündən bir evə getməyə bir sutkalıq icazə verilsə də ayda bir dəfə gedirdim. Gedəndə də evə lazım olanı alıb, aparırdım.

Birinci dəfə iki həftədən sonra qayıtdım. Mənə elə gəlirdi ki, uzun müddət səfərdə olmuşam. Yaman darıxmışdım. O vaxt hələ təqaüd almamışdım deyə, elə atamın verdiyi pulla bir qutu şirniyyat və bir qədər də meyvə alıb getdim. Anam məni görəndə, yaman sevindi. Ailəmizin hamısı sevindilər. O gün gecə yarısından bir saat keçməsinə baxmayaraq o ki var danışırıdık.

Kurs müddətində otaq yoldaşlarımla çox səmimi idik. Belə ki, hətta ailəvi gəl-get yaranmışdı. Bəzən mən onları Tuyserkana çağırır, ya da dördüncü-beşinci günlər həmədanlılar məni öz evlərinə dəvət edirdilər. Abbasi bacılarının ailələri dindar idi. Maddi durumları pis deyildi. Amma Zəhra Səlmasinin ailəsi kasıb idi. Anasının ısrarına baxmayaraq heç vaxt onlarda günorta və ya axşam yeməyinə qalmırdım. Bu üç nəfərin kənarında darıxmaq hissi məni çox da incitmirdi. Dördüncü-beşinci günlər təhsil müəssisəsində tək qalmayım deyə, bəzən onlar da mənimlə birgə qalırdılar. Qışda isə daha çox tələbə müəssisədə qalırdı. Tətil günlərində müəssisənin qarovulçusu uşaqlardan muğayat olurdu. Bəzən bir-iki tələbə qaldıqda, Munir xanım özü gəlib, tək

qalmamağımız üçün gecəni bizimlə birgə yatarı. Nəzəri kursun axırlarında bir gün dərs başlamazdan əvvəl Dadsereşt xanım gəlib dedi: "Bu gün doktor Məlikan xanım sizinlə söhbət etmək fikrindədir. O, səhiyyə idarəsinin direktoru və bu müəssisənin müdürüdür. Mən də onun nəzarəti altında işləyirəm. Diqqətli olun. Məlikan xanımın özünə məxsus xasiyyəti və qayda-qanunları var. Onu da mənim kimi mülayim və səhvlərə göz yumacağını sanmayın. Danışarkən pıçıldayıb, gülümsəmək olmaz. Sual da versə, ədəb-ərkanla cavab verin. Müəssisənin sahibidir və istədiyi şəxsi cəzalandıra, ya da qova bilər." Bunu deyib, bayıra çıxdı və neçə dəqiqədən sonra 45 yaşlı bir qadın qaşqabaqlı şəkildə kobudcasına qapını açıb içəri girdi. Dadsereşt xanım da onun ardınca daxil olub, səssizcə yanında dayandı. Hamımız hörmət üçün ayağa qalxdıq. O, quru bir tonla "Buyurun!" – deyib, təhsil müəssisəsinin ümumi proqramı və perspektivi haqda danışaraq dedi: "Siz kənd mamalıği sahəsi üzrə burada təlim alan ilk tələbələrsiniz. Müəllimlərinizin keçdiyi dərsləri yaxşı öyrənməlisiniz. Kursun sonunda verilən imtahanlardan lazımı balı topladığınız təqdirdə bir kadr kimi işlə təmin olunacaqsınız." Sonra neçəməzdən dərslə əlaqədar bir-iki sual soruşub, sinifi tərək etdi. Demək olar, heç kim onun davranışından razı qalmadı və hətta bəziləri ədalarını da yamsılamağa başladı.

Bahar fəslinin sonu bizim də nəzəri dərslərimiz başa çatdı və praktiki təhsil dövrünə keçdik. Təlim proqramına əsasən, bizi beş nəfərdən ibarət qruplara ayırdılar. Axırını gün Dadsereşt xanım praktiki təlim proqramını izah etdikdən sonra qızlardan birinə dedi: "Get, Munir xanıma de ki, formalarını gətirsin." O da əlində bir qalaq paltar gətirib, hər birimizə bir dəst verdi. Dadsereşt xanım

sinifdən çıxarkən dedi: "Bu paltarlar sizin məxsus uniformanızdır. Xəstəxana və klinikalara bunları geyib getməlisiniz." Uniforma ağ köynək, sarafan, xırda sürməyi şlyapa, corab və rahat ağ ayaqqabıdan ibarət idi. İş yerlərindən bayıra çıxdıqda da çiynimizə sürməyi fatanı atmalı idik. Paltarları bölüşdürərkən sinif bir-birinə dəydi. Bəzisi formaları otərəf-butərəfə çevirərək deyirdi: "Bu paltarı biz necə geyinəcəyik?!" Bəzisi də razı idi. Amma mənə qısa qollu köynək geyinmək və şlyapanı qoymaq çətin məsələ oldu. Dadsereşt xanımın iş otağına gedib, dedim: "Mən bu paltarı geyinə bilmərəm. Qollarım və saçlarım bayırda qalacaq!"

– Bu barədə qətiyyənlə danışma! Uniformanı geyinmək qanundur və başqa yolu yoxdur."

Çox narahat oldum. Otaqdan çıxarkən ağlayırdım. Qızlar ağlamağımın səbəbini soruşsalar da heç kimə bir söz demədim. Onların əksəriyyəti namaz qılan olmağına baxmayaraq heç biri paltara qarşı mənfi münasibət göstərmirdi. Çox götür-qoy etdim, hətta təhsil müəssisəsini tərk edib, evə getməyi də fikirləşdim. Amma buna görə müəssisənin mənə xərclədiyi haqqı ödəməli idim və mənim onu qaytarmağına imkanım yox idi. Çarəsiz olduğumu və əsasən də məqsədimi nəzərə alaraq belə qənaətə gəldim ki, orada qalmalıyam və ümidim vardı ki, Allah da mənə başlısalar. Həm də fikirləşdim ki, bu vəziyyət kursun sonunadək davam edəcək və ondan sonra hicabımı qoruya bilərəm. Beləcə, müəssisəni tərk etmək fikrindən daşındım.

O gündən etibarən hər gün əynimizdə uniforma bir mikroavtobusla hər qrupa təyin olunan klinika və ya xəstəxanaya gəldik. Adətən, şofer mənə görməsin deyər, gedib, lap arxada oturardım və çatdıqda da xəstəxananın

qapısından qadınlar şöbəsinə qədər qaçardım ki, məni görənlər az olsun. Əslində, daha çox qohum və tanışların məni bu vəziyyətdə görməsindən qorxurdum. Günortadan sonra saat 2-də bir daha avtomobil gəlib, bizi yenidən müəssisəyə geri aparırdı. Xörək yeyib, bir az istirahətdən sonra yenə gecə saat 12-yədək qadınlar şöbəsində işləyirdik. Klinikada işimiz adi pasientləri müayinə, diaqnoz, yüngül yaraların sargısı, sistem qoşma və iynə vurma kimi ibtidai təlimlər idi. Doğumla əlaqədar axşam müraciət edənləri qeydə alıb, qadınlar palatasında yerləşdirmək, onları doğuma hazırlığın təşkili və s. işlərimiz olurdu. Əksər praktiki təlimlərimiz hamiləliyin müayinəsi və uşaq dünyaya gətirmə əməliyyatları idi. Müraciət edən qadınların çoxu da azəri dilli idilər. Ona görə də bir-birimizi anlama bilmirdik. Mənimlə növbədə olan doktor Məhəmmədi də azəriyə bilməsə də Həmədanda yaşadığı bir-iki ildə neçə cümlə öyrənmişdi və mənə də öyrədirdi. Cibimə dəftər-qələm qoyub, öyrəndiyim hər yeni lüğəti ora yazırdım.

Bir dəfə Məlikan xanım başqa neçə nəfərlə qızların işini görmək üçün klinikaya gəlmişdi. Müəssisənin tələbələrini inyeksiya otağına çağıraraq, bir-bir iynə vurma və ya sistem qoşma qabiliyyətlərini yoxlamaq istəyirdi. Mənim növbəmdə neçə günlük körpəyə peyvənd vurmalı idim. Mən də ondan qorxurdum və eşitmişdim ki, əri "Savak"¹ sisteminin işçisidir. Bir yandan da o zamanadək yalnız maneken üzərində iynə vurmağı təlim almışdıq və bu ilk dəfə idi ki, canlı insana iynə vurmalıydım. Körpə anasının qucağında idi. Uşağın zərif qolunu əlimə alandan sonra heç bilmədim nə oldu ki, iynə qolunun digər

¹ Sabiq şah rejiminin Təhlükəsizlik Komitəsi.

tərəfindən çıxdı. Uşaq ağlamağa başladı və bədənimi əsmə tutdu. Körpəyə ürəyim yandı. Məlikan xanım elə otaqda neçə nəfərin qarşısında üzümə bir şillə vurub, bərkdən dedi: "Bu necə iynə vurmaqdır?" Dadsereşt xanım dedi: "İlk dəfədir ki, Turabi iynə vurur." Məlikan xanım dönüb, qəribə baxışlarla Dadsereşti süzərək soruşdu:

– Ona öyrətməyibsinizmi?!

– Elə öyrətmək həddində olub...

Məlikan xanım Dadsereşti təqsirləndirərək acıqlandı və üzünü mənə tutub, dedi: "Gələn həftə yenə gələcəyəm! Sən mənim qabağında bir də iynə vurmalsan!"

Otaqdan çıxarkən Dadsereşt xanım arxamca gəlib, dedi: "Turabi, narahat olma. Məlikan xanımın xasiyyəti belədir. Bəlkə də yaxşı qadındır, amma kobud davranır. Bəs, sən niyə özünü itirdin?"

– Bilmirəm niyə belə oldu.

Ondan sonra Dadsereşt xanım bir həftə mənim işlərimə nəzarət etdi və qızların arasında ən çox iynə vurma işini mənə tapşırtdı. Bir həftə sonra doktor Məlikan xanım yenə klinikaya gəlib, yenə görüş təşkil elədi. Mənin növbəm yetişdikdə, dedi: "Turabi, gəl bu iynəni vur, baxım!" İynəni normal tərzdə vurdum, o da bəyəndi və bu macərə da belə qurtardı.

Klinikada təlim müddəti çox tez bitdi və indidən belə əməliyyatlarda praktiki olaraq iştirak etməli idik. Əməliyyatlara doktor Dadsereştin özü ilə başladıq. İlk günlərdə çox utanırdım və baxmaq istəmirdim. Çox vaxt başımı aşağı salırdım. Arxamda bir-iki tələbə də dayanırdı. Bilmirdim, onlar da mənim kimi hiss keçirirlər, yoxsa yox. Dadsereşt bizi belə görüb, deyirdi: "Daim gözüünüz əlimdə olmalıdır! Mama olmaq istəmirsiniz? Sabah bu işi təkbaşına görəcəksiniz! Hər şeydən əvvəl uşağın ağzına

baxmalı, selikli axıntı varsa təmizləməli, lazımı alətlə nəfəs yolunu açmalı, sonra göbəyin ciyəsini ciftədən ayırmalısınız. Körpənin dərisi sürüşkən olur, gərək çox ehtiyatlı olasınız. Uşağın işləri başa çatdıqdan sonra tez anaya yardıma tələsməlisiniz. Fikriniz tamam uşağa bağlansa, ana qanaxmadan ölə bilər və daha canını qorumaq olmaz. Bunlar baş verib. Deməli, çox ehtiyatlı olmalısınız!" O, hər birimizə təlim məqsədilə bir-iki zahını qəbul edir və daha sonra başımız üstə durub, işimizi tamamlamağı gözləyirdi. Axır, mən də bir doğuş üçün ilk dəfə mama oldum. Doktor Dadsereşt yanımda idi. Çox həyəcanlı idim. Mənə elə gəldi ki, dağları yerbəyer etmək bundan asandır. Uşaq dünyaya gəlirdi və təşvişim bir az da artırdı. Bununla belə bütün prosesdə nöqsana yol vermədim. Amma uşağı əlimə aldıqda – bilmirdim bu qədər sürüşkəndir – birdən əlimdən sürüşdü. Yerə düşməmiş doktor Dadsereşt özü onu göydə tutdu. Yaman həyəcan keçirdim və hətta ürək döyüntülərimin səsini eşitdim. O da bir an başıma qışqıraraq dedi: "Axmaq! Sənə deməmişdimmi uşağın dərisi sürüşkən olur?! Möhkəm tutmalısən! Əlcəklərinə pudra vurmusanmı?"

– Yox.

– Sənə öyrətməmişəmmi!? Heç vaxt yadımdan çıxmasın!

Yataqxanaya qayıdarkən halım yaxşı deyildi. Əməliyyatda iştirak edən tələbələrin çoxu ürək bulantısına düşər olurdular. Mənim ürəyim bulanmasa da yemək yeyə bilmədim. Elə hiss edirdim ki, hər şeydən xəstəxananın dərmanlarınının iyi gəlir.

İşimizdə bir qədər təcrübə qazandıqdan sonra növbə üzrə iş qrafiki təyin edildi. Bir qrup 12 saat gündüz, o biri

isə 12 saat gecə növbəsində işləyirdi. Hər iki nəfər bir həkimə tapşırılır və həftənin sonunda növbələr dəyişilirdi.

Noyabrın 5-də İran şahının ad günü idi. Bütün dövlət idarələri məcburi surətdə şənliyə hazırlaşmalı idilər. Hələ bir həftə qabaq Dadsereşt xanım bir hərbiçi ilə sinifə daxil oldu. Hazırlıq üçün hər birimizə bir dəst forma verdilər. Forma qısaqol kofta, dizədək olan yubka, corab və şlyapadan ibarət idi. Sonra dedi: "Qızlar, noyabrın 5-i Şahın ad günüdür! O gün bu forma əyninizdə olmalıdır. Saçınızı da darayıb, şlyapanı qoymağı unutmayın. Sizi aparmaq üçün maşın nəzərdə tutulub və parada "İbn Sina" meydanına gedəcəyik."

Sonra bütün tələbələri həyətə topladılar. Hərbiçi bizi nümayişə hazırlaşdıraraq bir-birimizdən nə qədər fasilə ilə hərəkət edəcəyimizi göstərib, dedi: "Dəqiq nizamla hərəkət etməli, qətiyyənlə gülüb-danışmamalısınız! Ali liderin (şah) müqabilinə çatdıqda, əlinizi belə tərpətməli, bədəninizi bu istiqamətdə tutmalı,..."

Bir həftəyədək hər gün müəssisənin həyətində parad üçün təlim keçirildi. Məni isə nümayişdə məcburi iştirakım yaman narahat edirdi. Xəstəxanaya da əynimizdə uniforma getməli idik. Amma çalışırdım ki, çox da gözə görünməyim. Ən pisi isə, paradada hicabsız formada camaatın qarşısına çıxmalı idim. Ayın dördü axşam otaqda idik. Fatimə Abbasi dedi: "Sabah bütün camaatın qarşısında başımız açıq, hicabsız olacağıq. Amma biz hicabsız qala bilmərik! Bu günah deyilmə?"

– Əlbəttə, günahdır!

– Bəs, yayınmaq üçün nə edək?

– Bilmirəm nə etməliyik. Amma getməyə bilmərik.

– Dadsereşt xanım deyib ki, heç kim qaib olmamalıdır.

Qaib olanı çox pis cəzalandıracaqlar.

– Ürəyim qətiyyəən istəmir. Bu gecə yatmayacağam ki, halsız olub, xəstələndiyimi və gedə bilməyəcəyimi deyim.

Fatimə yatdı. Mən isə oyaq qalmaq üçün çox çalışdım, təxminən səhərədək birtəhər dözdüm. Amma sonra necə yuxu tutduğunu anlamadım. Yuxudan ayıldıqda, həqiqətən halsız və vəziyyətim pis idi. Meydana getmək üçün maşının hazır olduğunu dedilər. Aşağı düşməli idik. Otaq yoldaşlarıma dedim ki, Dadsereşt xanıma deyin, mən xəstəyəm və gələ bilməyəcəyəm. Bir neçə dəqiqə sonra özü otağımıza gəlib, vəziyyətimlə maraqlanarkən dedim: "Mənim halım yaxşı deyil!" Termometr və stetoskop gətirib, məni müayinə edərək dedi: "Bir az qızıdırman var, ürəyin də tez-tez döyünür. Amma səni aparmasam, məni sorğu-suala tutacaqlar. Adlarınızı vermişik. Heç vaxt Məlikan xanımı razı sala bilmərəm. Özün onu yaxşı tanıyırsan!" Sonra yavaşca dedi: "Turabi, elə düşünmə, mən də getmək istəyirəm. Heç mənim də ürəyimcə deyil." Dərman verib, dedi: "Bunu iç, sonra paltarını geyinib, hazır ol. Qızlara da heç nə demə, hətta meydanda da özünü onların arasında gizlət."

Naçar mən də formamı geyindim. Tələbələrin hamısı mikroavtobusda idilər. Munir xanımdan başqa təhsil müəssisəsində heç kim qalmadı. Axır, yola düşdük. Saçlarımın hamısını şlyapanın altında gizlətmək mümkün deyildi. Tuyserkanda məsciddə moizələrdə hicabın əhəmiyyəti və vacibliyi barədə bəzi şeylər eşitmişdim. O anda yadıma düşərək məni ağlamağa vadar etdi. Ən böyük günahı etdiyimi düşünürdüm. Parada çatmazdan öncə bizi meydana gedən prospektin yanında düşürdülər və sıra ilə meydana getdik. Bütün o ətraf gül-çiçək və rəngli bayraqlarla bəzənmişdi. Meydanın bir hissəsində güllərin arasında Şahın, Fərəhin (şahın arvadı) və şahzadənin

şəkilini qoymuşdular. Meydana nəzarət edən hərbiçilər var idi. Onlardan biri bizim sıraları nizama salırdı. Mənim ağladığımı görüb, dedi:

– Niyə ağlayırsan?

– Başım ağrıyır. Təhsil müəssisəsində də tərbiyəçimizə demişdim ki, halım yaxşı deyil.

– Paradda iştirak edə bilməyəcəksənmi?

– Xeyr, ürəyim bulanır və başım da ağrıyır, halım çox pisdir.

– Onda get, təcili yardım maşınında otur.

Mənim də Allahımdan idi. Gedib, maşının arxa hissəsində oturdum. Şüşəsinin tünd və açıq xətləri arasından uşaqları görürdüm. Sıra ilə Şahla Fərəhin şəklinin qarşısından keçərək xorla salam verib, bir kənarda dayanırdılar. Sonra neçə yüksək rütbəli zabit tərəfindən bir-birinin ardınca Şah və Şahzadənin şəninə dair çıxışlar oldu. Günorta saat 12-də parad qurtardı. Yataqxanaya qayıdarkən həqiqətən başım pis ağrıyırdı. Qızlar özləri də şənlikdə iştirak etdiklərinə narahat idilər. Mənə dedilər: "Xoş halına, sən yaxa qurtardın! O qədər bizi ayaq üstə saxladılar ki, canımız çıxdı." Günorta yeməyindən sonra hamı yorğunluqdan yatdı.

Artıq Həmədana gəlişimdən bir il neçə ay keçirdi. Kurs tamamilə qurtarmışdı. Dadsereşt xanımın dediyinə görə, bu birinci kurs idi ki, uğurla başa vuruldu. İkinci kursa qəbul çox tez başladı. Həmədan şəhər səhiyyə idarəsində bizdən imtahan aldılar. Doktor Məlikan xanımdan başqa iki-üç nəfər də var idi. İmtahandan sonra Dadsereşt xanım dedi: "Hamınız evinizə gedin və iki gündən sonra gəlib, imtahanın cavabını alın." O gün hamımıza çox çətin keçdi. Təhsil müəssisəsində olduğumuz müddətdə bəlkə də ən çətini idi. Bir-birimizdən ayrılı bilmirdik. Sanki bir ailənin

üzləri olmuşduq. Bir-birimizi qucaqlayıb, ağlayırdıq. Axırda vidalaşmaq üçün Dadsereşt xanımın yanına getdik. O da narahat olub, ağlayırdı. Bizə baxaraq dedi: "Uşaqlar, hamınız üçün darıxacağam! Hamınızdən razıyam. Sizi öz uşaqlarım kimi bilirdim. Ümid edirəm ki, yeni kursun tələbələri də sizin kimi olsunlar." Hamımız onun qayğıkeşliyinə görə təşəkkür edirdik.

Təhsil müəssisəsindən çıxıb, birgə məşhur şair Baba Tahirin məzarına getdik. Onun ətrafında bir az oturub, yadigar şəkil çəkdirdik. Nəhayət, bir-birimizdən ayrılıb, hərə öz evinə getdi.

Evə kədər içində qayıtdım. Dözmək çox çətin idi. Anam deyirdi: "Kursu başa vurduğuna xoşhal olmalısan!" Deyirdim: "Elədir, narahatçılığım isə dostlarımdan ayrıldığıma görədir."

İki gündən sonra Həmədana qayıtdım. Dostlarım da gəlmişdi. Yeni təlim kursu və dərslər başlamışdı. Doktor Dadsereşt xanım dedi: "Hamınız qəbul olmusunuz. Hər biriniz bir yerə təyinat almalısınız. İndi isə istədiyiniz bir kəndi seçin, sizi ezam edək. O gün Həmədanın gənclər klubunda bizə müəssisə tərəfindən ezamiyyət şənliyi təşkil edildi. Otaqlar növbəti kursun tələbələrinə verildiyinə görə, yeni formanı Dadsereşt xanımın iş otağında geyindik. Bir mikroavtobus gəlib, bizi gənclər klubuna apardı. Həmədanın səhiyyə idarəsindən də neçə nəfər dəvət olunmuşdu. Doktor Dadsereşt keçdiyimiz kurs barədə məlumat verəndən sonra bir-bir adlarımızı çəkərək bizi səhnəyə dəvət edir, mamalıq kursu diplomu üzrə işə dair ezamiyyət vəsiqəsini Məlikan xanıma verirdi və biz də tərtiblə irəli çıxıb, sənədlərimizi alırdıq. Hamı yerinə qayıtdıqdan sonra Məlikan xanım söhbətə başladı: "Bilməlisiniz ki, bu gündən etibarən "Şahroxı hərbi

qərargahı"na tabesiniz və hər biriniz hərbi xidmətçi sayılırsınız. Ən kiçik xətanız maaşınızın kəsilməyi və hətta həbsə səbəb ola bilər. Kəndlərdə ailələrin nizamlı qeydiyyatı ilə yanaşı ana və uşağın canını qorumaq da sizin öhdənizədir. Sizdən şikayət və ya bizim müfəttişlər tərəfindən qeydə alınan hər hansı inzibati pozuntu qarşınızda cavabdeh olacaqsınız. İşinizə sadə yanaşmayın. Bura işinizlə əlaqədar vaxtaşırı məlumat verməli, biz də maaşınızı ödəyəcəyik. Dərman və s. vəsaitlə bağlı yerli səhiyyə məntəqəsinə müraciət edin, ya da kəndlərə baş çəkən nümayəndələrimizə məlumat verin. Neçə vaxtdan bir seminarlarımız da olacaq ki, hamı mütləq iştirak etməlidir."

Həmin gün günortadan sonra Tuyserkana qayıtdım. İşləmək üçün münasib kənd seçməli idim. Atamla Qala-Ağabəy kəndinə getdik. Atam oranın kəndxudası məşədi Rzanı tanıyırdı. Qala-Ağabəy kəndi Tuyserkana çox yaxın idi və ora piyada get-gəl mümkün idi. Amma bizə tapşırılmışdı ki, kəndi tərk etmək olmaz. Kənddə qalıb, işləməyə bir yer və şərait yox idi. Orada bir ev kirayə edib, oranı ambulatoriyaya çevirməli idim. Belə bir şeyə imkanım çatmadığı üçün evə qayıdandan sonra məsələni əmim oğluna dedim. Məsləhət gördü ki, Karxana kəndinə gedim. O bir müddət Karxana kəndində müəllim işləmişdi və əhalisi ilə tanış idi. Kənd Tuyserkandan aralı idi. Həmədanın kəndlərindən olmağına baxmayaraq Kermanşaha daha yaxın idi. Əmim oğluna dedim: "Axı ora çox uzaqdır." Dedi: "Uzaq olsa da həkim evi və şəraiti var."

Yaxşı yadımdadır, üçüncü günü səhər tezdən əmim oğlu ilə Karxana kəndinə doğru yola düşdük. Kəndin yolu asfalt deyildi. Təxminən bir saat yarım yolda olduq.

Həkim evi kəndin ortasında idi və evlər onu dövrəyə almışdılar. Mikroavtobus onun arxasında dayandı. Giriş qapısının üzərində tabloya belə yazılmışdı: "Kənd ambulatoriyası" İçəriyə daxil olduq. Kiçik həyətində bir avtomobil də var idi. Kərpicdən tikilmiş bir mərtəbəli bina idi. Bir müraciət otağı, bir müayinə otağı, bir də əczaçılıq otağı vardı. Ambulatoriyanın müdiri Pirniya adlı cavan bir həkim idi. Ondan başqa Bəhrami, Kərimi və Bəyat adlı üç nəfər də səhiyyə-mühafizə korpusunun işçiləri idi. Onların hamısı hərbi paltarda idi və mənə özlərini təqdim etdilər. Ezamiyyət vəsiqəmi həkimə göstərdim. O da çox sevinərək dedi: "Turabi xanım, çox xoş gəlmisiniz! Sizin bura gəlişiniz bu məntəqədə qadınlara ən böyük xidmət sayılır. Qadınlar bizdən utanırlar. Kənd əhalisinin mamaçaları isə savadsızdırlar. Deməli, lap axırda – ana və uşaq əldən getdikdə bizə müraciət edirlər. Müayinə otağına bir stul da qoyacağıq ki, indidən sonra birgə xəstələrə baxmalıyıq."

Çox şad idim. Vaxtilə neçə il təhsildən yayınmağıma baxmayaraq indi 20 yaşımın ilk çağlarında sevdiyim işə başlayırdım. Ambulatoriya ilə tanışlıqdan sonra doktor Pirniya ilə yataqxanaya getdik. Arxa tərəfdə qapısı həyətə açılan kiçik bir bina var idi. Binanın balaca koridoru, üç otağı, hamam və tualeti var idi. Qarovulçu ağa Bəyatdan başqa bütün işçilər subay idilər və yataqxanada qalırdılar. O, dedi:

– Otaqlardan birini sizin üçün hazırlayacağıq. Siz də elə bu gün, ya da sabahdan gəlib, işinizə başlaya bilərsiniz.

– Bu gün şəhərə qayıdıb, lazım olan paltar-vəsaiti gətirməliyəm. Altıncı gün qayıdacağam. Gərək vəsiqəmi də Həmədana aparım ki, kəndin adını qeydə alsınlar."

– Biz neçə vaxtdan bir Həmədanın səhiyyə idarəsinə getməliyik. Mən özüm vəsiqənizi aparıb, Karxana kəndini uçota saldıraram.

Ambulatoriyadan çıxdıqda, əmim oğlu dedi: "İndi də gəl, gedək kəndin kəndxudası Həbibullah Ziyainin yanına." Oğlu Qüdrətullah əmim oğlunun dostu və iş yoldaşı idi və aralarında ailəvi get-gəl vardı. Kəndxudanın evi çox da aralı deyildi. Palçıqdan, nisbətən yaraşlıq iki mərtəbəli böyük ev idi. Kənd evlərinin əksinə olaraq həyət qapısı taxtadan yox, dəmirdən idi. Qapı açıq idi. Əmim oğlu neçə dəfə "ya Allah deyərək" – içəriyə daxil oldu. Həyətində bir yaşıllıq, ağac da yox idi. "Ya Allah" səsinə təxminən əlli yaşlı bir kişi evdən bayıra çıxdı. Əmim oğlunu görərkən dedi: "Bəh-bəh, ağa Turabi! Buyurun, buyurun!" Qabağa gedib salamlaşdıq. Evin birinci mərtəbəsi saman anbarı və qoyunlar üçün ayırmışdı. Hacı Həbibullahın təklifi ilə binanın sağ tərəfindəki pillələrlə yuxarı qalxıb, ikinci mərtəbənin eyvanına girdik. Üçotaqlı ev idi və hamısının qapısı eyvana açılırdı. Hacı ortancıl otağın qapısını açıb, bizi içəri dəvət etdi. Həyat yoldaşı otaqda idi. Beli bükülü güllü göy don geyinib, yaylığını da başının yuxarisına dolayıb, düyünləmişdi. O da xoşüzlə salamlaşaraq mənimlə görüşdü. Özümü orada rahat hiss elədim. Otağa əllə toxunan xalçalar döşəyib, ətrafından balıq düzülmüşdü. Rəfdə bir neçə kitab görünürdü. Hal-əhvaldan sonra əmim oğlu zarafatla dedi: "Sizə qadın həkimi gətirmişəm." Hacı dedi: "Şükür Allaha, doktor xanımın ixtisası nədir?" Dedim: "Kənd mamasıyam." Dedi: "Bəh-bəh! Allah səndən razı olsun! Onda Allah tərəfindən göndərilən mələksən ki! Bu kəndin özündə və ətraf kəndlərdə nə qədər zahı ölüb, nə qədər uşaq can verib! Çoxu yolda elə bu həkim evinə, ya da maşınla

Kermanşaha aparılınca əldən gedib. Allah köməyin olsun, nə yaxşı iş görmüsən!" Sonra əllərini göyə qaldırıb, dedi: "Əlhəmdulillah rəbbil-ələmin! İlahi, şükür! İlahi, sən nə qədər bu xalqı çox istəyirsən! Sən bizə nə böyük nemət göndərib-sən!" Əmim oğlu dedi: "Qabaqca gedib, ambulatoriyanı da gördük. Qərara aldıq ki, altıncı gün gəlib yerləşək." Hacı dərhal ayağa duraraq bir otağın qapısını açıb, dedi: "Sən özün istəsən də qoymaram gedib orada qalasan. Bu bizim qonaq otağımızdır. Bundan sonra sənin ixtiyarındadır. Açarını da verəcəyəm sənə, ürəyin istədiyən vaxt gəl, get!" Əmim oğlu sevinərək dedi: "Bu əla oldu. Elə əvvəldən fikrim vardı ki, əmim qızını sizin evə gətirim. Lakin istəyirdim özü şəraiti görüb, qərara gəlsin. Artıq arxayınam ki, sizin nəzarətiniz altındadır. Hacı, mən daha heç nə tapşırmadan gedirəm. Bu sənin qızın, daha bir işim yoxdur."

– Sən desən də, deməsən də, mənim qızımdır! Camaata da deyəcəyəm ki, qızım gedib, dərslər oxuyub, kurs görüb, indi də sizə xidmət üçün gəlib.

Yoldaşı da mənə qucaqlayıb, süfrəyə çay və meyvə gətirdi. Bu təklif qəlbimə fərəh bəxş etdi. Kişi iş yoldaşlarımla eyni yataqxanada qalmaq mənə çox çətin idi. Axşam yeməyini hacının evində yedik. Yoldaşı əriştəli aşı bişirmişdi. Üzərində qayğanaq və kənarında qatıqla süfrəyə gətirdi. Dadlı xörək idi. Yeməkdən sonra hacı bizi qonaq saxlamaq istəsə də əmim oğlu dedi ki, səhər tezdən işə getməlidir, qala bilməz. Hacı israr edib dedi ki, səhər uşaqlar şəhərə gedəcəklər, sizi də onlarla göndərəm. Lakin əmim oğlu razılaşmadı. Axır, bizi hacı Baqirin məşini ilə Tuyserkana yola saldı.

Həftənin son iki gününü Tuyserkanda qaldım. Arxayın idim ki, həkim Pirniya vəsiqəmi Həmədana aparıb, kəndin

adını qeydiyyatata keçirəcək. Hacıнын qardaşı oğlu Nəqinin mikroavtobusu var idi və hər gün səhər Karxana kəndindən Tuyserkana gəlib, günortadan sonra qayıdırdı. Əmim oğlu onunla da danışmış, məni ona tapşırırmışdı. Altıncı gün günortadan sonra lazım olan paltar və əşyalarımı götürüb, Nəqinin mikroavtobusu ilə Karxanaya getdim. Hacı biş-düş əşyalarımı görüb, qəhərlənərək dedi: "Demədimmi, sən artıq burada bizim qızımızsan?! Bunlar nəyinə gərəkdir? Açıb, istifadə etməyə haqqın yoxdur! Hamısını qoy bir kənara! Evdə gör, nə qədər əşya var! Biz də ki, iki nəfərlik və günorta-axşam yeməyimiz də ayrı deyil."

Elə də oldu. Karxanada olduğum müddətdə əşyalarım əl vurmamış və otağın küncündə qaldı. Ertəsi gün səhər həci mənimlə ambulatoriyaya gəldi. Məni həkim və işçilərə tapşırıraq dedi: "Bu xanım mənim qızımdır. Ondan muğayət olun..." Həmin gün işə başladım. İş saati səhər 8-dən günorta 2-yədək idi. Müraciət edənlər qabaqcadan vaxt alaraq gəlib, qapının arxasında gözləyirdilər. Növbətçi saat 8-də qapını açırdı və onlara növbə yazırdı. Hamı növbə üzrə həkimin otağına çağırılırdı. Ambulatoriyada əsas işim ailələrin kartoçkalar üzrə qeydiyyatı, təbii doğum əməliyyatlarının təşkili və sanitariyaya dair məsləhətlərdən ibarət idi. Odur ki, ilk olaraq ev-aile mühiti sanitariyasından başladım. Görmüşdüm ki, kənd camaatı qaramal təzəyini qışda yanacaq kimi istifadə etmək üçün tövlələrin kənarına və ya həyətin bir küncünə yığırlar. Bu da cürbəcür həşəratların ora toplanmağına və nəhayət, epidemik xəstəliklərə səbəb olurdu. Həkimlə bu barədə danışaraq qərara gəldik ki, məni camaata tanıdırmaqla bərabər lazımı məsləhətləri verək. Beləliklə, qarovulçu Bəyat mikrofonla kəndin

camaatını bir yerə topladı. Doktor Pirniya məni onlara tanıdaraq dedi: "Bu gündən etibarən Turabi xanım kəndin mama həkimidir və sizə xidmət üçün bura gəlib. İndiyədək qadınlarınız kişi həkimə müraciətdən utanırdılar və bu bizə də olduqca çətin idi. Artıq bu xanım gəlişilə istənilən şərait yaranıb. Bununla belə, onun da sizə faydalı məsləhətləri var ki, əməl etmək lazımdır..."

Əhalidə kəndə məxsus səfa və səmimiyyət hiss olunurdu. Baxışlarından və təbəssümlərindən gəlişimə şad olduqları bəlli idi. Öz növbəmdə söhbətə başlayaraq dedim: "Mən bura sizə xidmət üçün gəlmişəm. İnsanın sağlamlığı hər şeydən əhəmiyyətlidir və bu səhiyyəsiz mümkün deyil. İstəyirəm ki, siz də bizimlə həmkarlıq edərək səfali bir kəndə sahib olmağımız üçün gücümüzü səfərbər edək. Hal-hazırda birinci məsələ mühitin gigiyenası ilə əlaqədardır. Adətən, kənd həyatında qapı-pəncərələr daim açıq qalır, istənilən vaxt həşəratlar içəri daxil olur və yeyinti və ərzağınızla təmasdadırlar. Bəziləri özləri ilə müəyyən yoluxucu xəstəlikləri daşıyır. Odur ki, qapı-pəncərələrinizin önünə xüsusi tor parça çəkməlisiniz. İkincisi, yanacaq məqsədilə yığdığımız qaramal təzək anbarları ev mühitindən uzaqlaşdırılmalıdır..."

Əvvəllər bu tədbir əhaliyə çətin gəlsə də neçəsi yerinə yetirdikdən sonra yavaş-yavaş başqaları da ona qoşuldular.

Artıq hər gün səhər azan vaxtı oyanırdım. Bəzən elə hacı özü azan deyirdi və üçümüz birgə namaz qılırdıq. Hərdənbir keçən günün yorğunluğuna görə namazdan sonra yenə bir qədər yatırdım. Səhər yeməyi, adətən, pendir-çörək, kənd kərəsi, ya da yumurta idi. Səhər yeməyindən sonra çarşabımı taxıb işə gedirdim. Orada çarşabımı çıxarıb, üstündən özüm aldığım uzunqol ağ xalatomu geyinir, sonra həkimin otağında öz stolumun

arxasında otururdum. Hər birimiz peşəmizə aid xəstələri qəbul edirdik. O vaxt kursun sonunda bizə içərisində mamalığa aid təzyiqlən, stetoskop və s. əşyalar olan bir çanta vermişdilər. Onu çox istəyirdim. Müraciət edən hər qadının əvvəl təzyiqini ölçüb, ona qovluq açır və kartoçkasını doldururdum. Hamiləliyin qarşısını alan metodları öyrədir, gigiyenik qaydalara aid məsləhətlər verirdim. Dərmana ehtiyacı olanlar elə onu əczaxanamızdan alırdılar. Müraciət edən olmayanda da müayinə otağında iynə vurmaq, sarğı və s. işləri görür, bəzən də hamilə qadınlara baş çəkirdim. Həqiqətən arzuma çatmışdım. İnsanlara yardım hissini tamamilə duyaraq Allaha şükür edirdim. Artıq əhalinin də mənə rəğbəti artmışdı və kənddə varlığımı qənimət bilərək barəmdə dua edirdilər.

Məzun olduğumuz vaxt demişdilər ki, iş zamanı saat 2-yədək pul almağa haqqımız yoxdur və 2-dən sonra bizim özümüzə aiddir. Bundan əlavə daha 21 kənd bizim ambulatoriyaya baxırdı. Burada başqa vəzifəm də kənd mamaçaları ilə görüşüb, onları məlumatlandırmaq idi. Təhsil zamanı bizə tapşırılmışdılar ki, vaxtaşırı onlara təlim verib, bəzi ləvazimatlarla təmin etməliyik ki, kənddə olmadığımız hallarda işlərini görə bilsinlər. Hər halda bizim nəzarətimiz altında işləməli idilər. Beləliklə, Karxana və ətraf kənd mamaları ilə görüşlər təşkil edir, onlarla danışib, xüsusi təlimlər verir və əməliyyat zamanı lazım olan əlcək, sabun, yod, dezinfeksiya məhlulu və s. ilkin ləvazimatdan istifadə qaydalarını öyrədirdim. Onlara tapşırmışdım ki, doğum zamanı hökmən dalımcə adam göndərsinlər, məni tapmadıqda isə özləri işi görsünlər. Təkidlə demişdim: "Çox vaxt iş yerimdə oluram. Belə hallarda mütləq dalımcə adam göndərin. Məndən xəbərsiz

bu işi görərkən, Allah etməmiş, anaya və ya da uşağa bir şey olsa, sizdən şikayət edəcəyəm və o vaxt ardınızca mən yox, polis gələcək. Müraciət edən olsa, əvvəl deyin ki, Turabiyə xəbər versinlər, sonra özünüz də gəlin." Neçəsi sevinib, təşəkkür edirdisə, neçəsi də narahat olurdu. Elə bilirdilər ki, mənim gəlişimlə onların qazanc mənbəyi kəsiləcək. Onlardan biri elə Karxananın mamaçası idi. Eşitmişdim ki, deyirmiş: "Bu qız çörəyimi kəsməyə gəlib." Onun yanına gedib, dedim: "Mən çörəyini kəsməyə yox, sizə yardım üçün gəlmişəm! Bizim burada vəzifəmiz yalnız zahı və uşağın canını qorumaqdır." O gündən sonra nə vaxt Karxanada doğumla əlaqədar müraciət olsaydı, birinci o qadına xəbər verirdim. Uşağı dünyaya gələn ailə pul vermək istəyərkən deyirdim ki, bir qədərini də ona versinlər.

İş az olanda bəzən ambulatoriyanın işçiləri ilə evlərə baş çəkməyə gedirdik. Bu da bizim başqa bir vəzifəmiz idi. Adətən, evin qadın xeylağı ilə mən, kişiləri ilə də həkim Pirniya danışırdı. Karxana ucqar bir kənd olmasına baxmayaraq hacı Həbibullah və qardaşlarının nəzarəti altında nisbətən normal şəraitə malik idi.

Saat 2-də iş qurtarıb, evə qayıdarkən artıq hacının yoldaşı günorta yeməyini bişirib, süfrəni sərərdi. Hər ikisi mənim çatmağımı gözləyərdilər. Yeməkdən sonra süfrəni birgə yığardıq. Əvvəllər yoldaşı qab yumağıma icazə vermirdi və mən də deyirdim: "Bəs, mən sizin qızınız deyiləmmi? Daha bir-iki günlük qonaq sayılmıram. Bütün işləri gördüyünüz halda mən qonaq kimi otura bilmərəm."

Qısa zamanda mənim gəlişimin xəbəri ətraf kəndlərə də yayıldı. Deyirdilər ki, Karxana kəndinə savadlı mama gəlib. Beləliklə, başqa kəndlərdən müraciət edənlər artırdı. Ətraf kəndlərdən bura gələ bilməyib, təcili ora çağırılarkən

mühafizə korpusunun işçilərindən biri məni maşınla zahının evinə çatdırırdı. İlk dəfə elə Karxananın özündən dalımca gələrkən dedim ki, gedin yerli mamanı da götürün. Deməli, ona müəyyən gigiyenik qaydaları başa salaraq birgə uşağı dünyaya gətirdik. Yerli mamaça yaşlı qadın idi və yetim uşaqları olduğu üçün ev sahibinə dedim: "Nə qədər imkanınız çatırsa, bu Allah bəndəsinə pul verin."

Axşam çağları müraciət olmadığı vaxtlar evdə qalırdım və belə zamanlarda, yaxud sübh namazından sonra işə getməmiş hacı ilə söhbət edərdim. Əvvəllər söhbətimiz işimlə əlaqədar olurdu, lakin zaman keçdikdə hacı rejimin zülmündən, 1963-cü ildə Ayətullah Xomeyninin sürgününə səbəb olan o ilin hadisələrindən danışdı. O, Ayətullah Xomeyniyə təqlid edirdi və evində risaləsi vardı.¹ O, bu söhbətləri ilə məni siyasi vəziyyətlə tanış edirdi. Rejimin azgınlığından və azadlıq üçün qalxan cavanlara "Savak"ın nələr etdiyini başa salırdı. Hələ o zaman bu insan Tuyserkanın ən ucqar kəndində İsrail və Amerikadan danışdı. Ölkəmizin neftinin ucuz qiymətə onlara satıldığını, həmin gəlirlə yenidən onlardan silah aldığımızı və bir daha o silahların regionda ABŞ və İsrailin mənafeyi üçün istifadə edildiyini deyirdi. İlk dəfə "diplomatiya" terminini hacıdan eşitdim. Soruşdum: "Nə deməkdir?"

– Hal-hazırda ölkənin ixtiyarı ABŞ, İsrail və İngiltərə müşavirlərinin əlindədir. Müstəqillik deyilən şey yoxdur! Ziyalılarımız nə qədər ali təhsilli olsa da yenə onlara nöqə, əlləri altında işləməlidir. Zülm o həddə çatıb ki, adi bir serjant gəlib, kənddə hökmranlıq edir, istədiyi özbaşınalığa əl atır və heç kim də bir söz deyə bilmir!

¹ O zaman İmam Xomeyninin risaləsini əldə etmək cinayət sayılır və ondan ötrü həbs cəzası verilirdi.

Yadıma bir müddət qabaq yaxın kəndlərdən birində baş verən qətl hadisəsi düşdü. Qatil bəlli olsa da polis idarəsindəki tanışlığı ilə qısa vaxtda azad edildi və heç kimin etiraz etməyə cürəti çatmadı.

Hacı üç oğul və iki qız atası idi. Qızları ailə qurub, həmin kənddə yaşayırdılar. Bir oğlu – Qüdrətullah müəllim və Tuyserkanda əmim oğlunun iş yoldaşı idi. Digər iki oğlu Xosrov və Nozər isə Tehrandə ali təhsil alıb, mühəndis idilər. Amma bu müddət ərzində öz ata yurduna baş çəkdiklərini görməmişdim. Deyirdilər ki, Tehrandə işləri var, gələ bilmirlər. Məni daha yaxından tanıdıqdan sonra hacı özü dedi ki, hər ikisi Tehrandə məzun olduqdan sonra siyasi fəaliyyətlərinə görə həbsdədirlər, nəyim varsa, Xosrovun arvad-uşağının xərcliyi üçün Tehrana göndərir. Tehrandə gəlininə ev də almışdı.

Hələ o zaman öz atam da tanımadığımız adamları bir-iki gecə evimizdə qonaq saxlayardı. Aralarında ruhanidən tutmuş kürd və qəribə geyimləri olan insanlar da olardı. Anam ona etiraz edərək deyirdi: "Niyə bu insanları evə buraxırsan? Heç məlum deyil kimlərdir! Demirsənmi, birdən gecə yarısı durub, başımızı kəsərlər? Mən ki, nigarançılıqdan səhərəcən yata bilmirəm!" Atam da belə cavab verirdi: "Siz bilmirsiniz bunlar kimlərdir! Onlar haqq və həqiqətin müdafiəsinə görə bura göndəriliblər." O, bundan artıq bizə bir söz demirdi. İndi anlayırdım ki, hər şeyi demək istəmiş. Artıq hacının söhbətlərindən başa düşürdüm ki, onlar siyasi fəaliyyətlərinə görə sürgün edilənlər imiş. Hərdən yoldaşı da söhbətimizə qarışaraq deyirdi: "Bu yazıq qızı da Xosrov-Nozərin dalıncamı göndərmək istəyirsən? Demirsən, sabah gəlib, onu da apararlar?"

Hacı savadlı kişi idi. Çox vaxt mütaliə edərdi. Evin üç otağından biri onun idi və özünəməxsus əşyaları, kitabları vardı. Kənd əhalisi məsləhət, yaxud mübahisələrin həlli üçün gəldikdə, onları öz otağında qəbul edirdi. Çox vaxt çalışırdı ki, mübahisələri özü həll etsin və iş polis idarəsinə gedib, çıxmasın.

Bir dəfə yazın əvvəlləri dördüncü, ya da cümə günü günorta çağı idi. Ətraf Qəsəbstan kəndindən bir cavan dalımcə gəlmişdi. Ora Karxanaya yaxın idi və eyni adlı bir çayla bizdən ayrılırdı. Gələn kəndin kəndxudasının oğlu idi. Hacı da onu tanıyırdı. Odur ki, onunla getməyimə icazə verdi. Həmişə Karxanadan kənara ambulatoriyadan bir nəfərlə birgə gedirdim. Bu dəfə heç kim olmadığı, həm də onu tanıdığı üçün razı oldu. Maşına minib, kəndxudanın evinə getdik. Böyük və yaraşlıq evi vardı. Bütün otaqları xalça və mütəkkə ilə bəzənmişdi. Zahı kəndxudanın elə öz gəlini idi və çətin doğumla qarşılaşmışdı. Neçə saatdan sonra bir oğlan uşaqları dünyaya gəldi. Əməliyyatdan sonra süfrəyə çay, meyvə gətirdilər. Hətta axşam yeməyinə də qalmağımı xahiş etdilər. Mən isə dedim: "Qala bilmərəm, qayıtmalıyam. Məni gözləyirlər. Həm də başqa müraciət edən ola bilər." Qarşıma iki min tümən pul qoydular. Böyük pul idi, təxminən bir işçinin aylıq maaşı qədər. Qəbul etmək istəməsəm də kəndxudanın nəvəsinin dünyaya gəlişi muştuluğu adı ilə götürməyə vadar etdilər. Adətən, kəndlərdə maddi durumun yaxşı olmadığını nəzərə alıb, pul götürməzdim. Amma kəndxudanın ev-əşiyindən maddi vəziyyətinin yaxşı olduğu bəlli idi. Nəhayət, 1500 tümən götürdüm. Yenə kəndxudanın oğlunun maşını ilə Qəsəbstan çayının yaxınlığınadək gəldik. Axşam saat 8-i keçirdi və hava qaranlıq idi. Soyuq külək əsirdi. Oğlu

fənərlə yola işıq salırdı. Qəfildən ayağım sürüşüb, bir su çuxuruna düşdüm. Paltarlarımın hamısı yaş və palçığa batmışdı. Yazda hava soyuq olurdu və evlərdə soba yandırılırdı. O, narahat olub, arvadını söylərək dedi: "Sənin bu vəziyyətdə düşməyin onun günahıdır!"

– Yazıq arvadın günahı nədir? Mən özüm yolu yaxşı görmədim. Gedib, ona nə isə demə!

Evə bu vəziyyətdə çatdıqda, hacı ilə yoldaşı üst-başımı görüb, soruşdular: "Nə olub?" Mən də baş verənləri danışdım. Kəndxudanın oğlu utanaraq üzrxahlıq etdi. Yoldaşı sobanı bir az da qızdırdı. Paltarlarımı dəyişib, sobanın yanında oturdum. Hacı dedi: "Heç eybi yoxdur. Yəqin, daha böyük hadisə başında var imiş. Amma iki nəfərin canını qurtarmaqla Allah o bəlanı belə dəf edib."

Kənddə iş başladığım vaxtdan iki ay keçirdi. Bir gün səhər doktor Pirniya mənə bir məktub verərək dedi: "Bu sizə catacaq."

– Bu nədir?

– Bilmirəm, açmamışam.

Məktub "Şahroxi hərbi qərargahı"ndan göndərilmişdi. Səhər saat 8-də orada olmalı idim. İlk dəfə idi ki, oradan mənə məktub gəlirdi. Səbəbi qeyd edilməmişdi. Məktubu doktora göstərdim. O da dedi: "Hamımız birlikdə gedərik. Sabah elə bura işləməyəcək."

Şahroxi qərargahı Həmədan şəhərindən aralı bir səhrada yerləşirdi və ora gedən yol asfalt idi. Ətrafi boyu bütün divarlara tikanlı məftil çəkilmişdi və fasilə ilə əsgərlər keşik çəkirdi. Qərargahın həyəti və ətrafını işıqlandıran böyük projektorlar quraşdırılmışdı. Postda giriş və çıxışa nəzarət edirdilər. Məktubda yazılmışdı ki, onu özümlə gətirməliyəm. Doktor məktubumu alıb, maşından düşdü və keşikçilərdən birinə təqdim elədi. Biri

də yaxınlaşıb, maşının içinə baxdı və sonra içəri icazə verdilər. Maşınla içəri girib, bir binanın qabağında dayandıq. Həyəti geniş idi və çoxlu sayda binaları vardı. Binaların önündə gül əkilmişdi və hər birinə yaraşlıq verirdi. Daxildəki əksər işçilər hərbi formada idilər və şəxsi paltarda olan neçə nəfər də gözə dəyirdi. Bir az aralıda torpaq rəngli kiçik təyyarələr görünürdü. Mənə elə gəldi ki, hərbi təyyarələrdir. Qərargahın səhiyyə komitəsinin binası qarşısında doktor mənə dedi: "Siz bura daxil olmalısınız. İşiniz bitdikdən sonra burada bizi gözləyin."

İçəri daxil olanadək hansı səhvə yol verdiyim barədə düşünürdüm, lakin ağıma heç nə gəlmirdi. Yaman nigaran idim. Amma seminar zalına daxil olub, kursun bütün tələbələrini orada gördüm və daha tək deyildim. Dərindən nəfəs alıb, rahat oldum. İki aydan sonra yenidən görüşdüyümüzə görə çox şad idik. Bir-birimizə kənd və işimizdən danışarkən birdən Məlikan xanım həmişəki kobud və quru imici ilə salona daxil oldu. Hamı sakit olduqdan sonra söhbətə başlayaraq dedi: "Bu iki ay ərzində sizə əhali arasında işinizlə yaxından tanış olmağa fürsət verdik. Ambulatoriya həkimlərinin və xüsusi məmurlarımızın məlumatına əsasən, hamı sizdən razıdır. Lakin bu gündən etibarən neçə doğum əməliyyatını və ailə nizamı¹ ilə bağlı işləriniz barədə məlumat verməlisiniz. Keçən iki ayda qeyd edilməyibsə, sizə güzəştə gedirik. Amma indidən belə bütün işinizin təfərrüatı lazımdır. Xəbərdarlıq edirəm ki, qətiyyənlə saxtarkarlıq olmasın. Elə buradaca deyirəm, doğumdan çox bizə önəmli olan ailə nizamı proqramıdır. Bizə bu sahədə müvəffəqiyyət

¹ Dövlət tərəfindən artımı nisbi səviyyədə saxlayan proqram.

qazanan mama dəyərli sayılır. Qadınlar hamilə olmaq istəsələr belə, onları dərman və ya digər vasitələrlə bu fikirdən daşdırmalısınız."

Məlikan xanımdan sonra bir polkovnik də mikrofon arxasına keçib, söhbətə başladı: "Bildiyiniz kimi, siz bu qərargaha tabesiniz və hərbi işçi sayılırsınız. Əslində, siz bizim kəndlərdə nümayəndələrimizsiniz və hətta Əlahəzrətin nümayəndələri demək olar. Ayıq olmalısınız ki, hər yerdə təhlükəsizliyi pozan təxribatçılar daha kəndlərə nüfuz etməsinlər. Kəndlərimizin asayışı təmin edilməlidir. Ölkənin birinci şəxsi haqqında və ya dövlətin əleyhinə nə isə eşidib, ya da şübhəli şey görsəniz, vaxtında xəbər verməlisiniz ki, biz də təxribatın qarşısını ala bilək."

Onların sözləri məni narahat etdi. Bizi özlərindən sanıb, dedikləri kimi, hərbi qüvvə sayılmağımız heç xoşuma gəlmədi. Düşünürdüm ki, onlara tabe olma artıq arzumdan imtina və insanlara yardımdan kənarlaşmaqdır. Bu fikirdə ikən yanımda oturan Fatimə Abbasi soruşdu: "Niyə bu qədər narahatsan?"

– Görünür, onlar bizi xidmət üçün istəmirlər. İstəmirəm şayiə düzəldim, amma istəmirəm də uşaq istəyən ailələrə zorla mane olum." Fatimə heç nə demədi.

İclasdan sonra qızlarla Dadsereşt xanımı görmək üçün təhsil müəssisəsinə getdik. Bir-birimizi görməyimizə şad idik. Ona kəndlərdəki işimizdən danışdıq. Dedi: "Bizim münasibətimiz çox yaşı idi, amma bu kursun tələbələri sizin kimi deyillər." Düz deyirdi və təhsil müəssisəsində vəziyyət qabaqkı kimi deyildi və nizam-intizama riayət edilmirdi.

O gecə Həmədandan qayıdıb, Tuyserkana – evimizə getdim. Ertəsi gün yenə Karxanaya qayıtdım. Həkim

Pirniya soruşdu: "Seminar nə ilə əlaqədar idi?" Olanları danışdım və lakin narahatçılığımı bildirmədim.

Həmin gün gözətçiyə dedim ki, kəndin qadınlarını ambulatoriyaya çağırınsın. Hər birinin ayrıca kartoçkasını hazırladım. Hamiləlikdən yayınmaq istəyənlərə lazımı preparat və ya vəsaiti verib, statistikasını kartoçkası və xüsusi dəftərimə qeyd etməli idim. Bir-iki həftə idi ki, az övladla kifayətlənməyə dair kənddə təbliğat başlanmışdı və hər ay ardıcıl hamiləliyin qarşısını alan dərmandan istifadə edənlərə samovar, adyal və s. hədiyyələr verilirdi. Amma kənd qadınlarının əksərinin qan azlığı var idi və təzyiqləri aşağı olurdu. Dərman onları daha da pis vəziyyətə salırdı. Ona görə də –hədiyyəyə görə dərmandan istifadəyə rəğbət artsa da – onlara dərman vermirdim və digər metodları məsləhət görürdüm. Bir çoxları da övlad sahibi olmaq istəyirdi və bu məsələyə əhəmiyyət vermirdi.

Bir müddət sonra doktor Pirniyanın yerinə doktor Əbülfəzl Hüseyni gəldi. O, dindar bir şəxs idi. Mühafizə korpusumuzun üzvləri olan yoldaş Ətri, Kərimi, Bəhrami həqiqətən də sağlam fikirli insanlar idi və canla-başla işləyirdilər. Kənd əhalisi də bizi öz ailəsinin üzvü kimi qəbul edirdi. Hər gün səhər bizim üçün bir sini kənd yumurtası, çörək, yağ və ya qatıq gətirirdilər. Hətta bizi günorta və ya axşam yeməyinə evlərinə çağırıb, imkanları çatdığı şeydən süfrəyə qoyurdular. Dəvətlərini qəbul etmədikdə, özümüzü yad sandığımızı güman edirdilər. Onların evinə bir şərtlə gedirdik ki, bizim üçün xüsusi tədarük görməsinlər.

İşim qaydasında idi, Karxana və ətraf kəndlərdən hamı bizə müraciət edirdi. Bəzən bir gündə doğumla əlaqədar neçə müxtəlif yerə baş çəkməli olurdu. İş yerimə qayıtdıqda da görürdüm ki, məni gözləyənlər var. Hərdən

gecə də dalımca gəlirdilər. Belə hallarda hacı özü lampa götürüb, mənimlə ambulatoriyaya gəlirdi. Bu zaman müraciət edəndən imza aldıqdan sonra işçilərdən biri ilə maşına minib, gedirdik. Bəzi kəndlərə maşın yolu yox idi. Bu zaman gələn şəxsin motosikletinə minib, aramıza çantamı qoyub, gedirdim. Bir az uzaq olan kəndlərə o vaxt çatırdım ki, artıq kəndin mamasının öhdəsindən bir iş gəlməyib və ana da ölüm ayağındadır. Soruşurdum: "Niyə vaxtında müraciət etməmişiniz? Mən ki, həmişə iş yerimdəyəm!" Deyirdilər: "Orada olmadığını ehtimal verdik, yaxud yorğun olduğunu güman elədik, ya da bura gəlməyinizin sizə çətin olduğunu fikirləşdik və s." Cəld zahıya sistem qoşub, təzyiqini normal vəziyyətə salaraq əməliyyatı başa vururdum. Ananın vəziyyəti normallaşdıqdan sonra geri qayıdır, doğumdan üç gün sonrayadək hansı kənd olmasına baxmayaraq ana və körpəyə baş çəkməyə gedirdim. Ağrı və digər narahatlıqları olduqda aradan qaldırırdım. Hamı dua edərək deyirdi: "Sən Allahın göndərdiyi mələksən! Sizdən öncə nə qədər ana və uşaq canını tapşırırdı. Lakin indi nə bir ana ölür, nə də körpə." Bəzən ölümlə qarşılaşdıqda da deyirdilər ki, zahını "al"¹ apardı. Mən də deyirdim: "Al adlı şey yoxdur. Qanaxmadan, ya da qeyri-normal doğuşdandır." Yavaş-yavaş onlara da aydın olurdu ki, bu bir xurafatdır. Məndən qabaq neçə belə hadisə baş vermişdi və əhali arasında böyük dərdə çevrilmişdi. Xoşbəxtlikdən, mən olduğum müddətdə belə bir hadisə üz vermədi.

¹ Xurafat üzündən uydurulan varlıq. Yeni doğan qadına, ya da övladına zərər çatdıraraq bəzən onların ciyərini aparıb, ya da ölümünə səbəb olur. Alın gəlməməyi üçün bir həftəyədək ana və körpəsini tək qoymurdular.

Bir dəfə axşamçağı saat təxminən 5-6-nı keçirdi. Evdə hacı və yoldaşı ilə oturub, söhbət edirdik. Birdən iztirab içində bir kişi dalımcə gəldi. Mənim həkim olduğumu düşünərək dedi: "Doktor xanım, Allah köməyin olsun, Allah ömrünə bərəkət versin! Uşağım öldü! Heç olmasa, gəl arvadımı xilas elə!" Hacı onu tanıyırdı. Lamiyan kəndindən gəlmişdi. Özünün də maşını var idi. Ambulatoriyaya gedib, yoldaş Ətri ilə onun maşınında yola düşdük. Evinə çatıb, otağa daxil oldum. Qadının anası, bacısı və qaynanası başı üstə oturub, hönkür-hönkür ağlayırdılar. Yerli mama məni görüb, utanaraq özünü bir kənara çəkdi. Çöhrəsini qorxu və vahimə bürümüşdü. Dünyaya əkiz gətirirdi və uşaqlardan biri doğulmuşdu. İkinci uşaq isə doğula bilməyib, bir əli çiyininə qədər gəlib, yarımçıq vəziyyətdə qalmışdı. Yerli mama da uşağın öldüyünü demişdi. Stetoskopu qoyub, uşağın ürək döyüntüsünü eşitdim. Ananın təzyiqi beşə enmişdi və artıq əldən gedirdi. Tez sistem qoşdum. Qadınlardan ikisinə dedim ki, çarşabı pərdə kimi tutsunlar ki, yoldaş Ətri təzyiqinə nəzarət eləsin. Çox çətin doğum idi. Hər an ana, körpə, ya da hər ikisi ölə bilərdi. Ürəkdən Peyğəmbəri (s) and verərək dedim: "İlahi, belə şəraitdə bu xalqın səndən başqa sığınacağı yoxdur! Mən də sənənin tərəfindən vasitəyəm, özün bizə yardım ol!" Çoxlu zəhmət və çətinlikdən sonra bir oğlan uşağı dünyaya gəldi. Yazıq tənənfəsə düçar olmuşdu. Ona da oksigen qoşdum. Neçə dəqiqədən sonra ağlamağa başladı. Kök, qəşəng körpə idi. Hamı çaş-baş qaldı. Yerli mamanın ölü hesab elədiyi körpə indi necə də ağlayırdı. Allaha şükür etdim: "İlahi, sən istəsən ölünü dirildər və dirini də öldürərsən və hər şey sənənin əlindədir!" Körpəni qadınlardan birinin qucağına verib, dedim: "Əlini bir az masaj edin, şişi çəkilsin."

Ananın halı hələ yaxşı deyildi və qanaxması vardı. O da iynə və masajdan sonra yaxşı oldu. Bir sıra dərman və yod verib, bacısına necə muğayat olmağı öyrətdim və tapşırıdım ki, birdən problem yaransa, gecə də olsa, mənə xəbər versinlər. Axırda yerli mama dedi: "Doktor xanım, mən bir də qələt edib, belə işə girişməyəm! Mən haradan biləydim ki, sizin kimi savadlı həkim var! Bilsəydim, elə əvvəldən deyərdim ki, gedin doktor xanımın dalınca!" Dedim: "İndidən belə həmişə dalımca adam göndər. Pula ehtiyacın olsa, gördüyüm işin pulunu sən al, olmasa, götürmə." Zahının əri mənə 5 min vermək istəyirdi. O vaxt 5 min çox böyük pul idi. Qəbul etmədim. Dedim:

– Görün, bu yerli mamanın haqqı nədirsə, yalnız onu ödəyin.

Çox israr etdi. Mən də 1000 tükən götürdüm. Yenə dedi:

– Hamısı sizə çatır!

– Kifayətdir! Yalnız öz haqqımı götürərəm və bunu da kasıblara, ehtiyaçlılara və ya çatışmayan dərmanlara sərf olacaq. Burada məqsədim yalnız xidmətdir və istəmirəm niyyətimə pul fikri qarışsın.

– Elə isə onda pulun hamısını götürüb, dediyiniz işlərə xərcləyin. Mənim də maddi vəziyyətimi görürsünüz. Allaha şükür, elə bir problemim yoxdur.

Qabaqda qeyd etdiyim kimi, Karxananın ambulatoriyasına daha 21 kənd baxırdı. Kommunal xidmət yox həddində və məişət çox aşağı səviyyədə idi. Təxminən heç birində həkim evi, maşın yolu və hətta hamam belə yox idi. İnsanlar sağlamlıq və səhiyyə baxımından korluq çəkirdilər. İnsanların vəziyyətini görüb, bəzən əmək haqqımı almırdım. Yalnız yaxşı duruma sahib olanlardan

pul alırdım. Əhalinin əksəriyyəti yoxsulluq içində yaşayırdı. Bəzi kəndlərdə ibtidai məktəb də yox idi və onlar uşaqlarını kəskin soyuqda çətinliklə də olsa məktəbi olan yaxın kəndə çatdırırdılar ki, heç olmasa, beş-altı sinif savadı olsun. Hələ ikinci təhsil pilləsinə qəbul üçün şəhərə getməli idilər. Bir az varı olanlar şəhərdə bir otaq kirayə etməli olurdu və bəzən on nəfər bir otaqda qalırdı. İmkani olmayanların uşaqları da əkinçilik və çobanlıqla məşğul olur, ya da fəhləlik üçün ətraf şəhərlərə gedirdilər. Karxana kəndi isə hacı və qardaşlarının səyi sayəsində cüzi şəraitə (ibtidai məktəb və hamam kimi) malik idi. Mənim orada olduğum müddətdə də hacı bələdiyyəyə gətəli nəticəsində yol çəkildi və asfalt salındı. Ambulatoriyası və məktəbi olan Fərsuc adlı başqa bir kənd də var idi və şəhərə yaxın olduğu üçün əhalisinin sayı iki-üç minə çatırdı. Bu kənd Karxanadan daha böyük və daha yaxşı şəraitə malik idi.

Lamiyandakı doğumdan bir neçə gün sonra yenə axşamçağı Poştekuh adlı kənddən müraciət oldu. Kişi ağlayaraq deyirdi: "Allah köməyiniz olsun! Yubanma, arvadım ölür!" Bu kənd özü Karxanaya tabe deyildi və o vaxta qədər adını eşitməmişdim. Hacı dedi: "Mən sizi tanımıram. Əvvəl gedin ambulatoriyaya həkimdən icazə alın, sonra razı olum." Birgə iş yerimə getdik. Doktor Kərimi dedi: "Turabi xanım, mən də sizinlə gəlirəm." Kişi dedi: "Bizim kəndə maşın yolu yoxdur. Uzunqulaq, ya da motosikletlə getməliyik." Həkim soruşdu: "Bəs, özün nə ilə gəlmisən?" Dedi: "Motosikletlə." Kərimi motosikleti və ünvanı alıb, dedi: "Mən o tərəflərə ov üçün getmişəm. Biz motosikletlə gedəcəyik, sən də buradan bir uzunqulaq kirayə elə, gəl."

Yaz vaxtı idi. Yolda yağış yağdı və başdan-ayağa islandıq. Kəndə yaxınlaşarkən motosiklet xarab oldu. Motosikletdən düşdük. Günortadan sonra saat 3-30 olardı. Bu yaxınlıqda heç kim yox idi və göz işlədikcə uzanan otlaq sahələrindən başqa bir şey görünmürdü. Ürəyimdə dedim: "İlahi, indi bu biyabanda nə edək?" Doktor Kərimi qorxmamağım üçün çalışırdı mənə ürək-dirək versin. Amma mən içimdə qorxudan əsirdim və tez-tez o tərəf-bu tərəfə baxırdım. Qorxurdum ki, birdən canavar, çaqqal hücum eləyər. O, nə qədər çalışsa da motosiklet düzəlmədi. Nəhayət, iki nəfər traktorla çatıb, onu işə sala bildilər.

Poştəkuh getdiyim bütün kəndlərə nisbət dar və qaranlıq küçələri və məişət səviyyəsi çox aşağı olan yoxsul bir kənd idi. Əvvəl ünvanı soruşduq. Bizi ora apardılar. Evə girib, zahının altına kül töküb, uzatdıqlarını gördük. Otaqda yırtılmış palazdan başqa heç nə yox idi. Zahı o qədər arıq və cansız idi ki, məni ağlamaq tutdu. Uşaq isə dünyaya adi formada deyil, ayaq tərəfindən gəlirdi. Həmişəki kimi əvvəl sistem qoşub, lazımı iynələri vurdum. "Sezaryen"¹ edilməli idi və belə vəziyyətdə onu Kermansəh xəstəxanasına çatdırmağa vaxt yox idi. Allaha yalvararaq dedim: "İlahi, özün kömək ol! Artıq əldən gedir!" 45 dəqiqə çəkdi, nəhayət, ağlamağa taqəti olmayan arıq bir körpə dünyaya gəldi. Süni nəfəsdən sonra nəfəs yolu açılıb, ağlamağa başladı. Ananın qanaxması vardı. Ana və uşağın hər ikisi özlərinə gələndək axşama qədər kənarında olduq. Bura uzaq olduğu üçün bir daha baş çəkmə ehtimalı az idi. Odur ki, bir həftəlik lazımı dərman və vəsaiti verib, ailəsinə istifadə qaydasını da başa saldım.

¹ "Qeysər kəsiyi", yaxud qeyri-təbii doğum əməliyyatı.

Daha sonra Lamiyan kəndində aldığı 5 mini uşağın bələyinə qoydum. Narahat olub, dedilər: "Xeyr xanım, biz sizə pul verməliyik!" Dedim: "Qətiyyən! Pul almağı dövlət mənə qadağan edib və mənə cərimə edirlər. Bu pulu da ananın qidasına xərcləyin." Çoxlu dua etdilər. Elə həmin gecə motosikletlə geri qayıtdıq. Gecə olduğu üçün onun əri və bir neçə nəfər də traktor və motosikletlə bizimlə Karxanayadək gəldilər. Qadının ərinə dedim: "Sabah günorta ana və uşağın vəziyyəti barədə bizə bir xəbər yetir. Allah etməmiş, bir şey olsa, vaxtında gələ bilək." Ertəsi gün gəlib, dedi: "Xanım, səhərədək sizə dua elədik. Allaha çox şükür, ana və uşaq da yaxşıdırlar."

Bəzən "sezaryen" əməliyyatı qarşıya gəlirdi və o zaman zahını maşınla Kermanşah və ya Tuyskeran xəstəxanalarından hansı biri yaxın olsa, ora çatdırmalı idik. Bir dəfə yaxın kəndlərin birindən gəlib, dedilər: "Dünən gecədən dözülməz ağırları olan var, lakin uşağı dünyaya gəlmir. Mümkünsə, siz gəlin." Günortadan sonra idi. Doktor Hüseyni ilə getdik. Müayinədən sonra məlum oldu ki, körpə bətnə düz yox, uzanmış haldadır. Çarəsi sezaryen idi. Bayıra çıxıb, doktora dedim ki, Kermanşaha aparmaq lazımdır. Doktor özü də qadının ərindən icazə alıb, onu müayinə elədi. Uşağın ürək döyüntüləri zəifləyirdi. O da sezaryen edilməyi məsləhət gördü. Ərinə dedi: "Biz onu Kermanşaha "Şir və xurşid" (şirlə günəş) xəstəxanasına aparmalıyıq. Sən də özünü bir vasitəylə ora çatdır." Qadını xəstəxananın əməliyyat otağına təhvil verib, Karxanaya qayıtdıq.

Bir dəfə də qış fəsli idi. Lamiyan kəndinə çağırmışdılar. Sezaryen əməliyyatı tələb olunurdu. Zahını "Şir və xurşid" xəstəxanasına çatdırmalı idik. Bu dəfə doktor Ətri və Kərimi mənimlə gəlmişdilər. Lamiyandan çıxanda hava

günəşli idi. Qadını "Şir və xurşid" xəstəxanasına təhvil verib, geri dönərkən qar yağmağa başladı və maşın yolunu ağ rəngə boyadı. Şofer Şəkuri yolu itirərək səhv saldı və nəhayət, bir yerdə ilişib qaldıq. Qürubdan bir saat keçirdi və hava qaralmışdı. Maşından düşüb, bir qədər əlləşsək də çıxara bilmədik. Heç bir yolu yox idi. Öz-özümə dedim: "İşimiz daha qurtardı. Bu gecə hamımız öləcək, ya canavarlara yem olacaq, ya da soyuqdan donacağıq." Adətən, kənd əhalisi axşam saat 7-8-də evlərinə qayıdardı. Bəzən eşidərdim ki, kiminsə tövləsinə canavar girib, qoyunlarını aparıb. Hətta bir çobanın da öldüyünü eşitmişdim. Camaat deyirdi: "Canavar qoyun sürüsünə hücum çəkəndə neçəsini qırır, yalnız birini özü ilə aparır." Kişilərin nə düşündüyünü bilmirdim. Lakin qərribə qorxu fəzanı əhatə etmişdi. Xüsusilə bir az qorxaq olan Kərimi vahimə içərisində idi. Elə bir vəziyyət yarandı ki, az qaldı hamımız ağlayaq. Allahı və imamları səsləyərək yardım diləməyə başladıq. Maşının işıqlarının qarını təmizləyib, yandırılıb-söndürməklə ətrafa əlamət verməyə çalışdıq. 45 dəqiqə çəkdi və birdən bizə doğru bir işıqın yaxınlaşdığını hiss etdik. Kermaşaha neft daşıyan tanker idi. Maşınımızı buksir edərək yola qədər çəkdi. Kişilər sürücünü öpüb, çoxlu təşəkkür edərək dedilər: "Siz olmasaydınız, hamımız bu gecə öləcəydik!" Axır, Karxanaya yetişdik. Macəranı hacıya danışdım. Narahat olub, dedi: "Allah sizə çox rəhm edib! Onun lütfü olub ki, bir nəfəri sizə yardıma göndərib! Yoxsa oradan salamat qurtara bilərdiniz?! Qarın altında qalıb, ölərdiniz."

Hadisə bizə o qədər təsir etmişdi ki, ondan sonra neçə nəfər xəstələndi. Mənə də soyuq dəydi və ertəsi gün işə gedə bilmədim. İztirab və soyuq bir həftə bizim canımızdan ayrılmadı. İşdə tez-tez başımıza gələnlərdən

söhbət düşürdü. Hətta doktor Hüseyini dedi: "Daha bizə aid deyil. Sən də yalnız təbii doğum əməliyyatlarını üzərinə götür. Qeyri-təbii hallarda daha məsuliyyət daşımırıq. Bu gündən sonra belə halı öhdəmizə götürməyəcəyik. Zahının ailəsinə deyərsən ki, təcili xəstəxanaya çatdırılmalıdır və özləri aparsınlar..."

Üçüncü fəsil

Kəndə gəlişimdən təxminən bir il keçirdi. Qayda üzrə tapşırılan işləri yerinə yetirirdim. Üç aydan bir də doğum və ailə nizamı barədə statistik məlumatı həkimin vasitəsi ilə Həmədana göndərirdim. İşimdən razı idilər. Özümə bir neçə dost da tapmışdım. Dostlarımdan ikisi elə hacının evli qızları idi. Onlarla birgə bağlarına və əkin sahələrinə gedirdim. Şənliklərində iştirak edir, gəlinləri şəhərdən aldığı kosmetika ilə bəzəyirdim. Camaatın müxtəlif çətinlikləri, çoxlu problemlərinin şahidi olurdum. Kəndlilərin əksəri başqasının torpağında fəhlə işləyirdi və öz əkin sahəsi yox idi. Qış fəslində də əkib-becərmə işləri olmadığından çoxları şəhərə gedib, iş axtarır, fəhləlik edirdilər. Artıq onlarla çox səmimi idim. Mənimlə dərdləşib, deyirdilər: "Ona-buna işləməkdən bizə bir xeyir qalmır. Ölməmək üçün bir tikə çörək pulu üçün əlləşirik. Bütün xeyir-mənfəət torpaq sahibinə çatır, zəhmət və əziyyəti isə bizə qalır.

Bir ildən sonra yenə Şahroxi qərargahından mənə məktub gəldi. Bu dəfə yenə bütün kənd mamalarını dəvət etmişdilər. Məktubda işlə əlaqədar statistik məlumatın təhvil qeyd edilməsi. Məlikan xanım özü onları araşdırdıqdan sonra məni yanına çağıraraq dedi:

– Xeyir ola, səndə doğum halları ailə nizamından daha çoxdur?! Bunun səbəbi nədir?

– Bilmirəm. Hamısının qarşısını almaq olmur.

Təhqiredici tərzlə başıma qışqıraraq dedi:

– Artımın qarşısını almağın bizə daha mühüm olduğunu deməmişdikmi? Səndə vəziyyət tam əksinədir. Hamıda artım aşağı, səndə isə daha çoxdur!

– Axı, öz yerimdən əlavə 21 kənd bizim ambulatoriyamıza tabedir! Bəlkə başqa həmkarlarım bu qədər kəndə nəzarət etmir. Mən lazım olan vəsaiti verirəm, amma hamılə hallarından xəbərim olmur. Bəzən də təzyiqli aşağı olanlara hələl məsləhət görmürəm.

– Kiminsə təzyiqinin aşağı-yuxarı olmasının sənə dəxli yoxdur! Sənə böyüklə necə danışmağı öyrətməyiblərimi? Bu son şansın olsun! Gələn dəfə özüm bilirəm sənə nə edəcəyəm! Bu işin qanundan yayınmaq sayılır. Siz adam deyilsiniz! Sanki tövlədə böyümüsünüz! Söze baxmırsınız! Nə deyilir onu etməlisiniz! Əks-halda sizinlə nə edəcəyimizi yaxşı bilirik! Sən cəzalanmalısən! Bu ay maaşın kəsiləcək!...

Sözlərindən çox narahat olsam da heç nə deyə bilməzdim. O gün Həmədandan qayıtdıqdan sonra doğumla bağlı müraciət edən var idi. Ertəsi gün də iş gedə bilmədim. Bir gün sonra işdə doktor Hüseyni gözümə narahat dəydi. Soruşdum:

– Doktor, nə isə olub?

– Heç nə olmayıb.

– Yox, siz nədənsə narahatsınız.

– Turabi, sənə bir şey demək istəyirəm. Özündən muğayat ol!

– Nə olub ki?

– Qərargahda iclasdan sonra məni çağırıdılar. Sözlərinə əsasən, onlara şübhəli görünüb sənə sənə nəzarət edirlər. Mənə də sənə göz qoymağımı tapşırıblar. Mən görürəm ki, sən dindar insansən və xidmətdən başqa məqsədin yoxdur. Ona görə də sənə deyirəm, özündən muğayat ol. Son

vaxtlar "Savak" çoxlarını Tehran, Təbriz və Məşhəd kimi şəhərlərdə müxtəlif bəhanələrlə həbs edir. Ümumiyyətlə, ehtiyatlı ol!

– Doktor, nə edəcəyimi siz özünüz deyin: təzyiqi 6-7-yə düşən qadına mən necə dərman verim? Burada laboratoriyamız yoxdur, lakin gözlərinin altından məlumdur ki, çoxlarının qan azlığı var. Dərman versəm, vəziyyəti daha da pis olar. Mən nə edirəm? Camaatın normal qidası yoxdur.

– Səni anlayıram. Amma onlar başa düşməzlər. Bu barədə heç kimə heç nə demə və məndən də heç nə eşitməmişəm! Bəs, ayıq ol ki, onlara əks çıxsan, işin bitib!

Doktor daha heç nə demədi. O vaxtlar "Savak" haqqında müəyyən qədər eşitmişdim. Misal üçün, çox kiçik bəhanə ilə hər kəsi tutub aparırdılar və hətta öldürməkdən də çəkinmirdilər. Nə edəcəyimi bilmirdim. Hər qadına doğumla bağlı arayış verməli idim ki, uşağına yaş kağızı ala bilsin. Elə isə statistik məlumatı gizlətmək olmazdı. Bir yandan kənd camaatının səhiyyə və qidası aşağı səviyyədə idi. Çoxunun təzyiqi 8-dən aşağı olurdu. Belə qadınlara dərman verə bilməzdim. Dərman təzyiqlərini daha da salırdı. Bəzən də özləri dərman istəmirdilər. Deyirdilər ki, dərmanlar bizə pis təsir edir, ürəyimiz bulanır, başımız hərlənir.

Məsələni hacıya dedim. Buyurdu: "Onlar səni cəzalandırmaq, ya da həbs etmək üçün bəhanə axtarırlar və bunu edəcəklər. Heç vaxt səni rahat qoymazlar. İndiki zamanda tutub, həbs eləmək adi haldır. Haqq səsi yerində boğurlar. Onda sən belə elə: dərmanları çaya at, dəftərə isə verildiyini yaz. Onlarla tərs düşməmişəm. Əks-təqdirdə iki övladımın aqibətinə düşər olarsan."

Hacının dediyi kimi elədim. Belə ki, canı zəif və təzyiqli aşağı olanlara dərman vermirdim, amma kartoçkalarına aldıqlarını yazırdım. Onlara və həmçinin dərman istəməyən qadınlara da deyirdim: "Hamilə olmamaq üçün özünüz ehtiyatlı olun ki, zərbəsi sizə dəyməsin. Övladınızın sayı az olsa, daha yaxşı qeydinə qala bilərsiniz və sabah cəmiyyət üçün daha faydalı insanlar olurlar. Sizdən soruşana dərman verilmədiyini deməyin." Dərmanları da ambulatoriyadan çıxarmalı idim ki, müfəttiş gəlib, onların yerində qaldığını görməsin. Hərdən Qəsəbstan kəndinə yolum düşdükdə heç kimin olmadığı bir yerdə dərmanları çayın şiddətli axarına atırdım.

Bir gün işdə ikən bir müfəttiş gəldi. Orta yaşlı bir kişi idi və əyninə şəxsi paltar geyinmişdi. Əlində bir neçə dərman qutusu vardı. Soruşdu: "Bu barədə sözün nədir? Bunları çayın qırağından tapıblar. Bəs, siz nə işlə məşğulsunuz?" Mənimlə sanki dərmanları atarkən özü görüb və hər şeyi bilirmiş kimi danışdı. Qorxsam da normal davranmağa çalışaraq dedim: "Bilmirəm. Mən vaxtaşırı dərmanları verirəm, bəlkə də özləri atırlar." İnanmaq istəməsə də bir söz tapmayıb dedi: "Çox yaxşı. Onda özün nəzarət elə və əvvəl verdiyin dərmanların boş qutusunu tələb etmədən yenisini vermə!" Müfəttiş gedəndən sonra doktor Hüseyni dedi: "Turabi xanım, diqqətli ol! İndiyədək üç dəfə sənə xəbərdarlıq olub. Bu dəfə də səhvə yol versən, axırın gedər-gəlməzdir!"

Evə qayıdandan sonra baş verənləri hacıya danışdım. Hacı dedi: "Çox pis oldu! Onlar çox təhlükəli insanlardır."

Başımı itirmişdim. Daha işdən çıxmaqla davam etmək arasında tərəddüddə idim. Eşitmişdim ki, lazım gələndə "Savak" hətta yersiz bəhanələrlə kimisə tutur, yaxud sürgün adı ilə yox edir. Məlikan xanım da axırıncı dəfə

məni pis hədələmişdi. Düşünürdüm ki, "Savak" məni tutsa, bilmirdim nə edəcəyəm, ailəmi nə gözləyir. Cürbəcür fikirlərə düşürdüm. Çoxlu götür-qoydan sonra nəticəyə gəldim ki, işimi buraxıb, izim tapılmayan bir yerə gedim. Təxminən novruz bayramı ərəfələri idi. İşdən sonra formal statistik məlumatı doktora verib, həmkarlarıma məzuniyyətə icazə aldığımı dedim. Təkcə doktor Hüseyniyə verdim ki, mən gedirəm və bir daha qayıtmayacağam. Dedi: "Səni tapsalar, gününü qaraldarlar! Heç bilmirsən başına nə bəla gətirərlər! Onlarda sənin, zamininin ünvanı var." İşlədiyim müddətdən bir il neçə ay keçirdi. Ən azı dörd ilədək iltizam vermişdim. Doktora dedim: "Zaminim əməmdir, jandarmada işləyir. İnanmıram onunla bir işləri olsun."

Hacının fikrincə, işimdə qalıb, onların əlinə bəhanə verməməli idim. Deyirdi: "Sən sakitcə işini gör. Bu məntəqədə sənə ehtiyac var. Artıq kəndlilər səni öz ailə üzvləri bilir, hər şeydən qabaq, biz özümüz də sənə adət etmişik. Mütləq qalmalısan!" Nə qədər israr etsə də dedim: "Daha qala bilmərəm."

Qabaqcadan şoferlə də danışdım ki, əşyalarımı Karxanadan Tuyserkana aparacağam. Onları maşına yüklədiyim gün neçə nəfər məni görüb, kənddə yaydılar və camaat maşının ətrafına yığışdı. Qadınların əksəri ağlayırdı və hacının yoldaşı da hamıdan çox kədərlənərək göz yaşı tökürdü. Mən də özümü saxlaya bilməyib, onlara qoşuldum. Dedim: "Uzağa getmirəm, bayramdan sonra qayıdacağam!" İnanmırdılar, deyirdilər ki, qayıdacaqsansa, əşyalarını niyə aparırsan. Hacı onlara deyirdi: "Narahat olmayın, özüm onu geri gətirəcəyəm..."

Tuyserkanda əmim oğlundan eşitdim ki, "Savak" Tehranda təhsil alan bir neçə tuyserkanlı universitet

tələbəsini həbs edib və birini də öldürüb. Bu xəbər mənim qorxumu neçə qat artırdı. Ağıma cürbəcür fikirlər gəlirdi. Heç bilmirdim, neçə vaxt ərzində böyük əziyyətlə əldə etdiyim sevgili işimə bir daha qayıda biləcəyəm, yoxsa yox.

Böyük bacım Müqəddəs ailə qurduqdan sonra Tehrana köçmüşdü və orada yaşayırdı. Qərara gəldim ki, Tehrana gedib, orada bir iş tapım. Elə güman edirdim ki, Tehrandada izimə düşən olmaz. Evdəkilərə hədələndiyimə görə işimi buraxmağımı deyə bilməzdim. Təkcə dedim ki, məni incidirlər və maaşımı da kəsiblər. Tehrana bacını görməyə gedirəm. Əgər orada yaxşı iş tapsam, qalacağam. Tuyserkanda iki gün qalandan sonra Tehrana yola düşdüm.

Dördüncü fəsil

1978-ci ilin aprel ayının əvvəlləri idi. Tehranda daim kəndin, hacıgilin xatirələri yadıma düşürdü. Gün ərzində dəfələrlə kənd əhalisinin maşının ətrafına yığılıb, ağlamağı məni qəhərləndirərdi. Gəlişimdən bir həftə keçdi və Tehranda qalmaqla kəndə geri qayıtmaq arasında qaldım. Bu da mənim iş axtarmağıma mane olurdu. Bir yandan da işə və gəlirə ehtiyacım var idi. Qardaşım Xeyrulla da Tehrana gəlmişdi və İsrətəbad qarnizonunda ordu nəqliyyatı üzrə işə götürülmüşdü. Maaşı yalnız özünə çatırdı. O da gecələr bacımın evində qalırdı. Bacıma və yoldaşına yük olmaq istəmirdim. Bir yandan da atam xəstə idi və ailəmə kömək etməli idim. İzi itirmək üçün bilmirdim hara gedim. O həftə təsərrüfat nazirliyində işləyən Suri adında qohumumuz bacımgilə gəlmişdi. Məni görüb, soruşdu: "Nə yaxşı Tehrana gəlmisən! Fikrin nədir?" Çox da izah vermədim, dedim ki, burada iş tapa bilsəm, qalacağam. Dedi: "Bəxtindən "Əlborz" xəstəxanasının tibb bacısı şöbə müdiri məndən işçi istəyir. Səni ona təqdim edə bilərəm.

Ertəsi gün məni "Əlborz" xəstəxanasına aparıb, Bürümənd xanımla tanış elədi. Orta yaşlı, mehriban bir qadın idi. Diplom və stajımı ona göstərdim. Xoşbəxtlikdən, işimi tərk etməyimin səbəbini soruşmadı. Özü hicabsız olsa da çarşabla getməyimə baxmayaraq məni çox rahat qəbul edərək dedi: "Elə səbahdan işə gələ bilərsiniz. Lakin burada çarşabla işləmək olmaz. Xəstəxanaya kimi çarşabla gəlib, burada forma geyinməlisən." Hicabla əlaqədar rahat olmaq üçün məni

qadınlar şöbəsinə göndərməyini xahiş elədim. Dedi: "Hal-hazırda kardiologiya bölməsində işçiyə ehtiyacımız var. Qadınlar şöbəsinin işçiləri çoxdur, kifayət qədər iş təcrübələri var və yerlərini dəyişmək mümkün deyil. Bir az gözlə. İlk boşalan yerə səni göndərəcəyəm."

Ertəsi gündən şöbədə bir assistent olaraq işimə başladım. İşdə təcrübəli və vicdanlı olduğum üçün üzərimə düşəni ən gözəl şəkildə yerinə yetirməyə çalışırdım. Bürümənd xanım işimdən razı idi və bir müddətdən sonra istədiyim növbəyə icazə verir və mənə növbənin tibb bacısı qrupuna tapşırırdı. İlk maaşımı alan kimi qardaşım Xeyrulla ilə bir otaq kirayə edib, bacımgildən çıxmağı qərara aldıq. Ev sahibi yuxarı mərtəbədə yaşayırdı və kirayədə yaşayanlar həyətin ətrafındakı başqa otaqlarda qalırdılar. Qardaşımın lazımı olan palaz, soyuducu, yataq, qab-qacaq və əşyaları aldıq. Birimizin maaşı ilə evin kirayəsini ödəyir, o birini evə xərcləyirdik. Bürümənd xanımdan mənə əlavə iş növbəsini verməyini istədim. İki növbədə işləmək istəyirdim. Qəbul edərək dedi: "İxtisasın olduğu üçün səni qadınlar şöbəsinin gecə növbəsinə yazıram." Gündüzlər səhərdən günortayadək öz sektorumda, iki gündən bir də gecələr qadınlar şöbəsində işləyirdim.

"Əlborz" xəstəxanasında işə başlamağım vaxtdan iki-üç ay keçirdi. Gecə növbəsində mənimlə növbədə olan iş yoldaşlarımdan biri dedi: "Fərəhnaz Pəhləvi xəstəxanası işçi istəyir. Maaşı buradan daha çoxdur. Xüsusi xəstəxanaların gələcəyi məlum deyil. Gəl, oraya gedək." Tərəddüdə düşdüm. Bir yandan problem yaranmasından qorxur, bir yandan da deyirdim ki, bir problem çıxsın, özümə bağlı dəqiq məlumat vermərəm.

"Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanası jandarmeriyanın baş qərargahı və müdafiə nazirliyinin yerləşdiyi 3 esfənd prospektində idi. İş yoldaşım ilə xəstəxananın tibb bacısı şöbəsinə müraciət etdik. "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasının tibb bacısı sektorunun baş müdiri kermanşahlı Seyf familiarı bir qadın idi. Kermanşaha yaxın şəhərdən olduğum üçün mənə çox yaxşı qarşılıq verdi. "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasında yalnız bir nəfərə ehtiyac var idi. Seyf xanım mənə iş təcrübəm olduğunu bildikdə, neçə nəfər arasından tək mənə qəbul edərək dedi: "Bizim əməliyyat otağında sənə ehtiyacımız var. Təşkil ediləcək təlim kursu əsasında anesteziologiya¹ sahəsi üzrə rezidenturamız olacaq. Sabahdan gəlib işini başlağa bilərsiniz." Təklifə çox sevindim. Mənə elə gəldi ki, əməliyyat otağı asudə, rahat bir yerdir və məmurlar mənə axtarsalar da, ağıllarına belə gəlməz ki, gəlib dövlət xəstəxanasında işə başlayım.

Xəstəxanalarda əsas müalicə işləri gündüzlər olurdu. İş strukturu və xəstəxananın inzibati prosesi ilə tanış olmaq üçün Seyf xanımdan mənə gündüz növbəsinə yazmağı xahiş elədim. Dedi ki, sənə elə gündüz növbəsində ehtiyacımız var. Burada işə başladıqdan sonra daha "Əlborz" xəstəxanasının gündüz növbəsinə gedə bilmirdim. Bu haqda Bürümənd xanımla danışmışdım, dedim: "Hal-hazırda maddi ehtiyacım çoxdur. Dövlət xəstəxanasında işə düzəlmişəm. Sizin razılığınızla, gündüz növbəsində orada, gecələr də burada işləmək istəyirəm." Bürümənd xanım razılıq verdi.

"Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasında mənə ümumi əməliyyat şöbəsinin anesteziologiya bölməsinə

¹ Narkoz əməliyyatı ixtisası.

göndərdilər. Bölmənin rəhbəri elə xəstəxananın müdiri olan doktor Əfşar idi və özü mənim təlimimi öhdəsinə alaraq digər ordinatorlardan da həmkarlıq etmələrini istədi. Səhə üzrə mütəxəssislərdən doktor Əmini və doktor Yəmini xanım baş həkimlə birgə nəzəri-praktiki təlim kursuna başladılar. O gündən başlayaraq gündüzlər "Fərəhnaz Pəhləvi", günorta qısa istirahətdən sonra da "Əlborz" xəstəxanasına gedir, iki gecədən bir də evdə şəxsi işlərimlə məşğul olurdu. Gündüz və gecə növbələrim arasındakı fasilədən səmərəli istifadə etmək üçün orta təhsilin üçüncü pilləsini başa vurub, attestat almaq məqsədilə axşam növbəli orta məktəbdə dərslərə başladım. İki aydan sonra artıq anesteziya sayılırdım və işimi gözəl yerinə yetirə bilirdim. Belə ki, anesteziya üzrə həkimlərin həmkarlığı olmadan təkbaşına xəstəni yatızdırıb, əməliyyat prosesində iştirak edirdim. Yaranan mövqə və əlimdən nə isə gəldiyinə görə şad idim. Hər iki xəstəxanadakı işlərimə böyük həvəs və əzmlə yanaşırdım. Gecələr "Əlborz" xəstəxanasında qətiyyətlə yorğunluq hiss etməirdim. Mənə ən maraqlısı daxili orqanların yaxından müşahidəsi idi. Nəzəri təlimləri artıq gözlərimlə görürdüm. "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasının üç əməliyyat otağı var idi və artıq mən oranın yeganə anestezioloqu idim. Mütəxəssislər və rezidentlər əməliyyat otağına gəlincə əczaçıdan, ya da anbardan dərman və s. lazımı vəsaiti alıb, əməliyyat otağındakı üç yatağın üçünü də hazırlayırdım. Ona görə hamı məndən razı idi.

Beşinci fəsil

Bəzən "Əlborz" xəstəxanasında iş yoldaşım ilə siyasi söhbətlər olurdu. Təşkilat və mübarizə cərəyanlarından çox da xəbərim yox idi və daha çox dinləyirdim. Rəfiqəm deyirdi: "Biz də bir qrup təşkil edib, şahla gizli mübarizəyə qalxmalıyıq..." Onun vasitəsilə "Əlborz" xəstəxanasının daxili xəstəliklər bölməsində işləyən həkimlərdən (indi adını unutmuşam) biri ilə tanış oldum. Dindar bir şəxs idi və tanışlıqdan sonra onunla tez-tez söhbətimiz olardı. Ona hətta kənd mamalığını atıb, "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasına işə düzəlməyimi də danışdım. Dedi: "Hal-hazırda siz müxalif gənclərin dövlət xəstəxanasında işləməyi çox yaxşıdır. Bu bizə sizin vasitənizlə lazım olan məlumatı əldə etməyə, dövlət adamlarını yaxından tanımağa şərait yaradır." O, mənim çarşabla get-gəl etdiyimi görüb, öz fəaliyyətləri və müxtəlif cərəyanlar haqda məlumat verirdi. Belə başa düşürdüm ki, o rəfiqəm ateistdir və rejimlə mübarizədə məqsədi dindən kənardır. Bir dəfə doktor məndən soruşdu: "Hal-hazırda bir qrup və ya birliyə üzvsənmi?"

– Xeyr. Niyə soruşursunuz?

– Artıq dindarların inqilaba hazırlıq komitəsi də təşkil edilib və inşallah bu fəaliyyətlər inqilaba şərait yaradacaq. İstədiyiniz vaxt özün də gedib, üzvləri ilə tanış ola bilərsiniz.

Nəhayət, bir gün axşamçağı doktorun fəaliyyət göstərdiyi birliyə baş çəkdim. 24 əfənd (indiki "İnqilab") meydanından yuxarı bir prospektə yerləşirdi. Böyük bir ev idi. Doktorun adını verib, içəri daxil ola bildim. Çoxlu otaqları vardı. Mənə dedilər: "Bura gələrkən çox ehtiyatlı

olmalısınız! Heç kimlə bu haqda danışmayın və burada eşitdiyiniz bayıra çıxmasın. Birimiz ələ keçsə, bütün üzvlər tutular!" Məndə onlarla həmkarlığa böyük maraq yarandı. Lakin iş proqramım iclaslarda ardıcıl iştiraka mane olurdu. Doktora dedim: "Birliyə gəlməyə vaxtım olmur, amma sizin hər hansı tapşırığınızı yerinə yetirəcəyəm."

Artıq Ayətullah Xomeyninin bəyanatları elanlar şəklində İrana daxil olur və yayılırdı. Doktor hər dəfə mənə bir qədər elan kağızı verir və mən də prospektlərin xəlvət yerlərində çarşabın altından çıxarıb yerə atır, ya da şübhələnmədiyim adamlara verirdim. Çoxları alıb oxuyurdu, bəziləri də deyirdi ki, istəmirik başımız ağrısını. Elanlar "Bismillahir-rəhmanir-rəhim"lə başlayırdı. Özüm də onları oxuyurdum. Amma evimizə get-gəl çox olduğu üçün saxlaya bilməzdim. Həm də evdə az tapılırdım və elanları saxlamağa bir yerim yox idi. Bir yandan da qardaşım "İşrətabad" hərbi bölgəsində təlim aldığından belə işlərlə çox da razı deyildi. Ona görə də elanları oxuduqdan sonra başqalarına verirdim.

O ilin Ramazan ayında xəbər yayıldı ki, fitr namazı Qeytəriyyə təpələrində qılınacaq və pişnamaz da doktor Müfəttihtir. Doktora dedim: "Mən də bayram namazında iştirak etmək istəyirəm, amma o vaxt xəstəxanada olmalıyam." Dedi ki, sənin ora getməyin vacib deyil və mən baş verənləri sənə danışaram. O gün işdən sonra namazın bərpa olduğu məntəqəyə getdim. Camaatın fitr bayramına hazırlığı misilsiz idi. Çoxlu adam toplaşmışdı. Hamı namazdan sonra müxtəlif şüarlarla Qeytəriyyə təpələrindən enərək şəhərin mərkəzi prospektlərinə qədər nümayiş təşkil etdilər. Polis qüvvələri prospektlərə nəzarət edirdi və onlarla camaat arasında bir insident yaranmadı.

Həqiqətən mitinq möhtəşəm keçdi və hamı bir-birinə deyirdi ki, unutmayın, mitinq gələn dəfə üçüncü günə düşür...

O gün yenə də işə görə mitinqə gedə bilmədim. Cümə günü sentyabrın səkkizi idi və "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasında növbədə idim. Xəbər gəldi ki, camaat "Jalə" meydanına yığışıb və böyük izdiham yaranıb. Xüsusi qvardiya və hərbi qüvvələr hər tərəfdən camaata güllə yağdırır. Əvvəl inana bilmədim. Radio xəbərləri bildirirdi ki, Jalə meydanında bir sıra təxribatçı ilə polis qüvvələri arasında qarşıdurma yaranıb. Onlar fövqəladə vəziyyətdə iki nəfərdən artıq insanın bir yerə yığılması qadağasını pozublar.

Fövqəladə vəziyyətin nə olduğunu bilmirdim və o zamanadək barəsində heç nə eşitməmişdim. Nələr baş verdiyi mənə maraqlı idi. Günorta saat 2-dən sonra işimdən çıxıb, özümü "Bəharestan" meydanının yaxınlığına çatdırdım. Ardını piyada getməyə başladım. Oradan "Jalə" meydanına getmək istəyirdim. Prospektlər xəlvət idi və qeyri-adi sükut çökmüşdü. Hələ meydana çatmamış gördüm ki, çox qarışıqlıqdır. Hər yerdə hərbi qüvvələr var. "Baharestan"a tərəf getmək istəyərkən qışqırdılar: "Hara gedirsən? Görmürsən bağlıdır? Qayıt dala!" Tanklar və hərbi avtomobillər Jalə meydanına gedən prospektləri bağlamışdılar. Heç kəs nə maşın, nə də piyada o tərəflərə gedə bilmirdi. Yaman qarışıq vəziyyət yaranmışdı. Ara-sıra görünənlər də iztirab içində idilər. Bir-iki nəfərdən soruşdum: "Nə baş verib?" Ağlayıb deyirdilər: "Öldürdülər! Hamını qırdılar!" Kanallardan su yerinə qan axırdı!" Biri deyirdi: "Mən özüm evimdən gördüm ki, helikopterdən camaata atəş açırlar. Onları öldürənlər mütləq yəhudidir!" Evə qayıtdım.

Hadisə mənə çox pis təsir etmişdi. Şah rejimi nümayişlərin qarşısını almaq üçün fəvqəladə vəziyyət adı ilə çoxlu sayda qadın, kişi və uşağı qətlə etmişdi. Deyirdilər ki, guya hərbi komandan səhər radiodan fəvqəladə vəziyyəti elan edibmiş. Amma mən belə şey eşitməmişdim. Dedim, yəqin, səhər nümayişə gedənlərin "ağına radioya qulaq asmaq gəlməyib!" Hətta fəvqəladə vəziyyət elan olunsaydı da, mənim kimi, bəlkə də çoxları onun nə demək olduğunu anlamazdılar. Elə həmin gündən imam Xomeyniyə təqlid edərək əmrlərinə tabe olmağı qərara aldım. Həmçinin özümə söz verdim ki, azadlıq uğrunda və şah rejimi ilə mübarizədə əlimdən gələni əsirgəməyim. Amma Xeyrullanın fikrincə camaat belə işlərlə yalnız özlərini ölümə sürükləyir. Deyirdi: "Camaat səhv edir. Haqlı etirazları olsa da şahın bu qədər gücü qarşısında əliboş nə edə bilərlər?!" Xeyrulla ilə mübahisə eləməyib, deyirdim ki, mənə aidiyyəti yoxdur.

Axşam "Əlborz" xəstəxanasına getdim. Doktor dedi: "Meydanda olan hamı qırılıb! İlk sırada qadınlar imiş, əvvəl onlara atəş açıblar, sonra helikopterlə dağılışan camaatı gülləbaran ediblər. Deyilənlərə görə, min nəfərdən çox adam ölüb.¹ Bütün meyitləri özləri ilə aparıblar. Hələ heç biri ailəsinə təhvil verilməyib."

¹ 8 sentyabr qətləmi barədə statistik məlumatlar müxtəlifdir. Odur ki, heç vaxt ölənlərin sayı dəqiq məlum olmayıb. Öldə olan qaynaq və faktlarda ölü və yaralıların sayı fərqli qeyd edilir. Məsələn, o vaxt İranda Amerikanın səfirliyində çalışan yüksək diplomatı J.D.Stenpl belə yazır: "Jalə meydanındakı insidentdən dərhal sonra yaralılar ətraf üç xəstəxanaya köçürüldülər. Xəstəxana qaynaqlarında ölümlərin sayı 200-dən 400-ə qədər bildirilir. İlk rəsmi məlumatda dövlət ölümlərin sayını 58 nəfər elan etdi. Bir həftə sonra bu say 122-yə çatdı və ona 2000-dən 3000-ədək yaralı əlavə olundu. Sentyabrın 8-i günorta yayılan müxalifət mənbələrinə əsasən, ölənlərin sayı 400-lə 500 arası

8 sentyabr qətləməni xalqa böyük təsir etdi və şah rejiminə qarşı nifrət bir az da artdı. Artıq hər yerdə İmam Xomeyninin açıq fikirli elanları yayılaraq moizələr və saha qarşı müxalifət cərəyanları artırdı. Çox vaxt bazar məscidinə gedib, moizələri dinləyirdim. Moizələrdə xalqa ölkənin hal-hazırkı pis vəziyyəti barədə məlumat verilir və beləcə, çoxları oyanırdı. Onlar artıq zalım şah rejimini istəmirdilər. Tehrandə və digər şəhərlərdə ölüm-itimlə bitən mitinqlər baş verirdi.

Təxminən noyabr ayının əvvəlləri idi. Xəstəxanada ikən xəbər gəldi ki, atamın halı yaxşı deyil və tez özümü Tuyserkana çatdırmalıyam. Ürəyimə pis fikirlər gəlirdi. Neçə ay öncə mədə xərçənginə görə əməliyyat olunsa da halı yaxşı deyildi. Hər iki xəstəxanadan icazə alaraq bacım və qardaşım ilə birgə Tuyserkana yola düşdük. Gümanım düz çıxdı: atam dünyasını dəyişmişdi.

Yas mərasimindən sonra anama dedim ki, kiçik bacım Xədicə ilə Tehrana gəlib, bizimlə yaşasınlar. Böyük qardaşım İbrahim neçə il öncə evlənib, ata evində yaşayırdı. Xeyrulla da ailə qurub, müstəqil yaşamaq istəyirdi. Anam qəbul etməsə də israr edərək dedim: "Xeyrulla da evlənsə, mən tək qalacağam." Beləliklə, atamın qırxından sonra gəlməyə razılaşdı. Xeyrulla ilə kirayə etdiyimiz otaq neçə nəfərlik yaşayış üçün dar və

idi. Amma 24 saat ərzində bu say 1000-ə çatdı. Ölümlərin dəfni Tehrandə rəsmi məkan təyin edilən "Behişt-Zəhra" xiyabanında müxalifətin nəzarəti altına keçdi və hər iki tərəf sayla bağlı təhqiqata başladı. Bu faciədən sonra 36 saatadək məşğul olan həkimlər qeyd edirlər ki, ölümlərin sayı 300-lə 400 arası və yaralıların sayı isə 3000-lə 4000 arasındadır. Həmin məlumatlarda yaralıların çoxunun müayinə və ilk yardımdan sonra yola salındığı bildirilir."

"İran inqilabı daxildən", Jon Di Stenpl (mütərcim M.Şücai), səh. 168.

kiçik idi. Ona görə də "Sirus" məhəlləsində iki mərtəbəli evin birinci mərtəbəsini kirayə etdim. Xədicənin Tuyserkandakı məktəbindən sənədlərini alıb, Tehrana köçürdüm.

Məhərrəmin ilk günü bir qrup kəfənə bürünərək "Sərçəşmə" və "Bəharestan" meydanından Milli Məclisə doğru hərəkət edərkən bir daha gülləbarana məruz qaldı. Çoxlu sayda ölənlər və yaralananlar var idi. O gün səhər mən "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasında növbədə idim. Doktor Möhtəşəmi ortopedik cərrahiyyə əməliyyat otağına gəlib, baş verənlər barədə danışaraq dedi: "3 Şaban xəstəxanasından zəng edib, çoxlu yaralı gətirildiyini məlumat veriblər. Mən indi ora gedirəm. Anesteziya üzrə işimiz çox azdır. Sən də gələ bilərsənmi?" Dedim: "Bəli!" O, getdikdən sonra anesteziya mütəxəssisi doktor Əmini mənə zəng edib dedi: "Turabi, günorta işin bitən kimi "3 Şaban xəstəxanası"na gəl. Yaralı əlindən tərپənməyə yer yoxdur. Önünü kəsənə de ki, xəstəxananın müdiri doktor Paydarla işim var."

Doktor Əminidən eşitmişdim ki, bu xəstəxana İmamın müridləri olan bazar tacirlərinin nəzarəti altında işləyir. Orada heç kəs əlindən gələni əsirgəmir. Xəstəxanada qadınlar hicabla işləyirlər. Pulu olmayan xəstələr müalicə üçün ora müraciət edirlər.

İşim başa çatan kimi yubanmayıb yola düşdüm. "Topxana" meydanı ilə "Sərçəşmə" arası küçələrdəki camaat hərə bir yana gedirdi. Xüsusi qvardiya ilə piyada qoşun dəstələri Topxana meydanını əhatəyə alaraq, "Bəharestan" meydanı ilə "Sirus" və "Çıraqbərq" prospektlərinə qədər başlarında dəmir dəbilqə, əyinlərində zirehli paltar və əllərində silahla hazır vəziyyətdə

dayanıblar. Bütün mağazalar tətill günlərindəki kimi bağlı idi. Ara-sıra güllə səsləri eşidilirdi. Məndən "Hara gedirsən?" – deyə soruşduqda, dedim ki, evimiz bu tərəfdədir. Keçməyə icazə verdilər. "Sərçəsmə"yə daxil olarkən yol boyu çoxlu ayaqqabı gözə dəyirdi. Küçəni süpürənlər ayaqqabıları yük maşınına yığırdılar. Hər yer qana bulaşmışdı. Tankerli maşınlar küçələri suvarır, süpürgəçilər də qanı süpürüb yuyurdular. Bu səhnələri görəndə, şoka düşdüm və heyrət içində mat qalıb dayandım. Hərbiçilər xəbərdarlıq edir, qışqırdılar: "Tez olun buranı tərk edin! Sən niyə dayanmısan? Tərpən!..." Birtəhər addımlamağa başladım. Bir az qabaqda 30-35 yaşlı bir kişidən baş verənləri soruşdum. Halı yaxşı deyildi və ağlayaraq dedi: "Gördünmü ayaqqabıları maşına necə yığırdılar? Eynilə camaatı da ölü və yaralı qarışıq maşına atıb apardılar ki, diri qalan olsa, o da ölsün!"

"3 Şaban" xəstəxanasına getmək üçün maşın yox idi. "Rey" prospektinə qədər piyada gedib, xəstəxananın küçəsinin başına çatdım. Gördüm bir dəstə cavan dörd nəfərlik sıralarda əllərini bir-birinin qoluna zəncirvari dolayaraq xəstəxanayadək ardıcılıqla yolu kəsiblər. Mənə dedilər ki, bura giriş qadağandır. Dedim:

– İcazə verin keçim. Mən tibb bacısıyam, yardım üçün gəlmişəm.

– Bizə tapşırılıb ki, heç kimə icazə verməyək.

– Doktor Payudara, ya da doktor Əminiyə gedib deyin ki, Turabi gəlib.

Cavamlardan biri motosikletlə xəstəxanaya baş vurub qayıdandan sonra dedi: "Xanım, min gedək." Çantamı aramıza qoyub, motosikletə mindim. Dərhal xəstəxanaya çatdıq. Hər tərəf yaralı ilə dolu idi. Həyətdə, koridorda və cüzi yaraları olanlar da pillələrdə oturmuşdular.

Reanimasiya bölməsinə girdim. Hər tərəfə ip çəkilib, sistemlər asılmışdı. Tez özümü yuxarı mərtəbədə əməliyyat bölməsinə çatdırdım. Otaqların üçündə gərgin iş gedirdi. Doktor Əmini məni görən kimi dedi: "Allah köməyin olsun, nə yaxşı gəldin! Taqətim qalmayıb! Yubanma Turabi! Əyninə forma geyin, gəl!"

Mən də işə başladım. Yaralıların çoxu cavan idi və yaraların əksəri də qarın və ortopedik nahiyələrdə idi. Axşamüstü doktor Əmini dedi: "Turabi, mən gedirəm və daha qayıda bilməyəcəyəm. Fövqəladə vəziyyət elan edilib. Mənimlə işin olsa, zəng elə."

Əməliyyat otaqlarının üçü də səhərədək fəaliyyətini dayandırmadı. İstirahətsiz yaralıların üzərində iş getdi. Hələ neçəsi əməliyyatdan qabaq şəhid oldu. Səhər "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasına getməli idim. Əməliyyat otağının işçiləri ilə sağollaşıb, çölə çıxdım.

3-cü Şabanın kadr qrupu o qədər yaralının öhdəsindən gələ bilməzdi. Əməliyyat otağında da anesteziya üzrə mütəxəssislərə böyük ehtiyac var idi. Özümdə rejimə qarşı mübarizə hissi duyurdum. Odur ki, hər gün günorta işdən sonra bura gəlib, yardım etməyi qarşıma məqsəd qoydum. Əvvəl "Əlborz" xəstəxanasına zəng edib, Bürümənd xanıma dedim:

- Qardaşım avtomobil qəzasına məruz qalıb. Ondan muğayət olmalıyam və neçə gün işə gələ bilməyəcəyəm.
- Onu öz xəstəxanamıza gətir, yerləşdir.
- Axı, hərbi xəstəxanaya köçürüblər.
- İşinlə əlaqədar nigaran olma. Özüm sənə məzuniyyət verildiyini yazacağam.

On günlük icazə aldım. Hər gün günorta işim "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasında tamam olandan sonra özümü 3-cü Şaban xəstəxanasına çatdırıb, əməliyyatlarda yaxından

iştirak edirdim. Məhərrəmin ilk günündəki yaralılarından başqa artıq hər yerdə baş verən gündəlik qarşıdurmalarla əlaqədar yaralı gəlirdi. Əksər təcili yardım maşınları və şəxsi avtomobillər yaralıları bu xəstəxanaya gətirirdi. Çox vaxt xəstəxananın qarşısı xarici və yerli məlumat bürolarının müxbirləri ilə dolu olurdu. Amma mübarizə cavan və gənclər heç kəsi içəri buraxmırdılar. Ən gərgin iş saatları gecəyə düşürdü. Əməliyyat işləri dayanmırdı və sınığı, yarası olanları avtomobil qəzası və s. adlarla xəstəxanada yatırırdılar. Hələ xəstəxananın yaxınlığındakı bir neçə evi boşaldıb, dezinfeksiya edərək əməlli-başlı palatalar təşkil etmişdilər. Huşa gəlib, halı nisbətən yaxşı olanlar ora köçürülürdü. Həkim və tibb bacıları ora nəzarət edirdilər ki, polis məmurları gəlib kimisə aparmasın. Tez-tez xüsusi qvardiyanın patrulları da xəstəxananın ətrafında dolanır, get-gəllərə göz qoyurdular. Məhərrəmin ilk günündən başlayaraq artıq hər gecə camaat evlərin damı üstündən "təkbir" deyirdilər. Beləliklə, rejimə qarşı etiraz sədalarını evləri tərk etmədən ucaldırdılar. "Allahu-əkbər" səsi eşidilərkən biz də – həkim, tibb bacısı və xidmətçilərdən neçəsi – işimiz olmadığı anlarda xəstəxananın damına çıxıb, camaatla birgə "təkbir" (Allahu-əkbər) deyərdik. Hətta bir dəfə əynimizdə ağ forma olduğuna baxmayaraq hərbiçilər xəstəxanaya doğru güllə atdılar. Tez yerə uzandıq və həmin vəziyyətdə təkbiri davam elədik. Bir gecə də atəş zamanı güllə xəstəxananın pəncərəsinə dəyərək şüşələri sındırdı. Ertəsi gecə xəstəxananın rəhbərliyi dedi: "Daha kifayətdir. Burada nə qədər yaralı var, xəstəxanaya girsələr, üstü açıla bilər." Ondan sonra hərdən hərbi avtomobillər gəlib, göyə iki-üç güllə ataraq bu ətrafda olduqlarını bildirirdilər. Tasuadan təxminən bir həftə

qabaq şəhərin divarlarına belə yazılırdı: "Görüşümüz 10 dekabr, Ümumi ölkə üzrə aksiya, Tasua günü, "Eisem Hower"¹ prospekti!" Hər yerdə camaat bir-birinə deyirdi: "İnşallah iştirak edəcəyik! Qabaqcadan şəhadət qüslü alın! Ola bilsin, 8 sentyabrdakı kimi camaatı güllələdilər."

Tasua günü küçələrdə insan əlindən tərپənməyə yer yox idi. Sanki hamı evini tərk eləmişdi. Mən özüm də şəhadət qüslü almışdım. Hər an ölüm-itim ola bilərdi. "Şahnaz"² meydanından "Azadlıq" meydanı adlandırılan "Şəhyad" meydanınadək cəmiyyət o qədər çox və sıx idi ki, tərپənmək və irəliyə getmək mümkün deyildi. Qadın, kişi, uşaq, böyük – hamı gəlmişdi. Xəbər verilirdi ki, Tehranla birgə başqa vilayətlərdə də xalq ayağa qalxıb. Çoxları uşaqları çiyinlərində nümayişdə iştirak edirdilər. O gün həmişəkindən fərqli olaraq əsgər və ya bir hərbiçi küçələrdə görünmürdü. Ertəsi gün Aşura daha izdihamlı keçdi. Cəmiyyətin sayı-hesabı bilinmirdi. Artıq şah rejimi anlamışdı ki, bütün xalqla qarşı-qarşıya dayanıb. İmam Xomeyninin bəyanatına əsasən, əsgərlər hərbi düşərgələrini tərk edib qaçır və hərbiçilər arasında da nizam pozulurdu.

Neçə gün sonra xəbər yayıldı ki, qarşıdurmalarda uşaqlarını itirən valideynlər Topxana meydanı ilə Ali Məhkəmənin qarşısında aksiyaya yığışıblar. Bu arada Şahın xüsusi qvardiyasından neçə yüksək rütbəli zabıt Topxana meydanından başqa neçə yeri bombalamağı planlaşdırarkən aralarında olan iki mübariz hərbiçi bunu

¹ ABŞ prezidentlərindən birinin adı (hal-hazırda Azadlıq prospektidir).

² Şahın birinci arvadı Fuziyədən olan ilk övladı (hal-hazırda İmam Hüseyn (ə) meydanı adlanır).

anlayıb, onları "Luizan" hərbi qərargahında nahar vaxtı gülləbaran edir.

Ongünlük məzuniyyətim sona çatmışdı. Amma hələ də ara-sıra çaxnaşmalara görə yaralı gəlirdi və demək olar, əməliyyat otaqlarında iş dayanmırdı. Burada işimə davam etmək üçün "Əlborz" xəstəxanasından istefa verməli oldum. Bürümənd xanım dedi: "İcazə verməyəcəyəm!" Onda dedim: "Hələlik bir müddət gələ bilmərəm. İşim bir qədər yüngülləşib, qardaşımın halı yaxşılaşandan sonra qayıdacağam."

Həmin ərəfələrdə bacım xəstəxanaya zəng edib dedi: "Bu gün evə tez gəl. Tuyserkandan qonağın var." Qonağın kim olduğunu demədi. Nə qədər fikirləşsəm də Tuyserkandan kimin məni görməyə gəldiyi ağılıma gəlmədi. Heç gözləməzdim, qonağım hacı Həbibullah idi. Çox şad oldum. Məni yenidən Karxanaya aparmaq üçün gəlmişdi. Dedi:

– Evimizdə yerin çox boşdur. O zamandan bəri səni soruşan olmayıb. Görünür, axtaran yoxdur. Biz də Həmədanın səhiyyə idarəsinə məktub göndərib, yenidən kənddə işləməyini xahiş etmişik.

– Hacı, mən artıq burada işləyirəm.

– Əhalinin gözü yoldadır.

Ona xəstəxanadakı işimdən, yaralılardan danışıb başa saldım ki, əməliyyatlarda mənə ehtiyac var və bir növ, mən də inqilaba yardım edirəm. O da fikrimlə razılışıb, ertəsi gün kəndə qayıtdı.

Tasua və Aşura gününün möhtəşəm aksiyalarından sonra xalq yanvarın on altısındanək gündüzlər nümayişlərdə rejimin əleyhinə yorulmadan şüar verir, gecələr də evlərin damından təkbir sədalarını ucaldırdı. Yanvarın 16-sı Şah istirahət və müalicə bəhanəsi ilə günorta radələrində

İrandan qaçmalı oldu. Dərhal axşam çağının qəzetlərində böyük şriftlərlə "Şah getdi!" başlıqları çap oldu. O axşam camaat küçələrə axışib, hər yerdə Şahın şəkillərini cırıb atırdılar.

Xəstəxanadan çıxıb bacımın evinə getdim. Hamımız birgə ərinin maşınına minib Topxana meydanına tərəf yola düşdük. Artıq camaat Şahın heykəlinə kəndir dolayıb, onu uçururdu. Hamı noğul səpib, şirniyyat paylayır, Şahın qaçmağını təbrik edirdilər. Maşınların işıqları yanıb-sönür, siqnalların ardı-arası kəsilmirdi. Sanki ümumxalq şənliyi idi. O günü heç yerdə qarşıdurma yaranmadı. Hərbiçilər sadəcə kənardan nəzarət edirdilər. Bəlkə də əllərindən heç nə görmədiyi üçün sükut etməyə vadar idilər.

Şah gedəndən sonra Şapur Bəxtiyar baş nazir seçildi. Həmin il üçüncü baş nazir idi ki, dəyişilirdi. Heç biri Şahı saxlamaq üçün bir iş görə bilmədi. Nümayişlər də ardı kəsilmədən davam edirdi. Artıq şüarlar da dəyişmişdi, xitab Bəxtiyara idi: "Biz deyirik şah olmasın, nazir dəyişir! Hey deyirik ulaq olmasın, palan dəyişir! Nə şaha razıyıq, nə də Şapura, lənət olsun xain muzdura!" Hərbiçilər yolların kənarında dayansalar da heç bir reaksiya göstərmirdilər. Camaat onlara tərəf noğul ataraq silahlarının lülələrinə gül taxır, belə şüarlar səsləndirirdilər: "Hərbiçi qardaş, niyə qardaş qatili olursan?" və ya "Xalq orduya qurban, ordu da xalqa qurban!"

Daha yaralılıarın sayı azalmışdı və artıq 3-cü Şaban xəstəxanasına getmirdim. Ora ev və "Fərəhnaz Pəhləvi" xəstəxanasının telefon nömrəsini vermişdim ki, lazım olsa, zəng etsinlər. Milli universitetdən¹ də bizimlə xəstəxanada

¹ Hal-hazırdakı şəhid Behiştı universiteti.

çalıřan tələbələr vardi. Universitet tələbələri də aksiyalara qořulurdu, d rsler tətil idi. Hərdən mənimlə əməliyyat otađında tibb bacısı assistenti kimi iřl y n Niyakan xanımla universitetə bař vurardım. Hər yerə plakatl r vurularaq gərgin yıđıncaqlar ke irilmifdi. O vaxtlar doktor řeri ti ilə ř hid M t hh rinin əsərlərinin oxucusu çox idi. Kitabl r universitet tələbələrinin vasitəsi ilə əlimə çatırdı. Bir dəfə əməliyyat otađında Mirzad  Eřqinin¹ bir əsərini mütaliə edirdim. İ ində siyasətə v  řah Rzaxana dair siyasi řerl r var idi. Onu bacımın ərindən almıřdım. Doktor Yusifzadə kitabı əlimdə görüb dedi: "Qız, niyə ađrımayan bařına d smal bađlamalısan! Bilmirsən ki, bu kitab qadađandır? Mirzad  Eřqinin ölümündən xəbərin var?" Dedim: "Bəli." Dedi: "Onda niyə bu kitabı bura gətirmisən? Bu xəstəxana "Savak"ın idarəsinin yanındadır. Mən  z m də hərbi h kim m v  belə halları məlumat vermək v zif mdir." O  z  hərbi komissarlıqda katib iřl yirdi. Kitabı alıb, bir daha geri qaytarmadı. N  qədər yalvarıb desəm də ki, kitab məndə əmanətdir, bir daha g tirm y c y m, xeyri olmadı. Dedi: "Qurtardı! Bařını bada verərsən."

Bir dəfə "Fərəhnaz P hlvi" xəstəxanasında əməliyyat otaqlarının  m kdařları ilə inqilabdan söhbət edirdik. Dedik ki, hər yerdə xalq ayađa qalxıb, gəlin, biz də xəstəxanada bir d n ř yaradaq: adını (řahın qızının adını dařıyırdı) d yiřib, inqilabçı bir ř xsin adını qoyaq. Niyakan xanımla bu məsələni universitetd ki mübariz tələbələr arasında müzakirəyə qoydu. Belə qərara alındı ki, Siddiqə Rzayinin adı ilə əvəz edilsin. Xalq Mücahidlər

¹ Mirzad  Eřqi  z  jurnalist olub, "20-ci əsr N řriyyatı"nın müdiri vəzifəsində  alıřıb. řah rejimi ilə müxalifətə görə, 31 yařında Rzaxanın məmurları vasitəsilə qətlə yetirilib.

Təşkilatının¹ üzvü Siddiqə Rzayi bu yaxınlarda iki qardaşı ilə birgə həbsdə "Savak" vasitəsilə qətlə yetirilmişdi. Danışdıq ki, altıncı gün saat 9-da neçə tələbə Siddiqə Rzayinin adı yazılan plakatu universitetdən xəstəxanaya gətirib, dispanserin girişinə vursunlar. Adətən, altıncı günlər xəstəxananın bütün bölmələri izdihamlı olurdu. Müraciət edənlərin sayı həddən artıq çox olur, qarışıqlıq yaranırdı. Fürsətdən istifadə edib, həmin vaxt plakatu vurmaq lazım idi ki, işi görənlər məlum olmasın. Altıncı gün qərar üzrə səhər saat 9-da əməliyyat şöbəmizin kadr qrupu dispanserin qabağında qarışıqlıq yaradarkən iki-üç uzunboylu tələbə cəld plakatu yapışdırıb, aradan çıxdı. Jandarmeriya ilə müdafiə nazirliyi xəstəxananın yanında yerləşirdi. Odur ki, məmurlar məsələni anlayıb, xəstəxanaya töküldülər. Gözətçini sorğu-suala tutub dedilər: "Kimin işi idi? Bəs sən hara baxırdın?" O da dedi: "Altıncı günlər izdiham çox olur, ardıcıl gəlib-gedən var. Neçə nəfər də başı aşağı gəlib, plakatu vurub getdi." Nəhayət, jandarmeriyanın məmurları plakatu qoparıb apardılar.

Yenə tələbələrle danışdıq ki, bu dəfə xəstəxananın giriş tablosu dəyişməlidir. Universitetdən bir vedrə boya ilə fırça gətirib palatada gizlətdik. Mənimlə bərabər Qadiri xanımla yoldaş Kiyanlı – əməliyyat otağının assistentləri, doktor Səadətlə Niyakan xanımla da – ortopediya rezidentləri tablonun adını dəyişməyi boynumuza götürdük. Bir axşam saat 10-da lazım olan vəsaiti götürüb, həyəətə düşdük. Gözətçidən müvəqqəti yerini tərk etməsin istədik ki, görənlər olsa bizimlə həmkarlığa görə məsuliyyətə cəlb edilməsin. O da içəri

¹ Sonralar münafıqlar ləqəbini qazanan Xalq Mücahidlər Təşkilatının üzvü. O vaxt hələ bu təşkilatın iç üzünü açılmamışdı.

getdi. Xəstəxananın arxasında bir nərdivan var idi; onu gətirib giriş qapısının önünə dayadıq. Hələ də ətraf məntəqələrdən hay-küy, atışma və təcili yardım maşınlarının səsləri eşidilirdi. Müdafiə nazirliyi ilə jandarmeriyanın önündə də neçə hərbiçi keşik çəkirdi. Yaxşı xətti olan Kiyanlı nərdivanla yuxarı qalxdı və doktor Səadət də əlində boya vedrəsini saxlamışdı. Biz də aşağıda dayanıb baxırdıq. Kiyanlı əvvəl şahlıq simvolu ilə Fərəhnaz adı tamamilə örtülənədək tablolu boyadı. Sonra da başqa bir fırça ilə üzərindən belə yazdı: "Siddiqə Rzayi xəstəxanası" Gözümüz tabloda idi və diqqətimiz ətrafdan yayınmışdı. Kiyanlı nərdivandan enərkən ayaqları hələ yerə dəyməmiş iki sərnişini olan bir patrul maşını peyda oldu. Rütbəsi serjant olan dedi:

- Nə edirsiniz?
- Heç nə, xəstəxananın adını dəyişirik.
- Bu işi görməyə icazəniz varmı?
- Artıq kimdənsə icazəyə ehtiyac yoxdur.
- Bu dəqiqə bizə atəşə icazə versələr, fərqi nə varmadan sizi də güllələyərək.
- Siz də arxayın olun ki, biz də vəsiyyətnamələrimizi yazmışıq.

Tələsik ratsiya ilə əlaqə saxladılar. Elə görünürdü ki, bizimlə işləri yoxdur. Biz də xəstəxanaya qayıtdıq. Sonra məlum oldu ki, gözətçi onlara bizi tanımadığını deyib. Beləliklə, ona ciddi göstəriş verdilər ki, xəstəxananın qapılarını bağlayıb, giriş-çığışa qətiyyən icazə verməsin və təcili yardıma ehtiyacı olan xəstələri də milli bankın xəstəxanasına göndərsin. Deyəsən, xəstəxananı karantinə almışdılar. Xəbər gəldi ki, bizi axtarırlar. Bir yandan da gözətçi xəstəxananın müdiri doktor Əfşarla əlaqə saxlayıb, baş verənləri ona danışmışdı. İş birgə planlaşdırdığımız

tələbələr zəng edib vəziyyəti soruşdular. Biz də dedik ki, işi gördük, amma xəstəxanaya giriş-çığışın qarşısı alınıb və bizi tutmaq istəyirlər. Onlar dedilər: "Xəstəxananın arxasında bir tərəfi bağlı bir küçə var və ora nəzarət edən yoxdur. Biz bir maşın göndərəcəyik, siz də dərhal özünüzü ora çatdırın." Xəstəxanadan çıxmazdan öncə doktor Əfşar mənə zəng edib dedi: "Ay ağılsız Turabi! Axı, sənə kim deyib ki, belə işlərə qarışasan? Kimsə nə isə edirsə, sən də qoşulmalısan? Məndən çox ciddi bu işi görənləri tələb edirlər. Mənə sizi təhvil vermək üçün səhərə qədər möhlət verilib. İndi mən nə edim axı?"

– Eybi yoxdur, doktor! Siz bizi səhər təhvil verin.

– "Savak"ın nə olduğunu bilirsənmi? Heç bilirsənmi başına nə oyun açarlar? Səni öz qızım, övladım bilirəm! Sənin yetişməyin üçün nə qədər zəhmət çəkilib! İndi mən nə edim? Ürəyim yanır! Axı, anlamırsan ki, bu ərəfədə tutulanların aqibəti məlum deyil. Hansı ağılla bu işi görmüsən? Ay qız, heç fikirləşmərsən ki, səni yox edərlər?!

– Biz vəsiyyətnamələrimizi yazmışıq.

– Paho! Yaxşı, daha gözə görünməyin, adınız əllərinə çatıb. Sabah sizi həbs edəcəklər. Hələ mən özüm də şübhəli sayılıram.

Evə zəng edib, anama neçə gün xəstəxanada işimlə bağlı gələ bilməyəcəyimi dedim. Neçə zəngləşmədən sonra cəld xəstəxananın damına çıxıb, arxa pillələrdən aşağı endik. Doktor Səadətın bizimlə gəlməməyini anlamadım. Tələbələr bizim üçün bir "peykan" maşını göndərmişdilər. Çox asanlıqla xəstəxananın divarından maşının üzərinə ayağımızı qoyub, yerə atlandıq. Maşına minib oradan birbaşa Tehran universitetinin etiraz kollektivinə qoşulduq. O vaxtlar mübariz inqilabçılar

Tehran universitetində İmamın ölkəyə girişinə qadağa əmrinin ləğvinə dair aksiyalar təşkil edirdilər. Universitetin daxili cəmiyyətlə dolu idi və hətta giriş qapısının ağzınadək izdiham var idi. Doktor Behiştî, doktor Müfəttih, ustad Mütəhhəri və Ayətullah Taliqani kimi tanınmış ruhanilərin moizə və çıxışları olurdu, moizələrlə yanaşı dua və Aşura ziyarətməsi oxunur, elə orada camaata yemək verilirdi. Orada "Əlborz" xəstəxanasında mənə elanlar verən həkimi gördüm. Bir dəfə xəstəxanaya zəng edib, halını soruşmaq istəyərkən demişdilər ki, daha bura gəlmir. Doktor mənə bir casusun onları satdığını və neçə üzvün də tutulduğunu dedi və işi tərک etməyinin səbəbi bu idi.

Universitetin ətrafındakı prospektlərdə hər gün izdiham olur və sayları günbəgün artırdı. Xüsusi qvardiya universitetin ətrafını mühasirəyə almışdı və camaatı universitetdən bayıra çıxarmaq istəyirdilər. Lakin camaat var gücü ilə şüar deyir, heç kimin oranı tərک etmək qəsdı yox idi. Nəhayət, insident yarandı və bu hadisədə neçə nəfər şəhid oldu.

Dörd-beş gecə universitetdə qaldıqdan sonra yenə işə qayıtdım. Hələ də xəstəxananın giriş tablosu dəyişməyib, Siddiqə Rzayi adı yerində qalırdı. Doktor Əfşarla əməliyyat otağında görüşdüm. Dedi: "Ay dələduz qız! Neçə dəfə deməliyəm ki, özünü hər işə qatma!"

– Doktor, mən həyəətə havamı dəyişməyə çıxmışdım. Sadəcə baxırdım, görün nə edirlər.

– Axırını dəfə olsun! Mən sənə zəmin olmuşam!

– Yaxşı, daha təkrar olmaz.

Xəstəxanada işlər yüngülləşmişdi və demək olar, dispanserdən başqa yerə müraciət yox idi. Həm də xəstəxana müdafiə nazirliyi ilə jandarmeriyanın

yaxınlığında olduğundan daha bura yaralı gətirmirdilər. Odur ki, çox vaxt bekar olurduq. O vaxt İmam Xomeyni Fransada idi və İrana səfəri elan edilənədək aksiyalar davam edirdi. Xəbər yayıldı ki, bir qrup tacir İmamı gətirmək üçün xüsusi təyyarə kirayə edib və iki pilot da bu işi öhdəsinə alıb. Tarixə əsasən, İmam yanvarın 26-sı İrana gəlməli idi. Baş nazir Bəxtiyarın əmri ilə aeroport bağlandı və təyyarəyə enməyə icazə verilmədi. 24 Esfənd prospektindən Azadlıq meydanına qədər, eləcə də aeroportun daxili izdihamlı idi. İnqilabın liderini görmək üçün xalq bütün vilayətlərdən axışıb Tehrana gəlirdi. O gün sevinc kədərə dönmüşdü və hamı küçələrə tökülüb, dövlət və Bəxtiyarın əleyhinə şüar verirdi: "Vay halına Bəxtiyar, İmam sabah gəlməsə!" Hamı qəzəbli, narahat idi və çoxları ağlayırdı. Get-gedə nigarançılıq artırdı və nə ilə nəticələncəyi məlum deyildi. O gün həqiqətən ağır keçdi. Ac-susuz yollarda idik. Etirazlar gecə-gündüz davam edir və aksiyalarda, xüsusilə 28 yanvarda çoxlu adam qırıldı. Bəxtiyar xalqın qarşısını ala bilmədiyini görüb, televiziyadan belə müraciət etdi: "Tezliklə aeroport açılacaq və Xomeyninin də gəlişinə razılıq verilib. Onun gəlişi ilə problemimiz yoxdur. Amma o da öz işi ilə məşğul olmalı, gəlib, məsələn, baş nazir iddiasına düşməməlidir. Bizim ona verməyə boş yerimiz yoxdur..."

Nəhayət, Fevralın biri aeroport açıldı. O gün səhər mən də bacım Xədicə ilə birgə özümüzü xalqa yetirdik. Hava soyuq idi. Yadımdadır, uzunboğaz çəkmə geyinmişdim. Camaat aeroporta doğru olan bütün prospektləri təmizləyib, yerə gül düzür, noğul-şirniyyat paylayıb, şüar verirdi. Bu sevinc hallarını vəsf etmək mümkün deyildi. Axır ki, İmam Xomeyni ölkəyə qayıtdı. Xalq İmamı daşıyan maşını üzük qaşığı kimi dövrəyə aldı. Hamı onu

görməyə can atır və maşını öpərək hər tərəfdən gül atırdılar. İzdihamın çoxluğundan cəmiyyət dəniz kimi dalğalanırdı. Hətta çoxları yol boyu ağaclara dırmaşırdılar. Hamı bir-birinə deyirdi ki, İmam ilk çıxışını "Behişt-Zəhra Şəhidlər Xiyabanında edəcəkdir. Biz də yubanmamaq üçün yola düşdük. "Kollec" körpüsünə qədər piyada getdik. Ayaqlarımız şişib, qabar salmışdı. Daha ayaqqabı ilə yeriyə bilmirdik. İkimiz də ayaqqabılarımızı çıxarıb əlimizdə tutduq. Behişt-Zəhraya gedən yola kimi piyada getdik. Cəmiyyət sel kimi o tərəfə axırdı. Artıq Xədicə yorulmuşdu və qayıtmaq istəyirdi. Dedim ki, mütləq İmamı görməliyik. Ayaqlarımızın altı qabar bağlayıb, suluqlar deşilib və içinə toz-torpaq dəydikcə yandırırdı. Harada su tapsaydıq, ayaqlarımızı yuyub, yenidən yola düşürdük. Axır, bir az qabaqda neçə ailə daşıyan bir yük maşınının arxasına özümüzü yerləşdirə bildik. Təəssüflər olsun ki, biz Behişt-Zəhraya çatanda bir helikopter havaya qalxdı. Artıq İmamın söhbəti başa çatmışdı. Özümü saxlaya bilməyib, ağlamağa başladım. Yorğunluq canımızda qaldı. Ayaqla bel ağrılarımızla bərabər aclıq da bizə güc gəlirdi. Gördük, bir nəfər camaatın arasında sendviç paylayır. Hərəmiz birini alıb yedik. Yenə piyada yola düşdük və yolda bir maşına minib şəhərə qayıtdıq.

İmam Xomeyni müvəqqəti olaraq "Bəharistan"ın "Rifah" məktəbində qalırdı. Hər gün minlərlə adam İmamı görmək üçün ora axırdı. Xəstəxanada rabbitə şöbəmizin işçisi diplomat Qədri və Əsgər Övladi¹ ilə tanış idi. Onun vasitəsilə Rifah məktəbinə get-gəl edir, oradan bizə yeni

¹ İmamı qarşılayan komitənin üzvü.

xəbərler gətirirdi. Onlar cəmiyyətin çoxluğunu nəzərə alıb, onları qruplara bölərək görüş sıraları təşkil edirdilər.

O ərəfədə hər gün yeni hadisə baş verirdi. Dəqiq yadımda deyil, bəlkə də fevralın 6-sı, ya da 7-si olardı. Eşitdim ki, qardaşım Xeyrulla da bir neçə dostu ilə birgə silahlı şəkildə hərbi düşərgədən qaçıb.

Fevralın 8-i xəstəxanada idim. Bizə tam hazır vəziyyətdə olmağı tapşırıdılar. O gün hərbi hava qüvvələrinin komandanlığı İmamla görüşməli idi. Şiddətli qarşıdurma gözlənilirdi. Allaha şükür, heç bir hadisə baş vermədən görüş başa çatdı. Günortadan sonra mən də azı bir dəfə İmamı görmək arzusunda olan iş yoldaşlarımla Rifah məktəbinə getdim. İzdiham əlindən tərpənməyə yer yox idi. Cəmiyyət sanki dalğalanırdı. Nəhayət, mən də İmamı yaxından görə bildim. O dahi insan danışmır və yalnız salam məqsədilə əlini yuxarı qaldırırdı. Bu zaman təkbir və şüarlar qulaqları batırırdı: "Biz hamımız əsgərinik Xomeyni! Əmrinizə səfərbərik Xomeyni! Damarda qan var ikən, Bizim rəhbərimizsən!..." Bu anları müşahidə edərkən imam Rzanın (ə) ziyarətinə getdiyim vaxtları xatırlayıb, Allaha şükürlər edir, gözlərimdən sel kimi yaş axırdı.

O gecə yollardan izdiham azalmırdı və hər tərəfdən tez-tez atışma səsləri gəlirdi. Ertəsi gün eşitdik ki, xüsusi qvardiya hava qüvvələrinə qəfil hücum edərək nə qədər hərbiçini qətlam edib. O arada bizim xəstəxanaya da neçə yaralı gətirildilər. Əməliyyat otağına getdim. Hər iki tərəfdən yaralı var idi. İşə başladıq. "3 Şaban xəstəxanası"ndan da zəng edib, məni yardıma çağırıdılar. Dedim ki, burada da yaralılar az deyil, əlimizdə çox ağır əməliyyatlar var. Hərbi Hava qüvvələrindən neçəsi qalmayıb şəhid oldu və qvardiyanın üzvlərindən də neçəsi

öldü. Əməliyyat əsnası birini palataya təhvil vermək üçün çölə çıxdım. Birdən qulağıma qışqırıq və söyüş səsləri gəldi. Deməli, xəbərdə uzanıb əməliyyat üçün növbədə olan iki yaralı bir-birini tanımışdı. Belə ki, hərbi hava qüvvələrinin üzvü kənarında uzanan yaralının boynundakı məxsus nişandan anlamışdı ki, xüsusi qvardiyanın məmurudur. Ayağa qalxıb, onu vurmaq istəyirdi. Ayağına güllə dəyən nahiyə xurd-xəşil olmuşdu. Hər dəfə ayağa qalxmaq istəsə də başı üstə duranlar onu tərpənməyə qoymurdular. O biri susaraq arada mızıldanıb deyirdi: "Mən qvardiyanın üzvü deyiləm." Bu da ağzını saxlamırdı:

– Ay filan-filan oğlu! Niyə yalan deyirsən! Bəs boynundakı o nişan nədir? Siz hamınız satqınsınız! İsrailə qulluq edirsiniz!...

Yazıq yaman qorxurdu. Çünki oradakıların hamısı İmam və inqilabın tərəfdarları idilər. Hərdən də deyirdi: "Bizim nə günahımız var, əmrə tabeyik." Əməliyyat zamanı yoldaşlarım ona dedilər: "Bu əməliyyatla bu həkim qrupunun sənin üçün çalışmağı heyifdir! Niyə özünü İsrailə Amerikanın itinə qurban edirsiniz?" O da deyirdi: "Ay qardaş, ay xanım! Biz də arvad-uşağımıza bir tikə çörək qazanmaq üçün işləyirik. Bilmirdik. Siz Allah, kömək eləyin!" Doğrudan da bərk qorxur, bədəni əsirdi. Deyirdi: "Siz Allah, məni öldürməyin!" Ona dedim: "Biz adam öldürən, qatil zad deyilik! Bizim işimiz insanların canını xilas etməkdir. Əlimizin altında düşmən də olsa yardım edəcəyik. Sən də bizim qardaşımızsan, səni qardaş qırğınına vadar edənlərə Allah lənət etsin! Siz də bu torpağın, bu məmləkətin övladısınız! Biz sənə görə deyirik ki, sabah sağalıb, buradan çıxdıqda insan ol, haqqın

tərəfini saxla, ölsən də haqq yolunda öl, batil uğrunda yox!"

Onu əməliyyata hazırladıq. Nişanı boynundan çıxararkən dedi: "Onu da zibil qabına atın, bizə rüsvayçılıqdan başqa bir şey deyil!" Huşdan gedənə qədər əsiridi. Əməliyyat qurtarandan sonra onu palataya apardım və ayılanadək gözlədim. İş yoldaşlarıma tapşırıdım ki, otağı ayrı olsun.

Fevralın 9-u Şahın xüsusi qvardiyası ilə camaat arasında daha şiddətli insident oldu və xəstəxana yaralılarla doldu. Yaralı olmayan xəstəxana qalmamışdı. Polis idarələri, hərbi xidmət düşərgələri bir-birinin ardınca inqilabçı qüvvələrin əlinə keçirdi. Xəbər verirdilər ki, nə qədər təcili yardım maşını varsa, yardıma tələssin. Bizim xəstəxanadan da neçə maşın sanitariya qrupu məntəqələrə ezam oldu və mən özüm də iki dəfə onlarla getdim. Yaralıların sayı olduqca çox idi və əməliyyat otağında mənə daha çox ehtiyac olduğundan xəstəxanada qalmalı idim. Təcili yardım maşınları ilə ardıcıl yaralı gəlir və camaat da şəxsi avtomobillərlə xidmət göstərirdilər. İlk yardım şöbəindən həyətdək yaralı idi. Neft şirkəti ilə milli bankın xəstəxanaları bizə yaxın idi. Onlarla əlaqə saxladım. Dedilər ki, bizdə yaralı yoxdur və sürücülərimiz yola çıxmağa qorxurlar. Onlara dedim ki, onda sürücüləriniz gəlib, bizim həyətdəki yaralıları aparsınlar, yaralı çoxdur, hamıya vaxt çatdırma bilmərik. Beləcə, bir qədər işimiz yüngülləşdi. Get-gəllər əsnasında xəstəxananın üç təcili yardım maşını əldən verdik. Atışmalarda onlar da atəşə məruz qalmışdılar; ya təkərləri deşilmişdi, ya da işdən düşmüşdülər. İşçilərimiz məcbur olub, milli bankla neft şirkətinin xəstəxanasından maşını alıb, işə başladılar. Əməliyyat otağında iş bir qədər

yüngülləşdikdə, istirahət üçün bayıra çıxdıq. Gördüm Qadiri xanım qayıdıb. Soruşdum:

– Bayırda vəziyyət nə yerdədir?

– Turabi, az qalmışdı hamımız həlak olaq!

– Bir danış görüm!

– Yolda təsadüfən xüsusi qvardiya ilə camaatın qarşılaşdığı ən sıx yerə düşdük. Əməlli başlı qırğın idi. Ölənlər və yaralananların sayı məlum deyildi. Daha sonra camaat hava qüvvələrinin qərargahına tökülüb, qvardiyanın nə qədər məmurunu tutdular. Neçə nəfər xalqla əlbir olmuşdu və silah anbarının qapısını açıb, hamıya silah paylayırdılar. Vəziyyət bir az da gərginləşdi. Həmin əsnada bir fərari zabit qabağımızı tapança ilə kəsərək dedi: "Saxla, saxla!" Naçar yoldaş Əlixani də maşını saxladı. Minəndən sonra tələsik paltarlarını dəyişib dedi: "Xəlvət bir yerdə məni düşürün!" O, arxada oturmuşdu və bayırdan görünmürdü. Əlixani dedi: "Arxayın olun! İstədiyiniz xəlvət yerdə sizi düşürəcəyəm." Camaatın silahlı dayandığı bir yerə çatdıq. Əlixani maşının qapısını açaraq dedi: "Buyur, düşə bilərsən." Zabit düşən kimi o, qışqırdı: "Bu fərari polkovnikdir, tutun onu!" Üzünü bizə çevirib, atəş açmaq istəyərkən qəfildən qoluna güllə dəydi və sonra da tutuldu. Nə isə, Allah üzümüzə baxdı...

Yenidən xəbər yayıldı ki, fevralın 10-u bir çox yerlə birgə Rifah məktəbini də bombalamaq fikirləri var. Axşam üstü saat 4-dən sonra fəvqəladə vəziyyət elan olunmuşdu. Amma saat 4-dən bir qədər sonra camaat İmamın sərəncamı ilə küçələrə axışdılar və hərbi vəziyyət ləğv olundu. Cənab Qadiri Rifah məktəbindən qayıdarkən dedi: "Turabi xanım, mənim artıq yüz faiz İmam Xomeyniyə əqidəm var!"

– Necə məgər?

– Fövqəladə vəziyyət elan olunduqdan sonra heyətimizin üzvləri dedilər: "Yaxşı, indi nə edə bilərik?" İmam otağına daxil olaraq dedi: "İcazə verin, bir az istirahət edim." Otaqda iki rəkət namaz qılından sonra çölə çıxıb dedi: "Camaata elan edin ki, fövqəladə vəziyyət ləğv edildi." Hamı dedi: "Necə axı?" İmam buyurdu: "Gedin hamıya deyin ki, Xomeyninin sərəncamı ilə fövqəladə vəziyyət ləğv edilib!" Ayətullah Taliqani dedi: "Ağa! Əgər xalqın qanı axsa, biz cavabdeh ola bilmərik ha! Rejim qətləmə fikrindədir!" O, bir daha sözünü təkrar edərkən İmam dedi: "Əgər bu Allah tərəfindən bir əmr olsa, onda necə?"...

Keçən neçə gün ərzində dövlətin əksər idarələri ələ keçirmişdi və son qələbəyə bir şey qalmamışdı. Fevralın 11-i¹ səhər bir qrup inqilabçı silahlı vəziyyətdə xəstəxanamıza gəldi. Onlar müdafiə nazirliyi ilə jandarmeriyanı ələ keçirmək istəyirdilər. Bu iki orqanın idarələri daha güclü mühafizə olunurdu. İnqilabçılar xəstəxananın damına çıxıb, orada mövqe seçdilər. Biz əməliyyat otağında idik. Arada şiddətli atışma səsləri gəlirdi. Əməliyyatdan sonra bir yaralını palataya gətirmişdim. Huşa gəlməyini gözləyib, ümumi bölməyə aparmalı idim. Koridorda hayküy var idi. Bayıra çıxıb gördüm ki, yenə çoxlu yaralı gətiriblər. Məlum oldu ki, inqilabçılar müdafiə nazirliyini ələ keçirəndən sonra jandarmeriyanı da fəth ediblər. İş yoldaşlarım dedi ki, hətta dövlət vəzifəli və rütbəli şəxsləri, o cümlədən, jandarmeriyanın rəisini belə tutub, bura – xəstəxanaya gətirirlər. Onların hamısını əlləri başlarının ardına qoyulu halda içəri gətirib, birbaşa

¹ Şəmsi tarixi ilə 22 bəhmən (İnqilabın baş verdiyi gün).

xəstəxananın müdirinin otağına apardılar. Şahın şəklini divardan götürüb, onların ayaqları altına elə atdılar ki, şüşəsi qırıq-qırıq oldu və sonra da ayaqlarını şahın şəkli üstə qoyub tapdaladılar. Koridorda izdiham əlindən tərpənmək olmurdu. Birtəhər geri qayıtdım. Müdirin otağı əməliyyat otağı ilə üz-üzə olduğundan səslərini eşidirdim. İnkilabçılardan biri deyirdi: "Ay qansızlar! Zindanlarda bizə necə işgəncələr verdiyinizi unutmusunuz? Yadınızdadır, bizə hətta ayaq yolunda necə əzab verirdiniz? İndi onun bir zərrəsini dadın, necədir! Yadınızdadır, günahsız insanları necə incidir, müsəlman mübarizlərin başına nə oyunlar açırdınız?... Axır, dözə bilməyib, bir də çölə çıxdım. Jandarmeriyanın rəisi ayaqyoluna getmək istəyirdi. Qapısını açıq qoymuşdular. Həyəət sarı açılan pəncərəsindən qaça bilərdi. Rəis deyirdi: "Qapını örtün, indi çıxıram." İnkilabçılardan biri ona belə cavab verdi: "Yaxşı yadındadır ki, eynilə belə bizi bir-birimizin yanında biabır edirdiniz!"

Əməliyyat otağına qayıtmalı idim. Ardıcıl olaraq yaralı qəbul edilirdi. Otaqda iş dayanmırdı. Hərdən əməliyyatlar arası bayıra çıxarkən görürdüm ki, hələ də inkilabçılarla tutulanlar xəstəxanadadırlar. Jurnalistlər gəlib, onlardan müsahibə almaq istəyirdilər. Görünür əmrə əsasən, görüş və müsahibəyə icazə verilmidir. O gecə bütün məhbusları xəstəxanada saxladılar və ertəsi gün aparıb, Rifah məktəbinə təhvil verdilər.

Fevralın 11-i xəstəxananın meyitxanası şəhidlə doldu. Həmkarlarımız deyirdilər ki, şəhidlərin çoxluğundan orda da yer qalmayıb və hansı biri sonradan məlum olsa, meyitlərin arasından çıxarmaq çox çətin olacaq. Artıq yenilərinə gətirib, həyətin bir kənarına yığdılar. Gələn valideynlərin göz yaşları sel kimi axır, hər əlində

şəxsiyyət vəsiqəsi, ya da bir şəkillə ölən gəncini, ciyər-parasını axtarırdı. O ah-nalələrə dözmək olmurdu. Çox kədərli anlar idi və hər bir görünə ixtiyarsız ağlamağa vadar edirdi. Əməliyyat otaqlarında iş dayanmadı və demək olar, səhərdək heç bir işçi xəstəxananı tərk etmədi. Yaralı o qədər çox idi ki, travma işləri koridorda edilirdi.

Artıq ölkənin radio-televiziya idarələri də inqilabçı qüvvələrin əlinə keçdi. Əməliyyat otağında televizor açıq idi və aparıcı hər an hansı idarə və ya mərkəzin ələ keçdiyini elan edirdi. Ardı-arası kəsilməyən xoş xəbərlər isə nə böyük həyəcan, nə böyük vüqar hissi yaradır, yeni "İran, İran, İran..." qələbə marşı vəsfedilməz şövq, ilham bəxş edirdi. Odur ki, işin çoxluğuna baxmayaraq yorğunluq hissi keçirmir, enerjimiz neçə qat artırdı. Amma hədsiz zəhmətimizə baxmayaraq bəzən canını xilas edə bilmədiklərimiz də olurdu və onlardan biri də 23 yaşlı boy-buxunlu bir gənc idi. Güllə onun bud nahiyəsinə dəyərək sümüyü neçə yerdən sındırmışdı. Doktor Möhtəşəmi ilə doktor Səadət iki saat çəkən əməliyyatda ayağına platin qoymuşdular. Onun anesteziya və əməliyyat əsnası nəzarət edən qadın həkimi hönkür-hönkür ağlayırdı. Yazıq oksigen çatışmazlığı nəticəsində canını tapşırırdı. Səhvən oksigen yerinə neçə dəqiqə m2 qazı verilmişdi və bu hadisədə müqəssir məlum olmadı. Deməli, həmin gün xəstəxanaya adi müraciətlər dayanmışdı və işin həddən çox artıqlığına, bütün işçilərin hər hansı düşüncə və təfəkkür tərzinə, inqilaba razı olub-olmamağına baxmayaraq, hamı iş saatından artıq qalıb, səhərdək fəaliyyət göstərdi və hətta şah rejiminə razı olduğu deyilən doktor Əfşarın özü belə heç bir yardım və həmkarlığını əsirgəmədi.

11 Fevraldan etibarən on günədək ara-sıra qarşিদurmalar baş verir, yenə xəstəxanaya yaralı gətirilirdi. Bəzilərinin əməliyyatı və müalicəsi 1979-cu ilin aprelinədək davam etdi.

Altıncı fəsil

İnqilabdan sonra dövlət idarələrində, universitet və xəstəxanalarda dini şura və heyətlər təşkil edilməyə başladı. Bizim xəstəxanada da doktor İlyasi və başqa həmkarlarımızın təklifi ilə şura yaradıldı. Başda özüm olmaqla Qadiri xanım, Bülbülü xanım, doktor Həsəni, Əbdülbaqi və Qədiri heyətin üzvləri seçildik. Doktor Əfşarla xəstəxanada ibadət üçün namazxana və şura üçün bir otaq ayrılması barədə iclasımız oldu. Yemək salonunun yanında bizə bir otaq verdilər və onu sahmana saldıq. Qədirinin tacir tanışlarının yardımı ilə şura və namazxanaya hətta palaz, möhür və ayaqqabı şkafi kimi lazım olan avadanlığı aldıq. Namazxana hazır olduqdan sonra günorta namaza hazır olduğu səsgücləndiricidən elan edildi. O gündən sonra – rabitə bürosunda işləyən Qədiri bir ruhanini dəvət edərək – günorta namazını camaatla birgə qılırdıq. Şuranın təşkilində Qədiri, Əbdülbaqi, doktor İlyasi və doktor Həsəninin mühüm rolu oldu; əməliyyat otağının bəzi işçiləri ilə neçə xadim də şuraya seçilərək yavaş-yavaş üzvlərin sayı artdı. Seçki əsasında doktor İlyasi şuranın rəhbəri, mənimlə neçə nəfər də müavinləri olduq. Hər həftə şuranın otağında bir saat iclasımız olurdu və xəstəxananın problemləri, üzvlərin vəzifələri və sairədən danışırıdık.

İmam Xomeyninin fərmanı ilə ölkə miqyasında abadlıq işləri və məhrum məntəqələrdə lazımı şəraitin təmini məqsədilə "quruculuq cihadı komitəsi" təsis olundu. Universitetlərdə də buna bənzər tələbə cihadı və tibbi yardım heyətləri təşkil edilməyə başladı. Şuranın

iclaslarında doktor İlyasi və doktor Həsəninin vasitəsilə quruculuq cihadının işləri ilə tanış olurduq. Özüm də tibbi yardım cihadına yazıldım. İdarə bizi maşın və dərman ləvazimatı ilə təmin edir, biz də hər cümə günü Tehran ətrafı məntəqələrdə könüllü fəaliyyət göstərirdik. Mən, doktor İlyasi və doktor Həsəni bu qrupun daimi üzvləri idik. Başqa həmkarlarımız da həftədə bir dəfə bu təşəbbüsdə iştirak edirdilər. Getdiyimiz qəsəbə və kəndin böyük bir evi və ya məktəbində yerləşib, haqqımızda məlumat verərək hər hansı problem və ya xəstəliklə bağlı bizə müraciət etmələrini bildirirdik. Xalq da bizi yaxşı qarşılayırdı. Özüm gedib, gözümlə görməyəndək Tehranın ətraf kəndlərində bu qədər yoxsulluğun hökm sürdüyünə inana bilməzdim. Hər halda paytaxt ətrafı kəndlərin səviyyəsi nisbətən yaxşı olmalı idi. Lakin burada bəzi kəndlərin vəziyyəti Karxana və Tuyserkandakı kəndlərdən daha pis idi. Camaatı belə fəlakət içində görərkən şah rejimindəki səltənətin təntənəli 2500 illik dünya miqyaslı yubileyi və nümayişi yadıma düşürdü. Hansı ki, Şahın 1971-ci ildə "Təxti-Cəməşid"də hədsiz dəbdəbə ilə İrənin həxamənişilər sülaləsinin zamanından qacarla dövrünədək hərbi formalarının xarici qonaqlara nümayişini xatırlayıb, içimdən alovlanırdım. Bəlkə də bu şənliklərə xərclənən büdcənin miqdarını hesablamaq olmazdı. Halbuki hansı kəndə gedirdiksə, əhali münasib yola, işığa, içməli suya, məktəbə, həkim evinə və adi hamama belə möhtac idi. Bir dəfə səfərimiz elə bir kəndə düşdü ki, yolun yarısını yüklərimizi iki uzunqulağın belinə yükləyib, piyada getməli olduq. Ümumi hamamı olan kəndlərdə də səhiyyə problemləri var idi və əksəri keçəllik, sarılıq, ağ ciyər və s. keçici xəstəliklərə mübtəla idi. Natəmizliyin əlindən işləməyə şərait yox idi. Hər

halda bir təhər xəstələri müayinə edir, iynə vurur, yaralarını dezinfeksiya edib, sarıyırdıq. Bəzən də özlərinə lazım olan qədər sargı, yod və s. ləvazimat verib, istifadə qaydalarını öyrədirdik. Bu işlərin heç birində maddi maraq yox idi və hamısı pulsuz edilirdi. Bəzən xəstənin ağır vəziyyətinə görə evinə müraciət edir, əməliyyata ehtiyacı olduqda, məktub yazıb xəstəxanaya göndərir və pulsuz müalicə edirdik.

Beləliklə, quruculuq cihazının işləri genişlənərək kəndlərə yol çəkmək, məktəb, hamam tikmək və s. xidmət mərkəzlərinin inşasına başlamışdı. Biz özümüz, adətən, axşam çağınadək xəstələrlə məşğul olar, sonra kəndin vəziyyəti ilə yaxından tanış olub, çatışmazlıqlarını yazılı surətdə cihazın mühəndis qrupuna təqdim edərdik. Bəzən bu işlər o qədər uzun çəkirdi ki, gecə saat 11-12-də evə çatırıdık. Həftədə bir dəfə də şəhərin cənubunda inqilabdan sonra quruculuq cihazı tərəfindən yeni təsis olunan klinikaya baş vurur, orada da müəyyən fəaliyyətlərimiz olurdu. Klinikanın baniləri bu müalicə müəssisəsinin pulsuz xidmət göstərməyini istəyirdilər.

1979-cu ilin yaz fəslinin axırlarında balaca bacım Xədicə də ailə qurdu və təkcə mənimlə anam birgə yaşamağa başladı.

Yeddinci fəsil

1979-cu ilin avqust ayı idi. Günorta təxminən saat birdə əməliyyat otağında idim. Birdən doktor Zərkeş şəxsi paltarda əməliyyat otağının qapısına yaxınlaşdı. O, dindar bir ailədən idi. Özü Amerikada ortopediya üzrə təhsil almışdı və inqilabdan sonra vətənə xidmət üçün qayıtmışdı. Universitetdən təyinatını Rzayi xəstəxanasına vermişdilər. Salamlayıb hal-əhval tutduqdan sonra dedi: "Pavə rayonunda döyüş şiddətlənib. Yardım üçün bir qrup təşkil edirik. Elə bu gün günortadan sonra, ya da sabah yola düşəcəyik. Sizin köməyinizə də ehtiyacımız var"

O ərəfədə "Savak"ın bir sıra üzvləri, inqilabla müxalif olanlar və Kürdüstanı İrandan ayırmaq istəyən "Kumlə" və "Demokrat" qrupları əlbir olaraq Pavə rayonunu ələ keçirmişdilər. Eşitmişdim ki, bu kiçik qruplar o məntəqəni abad etməyə gedən korpus üzvlərini və quruculuq məqsədilə ora ezam edilənləri əsir tutur, amansızlıqla – sınıq şüşələr, kompot qutusu, konserv qabı, hətta daş-kəsəklə başlarını kəsir, ya da dərilərini diri-diri soyurdular. Xəbər gəlirdi ki, Pavədə vəziyyət elə ağırdır ki, az bir qüvvədən başqa şəhərdə heç kim qalmayıb və şəhər əksinqilabçının əlinə düşmək üzrədir. Hətta İmam Xomeyni belə bəyanat vermişdi: "Ey İrənin igid övladları, Pavəni düşmənin əlindən azad edin!" Doktor Zərkeş dedim:

- Bəli gəlirəm.
- Onda özünlə müəyyən qədər tibbi ləvazimat götürüb, sabaha hazırlaş.

Əməliyyat otağından lazım olan vəsaiti götürərkən otağın növbətçisi dedi: "Turabi, bunları siyahı əsasında alıram. Məndən soruşsalar nə deyim?" Götürdüyüm vəsaitin siyahısını ona verərək dedim: "Əgər ölsəm cavabı qalır qiyamətə, diri də qayıtsam, özüm gəlib izah edərim!"

Ertəsi gün səhər xəstəxananın önündən maşına minib aeroporta getdik. Ayətullah Taleqaninin nəzarəti altında olan qərargah qrupların təşkili və ezam işinə baxırdı. Siddiqə Rzayi xəstəxanasından tək-cə mənə doktor Zərkeş idik. Qrupda bizdən başqa on nəfər olardı və biri də tibb bacısı idi.

Axşam çağı Kermənşaha çatıb birbaşa ayətullah Taliqaninin adını daşıyan xəstəxanaya getdik. Xəstəxanada çoxlu yaralı var idi və hamı yardımla məşğul idi. Müdiri ilə salonda görüşüb, özümüzü ona təqdim etdik. Dedi: "Artıq Pavə tamamilə əksinqilabçıların əlindədir. Siz nə quru, nə də hava yolu ilə özünüzü ora çatdırma bilməzsiniz. Onlarda hətta havadan müdafiə təchizatları var. Baş qərargahın əmrinə-dək hələlik burada gözləyin. O gecə Kermənşahda qalıb, səhərə-dək xəstəxananın işçilərinə kömək elədik. Gecə baş qərargahla danışıqdan sonra qərara alındı ki, səhər sübh namazından sonra bir helikopter bizi silah-sursatla təchiz edilmiş neçə desant qüvvəsi ilə birgə Pavəyə çatdırsın. Beləliklə, iki kobra helikopteri də Pavənin hava ərazilərində-dək bizim vertolyotu mühafizə elədi. Yolda aydın atəş səsləri də eşidilirdi. Kobradan bizim pilotla əlaqə saxlayıb deyirdilər: "Düşmənin nişanına yaxınsan! Bacardıqca yüksəyə qalx." Atışmalar artdıqca pilot deyirdi: "Bundan artıq qalxmaq mümkün deyil!" Bu vəziyyətdə mənimlə o biri tibb bacısı yaman qorxurduq. Onu lap çox iztirab və vahimə bürümüşdü.

Bizim helikopterin enməyi üçün münasib yer yox idi. Kobra helikopterləri Pavənin polis idarəsinin arxasında bir məkanı bombaladılar və düşmən qüvvələri bir qədər geri çəkildikdən sonra biz də yerə enə bildik. Hərə lazım olan vəsait və ya silah-sursatı qoltuğuna vurub yerə atılırdı. O qədər toz-torpaq qalxmışdı ki, göz gözü görmürdü. Həyəcandan heç bilmirdim nə baş verir. Nəhayət hərbiçilərin arxasınca yola düşdük. Dedilər ki, əyilə-əyilə getməliyik. Helikopterimiz hələ qalxmamışdı və pərləri fırlanaraq toz-torpağı havaya sovururdu. Ətrafda heç kim görünməsə də ardıcıl olaraq bizə və helikopterə doğru atış açılırdı. Odur ki, sürünərək özümüzü polis idarəsinə çatdırmalı idik. Qorxudan ürəyim elə döyünürdü ki, sanki səsinə eşidirdim. Lakin bütün fikrimi toplamışdım ki, əlimdən heç nə yerə düşməsin. Atışma zamanı yanımdakı tibb bacısı və başqa neçə nəfər qorxudan qışqırarkən hərbiçilər onlara sakit olmağı tapşırırdı. Çünki səs eşidildikdə daha rahat nişan alırdılar.

Helikopterlər hələ qalxmamış özümüzü polis idarəsinə yetirdik. İki mərtəbəli kərpicdən tikilmiş bir bina idi. İnanı bilməsək də idarədə doktor Çəmranla qarşılaşdıq. İlk dəfə onu televizorda görmüşdüm. Yenə həmişəki kimi hərbi paltarda idi. Kənarında müavini Əbu Şərif, Pavə qoşun birləşmələrinin komandiri Əsgər Vüsali və neçə nəfər də var idi. Doktor Çəmran bizim qrupu görüb çox sevindi və salamladıqdan sonra vəziyyətlə bağlı belə məlumat verdi: "Şəhərin xəstəxanası əksinqilabçıların mühasirəsindədir; indiyədək bir neçə döyüşçü ilə müdafiə olunurdu. Artıq onlarla da əlaqə kəsilib. Dünən gecəyədək xəstəxanadan atışma səsləri gəlirdi. Bu gün isə bir səs-səmir yoxdur. Görünür ya şəhid olub, ya da əsir düşüblər. Hal-hazırda

bütün şəhər üzrə əlimizdə olan yeganə məkan bu idarədir. Əlinizdən nə gəlırsə edin. Elə indi işə başlayın."

O, bizim qrupu idarənin rəisi leytnant Yusifiyə təqdim etdi. Leytnant Yusifi də tez bir zamanda neçə nəfərin vasitəsilə bizə təcili yardım üçün bir yerin təşkilinə şərait yaratdı. İdarənin çarpayılarını dezinfeksiya edib, özümlə gətirdiyim döşək üzü və mələfələri üzərinə sərdik. Tez bir zamanda oranı palata formasına salıb, xəstə və ya yaralı qəbuluna hazır olduğunu elan etdik. Yaralıların çoxu evlərdə idi və hələlik mühasirədə olduğumuz üçün gətirmək mümkün deyildi. Hər halda neçə yaralını yaxın ətraf və evlərdən gətirə bildilər. Uzun müddət baxımsız qaldıqlarından yaraları irinləyib qurd salmışdı. Dayanmadan yaralarını dezinfeksiya edib sarıyırdıq. Hər şeydən əvvəl sınıq və ya güllə dəyən nahiyələrin qrafik təsviri lazım idi. Belə vəziyyətdə isə qətiyyən lazımı şərait yox idi. Güllə, qəlpə və s. hər hansı əlçatan yerdə olduqda çıxarılır, əks-halda dezinfeksiya və qanaxmanın qarşısını almaqla kifayətlənirdik. Qanaxması çox və təzyiği aşağı olanları sadəcə sistem və tənəffüslə təmin edir, sınıq kimi travmaları da yalnız gipsə salırdıq. Özlərinə də lazımı qədər dərman verirdik ki, evdə müalicəyə davam edə bilsinlər.

Polis idarəsi tamamilə mühasirədə idi və hər cəhətdən korluq çəkirdik. Hətta içməli su ehtiyatı da az idi. Yanımdakı tibb bacısı mövcud vəziyyətdən çox narahat idi və bəlkə də gəlməzdən öncə belə şəraitə düşəcəyini fikirləşməmişdi. Ona dedim: "Bura şənliyə gəlməmişik! Hər an ölüm-itim, aclıq, xəstəlik və sairlə üzləşə bilərik." Dedi: "Yox, mən burada qala bilmərəm. Axırda vəbaya tutulub öləcəyəm!"

Gəldiyimiz vaxtdan bir sutkayadək vəziyyət olduğu kimi davam elədi. Nəhayət, özü ilə silah-sursat və yeni qüvvə gətirən bir helikopter idarənin ərazisinə endi. Tibb bacısı elə onunla da geri qayıtdı və mən tək qaldım. Baş prokuror Xalxali ilə birgə xüsusi heyət gəlmişdi. Yeni qüvvənin gəlişilə bütün dəstələr birləşib, icra hakimiyyətini ələ keçirdilər. İcra hakimiyyəti polis idarəsinə yaxın idi. Düşmən geri çəkilsə də gecələr arasıra atışma səsləri gəlirdi. Bizim qrup o gecədən sonra icra hakimiyyətində yerləşdi. Ondan sonra, demək olar, iki gün bu iki idarə bütün qüvvələrin müdafiə səngərinə çevrildi. Gecələr hücumlar daha şiddətli olurdu. İki gün vəziyyət heç dəyişilmədi. Nəhayət, üçüncü gün günorta üstü saat 12-də quru qoşunları Pavəyə daxil oldu. Əhali onları qarşılamaq üçün şəhərin kənarına çıxmışdı və qoyun kəsib, üzərlik yandırırdılar. Hərbi qüvvələrimiz həmin gecə səhərədək düşmən mövqelərinə atəş açdılar. Dördüncü gün artıq düşmən Nosuda doğru geri çəkildi və Pavə nisbətən onlardan təmizləndi.

Dördüncü gün səhər doktor Çəmranla birgə xəstəxanaya baş çəkməyə getdik. Yolda helikopterlə endiyimiz və nə kimi həyəcan keçirdiyimiz yeri də gördüm. Xəstəxana ilə polis idarəsi arasında məsafə nisbətən çox idi. Yol boyu əksinqilabçıların qoyub getdiyi maşınlarla rastlaşırıdım. Viran qalmış xəstəxanaya çatdıq. Hər yer bərbad gündə idi; qan və meyiddən başqa bir şey gözə dəymirdi. Bir-bir palataları yoxlamağa başladım. Deməli, 60 nəfər xəstə, yaralı və hərbiçidən yalnız neçəsi sağ qala bilmişdi və qalanlarını həyətin divarına söykəyib güllələnmişdilər. Neçə gün sonra xəstəxanayı qoruyan müdafiə qrupunun meyitləri də peyda oldu. Göründüyü kimi, düşmən sistem və qan kisələrini yaralıların qolundan

qoparıb bir tərəfə atmışdılar. Otaqlardan başlayaraq həyətdək uzanan qan izlərindən məlum olurdu ki, onları sürüyərək aparıblar. Heç birini üzündən tanımaq olmurdu. Onların qulaq-burunlarını kəsərək gözlərini çıxarıb, ağızlarını zədələmişdilər. Bəzilərinin bel və sinə nahiyələrində böyük və dərin yarıqlar görünürdü. Düşünürdüm ki, kaş, burada bir qrup jurnalist bu cinayətləri foto və ya videolentə alıb, lazımınca işıqlandırardı. Sağ qalan hərbiçilərdən biri deyirdi: "Əksinqilabçı qüvvələr dəfələrlə gəlib xəstəxanayı axtardılar. Bəzi işçilər onlarla əlbir idi və sayımızı, xəstəxanada baş verənləri xəbər verirdi. Silah-sursatımız qurtarıb, müqavimət edə bilməyəcəyimizi anladıqda, xəstəxanayı mühasirəyə aldılar. Mənimlə neçə nəfər damda özümüzmə mövqe seçmişdik. Özüm doktor Rəştvəndini əksinqilabçı qüvvələr arasında gördüm. Necə və hansı yolla xəstəxanayı ələ keçirməyi onlara izah edirdi. Son gülləyədək müqavimət göstərdik. Mənimlə birgə olanları vurdular, mən isə sağ qaldım; özümü şəhid olanların arasında gizlətdim. Saatlarla tərپənmədim ki, məni də ölü zənn etsinlər. Hamı xəstəxanaya basqın edərək yaralıları vəhşiliklə çölə aparıb, gülləbaran edirdilər. Axşam hava qaralanadək gözlədim, sonra ehtiyatla aşağı endim. Ağıma nə dua gəlirdisə, oxuyurdum. Beləliklə, mehriban Allah məni onların gözündən gizlətdi və özümü təhlükəsiz bir yerə çatdırma bildim." O, bunları dedikcə hönkür-hönkür ağlayırdı.

Münafıqlar geri çəkilməyə xəstəxananın əməkdaşlarından neçəsini də özləri ilə aparmışdılar. Ölənlərdən başqa diri qalan varda, onlar da didərgin düşmüşdü. Hava çox isti idi və şəhidlərin cəsədi şişərək iylənməyə başlayırdı. Kimsə su kanallarının yanında bitən

bitkiləri dərib, şəhidlərin üzərinə tökmüşdü. Qərara gəlindi ki, şəhidləri elə orada dəfn etsinlər. Ciblərində olan hər hansı əşya və sənəd əsasında məlumat qeydə alınıb, şəkilləri çəkildikdən sonra hərbiçilər onları bir-bir xəstəxananın kənarında dəfn etməyə başladılar.

Bu səhnələrə baxaraq göz yaşı tökdükcə sanki mənə deyilirdi ki, şəhidlərin əksəri başqa məntəqələrə mənsubdur və indi isə öz diyarı və ailəsindən uzaqda basdırılır. Qabağa gəlib, doktor Çəmrana dedim: "Doktor, bu şəhidlərin valideynləri, arvad-uşaqları ola bilər. Belə şəraitdə onlar Pavədə necə yas keçirə, yaxud cümə axşamları bura necə gələ bilərlər?" O, bir az dayanıb, sözümdən təsirlənəndən sonra dedi: "Heç bu barədə fikirləşməmişdik. İstəyirdik ki, qısa zamanda meyitləri günün altından yığışdıraq." Dərhal dəfn işini dayandıraraq, Kermansəhla əlaqə saxladı və cəsədlərin köçürülməyi üçün helikopter tələb etdi. Şəhidləri salafanlara büküb, üstünə buz tökdülər. Bundan sonra viran qalmış xəstəxana ilə qarşı-qarşıya dayandıq.

Əksinqilabçılar lazım olan avadanlığı aparmış, apara bilmədiklərini viran qoymuş və bircə çarpayı belə salamat qalmamışdı. Əhali özü quruculuq cihadı ilə korpus qüvvələrindən təşkil olunmuş qruplara qoşularaq xəstəxananın təmir və təchiz işlərinə başladı. Bənnalıq, dülgərlik və xarratlıq işlərindən tutmuş laboratoriya və radiologiya avadanlığının rekonstruksiyasınadək ixtisaslı qruplar işə cəlb olundu. Bəziləri təmir üçün Kermansəhaya göndərildi və yararsızlarının da dəyişilməyi nəzərə alındı. Bizim tibbi-sanitar qrupumuz da mühasirə vaxtı evlərdən çıxıb bilməyən yaralılarla məşğul olmağa başladı. Onların arasında hərbiçilərlə bərabər adi əhəlinin üzvləri də az deyildi. Demək olar, heç kimə – qadın, kişi, qoca və

uşaqlara belə aman verilməmişdi. Əksəriyyəti ağır vəziyyətdə idi və yaraları qurd salmış, infeksiyaya bais olmuşdu. Bütün bu müddət ərzində antibiotiksiz, sadəcə, yalnız aspirin və sairə belə çətin şəraitə tab gətirmişdilər. Hələ düzgün qidalanmadıqlarına görə də orqanizmləri tam zəifləmişdi. Tez-tez onlara baş çəkir, sarğılarını dəyişir, iynə vururduq. Bəzilərini idarədə hazırladığımız palataya köçürür, əməliyyata ehtiyacı olanları da helikopterlə Kermansəha göndərirdik. İnfeksiyaya mübtəla olanların müalicəsi uzun zaman tələb edirdi və belə şəraitdə bacardıığımız qədər qarşısını alırdıq.

Ordunun gəlişi ilə şəhərdə təhlükəsizlik nisbətən bərpa olunmuşdu. Əksinqilabçıların şəhərdə olduğu müddətdə evlərindən çıxıbilməyən əhali artıq silahlanaraq səngərlər hazırlayırdı. Atışmaların nişanələri şəhərin divar və evlərində aydın müşahidə olunurdu. Camaat hər yerdə özlərini kürdlərin müstəqilliyi tərəfdarı adlandıran bu azğın cərəyanların vəhşiliklərindən danışırdı. Döyüş vaxtı Pavənin qadınları da biganə qalmayıb, ön cəbhəyə ərzaq yetirir, səngərləri isti çörək və yeməklə təmin edirdilər. Əksinqilabçı qüvvələr Pavədən çıxdıqdan sonra Sənəndəcə doğru istiqamət almışdılar. Biz gündəlik işlərimizlə məşğul olarkən doktor Çəmran gəlib, təşəkkürünü bildirərək dedi: "Artıq burada işiniz başa çatıb və qayıda bilərsiniz. O zaman iş və evlərini tərk edən əhali Allahın izni ilə yenidən şəhərə qayıdacaq..." Beləliklə, helikopterlə əvvəl Kermansəha, oradan da Tehrana uçduq.

Pavədən qayıtdıqdan sonra yenidən quruculuq cihadında fəaliyyətə başladım. Həmişəki kimi, kəndlərə baş çəkir, əhalini müayinə və müalicə edir, əməliyyata ehtiyacı olanları xəstəxanaya yollayırdıq. Çoxlarının

maşının kirayəsini ödəməyə imkanı olmurdu. Onlara pul verib, hansı gün müraciət etmələrini də qeyd edirdik. Klinikada işimiz az olan zamanlarda günümüz köndlərdə keçirdi.

Qərara gəldim ki, işlərimin kənarında 1978-ci ilin yay fəslində İnkilaba görə yarımçıq qalan təhsilimi yenidən davam etdirim. Tuyserkanda tam təhsil pilləsinin ikinci ilinədək oxusam da sənədlərim yeni təhsil sistemi üzrə orta təhsil pilləsinin yeddinci sinifi ilə uyğun gəlirdi. Səkkizinci sinifi də bitirib, tam təhsil pilləsinə hazırlaşarkən müharibə başladı.

Səkkizinci fəsil

1980-ci ilin sentyabr ayının 22-si idi. Xəstəxanada iş başında ikən birdən partlayış səsi gəldi. Bir qayda olaraq münafıqların yenə haradasa partlayış törətdiklərini zənn etdik. Əməkdaşlardan neçəsi İraqın İrana müharibə elan edərək artıq təyyarələrinin Mehrabad aeroportunu bombaladığını xəbər verdi. Bu gözlənilməz xəbər hamımızı heyrətə saldı. Televizordan yayımlanan günorta xəbərləri müharibənin başladığını elan etdi. İraq təyyarələri Mehrabadla birgə neçə şəhərin aeroportunu da bombardman etmişdi. Xəbər gəldi ki, düşmən qoşunları Xuzestan vilayətinin ərazilərinə doğru irəliləməkdədir.

Ertəsi gün səhər doktor İlyasi özünü əməliyyat otağına çatdırıb dedi:

– Turabi xanım, təcili olaraq müharibə məntəqələrinə briqada yollamalayıq!

– Mən də belə düşünürəm.

– Vəziyyətlə bağlı universitetin quruculuq cihadına baş çəkməliyəm. Başqa xəstəxanaların şuraları ilə də məsləhətləşib, neçə qrup ola bilərik.

Şuranın xüsusi iclasında doktor İlyasi universitetin quruculuq cihadı ilə danışıqlardan bir nəticə almadığını bildirərək dedi: "Hələlik universitet vəziyyətlə bağlı aydın fikrə gəlməyib və səfərbər olan qrupların məsuliyyətini öhdəsinə götürməyə qadir deyil. Getmək istəyənlər bu işi könüllü surətdə görməlidirlər." Dedim:

– Nə olar. Görüm, bizim xəstəxanadan kimlər razıdır.

– Bunu şuranın ümumi iclasında elan edərək və səfərə hazır olandan sonra onlara məlumat verərik.

Doktorun sözlərindən məlum oldu ki, quruculuq cihadı tibbi-sanitar qüvvələrin ezamı ilə narazı deyil. Qərara gəldik ki, bu məsələ birinci gün ümumi iclasda elan edilsin. Adətən, birinci gün bütün üzvlər işdən sonra şuranın otağına toplaşır. Otağımız neçə kvadratmetrdən ibarət idi və hamı yerdə əyləşirdi. Doktor İlyasi iclası açıq elan edərək dedi: "Quruculuq cihadı tərəfindən briqada təşkil edərək müharibə zonasına göndərmək fikrindəyik. Deməliyəm ki, bu bir könüllü təşəbbüsdür..." Təklif çox da yaxşı qarşılanmadı. Yalnız doktor Kərəmli, doktor Turusyan və doktor Həsəni razılıq verdi və mənimlə doktor İlyasi də qabaqcadan könüllü olduğumuzu bildirmişdik.

Doktor İlyasi adlarımızı yazılı surətdə quruculuq cihadına təhvil verdi. Oktyabrın 11-i yola düşməli idik. Əməliyyat otağından ağılıma gələn ləvazimatı götürərkən gözətçi Sərraf xanım dedi: "Turabi xanım, burada nə varsa mən məsuliyyət daşıyıram." Dedim: "Özüm öhdəmə alıram və qayıdandan sonra hamısını alıb qaytaracağam."

Hələ bu barədə evdə heç nə deməmişdim. Nəhayət, anama dedim ki, bu yaxın günlərdə cənuba səfərimiz olacaq. Dedi:

– Bəs, orada nə baş verdiyindən xəbərsizsən? Müharibədir!

– Bilirəm. Amma indi hər yerdə yardıma ehtiyac var.

Səhər evdən çıxanda anam hələ də narahat idi. Ağlayaraq mənə Quranın altından keçirib sədəqə çıxardı. Dedim: "Xeyrulla soruşsa, de ki, işlə əlaqədar ezamiyyətə gedib."

Xəstəxanaya çatandan sonra bacım ilə də zəng edərək anamı ona tapşırıb dedim:

– Ezamiyyətə gedirəm.

– Hara?

– Cənuba, ya ola bilsin, Əhvaza.

– Ay qız, bəs, fikirləşmirsənmi indi orada müharibədir! Bilirsən başına nə bəla gələr? Bir ananı da nəzərə al!

– Mən tək deyiləm. Mənimlə birgə neçə həkim də gedir və hələ neçə nəfər də quruculuq cihadından var. Özü də biz vuruşmağa getmirik ki! Xəstəxanada yaralılara yardım edəcəyik.

– Bəs nə vaxt qayıdacaqsan?

– Hələ bəlli deyil. İmkan olsa, oradan sizə zəng edəcəyəm.

Yola özümlə bir qədər azuqə götürmüşdüm. Onları da iki formamla birgə çantama qoyub, yola düşdüm. Bizi aparmağa quruculuq cihadından bir maşın göndərilmişdi. Yoldaş Əraki ilə Qəffari əməliyyat otağının xidmətçiləri ilə birgə lazımı vəsaiti maşına yüklədilər. Əməkdaşlardan neçəsi bizi yola salmaq üçün xəstəxananın qapısına kimi gəldi. Onlar bizimlə sanki bir də geri dönmə bilməyəcəyimiz kimi vidalaşdılar. Oradan birbaşa quruculuq cihadına getdik və başqa lazımı avadanlığı da götürdük. Bizimlə yanaşı silah-sursatla dolu başqa bir avtomobil də yola düşməli idi. Bütün briqadanın rəhbərliyi hacı Çizəri adlı otuz-otuz beş yaşlı cavan bir ruhaniyə tapşırılmışdı. Əyninə təkə qəba geyinmiş və ayaqlarında da idman ayaqqabısı vardı, hər bir işi də cəld yerinə yetirirdi. Komitədən "Qırmızı Aypara Cəmiyyəti" nə getdik və saat 7-də cəmiyyətin qarşısına çatdıq. Doktor İlyasi bizim ezam vəsiqələrimizi alınca üç saat çəkdi və o vaxtadək maşında oturub gözlədik.¹ Yola düşəndən sonra sükut

¹ Doktor İlyasi daxili orqanlar mütəxəssisi, doktor Müntəziri və doktor Kərəmli ortopediya mütəxəssisləri, doktor Həsəni ortopediya

hakim oldu və hərdən müharibəyə aid bir söz düşürdü. Maşının radiosu açıq idi və tez-tez cəbhə bölgəsi ilə əlaqədar xəbərlər deyilirdi. Doktor Kərəmli, Turusyan və Müntəziri ilə əməliyyat otağında işləmişdim və onlarla tanış idim. Doktor İlyasi və doktor Həsəni ilə də dini şuralarla əlaqədar münasibətlərdə tanış olmuşdum və ümumiyyətlə, bu kollektiv mənə özgə deyildi. Doktor Həsəninin yaşı nisbətən az idi və ortopediya sahəsi üzrə ordinaturanı keçirirdi. Bu neçə nəfərin içində onunla doktor İlyasi daha zarafatçı idilər, danışib hamını güldürürdülər. Doktor Kərəmli ilə doktor Müntəziri isə sakit idi və çox da dinib-danışmırdılar. Doktor Turusyan milliyətcə erməni və yaşca hamıdan böyük idi. Təxminən 35 yaşı olardı. O da zarafatlarda geri qalmazdı. Həmişə işə vicdanla yanaşardı və canla-başla müsəlman həmvətənləri ilə çiyin-çiyinə çalışardı. Xəstə və yaralılara qarşı çox mehriban idi, özü onları qarşılamağa çıxar, öpüb könlünü ələ alardı.

Maşının sürətlə gedib, heç yerdə dayanmamağına baxmayaraq yol mənə uzun gəlirdi. Nəhayət, axşam çağı saat 5-6 radələrində Xürrəməbada çatdıq. Yollar maşınla, hərbi qüvvələr və qaçqınlarla dolu idi. İraqın təcavüzündən iyirmi gün keçsə də Xürrəməbad şəhəri sanki viran qalmışdı. Xuzestanın əksər əhalisi öz yurdundan didərgin düşüb, Xürrəməbada gəlmişdi. Çoxunun geyimindən ərəb olduqları bəlli idi.

Əhvazın vəziyyətindən xəbərdar olmaq üçün Xürrəməbadın hərbi korpusuna yollandıq. Orada namaz və günorta yeməyindən sonra bizə dedilər: "Gecəni Xürrəməbadda qalmalısınız. İndi yollarda əmniyyət

rezidenti, doktor Turusyan cərrah və mən də bir anestezin kimi məntəqəyə ezam olunmuşduq.

yoxdur və düşmən təyyarələri daim uçuşurlar. Gecəni burada keçirib, səhər səhər namazından sonra yola çıxın."

Bu az müddətdə Xürrəməbədəin səhiyyə şöbəsinə baş çəkdik. Orada yalnız bir ortopedikə ehtiyac olduğunu bildirdilər. Beləliklə, doktor Kərəmli Xürrəməbədə qalmalı oldu.

Gecəni keçirmək üçün bizi qonaq evinə apardılar. Qonaq evinin həyətində didərgin düşən camaat yerə adyal və ya palaz atıb oturmuşdular. Binanın içi, otaqları və koridor cəmiyyətlə dolu idi. Bəziləri ortaya bir lampa qoyub yeməyə hazırlaşdılar. Onların üzünə baxdıqca bu günə kimi başlarına gələnələr, düşmənin hara kimi gəldiyi və bizim ordunun necə müdafiəsi barədə suallar zəhnimə gəlirdi. Lakin baxışlarındakı dərin qəm-kədər hər suala cavab verirdi.

Qrupda yeganə qadın olduğum üçün mənə beşinci mərtəbədə bir yataqlı kiçik otaq, əməkdaşlarıma da beş yataqlı başqa bir otaq verdilər. Bu iki otaq iç-içə idi və arada bir qapı ilə bir-birindən ayrılırdı. Axşam namazı üçün dəstəmaz almaq istəyirdim. Çətinliklə özümü cəmiyyətin arasından aşağıya çətdirdim. Su az, cəmiyyət isə çox idi. Sırada gözləyərək dəstəmaz alıb, otağa qayıtmağım bir-iki saat çəkdi. Yoldaşlarım gülərək dedilər: "Turabi xanım, biz elə bildik ki, irəqlilər səni tutub aparıblar!" Dedim: "Aşağıda bir ovuc su üçün nə qədər gözləməlisən."

Korpus qüvvələri camaat üçün axşam yeməyi gətirmişdi və bizə də ondan verdilər. Soyuq yemək idi; yumurta, pomidor və xiyar. Şam yeməyindən sonra yatmaq üçün otağa girdim. Yorğunluqdan nə vaxt və necə yuxuya getdiyimi anlamadım. Səhər azanı deyiləndə yoldaşlarımla mənə səslədiyini eşitdim. Dəstəmaz almaq

üçün aşağı endim. Yenə eyni vəziyyət yarandı və az qaldı namazım qəza olsun. Sepahın üzvləri bir daha camaata səhər yeməyini payladılar. Həqiqətən adamın ürəyi ağrıyırdı. Camaat bütün ev-eşiyini, hər şeyini buraxıb qaçmışdı və yeganə varı-yoxu əyinlərindəki paltarları idi.

Tez Əhvaza yola düşməli idik. Səhər yeməyi verilərkən hacı Çizəri dedi: "Bizim yeməyimizi verin, yolda yeyəcəyik." Bir az pendir-çörək alıb vidalaşdıq. Hələ camaat bizə görə də nıgaran idi. Ardıcıl salavat deyərək bizi xeyir-dua ilə yola saldılar: "İnşallah sağ-salamat çatasınız! Yollar çox təhlükəlidir!..."

Artıq Xürrəməbaddan neçə km. irəlində çöl və biyabanlarda hərbi qüvvələr yerləşmişdilər. Keçid məntəqəsinə çatdıq. Hər şey yoxlamadan keçirdi və yalnız Əhvazdan gələn maşınlara icazə verilmirdi. Geriyə icazə yox idi. Bizə də icazə verilmədi. Gözətçilərə nə qədər başa salsaq da yolu açmadılar. Komandirləri gələndək bir neçə saat orada yubandıq. Orta yaşlı bir zabit gəlib, ciddi surətdə "icazə yoxdur" – dedi. Hacı Çizəri ilə doktor İlyasi komandirlə söhbətə başladı və vəsiqələrimizi göstərərək dedilər: "Bu Qırmızı Aypara Cəmiyyətinin rəsmi sənədidir və biz də tibbi-sanitar briqadasıyıq!" Dedi: "Qeyri-mümkündür! Xüsusilə sizə! Həm cavansınız, həm də həkim! Heyifsiniz! Bir az irəli getsəniz, İraq qırıcıları sizi havaya sovurar. Qayıdın Xürrəməbada. Xidmət etmək istəyirsinizsə, burada da yaralı var, xidmət edin!" Doktor İlyasi dedi: "Ay canım, indi bura çox da yaralı gətirmək mümkün deyil! Bir də ki, Xürrəməbadda kifayət qədər həkim var. İndi Əhvazda bizə ehtiyac daha çoxdur!" Yenə dedi: "Orada sizə ehtiyac olduğunu mən də başa düşürəm, amma olmaz! İcazə versəm də düşmənlər qırıcıları sizə aman verməz." Bu zaman o biri yoldaşlar da mübahisəyə

qarıxdılar: "Bizə ehtiyac olduğunu bilirsinizsə, niyə icazə vermirsən? Biz hamımız şəhadət qüslünü alıb gəlmişik!" Nəhayət, narazılıqla olsa da bizə icazə verib dedi: "Allah amanında! Gedin, amma yolda nə baş verdiyini, maşınlar necə havaya uçduğunu görəcəksiniz." Oradakı hərbiçilər də bizim necə Əhvaza gedib, çıxma biləcəyimizə təəccüblə baxırdılar.

Komandir düz deyirdi. Yol boyu İraq qırıcıları hərəkət edən hər bir maşına atəş açırdı. Onlar üçün maşınlardakı sərnəşinlərin kim olduğu əhəmiyyət daşıyırdı və ucdantutma hamını qətlə edirdilər. Özümüz də neçə maşına raket dəydiyinin şahidi olduq. Gözümüzün önündə maşınlar sərnəşinləri ilə birgə parça-parça olub havaya uçar, od-alov göyə yüksəlirdi. Heç kimə yardım edə bilmədən sürətlə irəli gedirdik. Elə çox da bizdən irəli olmayan qarşıdan gələn bir mikroavtobus raket zərbəsinə məruz qalıb, böyrü üstə yolun kənarına aşdı. Yanından ötürkən pəncərələrindən qalxan od-alovdan başqa bir şey görünmədi. Əmin idim, içərisində çoxlu sayda mülki şəxs var idi və şübhəsiz, aralarında az yaşlı uşaqlar da olmalı idi. Ürəyim çox yandı. Dedim, bəlkə sağ qalan olar. Amma dayanmağa əsla fürsət yox idi. Hələ biz özümüz də bu qırğının içərisindən xilas olmaq üçün yalnız şütüyürdük. Neçə dəfə maşınımıza doğru raket atsalar da Allahın istəyi ilə heç biri dəymədi. Bu ağır səhnələri gördükcə dəhşətə gəlir, şok keçirirdik. Heç birimiz onların bu qədər azğın olduğunu düşünmürdük. Bu qədər günahsızın qırılmağına kim cavabdeh ola bilər?!

Çox çətinliklə gün batana yaxın Əhvaza çatdıq. Eşitmişdim ki, Əhvaz səfalı bir şəhərdir və Karun çayı ilə xurma ağacları da onun gözəlliyini neçə qat artırır. Lakin bu əlaqaranlıqda ondan viranəlikdən başqa bir şey gözə

dəymirdi. Yiyəsiz qalan şəhərin sükutunu isə təhlükə siqnalları ilə tüstülü səmasında şığıyan düşmən təyyarələrinin sədası pozurdu. Miqlər ardıcıl olaraq şəhərin binalarını bombalayır, tüstü və od-alov göyə ucalırdı. Yollar boşalmışdı. Hərdən də pərakəndə şəkildə hərbi qüvvələr, yaxud Qırmızı Aypara Cəmiyyətinin və ya yangımsöndürmə şöbəsinin işçiləri görünür, hər partlayışdan sonra hadisə yerinə tələsirdilər. Karun çayının digər tərəfində isə partlayışdan ucalan toz və tüstünün arasında günəş qürub edirdi. Şəhərə tamamilə qəm-kədər çökmüşdü.

Gəlib Əhvazın ilk meydanına daxil olduq. Yanımızdan bir neçə avtomobil sürətlə ötdü. Bir təyyarənin meydana yaxınlaşdığını hiss etdik. Sürücü sürəti artırdı ki, tez bir zamanda oradan uzaqlaşaq. Elə o anda gözüm bir-birinin əlindən tutan ata-oğula sataşdı. Qaçaraq sürətlə prospektin o tərəfinə keçmək istəyirdilər. Maşın onların yanından ötürkən sürücünün qəfil fəryadı ilə tormozu üst-üstə düşdü. Anı olaraq güzgüdən dəhşətli səhnəni müşahidə edərkən, istər-istəməz, hamımız dönüb arxaya baxdıq. Ata ilə oğulun yaxınlığında yerə dəyən raketdən ayrılan qəlpə kişinin başını bədənindən ayırdı. İlahi! Başsız bədən əli oğlunun əlində neçə addım qaçaraq yerə yığıldı. Heç bilmədik, oğlu atasının bu vəziyyətinə tab gətirə bildimi?! Dərhal neçə əsgər onlara doğru qaçdı. Qırıcı yenidən meydana doğru qayıdırdı. Daha şofer qaz verib, sürətlə oranı tərk etdi.

Bir neçə nəfərdən Qırmızı Aypara Cəmiyyətinin ünvanını soruşub ora getdik. Cəmiyyətin binası da kənarlarından zərbəyə məruz qalmışdı. Sürücü, doktor İlyasi və neçə nəfər maşından düşdülər. Mənimlə doktor Müntəziri və Turusyan maşında qaldıq. Maraqlı orasıdır

ki, binanın giriş qapısı önündə siması toz-torpağa batan doktor Çəmran yorğun vəziyyətdə dayanmışdı. Həmişəki forma əynində idi. Bizim qrupu görüb qarşılamağa gəldi. Onları qucaqlayıb öpdü və sonra maşına bir nəzər saldı. Mən içəridən başımı tərpedərək salamladım. Doktorun üzü və yorğun baxışlarından anlamaq olurdu ki, vəziyyət bizim təsəvvür etdiyimizdən daha ağırdır.

Görüşüb içəri getdilər. Bir azdan sonra həmkarlarımızdan biri qayıdıb dedi: "Doktor Çəmran bizim qrupun gəlişindən çox sevinib dedi ki, həqiqətən yaxşı iş görmüsünüz. Bizi qərbləkdən çıxartdınız. Sizi görüb çox sevindik. Düşmənlər yalnız şəhəri bombalayıb viran etməklə məşğuldur. Evlərdə qalanlar da, məlumdur ki, şəhid olurlar. Burada xəstəxana və həkim olsa da döyüş məntəqələrində yaralılara yardım etməyə heç bir qüvvə yoxdur. Hal-hazırda Əhvazda qalmaq yersizdir. Artıq İraq qoşunları Əhvazın yaxınlığına qədər yetişiblər. Qayıtmaq işində azadsınız. Lakin könüllü olaraq Süsəngerd xəstəxanasına gedə bilərsiniz. Biz o məntəqədə neçə cəbhə üzrə onlarla savaşıyıq. Əhvazda könüllü qüvvələrə bir həftə ərzində nizamsız döyüş təlimi verib, cəbhə bölgələrinə göndəririk. Onları yaralanarkən xilas etməyə bir kəs olmur və əksəri şəhid olur. Dedik ki, hara məsləhətdirsə, bizi ora göndərin. O da dedi: Bu gecə Əhvazda qalıb, inşallah sübh namazından sonra Allahın köməyi ilə Süsəngerdə gedin."

Biri soruşdu: "Yaxşı bəs, indi gecəni harada qalacaq?" Doktor İlyasi gülərək belə cavab verdi. Qərara gəldik ki, bu gecə sizi Savaka təhvil verək." Mən də təəccüblə soruşdum: "Savak məsələsi nədir?" Doktor dedi: "Allah sizi saxlasın, bu şəhərdə yeganə əmniyyəti olan yer Savakın sabiq idarəsidir!"

Doktor Çəmran idarənin yerini göstərmək üçün bir nəfəri göndərdi. Ondan Süsəngərdə vəziyyətin nə yerdə olduğunu soruşduq. Dedi: "26 sentyabrda qüvvələrimizin böyük fədakarlığına baxmayaraq sərhədyanı Bostan şəhəri düşmənin əlinə keçdi. Daha sonra onlar Süsəngərdə doğru irəlilədilər. Süsəngərdin iki kilometrliyinə çatıb, Kərxə çayının üzərindən körpü salaraq bu tərəfə keçmək istəyərkən təyyarələrimiz o əraziləri bombalayaraq düşməni məqsədinə çatmağa qoymadı. Bu dəfə düşmən yolunu dəyişib, cənubdan Əhvaz-Süsəngərd yoluna doğru istiqamət alaraq irəliləməyə başladı. Əgər onlar həmin nahiyəni ələ keçirsəydilər, Əhvazla bərabər Süsəngərd də əldən getmişdi. Elə əvvəldə Əhvazın könüllü xalq qüvvələri onların qarşılarını kəsdilər. Amma ertəsi gün səhər İraq qoşunu çayı keçib, Süsəngərdə daxil ola bildi. Bundan sonra şəhərə dəhşətli zərbə endirib, hər yərə od vurdular, tankların sayəsində rahat irəlilədilər. Beləliklə, bütün şəhər onların əlinə keçdi və bir satqın əksinqilabçını hakim təyin edib, özləri Həmdiyə-Əhvaza doğru istiqamət aldılar. Üç gündən sonra Sepahla Əhvazın hərbi qüvvələri neçə helikopterlə Həmdiyə-Süsəngərd şosesini azad edib, şəhərə daxil oldular. Şəhəri "Bəəs" qüvvələri ilə əksinqilabçılardan təmizləyib, onların təyin etdiyi hakimi də edam elədilər. Daha sonra qüvvələrimiz "Bostan"a tərəf hərəkət etdi. Düşmən qorxudan sərhədədək geri çəkilərək bir çox təchizatını belə qoyub qaçmışdı. Deyilən məntəqələri tərk etməyinə baxmayaraq, gecə-gündüz günahsız əhalinin başına bomba yağdırır, beləliklə, ya yaralanır, ya da qırılırlar..."

Savakın sabiq idarəsi üç-dörd mərtəbəli bir bina idi. Maşından düşüb, binaya bir nəzər saldıq. Hava qaranlıq idi və qəribə qorxu və vəhşət hər yeri bürümüşdü.

Həmkarlarımızdan biri fənərlə yolu işıqlandırır və biz də onun arxasınca gedirdik. Hər yer toz-torpaq və bərbad gündə idi. Birinci mərtəbəyə daxil olub, oturmağa bir yer tapdıq. Binanın qarovulçusu – qoca bir kişi bizə çay gətirdi. Hələlik yuxarı mərtəbələrdə qalmaq təhlükəli idi və istirahət və yatmaq üçün zirzəmidə yerləşməli idik. Pillələrdən aşağı enib, bir koridordan keçərək dairə şəkilli bir məkana yetişdik. Bütün ətrafı bir və neçə nəfərlik kameralar təşkil edirdi. Belə məlum oldu ki, əslində, bura işgəncə zalı imiş. Su damcılarının səsi eşidilirdi və qərribə bir vahimə doğururdu. Sanki indi də burada kimlərsə işgəncə verildiyini hiss edirdim. Orada əl-üzümüzü yuyub, dəstəmaz aldım. Camaat namazı təşkil edərək axşam namazımızı hacı Çizərinin arxasında qıldım. Yeməyə yalnız bir neçə konservimiz vardı. Qarovulçudan çörək istədik. Dedi ki, burada çörək yoxdur, görün, bayıra çıxıb, nə isə tapa bilərəm, ya yox.

Yuxarıya nisbətən zirzəmi soyuq idi. Hamı kameraların içi ilə maraqlanmaq istəyirdi. Əlimizdə olan fənərlə daxilinə işıq salıb, bir göz gəzdirdik. Divarları əhəngdən idi və bəzilərinə hamam duşu var idi. Dəmir qapısı bağlandıqda içəri işıq düşmürdü. Döşəməsi kərpicdən idi və birməfərlik kameralarda yalnız bir şəxsin uzana biləcəyi qədər yer var idi. Fəza o qədər vahiməli idi ki, bunu həmkarlarımın üzündə müşahidə edə bilirdim. Qocanın qayıtmağı bir az çəkdi. Əsgərlərə verilən quru çörəklərdən gətirmişdi. Yemək zamanı bir kənardə əyləşdi. Ona dedilər: "Gəl, sən də bir şey ye." Dedi: "Mən nə bir şey yeyə, nə də yata bilərəm!" Üst-başından bəlli idi ki, sanki bir aydır çimmir. Hal-əhval etdikdə ağladı. Soruşdum:

– Niyə ağlayırsan?

– Hərə bir yana gedib. Mən də arvad-uşağımı göndərmişəm. Hələ ki, bir əlaqə saxlaya bilməmişik. Artıq iki həftədir, bilmirəm haradadırlar və nə edirlər? Heç bilmirəm sağdılar, ya yox! Onların da məndən xəbəri yoxdur. Yaman nigaranam. Bilmirəm axırımız nə olacaq.

Ürək-dirək verib dedik: "Nigaran qalma. Allahın izni ilə müharibə tezliklə qurtarar, hamı ev-eşiyinə qayıdar."

Axşam yeməyindən sonra qarovulçu bir neçə adyal gətirib, özü yuxarı çıxdı. Yatmaq üçün bir fənər götürüb, neçə nəfərlik kameralardan birinə girdim. Qalanları isə həmin dairə şəkilli açıq sahədə yatdılar. Mənə verilən iki adyaldan birini yerə sərib, digərini üstümə atdım. Çarşabımı da başımın altına qoydum. Kamerada ağır rütubət var idi və mənə incidirdi. Başqa çarəm yox idi və birtəhər yatmalı idim. Bayırdan raketlərin və miqlərin səsi eşidilirdi. Buna baxmayaraq zirzəmi qaranlıq və qorxu dolu sükut içində idi. Hətta bir nəfər tərپənsəydi, səsi ətrafa yayılırdı. Çox yorğun olmağıma baxmayaraq, gözümə yuxu getmirdi. Mənə elə gəlirdi ki, get-gedə damcı səsləri daha da artır. Burada nələrin baş verdiyini, məmurların kimlərə işgəncə verib, kimləri şəhid etdikləri barədə düşünürdüm. Sanki ölənlərin ruhu hələ də orada idi. Sinəmin üstünə ağırlıq çökür, rahat nəfəs ala bilmirdim. Bu qorxu ilə bərabər hələ ön cəbhəyə getmə məsələsi də mənə vahiməyə salırdı. Ürəyimdə Allahla danışmağa başladım: "İlahi, bizə kömək edəcəksənmi? Süsəngərdə çata biləcəyikmi, yoxsa elə buradaca ömrümüz başa çatacaq? İlahi, özün kömək ol, yaralılara yardım edə bilək!..." Şəhərimizdə əzadarlıqda keçən uşaqılıq günlərim yadıma düşdü. Əzadarlıqlarda uşaq ağı ilə deyərdim ki, kaş, mən də o zaman doğulub, imam Hüseynlə (ə) həzrət Zeynəbə (ə) yardım edərdim. Dedim:

"İlahi, həmişə belə bir arzum olub ki, sənin yolunda addım atıb, mücahidlərə yardım edim! Kaş, elə bu dəfə döyüş meydanlarında çalışaraq İmama yardımçı olmağa kömək edəsən!..."

Səhər birinin azan səsinə oyanıb, kameradan çıxdım. Hacı Çizəri gülümsəyərək dedi: "Turabi xanım, kamera sizə xoş keçdi?"

– Həqiqətən bura məmursuz da işgəncəvericidir!

Hamı narahat idi və yata bilmədiyindən danışdı. Bir-ikisi dedi ki, yolda bombardmanın altında yatsaydıq, bundan yaxşı olardı. Namazdan sonra qarovulçu yenə bizə çay gətirdi. Özümüzdə də bir az quru çay və qənd var idi. Gecədən qalan çörəklə səhər yeməyimizi yeyib, Qırmızı Aypara Cəmiyyətinə getdik. Orada doktor Çəmranla görüşdən sonra şoferlə danışib, ona bizi xəritə üzrə hansı yolla aparmağı başa saldı. Vidalaşarkən xeyir-dua verərək qərībə ata baxışları ilə bizi süzüb dedi: "Allah amanında! İnşallah ratsiya ilə əlaqə saxlayıb, sağ-salamat çatdıgımızdan xəbərdar olarıq. Axırda üzünü mənə tutub dedi: "Sənin tək getməyin çətin deyilmi? Elə burada da qala bilərsiniz.

– Xeyr. Mən qalsam, qrup naqis olar.

Doktor Turusyanla Müntəziri də əlavə edərək dedilər: Biz Turabi xanımsız işləyə bilmərik. O bizim yeganə anesteziyemizdir.

– Onda gedin, Allahın amanında!

Beləliklə, Süsəngərdə doğru yola düşdük. Eşitdiyimizə görə, İraq Əhvazı ələ keçirmək üçün əvvəl Süsəngərdi tutmalı idi. Süsəngərd-Əhvaz yolu Əhvaza, eləcə də Xuzestanın mərkəzinə çatmaq üçün ən münasib yol idi. O biri məşın bizdən irəli gedirdi. Hər yer bombalandığından çala-çuxurla dolu idi. Çox nadir hallarda yanımızdan

maşın keçirdi və əksəri də hərbi avtomobillər idi. Sürətlə getməyimizə baxmayaraq yol bizə uzun gəlirdi. Yol boyu miqlərin vıyılısı eşidilirdi. Bir dəfə az qaldı raket atəşinə məruz qalaq. Önümüzdən keçib, yolun kənarına dəydi və az qaldı nəfəsimiz kəsilsin. Bir az sonra hamı gülərək dedi: "Bu daha əzrailin özü idi, yanımızdan keçdi. Cavan olduğumuza görə aparmağa ürəyi gəlmədi."

Nəhayət, günortaya yaxın Süsəngərdə çatdıq. Oktyabr ayının 13-ü idi. Bu şəhərin də vəziyyəti Əhvazdan yaxşı deyildi, bəlkə də daha pis idi. Hər tərəf xarabalığa çevrilmişdi. Demək olar, şəhərdə bir sakin qalmamışdı. Cəmiyyətin üzvləri dediyi kimi, təhlükə sovuşmamışdı və hər tərəfdən od-alov qalxır, tez-tez bombardman edilirdi. Özümüzü şəhərin xəstəxanasına çatdırdıq. Qapısı və üzərindəki tablo yerində idi. Həyətin bir hissəsi şumlanmışdı və kənarından su kanalı keçirdi. Deyəsən, oranı müharibədən qabaq gül-çiçək əkmək üçün hazırlamışdılar. Təcili yardım otağı həyətin başında, giriş qapısının yaxınlığında mətbəxlə üzbəüz idi. Əsas binası isə həyətin axırında yerləşirdi. Xəstəxana müalicə mərkəzindən çox, hərbi bazaya bənzəyirdi. Daxili və həyəti hərbi qüvvələrlə dolu idi. Çoxu da istirahət üçün bura göndərilmişdi. Həyətin şumlanmış sahəsində özlərinə bir neçə səngər də düzəltmişdilər. Bizim qrupun gəldiyindən xəbərdar olduqda, sevinərək həmkarlığa hazır olduqlarını dedilər.

Əvvəlcə təcili yardım bölməsinin vəziyyəti ilə maraqlandıq. Tamamilə bərbad vəziyyətə düşmüşdü. Hər yer toz-torpaq, qan içində idi və milçəklər adama aman vermirdi. Xəstəxanada neçə kişi işçi var idi və əyinlərindəki ərəb paltarından məlum olurdu ki, yerli əhalidəndirlər. Onlardan yalnız biri həkim – anestezin idi

və ikisi aşpaz, ikisi də xəstəxananın qarovulçuları idilər. Dedilər: "Su təchizatını vurublar. İndi burada nə su var, nə də işıq." Bu neçə nəfərdən başqa Əhvazdan bir qadın diş həkimi də köməyə gəlmişdi. Lakin o da burada əlindən bir iş gəlmədiyini bildirərək iki-üç gündən sonra Əhvaza qayıtdı. Su və işıqsız heç nə edə bilməzdik. Hacı Çizəri dedi: "Gəlin əvvəl bu hərbiçilərin köməyi ilə kanaldan su daşıyıb, bacardığımız qədər xəstəxananı bir səhmana salaq. Mən özüm də sabah tezdən Əhvaza qayıdıb generator gətirəcəyəm." Ona dedik: "Hacı, bu yolu bir də necə qayıtmaq olar?"

– Bizi bura yetirən Allah yenidən Əhvaza aparıb, qaytarmağa da qadirdir!

Kanalın suyu elə də çox deyildi. Neçə hərbiçi ilə birləşib işə başladıq. Kanalın önünü kəsib, su yığışdıqca vedrə ilə içəri daşıyaraq təmizlik işlərinə başladıq. Birinci təcili yardım şöbəsini yuyub səhmana salandan sonra xəstəxanada qalan neçə oksigen balonunu ora gətirdik və sarğı, dərman və s. vəsaiti də yerbəyer elədik. Gecələr düşmən təyyarələri işıq və parıltı görünən yerə atəş açdıqlarına görə, hərbiçilər onun qapı-pəncərələrini adyallarla örtülər. Daha sonra ümumi bölməyə getdik. Bütün otaqların çarpayılarını bayıra çıxarıb, daxilini silib-süpürəndən sonra yenidən yerinə daşdıq və onları sistem və oksigenlə təchiz etdik. Xəstəxananın anesteziyi ilə birgə əməliyyat otağına da baş çəkdim. Xoşbəxtlikdən oranın vəziyyəti nisbətən yaxşı idi. Oranı da təmizləyib dezinfeksiya etdikdən sonra özümüzlə gətirdiyimiz ləvazimatı rəflərə düzdüm. O dedi: "Düşmən nə vardi sa hamısını özü ilə aparsa da, şükür olsun, qalan təchizatı məhv etməyə fürsət tapmadı. Hətta qüvvələrimiz Bostanda

əlbəyaxa döyüşlərədək üzbəüz vuruşur; lazımı qədər silah-sursat yoxdur."

Hamımızın başı işə qarışdığı bir zamanda qəfildən yaxınlıqdan dəhşətli bir partlayış səsi eşidildi və hər yeri titrətdi. Səs çox qorxulu idi. Hamı qeyri-ixtiyari yerə uzandı, masa və yataqların arxasında gizləndi. Bir az sonra birlikdə hadisə yerinə getdik. Tüstü və toz-torpaq qalxarkən partlayışın yerini tapmaq asan olurdu. Hər tərəfdən camaat və hərbiçilər ora qaçdılar. Süsəngerdin əhalisi müharibənin ilk günlərində şəhəri boşaldıb ətraf kənd və şəhərlərə sığınmışdılar. Lakin şəhər geri alındıqdan sonra qalmağa başqa yeri-yurdu olmayanlar evlərinə qayıtmışdılar. Partlayış nəticəsində bir ev tamamilə viran olmuşdu. Hamının simasında iztirab və təşviş aydın görünürdü və onlara, xüsusilə də bizə evin sakinlərinin kim olduğu maraqlı idi. Qonşular bu evdə on beş-on altı nəfərin sakin olduğunu dedilər. Məlum idi ki, belə vəziyyətdə heç kim diri qalmayıb və hər şey alt-üst olmuşdu. Meyitlərin yalnız tikələri tapıldı. Heç birini müəyyən etmək mümkün deyildi və bizim də əlimizdən bir iş gəlmədi. Sadəcə neçə nəfər şəhidlərin qalmış tikələrini bir yerə toplayırdılar.

Xəstəxanaya qayıdıb, yenidən işə başladım. Gördüyümüz səhnələr bizə çox pis təsir bağışladı. Ondan iki gün sonraya kimi heç birimiz yemək yeyə bilmədik. Qidamız su idi və bəzən çox acdıqda bir dənə xurma, ya da neçə kişmiş yeyirdik. O gecə səma aydın idi və ay parlaq görünürdü. Ayın işığında gecə saat birədək işlərimizi başa çatdırdıq. Artıq təcili yardımla digər bölmələr yaralı qəbuluna hazır idi. Doktor İlyasi qarovulçuya tapşırırdı ki, şəhərdə xəstəxananın işə

başladığını elan etsin. Ön cəbhəyə də şəhərdə tibbi-sanitar qrupun olduğunu xəbər verdilər.

Xəstəxananın yataqxanası partlayış nəticəsində uçmuşdu və hələlik istifadəyə yararlı deyildi. Həm də yaralıları tez qəbul etmək üçün daim xəstəxanada olmalı idik. Ona görə də istirahət üçün ümumi bölmənin otaqlarından birində gecələməli olduq.

Ertəsi gün səhər İraq radiosu belə elan etdi: "Süsəngerd xəstəxanasındakı hazırkı vəziyyətdən xəbərdarlıq və ora həkim kollektivinin göndərildiyini bilirik. Bəri başdan bizə qoşulmağa hazır olun ki, qarşıdurma zamanı bütün kollegiya və yaralıları qətləmədən başqa bir şey gözləmir!" Xəbəri rəngi qaçıb, bədəni əsən yerli anestezin bizə tərcümə edərək dedi: "Nahaq bura gəldiniz! Sizi əsir edəcəklər! Hamını öldürəcəklər! Özü də xəstəxananın işçiləri ilə çox pis davranacağını dedilər! Onlarda rəhm yoxdur! Keçən dəfə camaatın başına nə gətirdiklərini bilmirsiniz!"

İlk yaralılarımız doktor Çəmranın nizamsız döyüş qüvvələrindən idi. Yaraları çox da ağır deyildi və sadəcə olaraq əl-ayaqlarına güllə, qəlpə dəymişdi. Doktor Müntəziri ilə Turusyan onları çıxarıb, tikiş vururdular. Mən də başları üstə tənəffüslərinə nəzarət edirdim. Yaralarını sarıdıqdan sonra elə təcili yardım bölməsində yatırdırdıq. Bir saatdan sonra üç-dörd yaralı da gətirildi. Əməliyyata ehtiyac var idi. Onları aparıb, əməliyyat otaqlarında yatırdırdıq. Doktor Turusyan, Həsəni və Müntəziri ilə işə başladım. Yerli anestezin o biri otaqda idi. O vaxtdək çoxlu əməliyyatda iştirak etdiyimə baxmayaraq anesteziya üzrə yalnız qısa müddətli kurs keçdiyimə görə, heç vaxt başımın üstə anesteziya mütəxəssisi olmadan işləməmişdim. Allaha yalvararaq

deyirdim: "İlahi, sən hər şeyə qadirsən! Yazıb-oxuya bilməyən Peyğəmbərə elm öyrətdin! Mən də bura xidmət məqsədilə gəlmişəm. Özün kömək ol ki, kimsə əlimin altında ölməsin!..."

Hacı Çizərinin təşkilatçılığı ilə generatorla su motoru gətirilib, quraşdırıldıqdan sonra günorta xəstəxananın su və işıq problemi də həll oldu.

Gəlişimizdən bir-iki gün sonra İsfahanın tibb institutundan bir tələbə də bizə qoşuldu. O, velosipedlə bura gəlib çıxmışdı. Hamımız mat qaldıq ki, necə özünü bura çatdırı bilib.

Səhv etmirsəmsə, ikinci gün bir tankın xəstəxananın qarşısından keçdiyini gördük. Süsəngərdə yaxın məntəqədən gəlirdi. Hərbiçilər ekipajına dedilər: "Hara gedirsiniz? Gəlin, siz də burada qalın!" Onlar da ümitsiz halda belə cavab verdilər: "Burada əlimizdən heç nə gəlməyib, silah-sursatımız da olmayandan sonra qalmağın nə mənası var?! Bu vaxta qədər də döyüşçülərin ruhdan düşməməyi üçün qalmışdım. Amma indi qalsam, bu tank da iraclıların əlinə keçə bilər." Bunu deyib, bütün qüvvələrin önündən keçərək Əhvaza doğru hərəkət etdi.

İraq radio qovşağı isə ardıcıl surətdə təhdid xəbərləri yayır, xəstəxananın işçilərini hədələyirdi. Onlar Bostan şəhərini yenidən mühasirəyə alıb, işğal etmişdilər. Süsəngərdə araları elə də çox deyildi. Gördüm, yerli anestezin yoxa çıxıb. Başqa bir yerli işçidən hara getdiyini soruşdum. Dedi: "İraqlılar biz ərəbləri xilas etməyə gəldiklərini desələr də Süsəngərdi ələ keçirdikləri vaxt ərəblə qeyri-ərabə fərq qoymurdular. Bu yazıq da radionun hədə-qorxusundan baş götürüb getdi." Doktor Müntəziri ona dedi: "Sən Allah, sən də bizi atıb getmə. Buranın yolizinə bələd deyilik. Heç olmasa, lazım olan vəsaiti haradan

götürəcəyimizi bilənədək burada həmkarlıq elə." O da dedi: "Arxayın olun, mən qalacağam!"

Biz gələndən bir həftəyədək Süsəngerd düşmənin şiddətli bombardmanına məruz qaldı. İraqlılar var-gücü ilə müdafiə cəbhəsinə təzyiq göstərirdilər. Bizim də çox vaxt işimiz təcili yardımda keçirdi. Hücumlər şiddətləndikdə həyəət qaçıb, səngərlərə pənah aparırırdıq.

Artıq bura Dehlaviyyə, Huveyzə və Bostan cəbhələrindən də yaralı gətirilirdi. Lakin çoxunun yaraları nisbətən səthi idi və əməliyyata ehtiyac olmurdu. Əksərən qol, ayaq, ya da üz nahiyələrindən zədələndirilirdilər. Hərdən bəzilərinə də birbaşa Əhvaza aparırdılar. Demək olar, yaralılara xidmət işində doktor Turusyan, İlyasi, Həsəni və ordunun neçə həkimi əlindən gələni əsirgəmirdilər. Təcili yardım maşını yox idi və xərək də çox az idi. Bəzən yaralıları elə qucaqlarında çox çətinliklə xəstəxanaya çatdırırdılar, bəziləri də elə yolda şəhid olurdu. İlk yardımdan sonra çoxunu Əhvaza gedən hər hansı nəqliyyat vasitəsilə yola salırdıq. Hərdən də bəziləri yüngül yarası olmağına baxmayaraq, vaxtında xəstəxanaya çatdırılmadığından çoxlu qan itirdiyinə görə ölürdülər. O vaxt belə hallar bizdə böyük qəm-kədər yaradırdı.

Süsəngerdə gəlişimizdən bir həftə keçirdi. Belə şəraitdə heç birimizin əlindən əsaslı bir iş gəlmirdi. Yardım və təchizat Tehrandan gəlməli idi. Hərbiçilərdən eşidirdik ki, Bəni-Sədr cəbhə bölgələrinə hərbi qüvvə və təchizatın təmini işində xəyanət edir. Belə hallarda o sərəncam verməli idi. Hacı Çizəri doktor Çəmrana zəng edib, vəziyyətlə bağlı məlumat verərək dedi: "Burada hətta təcili yardım maşını belə yoxdur! Bizi qoruyan nə bir qüvvə var, nə tibbi təchizat. Nə etməliyik?" Doktor Çəmran da dedi: "Mən özüm ardıcıl olaraq Tehranla əlaqə saxlayıram.

Təəssüflər olsun ki, həmkarlıq etmirlər. Hələlik buranı mövcud qüvvəmizlə saxlamalıyıq."

Bir dəfə yaralıların birindən soruşdum: "Sizlə şəhid olan döyüşçü yoldaşlarınızı nə bura meyitxanaya gətirirlər, nə də başqa yerə göndərilər. Bəs, onların cəsədləri nə olur?"

– Heç nə! Hər birini şəhid olduğu məkanda basdırıb, silahını götürürük.

– Eləcə adsız-nişanəsiz?!

– Əlimizdən başqa iş gəlmir. Çünki nə təcili yardım maşını var, nə bir nəqliyyat vasitəsi, nə də onları vaxtında apara bilən qüvvə. Hələ buranın meyitxanası da yoxdur. Özünüz də yollarda əmniyyətin olmadığına şahidsiniz. İxtiyarımızda bir maşın yoxdur ki, yaralı, ya şəhid olanı bir yerə çatdıra bilək. O ki qaldı ağır yaralılara, onlara bir iş görmək mümkün deyil və əksəri elə o vəziyyətdə şəhid olur.

Bu səhnələri görüb, eşitdikcə Tuyserkanda məhərrəmlikdəki əza məclisləri yadıma düşür, gözümün önündə imam Hüseyin (ə) həzrət Qasimdən tutmuş Həbib ibn Məzahir kimi igid səhabələrinə bənzər fədakar insanlar canlanırdı. Soruşurdum: "Sizi döyüşməyə vadar edən nədir? Belə vəziyyətdə, bir tərəfdən silah çatışmazlığı, bir tərəfdən də düz-əməlli strategiya olmadan ucu-bucağı bilinməyən cəbhə boyu və təpədən-dırnağadək silahlanan düşməne qarşı hansı ümidlə müqavimət göstərirsiniz? Deyirdilər: "Yalnız eşqdən irəli gəlir!" Həqiqətən də hər şeyi bu bir kəlmədə cəmlədiklərini görürdüm. Cəbhələrdən gəlib, elə paltar-çəkmə əynində xəstəxananın arxasında yatar, bomba və atışma səsləri ayıltmayanadək dərin yuxuya dalardılar. Halbuki nə cəbhədə, nə də istirahət zamanı münasib azuqə və qidası olmazdı.

Bir dəfə axşam təcili yardım bölməsində iş üstə arxa tərəfdən xışıltı səsi eşitdim. İlan olduğunu fikirləşərək bütün vücudumu qorxu bürüdü. Arxaya dönüb, qoca bir ərəb kişi ilə üzləşdim. Əyin-başı çirk içində idi. Qucağında bir uşaq vardı. Dodaqları susuzluqdan quruyub parça-parça olmuşdu. Uşağın da ağız-dodağı qupquru idi. İkisi də ac-susuz idilər. Qoca səssiz-səmirsiz göz yaşı tökür, uşağın isə ağlamağa təqəti qalmamışdı. Aclıqdan sanki elə indi öləcəkdiilər. Soruşdum: "Nə olub, əmi can? Xəstəsinizmi?"

– Yox!

– Bəs, nə olub, bir danış!

Qoca hönkür-hönkür ağlayaraq ərəbcəni farscaya qarışdırıb dedi: "Birdən Yezid vəhşiləri evimə atıldılar! Müqavimət etmək istəyən oğlumu öldürdülər! Gözümün önündə gəlinimə təcavüz edib, arvadımı da qətlə yetirdilər! Bircə mənimlə bu uşaq qaldıq. Dedilər ki, gedirsənsə, uşağı da götür, özünlə apar. Yoxsa, ikinizi də öldürərik. Mən də uşağı götürüb, birtəhər bura gəlib çıxdım. İndi daha nə bir kəs var, nə də bir yerim!" Uşağı qucağından alıb, ikisini də çarpayıya yatızdırıb, sistem qoşdum. Qoca Süsəngərdə çox da uzaq olmayan Sabilə məntəqəsinin əhalisindən idi. Ondan soruşdum: "Yəni iraqılılar bu qədər yaxınlaşıblar?" Dedi: "Hə! Evlərimizə atılıb, var-yoxumuzu aparır, əhalini qırır və heç kimə aman vermirlər!" Onları bir neçə yaralı ilə Əhvaza göndərdik.

Şiddətli savaqların birində yaralanan bölgə üzrə komandirlərdən birini xəstəxanaya gətirmişdilər. Güllə sağ budunun sümüyünü qırmışdı. Dərhal onu əməliyyat otağına apardıq. Bir də gördüm ki, otağın qapısı hərbiçilərlə doludur. Bütün toz-torpaq içində idilər.

Yorğun və nigaran baxışları istər-istəməz adama təsir edirdi. Bəzilərinin göz yaşları yanaqlarındakı toz-torpağı yuyaraq aşağı süzülürdü. Onlara dedim: "Siz burada nə edirsiniz? Cəbhəni buraxıb, bura niyə gəlmisiniz?" Məni həkim bilib dedilər: "Hara gedək, doktor?! Bu bizim komandirimizdir. Komandirsiz heç nə edə bilmərik." Onu əməliyyata hazırladıqdan sonra doktor Müntəziri və Turusyan əllərini yuyub işə başladılar. Əsgərlər hər dəqiqə qapını açıb içəriyə baxırdılar. Komandir huşa gəlməmişdi. Hələ onun şəhid olduğunu zənn edib, palataya girmək istəyirdilər. Dedim: "Bu çəkmələrlə qətiyyənlə içəri girmək olmaz! Biz böyük zəhmətlə buranı dezinfeksiya etmişik. Komandiriniz sağdır, vallah sağdır! Nə qədər desəm də inanmırdılar." Deyirdilər ki, bizimlə danışmasa, buranı tərk etməyəcəyik. Onları inandırmaq üçün iki-üç dəfə komandirin üzünə vurub dedim: "Cənab komandir! Cənab komandir! Bir baxın, uşaqlar səni gözləyirlər!" Dərmanların təsirindən bütün bədəni keyisə də qəfildən dikəlib dedi: "Bir də üzümə vursan, ağızımdan çıxanı deyəcəm ha!" Elə belə deyib, yenidən özündən getdi. O qədər əsgər qarşısında xəcalət çəkərək dedim: "Bunumu istəyirdiniz?" Əsgərlərin göz yaşları ilə dolu simaları gülüslə əvəz oldu və beləliklə, vidalaşdı, cəbhəyə qayıtdılar.

Komandir ayıldıqdan sonra onu palataya göndərdik. Halı bir az yaxşılaşdıqdan sonra qüvvələrini elə yataqdan idarə edirdi. Müavini tez-tez gəlib, tapşırıq alıb, gedirdi.

Səhv etmərsə, oktyabr ayının 23-ü idi. Səhər tezdən hələ gün çıxmamış asimanda dörd hərbi təyyarə müşahidə olundu. Əvvəlcə onların İraq miqləri olduğunu düşündük. Bir az sonra xəstəxanada qalan hərbi qüvvələr dedilər ki, nigaran olmayın, bizim təyyarələrdir və çox güman ki, doktor Çəmran təşkil edib. Onlar düşmənin cəbhə boyu

düşərgələrini bombardman etdikdən sonra iraqlılar bir qədər geri çəkildilər. Oktyabr ayının axırlarına doğru artıq Süsəngərdə vəziyyət nisbətən sakit idi. Gəlişimizdən təxminən iki həftə keçirdi. Bu müddət ərzində hələ yuyuna bilməmişdim. Mənim üçün asan olmasa da məcbur qalıb hacı Çizəriyə dedim: "Hacı, üzr istəyirəm, əgər vəziyyət normaldırsa, mənə Əhvaza göndərin, hamama getməliyəm." Buyurdu: "Düz deyirsən. Başımız işə elə qarışıb ki, heç bunu fikirləşməmişik!"

Səhər gəldiyimiz maşınla öz qrupumuzdan iki nəfərlə birgə Əhvaza doğru yola düşdük. Əhvaz yolu boyu yenə İraq miqləri göydə uçurdular. Birbaşa xəstəxanaya getdik. Hamam xəstəxanasının üçüncü mərtəbəsində idi. Təsadüfən elə əvvəldə su kəsildi. Eşikdən isə ardıcıl olaraq təhlükə signalının səsi gəlirdi. Düşmən hələ də Əhvazı rahat bombardman edirdi. Nigaran oldum ki, indi raketlərdən biri xəstəxanaya düşsə nə edərim! Başladım dua oxumağa. Su gah gəlir, gah da kəsilirdi. Hələ o biri həmkarlarım da tez-tez mənə səsləyib deyirdilər: "Turabi baci, tez ol. Biz də çimmək istəyirik." Çimməyim təxminən saat yarım çəkdi. Onlardan biri əsəbiləşmişdi. Dedi: "Nə qədər bizi yubatdın!" Dedim: "İndi görəcəksən, su gəlir, ya yox!" O da bayıra çıxandan sonra məndən üzr istədi. Haradan olduğunu xatırlamıram. Amma qayıdarkən maşının baqajını camaatın yardım etdiyi noxud, kişmiş, qoğal, konserv, qənd və başqa azuqə ilə doldurub Süsəngərdə yola düşdük və axşam azanına yaxın gəlib çatdıq.

Son neçə gündə müharibənin gedişatı və düşmənin mövqeyindən çox da xəbərimiz yox idi. Radio xəbərləri və hərbiçilərin sözlərinə əsasən, bilirdik ki, Xürrəmşəhr işğal olmaq üzrədir. İş başında ikən iki döyüşçü gəlib çıxdı.

Narahat idilər və harasa tələsirdilər. Onlara burada həkim qrupunun olduğunu demişdilər. Neçə fə dai həkimə ehtiyacları var idi və Xürrəmşəhrə aparmaq istəyirdilər. O gün təsadüfən İsfahandan üç həkim gəlmişdi və hələ yerbəyer olmamışdılar. Dedilər ki, biz gəlirik. Döyüşçülərdən biri dedi: "Xürrəmşəhrə quru yolları bağlıdır və qayıqla getməliyik. Su yolları da düşmənin tam nəzarəti altındadır və təhlükə ehtimalı qətidir. Mümkündür, sahilə çata bilməyək. Ona görə dedik ki, fə dai həkimə ehtiyacımız var." Hər üçü dedi: "Eybi yoxdur, gedirik." Sonralar nə qədər maraqlansaq da onların başlarına nə gəldiyini öyrənə bilmədik. Amma oktyabrın 26-sı Xürrəmşəhr süqut edərək düşmənin əlinə keçdi.

Bir gün qüruba yaxın əməliyyat otağında işim yenice qurtararkən gəlib, dedilər: "Turabi xanım, tez gəlin təcili yardıma! Bir neçə yaralı gətiriblər." Yolda doktor Ərfəini gördüm. Skamyada oturub iki əlini başının ardına dayamışdı. Keçən həftə Abadan-Mahşəhr yolunda qeyri-hərbi sərnişinləri olan neçə avtobus və mikroavtobus əsir düşmüşdü. Doktor Ərfəinin də ailəsi əsirlərin arasında idi. Onu bu vəziyyətdə görüb, təcili yardıma çağırmadım. Gedib gördüm ki, yaraları yüngüldür. Güllələri bədənlərindən çıxarıb, yaralarını sarıdıq. Təkcə birinin qıçı sınımışdı və onu da əməliyyat otağına aparmalı idik. Qayıdarkən doktor Ərfəini bir daha gördüm. Hələ də eyni vəziyyətdə oturub fikrə dalmışdı. Fikrini yayındırmaq üçün dedim: "Doktor, təcili yardımda neçə yaralının işini görüb indi əməliyyata gedirik. Buyurun, siz də gəlin." Dedi ki, gələ bilmərəm.

Əməliyyatdan sonra təxminən saat 10-da doktor İlyasi və Müntəziri ilə yemək yeməyə gəldik. Onlara dedim:

"Yazıq doktor Ərfəi! Ailəsi əsir düşəndən yaman narahatdır. Bayaq təcili yardıma gedib, qayıdanadək eyni vəziyyətdə oturub fikrə dalmışdı. İndi görün haradadır? Çağırın gəlib bir tikə çörək yesin, ya da onunla bir danışın." Dalınca gedib onu gətirdilər. Aydın bir gecə idi və ayın işığı adamın ürəyini açırdı. Axşam yeməyini həyətdə yeməyi qərara aldılar. Münasib yerdə oturub, bizə verilən pendir və xiyar-pomidoru iştahla yeməyə başladılar. Doktor Ərfəi isə hələ də fikirli idi və süfrəyə əl uzatmırdı. Ona dedim: "Doktor! Hər nə də olsa, ailəniz tək deyil, neçə avtobus və mikroavtobus sərnişinlə birgə əsir düşüb. Elə bilirəm, hamısı ilə eyni cür rəftar olunur. Özünüzü bu qədər narahat etməyin." Cavab verdi: "Yox, Turabi xanım, mən ailəm üçün bu qədər narahat deyiləm! Siz demişkən, onların taleyinə nə yazılıbsa, o da olacaq. Lakin bir həftə olar ki, məni maraqlandıran başqa şey var. Sabah sizə də göstərəm. Çox narahatedici məsələdir və bir hərbiçi həkim olaraq heç nə əlimdən gəlmir!"

Mənə çox maraqlı gəldi. Səbrim çatmadı və elə ertəsi gün doktor Ərfəinin yanına gedib, dedim: "Doktor, dünən dediyiniz mövzu ilə bağlı gəlmişəm. Dedi ki, gəl dalınca. Birgə xəstəxananın arxa həyətinə getdik. Qabaqda dediyim kimi, orada bir sahəni müharibə başlamazdan əvvəl gül-çiçək əkmək üçün şumlamışdılar və hələ o vəziyyətdə qalırdı. Ora çatdıqda gördüm ki, hərbiçilər əyinlərində paltar-çəkmə ilə torpağın üstündə yatıblar. Onları namaz və istirahət üçün xəstəxanaya gəldikləri zaman görərdim, lakin harada gecələdiklərindən xəbərim yox idi. Hər biri bir kənara sərilib yatmışdı. Doktor Ərfəinin əlində bir flomaster var idi. Dedi: "Bu gəncləri görürsənmi? Hər gün gəlib flomasterlə onların paltarlarına işarə qoyuram. Ertəsi gün gəldikdə isə sayları azalır. Geri

dönənlərdən "filan işarəli yoldaşlarınız haradadır" – deyə soruşduqda, cavab verirlər ki, "Nə üçün soruşursan, doktor? Bir saatdan sonra bəlkə heç bizi də görmədin!" Bunlar onların mənə dediyi eyni sözləridir. Budur mənə narahat edən məsələ!"

Noyabr ayının biri axşam təxminən saat 9-10 olardı. Cavan bir yaralını ayaq nahiyəsindəki əməliyyatdan sonra palataya gətirmişdim. Ayılanadək yanında durmalı idim. Bu əsnada xidmətçilərdən biri mənə dedi: "Turabi xanım, heç xəbərin varmı? Bu gün neft nazirimiz əsir düşüb!"¹

– Məgər döyüş məntəqəsindəmi idi?

– Deyirlər ki, onunla birgə olanlardan neçəsi qaça bilib və hal-hazırda buradadırlar. Hətta doktor Çəmranla vilayət və icra hakimləri də bura gəliblər. Elə indi həyətdə oturub məşvərət edirlər.

Tez palatadan bayıra çıxdım. Xəstəxananın həyətinə neçə nəfərin söhbət etdiyini gördüm. Düşmənin əlindən qaça bilən iki nəfər bərk narahat idi. Üst-başları elə kökə düşmüşdü ki, sanki yırtıcının əlindən xilas olublar. Yaralının yanına qayıtdım. Elə o an doktor Çəmran qapını açıb palataya daxil oldu. Salam verib vəziyyəti soruşdu. Dedim ki, şükür Allaha, yaxşıdır. Doktor çox yorğun görünürdü və həmişəki kimi, sima və libasından toz-torpaq əskik deyildi. Dedi: "Burada yeriniz rahatdırmı? Bir probleminiz yoxdur ki?"

– Bilirsiniz ki, müharibədir və problemsiz yer yoxdur.

– İndiyədək yerinizi əvəz edə biləcək bir qrupun göndərilməsi barədə lazımı yerlərə məlumat vermişəm. Bilirəm ki, yorulmusunuz."

¹ Şəhid Məhəmməd Cavad Tondquyan.

Doktordan baş verən hadisəni soruşdum. Dedi: "Allah eləsin, başına bir iş gəlməsin və hələ ərazilərimizdən çıxmamış olsunlar. O vaxt bəlkə xilas etmək mümkün oldu."

Doktor gedəndən sonra palatanın bir küncündə oturub ağladım. O qədər fikirli idim ki, yaralını unuttum. Oyanandan sonra onu ümumi palataya köçürdüm. O gecə başqa əməliyyatım yox idi. Çox ağır gecə idi, sanki səhər açılmaq istəmirdi. Onların iclası gecə radələrinədək davam etdi. Qərara gəlmişdilər ki, əldə olan məlumat üzrə çox gizli surətdə naziri xilas etsinlər. Haçandan-haçana xəbər gəldi ki, artıq onlar ərazilərimizdən xaric olublar və daha izlərinə düşmək mümkün deyil. Doktor Çəmran gedərkən bir daha əməliyyat otağına gəlib dedi: "Mənimlə heç bir işiniz yoxdur ki?"

– Xeyr cənab doktor, təşəkkür edirəm.

– Biz bu müharibədə sübut elədik ki, Süməyyə¹ kimi qadınlarımız var və inşallah qiyamət günü üzümüz ağ olacaq! Allahın izni ilə müharibə qurtarsa və mən də sağ qalsam, hökmən sizinlə əlaqədar geniş məqalə yazıb, cəbhədə təkbəşınıza nələr etdiyinizi xalqa elan edəcəyəm!

Noyabr ayının beşindən yenidən düşmənin Süsəngərdə hücumları şiddətləndi. Bir gün günortadan sonra təxminən saat 3-4 arası yenə neçə yaralı gətirdilər. Təcili yardım bölməsi dolu idi və çatdıra bilmirdik. Çarəsiz qalıb, vəziyyəti yüngül olanları sonraya saxladıq. Hər şeydən əvvəl qanaxmaların qarşısını alırdıq. Bir yaralının gözü hədəqəsindən bayıra çıxmışdı. Doktor onu yerinə salarkən mən də sakitləşdirici iynə vurdum. Onu təcili Əhvaza göndərməli idik. Axırda yüngül yaralılarla məşğul olub,

¹ İslamda ilk şəhid qadın.

elə təcili yardımın öz palatasında yerləşdirdik. Bir az sonra dörd-beş yaralı da gətirildi və hamısı tanış çıxdı. Gözündən yaralanan soruşdu: "Məhəmməd Əfşardan nə xəbər?" Yeni gələn yaralı dedi: "Başımıza kül oldu – Əfşar da şəhid oldu!" Bunu eşidən yaralı yerindən durub başına elə möhkəm zərbə vurdu ki, sarğısı açılıb, gözü hədəqəsindən çıxdı və üst-başı qana batdı. Beləcə, bütün yaralılar yataqlarından qalxıb, özlərini vuraraq elə şivən qopardılar ki, ömrümdə belə bir şey görməmişdim: "Vay, bədbəxt olduq! Gör, kimi əldən verdik!..." Qərribə şoka düşər oldular. Onları sakitləşdirmək üçün tez iynə vurmağa başladılar.

Axşam azanı radələrində şəhid Əfşarın cəsədini hədsiz şivən və matəm içində xəstəxanaya gətirdilər. Ucaboylu, cüssəli bir gənc idi. Mərmi onu bel nahiyəsindən iki yerə bölmüşdü. Xərək yox idi və hər bir hissəsini neçə nəfər daşıyırdı. Xəstəxananın işıqları kəsildiyinə görə, hələlik onu təcili yardıma gətirdilər. Hətta ona görə doktor Çəmranın özü birbaşa Süsəngərdə gəldi. Şəhidin cənazəsinə yaxınlaşıb dedi: "İnna lillah və inna iləyhi raciun! Əfşar mənim sağ əlim idi. Bu itkini qəbul etməliyik. Allah hamımıza səbir versin. Şəhidlərimiz artdıqca bizim də vəzifəmiz artır və o bizə bir ülgüdür!" Daha sonra doktor onun yerinə başqasını təyin etdi. Bütün hərbi qüvvələr matəm içində cəbhəyə qayıtdılar.

Düşmənin hava və qurudan hücumları şiddətləndikcə qalan əhali də şəhəri tərk edirdi. Təqribən mühasirəyə düşürdük və şəhərə birləşən bütün yollar kəsilirdi. Özümüzlə birgə gətirdiyimiz vəsait də qurtarmaq üzrə idi. Qrupun rəhbəri doktor İlyasi hamıdan çox nigaran və narahat idi. Deyirdi: "Qısa zamanda qayıtmalıyıq." Amma biz dedik: "Xeyr, biz köməyə gəlmişik! Bizim qanımız heç

də azğın düşmənlə adi silahla döyüşən bu gənclərin qanından artıq deyil!"

Bir gün səhər təxminən saat 7-də məni səslədilər ki, görüşə gələn var. Gedib gördüm doktor Çəmran tərəfindən iki nəfər maşınla gəlib, məni aparmaq istəyirlər. Doktor Ərfəi, Turusyan, Müntəziri, İlyasi və quruculuq cihadının üzvləri ilə hacı Çizəri də oradadır. Dedilər: "Biz doktor Çəmran tərəfindən səni Əhvaza aparmaq üçün gəlmişik."

– Özünüzlə məni əvəz edəcək anestezin gətirmisinizmi?

– Xeyr.

– Onda mən gələ bilmərəm.

Həmkarlarım onlara dedilər: "Biz sizə demədikmi Turabi xanımı buradan tərpətmək mümkün deyil?" Mən də dedim: "Biz bir yerdə gəlmişik, ya hamımız əsir düşəcək, ya ləyaqətimiz çatsa şəhid olacaq, ya da hamımız sağ-salamat qayıdacağıq! Mən gəlsəm qrup naqis olar." Doktor Turusyanla Müntəziri də belə əlavə elədilər: "Turabi xanım olmasa, biz işləyə bilmərik. Qayıtmalı da olsaq, gərək hamımız birgə qayıdaq." Onlar razılaşmayıb dedilər: "Doktor Çəmran tapşırıb ki, mütləq onu aparaq." Mən də dedim: "Mənim salamımı doktora çatdırıb deyin ki, komandirin əmrindən çıxmağa icazə verilməsə də, mənsiz yaralılar narkozsuz – ağrı içində əməliyyat olunmalıdırlar. Siz yerimə bir kişi anestezin gətirənədək mən burada qalacağam."

– Biz söz veririk ki, səni çatdırandan sonra dərhal başqa birisini yerinizə göndərək.

– Onda siz bu yolu iki dəfə gedib gəlməlisiniz. Yaxşı olar ki, o vaxtadək mən burada qalım.

Həmin gün axşam çağı məntəqəyə nəzarət edən hərbi qrup xəstəxanaya gəlib xəbər verdi ki, artıq düşmənin desant qüvvələri Əhvaz-Süsəngerd yolunu kəsiblər;

Süsəngərđi ələ keçirmək üçün plan cızırırlar. Həmkarlarım dedilər: "Turabi, biz səndən ötrü nigaranıq. Nə etmək fikrin var?"

– Nigaran olmayın. Ondansa, mənə silahla davranmağı öyrədin. Lazım gəlsə, mən də sizinlə birgə vuruşacağam. Yeri gəlsə, başım bir güllə vuracağam ki, diri olduğum halda düşmənin əlinə keçməyim.

Beləliklə, boş vaxtlarımda quruculuq cihazının qüvvələri ilə birgə təlim keçməyə başladım. Bir parça taxtanın üzərinə dairə çəkib, nişan alırdıq. Qısa müddət ərzində sərrst atmağı öyrənə bildim. Bu təlim bəzilərinə bir əyləncə olmuşdu. Əlimə silah götürən kimi deyirdilər: "Ay qız, daha öyrənmisən, gülləni israf etmə!" Yerli əhalidən eşidirdik ki, əzi əks inqilabçı şəxslər və sabiq rejimin zadəgan təbəqəsi iraclıların gəlişinə qurbanlıq hazırlayaraq şənlik fikrindədir və vaxtaşırı onlara xəbər ötürürlər. Vəziyyət böhranlı idi. Xəstəxana hər an xainlərin hücumuna məruz qala bilərdi. Niyətim bu idi ki, belə bir hadisə baş versə, heç olmasa, düşməndən iki-üç nəfəri öldürüb, sonra intihar edim. Hacı Çizəridən soruşdum:

– Hacı, mən intihar etsəm, cəhənnəmə gedəcəyəm?

O da zarafatla dedi:

– Cəhənnəm nədir, birbaşa onun dibinə!

– Hacı, ciddi soruşuram. Məsələnin şəri hökmünü bilmək istəyirəm.

– Belə şəraitdə insanın özünü öldürməyi namərd düşmənin əlinə keçməsindən daha yaxşıdır. Burada intiharın eybi yoxdur.

Yol bağlanandan bir-iki gün sonra vəziyyət bir az da gərginləşdi. Artıq qrup Süsəngərđi tərک etmək fikrində idi. Azuqə və vəsait tükənmək üzrə idi və gələn yaralılardan da

sayı tam azalmışdı. Hətta hərbi qüvvələrdən də xəstəxanaya istirahətə gələn yox idi və elə cəbhələrdə qalırdılar. Əşyalarımı yığışdırarkən doktor İlyasi gəlib dedi: "Elə indi bir hamilə qadın gətirdilər. Mümkündür, elə bu dəqiqə övladı dünyaya gəlsin. Bu iş heç birimizin əlindən gəlmədiyi üçün dedim ki, gedib kənd məmarı tapsınlar və burada məmər həkimimiz yoxdur."

– Mən özüm məmərlik edə bilərəm.

– Edə bilirsən?

– Bəli, məmərlik kursu keçmişəm və bacarıram da.

– Elədir, demişdim mənə, unutmuşdum.

Zahı ilə gələn qadına dedim ki, mənə kömək eləsin. Onu yatızdırandan sonra əvvəl sistem qoşdum. Ərəb idi və farsca bilmirdi. İlk uşağı idi. Elə də çox çəkmədi ki, uşaq dünyaya gəlməyə başladı. Qəfildən bir bomba xəstəxananın hansısa bucağına düşdü və ardınca neçəsini də atdılar. Ona görə işimiz bir qədər təxirə düşdü. Nigaran idim. Körpənin ürək döyüntüləri zəifləyirdi. Nəhayət, çətinliklə də olsa dünyaya gəldi. Qarabəniz bir oğlan uşağı idi. Ağlamağa başladı. Cəld göbək bağıni ciftədən ayıraraq, ananın gigiyenik işlərini başa vurdum. Maraqlı orasıdır ki, uşağı qadının qucağına verən kimi yataqdan qalxıb, tələsik xəstəxanada kimisə axtarmağa başladı. Qarovulçuya tərəf getdi. Əri onun yanında idi. Tez uşağı qucağına verdi. Biz doğum otağında ikən əri gedib, hardansa şirniyyat tapıb gətirmişdi. Hələ dedi: "Bağışlayın, indi burada heç nə tapmaq olmur. Bunu sizin üçün gətirmişəm." Heç nəyə əhəmiyyət vermədən təşəkkür edib getdilər. Şirniyyat qutusunu həmkarlarımın yanına apardım. Çoxdan idi ki, şirniyyat yeməmişdik. Şirniyyatı yedikdən sonra partlayan yeri görmək üçün bayıra çıxdıq. Binaın bir tərəfi tamamilə uçmuşdu. Həmkarlarım dedilər: "Turabi, səni bu

uçulmuş divarların altından necə çıxaracağımızı fikirləşirdik."

O gecə bir neçə yaralının müayinəsindən sonra təxminən saat 1-də yatdım. Səhər tezdən yola düşməli idik. Gecə saat 3-də partlayış və atışma səslərinə ayıldım. Lap yaxından gəlirdi və şiddətli idi. Qeyri-ixtiyari olaraq bədənim əsməyə başladı. Tez həyəətə endim. Hamı həyəətə yığışmışdı. İraqlıların yaxınlaşdığını deyirdilər. Lap qoyun sürüləri kimi İraq qoşunları şəhərin ətrafındakı təpələrdən şəhərə sarı enirdilər. Tanklarının, zirehli avtomobillərinin işığı çox aydın şəkildə müşahidə olunurdu. Halbuki bizim ön cəbhədə vuruşan qüvvələrdə yüngül silahdan başqa bir şey yox idi. Bədənimin əsməyinin qarşısını almağa iradəm çatmırdı. Öz-özümə deyirdim ki, daha axırımız gəlib çatıb. Ani olaraq əlim cibimdəki silahın üstünə getdi. Bilirdim yerindədir, amma yenə əmin olmaq istəyirdim. Çıxarıb hazır vəziyyətə saldım. Bölmələrdə neçə yaralımız var idi. Onlardan ötrü nigaran idim. Bilmirdim onları nə edək. Düşmən radiodan elan etmişdi ki, Süsəngərdə girəndən sonra hər yerə od vuracaq. Bir anlıq ayağımın altının bərk göynədiyini hiss edib, yeriyə bilmədiyimi anladım. Gördüm, ayağımda çəkələyin bir tayı var və yalın olanı da şüşə kəsib. Qorxu və iztirabdan heç yaranı sarımağa fürsət yox idi. Belə vəziyyətdə heç çıxış yolu tapmaq da mümkün deyildi. Bəziləri gəzişir, bəziləri də oturub fikirləşirdi. Mən də divara söykənmişdim. Hamının simasında vahimə müşahidə olunurdu. Biri dedi: "Turabi xanım, kaş, o vaxt gedəydin!" O biri dedi: "Biz özümüzədən çox sənə görə nigaranıq!" Dedim: "Məndən ötrü nigaran olmayın! Mümkün qədər düşmənlə vurubuş sonda şəhid olacağam!" Sanki özümüzədən asılı olmayaraq, düşmənin gəlişini gözləyirdik. Günəşin ilk şüaları

saçanadək həyətdən tərpənmədik. Təxminən saat 7 radələrində neçə hərbiçi yeni xəbərlə özünü xəstəxanaya çatdırıb, dedi: "Nigaran olmayın. Hələlik düşmənin qarşısı alınıb. Dünən gecə doktor Çəmranla əlaqə saxladıqdan sonra əmr verdi ki, onların qarşısını almaq üçün müvəqqəti olaraq Karun səddinin suyunu həmin istiqamətə axıtsınlar. Odur ki, öndə gedən qüvvələri palçığa batıb, hərəkət etməyə qadir deyil. Beləliklə, düşmən ağır təchizatını o vəziyyətdə qoyub, tələsik geri çəkilib. Hal-hazırda hərbiçilərimiz onları qənimət götürürlər. Hətta ratsiya vasitəsilə düşmənin gizli rabitəsindən əldə edilən məlumatlara görə, onlar bunu qabaqcadan hazırlanmış bir tələ hesab ediblər."

Xoşbəxtlikdən, o gecə doktor Çəmranın xüsusi tədbiri ilə Süsəngerdin süqutunun qarşısı alındı və biz də əsir düşmədik. Səhər yenə bir neçə yaralı gətirilər və neçəsi də şəhid oldu. Təhlükə sovuşsa da bu məsələ düşməne ağır gəlmişdi. Ona görə də ardı-arası kəsilmədən raket atır, hər yeri bombardman edirdi. Xəbərlərdə deyilirdi ki, artıq Süsəngerdin ətrafında əlbəyaxa döyüşlərəyə mübarizə gedir və mühasirə halqası daralmaq üzrədir. Yardıma yeni qüvvələr göndərilməsə, şəhəri saxlamaq mümkün olmayacaq. Xəstəxanada daha heç bir yerli işçi qalmamışdı. Qalan hərbi qüvvələrinin də sayı az idi. Cəbhədə də hərbiçilərimiz yalnız J3 avtomatı və tapança ilə İraqın top, tank və raketləri qarşısında müqavimət göstərirdilər. Hələ xəbər yayılırdı ki, düşmən şəhərdə qalan əks inqilabçı qüvvələri silahlandırır, daxildən zərbə vurmaq fikrindədir.

Tez bir zamanda şəhərdən çıxmalı idik. Hacı Çizəri bu haqda xəstəxanadakı bir neçə hərbiçi ilə danışmalı oldu. Onlar dedilər: "Şəhər tamamilə mühasirədədir və kənara

çıxmağa yol yoxdur. Bundan sonra yalnız gizli yollarla özünüzi magistrala çatdırı bilərsiniz." Onlar bura gəldiyimiz maşınları gizlətdikləri müvəqqəti yerdən çıxartdılar. Xəstəxanadakı qüvvələr bizim şəhəri tərk etmək istədiyimizi bildikdə, çox narahat oldular. Dedilər: Siz gedəndən sonra daha heç kim yaralılara yardım etməyəcək." Hacı dedi: "Daha vəsait qalmayıb. Əhvaza gedirik ki, inşallah ətraflı götür-qoy edib, tam tədarüklə geri dönək."

Yerli bələdçilərdən biri motosikletlə qabağa düşərək gizli yolla bizi Süsəngərdən xaric etdi. Əhvaz yolu boyu yenə düşmənlər təyyarələri havada uçurur, cəbhəyə yardım edən və ya silah-sursat daşıyan maşınları nişan alırdı. Əhvazın vəziyyəti ilk dəfə gördüyümüzədən daha acınacaqlı hala düşmüşdü. Demək olar, hər yer od tutub yanırdı. Doktor Çəmran bizi görüb çox sevindi. Dedi: "Sizdən ötrü yaman nigaran idim! Elə bildim siz də əsir düşmüşünüz. Şükür Allaha, sağsınız!"

Süsəngərdin vəziyyəti barədə doktora məlumat verdik. Çox narahat idi. Dedi: "Hal-hazırda hərbi qüvvələrin baş komandanı Bəni-Sədrdir. Nə qədər Tehranla əlaqə saxlayıb, qüvvə və təchizat çatışmazlığı barədə təkid etsəm də sözüümüzü qulaq ardına vururlar. Elə bil, bu məsələ onlara çox da mühüm deyil. Onu da deyim ki, indi sizə nə getməyi, nə də qalmağı tapşırıram. Burada qalmağımız eynilə qətlgahda qalmaq kimidir. Amma sizin gedişinizlə də bu bölgədə yaralılara yardım edən olmayacaq." Hacı dedi: "Burada əliboş qalmağımızın da keyri yoxdur. Heç olmasa Xürrəməbada gedib, görək orada bir iş görə bilirik, ya yox. Olmasa, birbaşa qayıdırıq Tehrana və bu vəziyyəti prezidentə, baş nazirə, səhiyyə nazirliyinə və lazım olan orqanlara çatdırırıq."

– Hələ geri qayıtmağınız da Allaha qalıb. Bilmirəm, gedib sağ-salamat çata biləcəksiniz, ya yox. Allah özü sizdən muğayat olsun!

Doktor Çəmranla vidalaşıb Xürrəməbada doğru yola düşdük. Yollar raket zərbələrinə məruz qaldığından çalaxuxurla dolu olsa da xəlvət idi və daha qırıçıların səsi eşidilmirdi. Xürrəməbada çatıb, bizdən ayrılıb orada qalan doktor Kərəmlinin dalınca getdik. Şamı xəstəxanada onunla birgə yeyib, səhərədək orada qaldıq. Xürrəməbadın "İmam Xomeyni xəstəxanası"nın kamil kadri vardı və bizim orada qalmağımıza ehtiyac yox idi. Doktor Kərəmli dedi: "Neçə xəstənin əməliyyatı ilə bağlı hələlik burada qalmalıyam." Bundan sonra yolda vaxtı itirmədən Tehradək dayanmadan hərəkət etdik. Demək olar, yol boyu sükut hakim idi və hərə öz düşüncələrinə qərq olmuşdu. Cəbhə zonasından ayrıldıqca qəhər bizi boğurdu. O qədər yolu aclıq və susuzluq hiss etmədən qayıtdıq.

Axşama yaxın Tehrana çatıb, bir ay öncəkindən tamam başqa vəziyyətlə qarşılaşdıq. Şəhər müharibə vəziyyətini almışdı. Prospektlərdə və xüsusilə məscidlərin kənarında səngərlər qurulmuşdu və hər yerdə hərbi qüvvələr gözə dəyirdi. Qərara gəldik ki, səhər hamımız məlumat vermək üçün Qırmızı Aypara Cəmiyyətində olaq. Nəhayət, onlar məni evimizin önündə düşürüb ayrıldılar. Əvvəl qapını döydüm. Evdə heç kim yox idi. Özüm açarımla qapını açıb içəri girdim. Yaxşıca yuyunandan sonra bir şey yemək üçün soyuducunun qapısını açdım. Hazır bir az plov var idi. Onu elə soyuq halda konserv ilə yeyib yatdım. Səhər saat 9-da gözlərimi açdıqda, bir anlıq harada olduğumu anlaya bilmədim. Elə bildim əsir düşüb, ya da ölmüşəm. Bir təhər ayağa qalxıb ətrafa nəzər saldım. Yavaş-yavaş xatırladım ki, artıq öz evimdəyəm. Tez

bacımgilə zəng elədim. Soruşdu: "Haradasan?" Dedim: "Evdə." İnanmırdı. Bir də soruşdu: "Ola bilməz!"

– İnan! İndi bir yerə getməliyəm, axşam çağı oradan birbaş sizə gələcəyəm.

Tələsik bir şey yeyib özümü cəmiyyətə çatdırdım. Məndən qabaq hamı orada idi. Məni görüb gülərək dedilər: "Bu da axırıncı itkin! Nəhayət tapıldı!" Soruşdum: "Necə məgər?"

– Get bax, hamımızın adı tabloda itkinlər siyahısına yazılıb. Ailələrimizə deyiblər ki, bizim xəbərimiz yoxdur. Bilmirik sağdılar, yoxsa diri.

Gedib tabloya baxdım. Adım birinci qeyd edilmişdi. Mən də dedim ki, yaxşı olub onlara yas saxlamağı təklif etməyiblər, yoxsa bir gül buketi alıb, öz yas məclisimdə iştirak edərdim.

Həmkarlarım böyük təəssüflə cəbhə bölgəsindəki ağır şərait və çatışmazlıqlar barədə cəmiyyətin sədri Dəstərciyə geniş məlumat verdikcə, onunla bərabər iclasda iştirak edənlərin hamısı təsirlənməyə bilmirdi. O, bizi diqqətlə dinləyəndən sonra cəbhə bölgələrinə yardım və təchizatla əlaqədar lazımı orqanlara qəti göstərişlər verdi.

Oradan səhiyyə nazirliyinə baş çəkməyi də qərara aldım. Mən dedim: "Əgər mənə ehtiyac yoxdursa, gəlməyim. Xəstəxanaya getmək istəyirəm." Hacı Çizəri dedi: "Elədir, bu yazığı çox da incitməyək."

Onlardan ayrılıb birbaş xəstəxanaya getdim. Xəstəxanaya girdikdə gözətçidən tutmuş bütün işçilərdək hamı mat qaldı. Sağ qayıtdığıma inana bilmirdilər. Dedilər: "Siz qayıtmısınız?! Sorağınız Qırmızı Aypara Cəmiyyətindən gəldi. Orada da dedilər ki, itkin düşüblər, ya da şəhid olublar." Eşidən hər kəs təbrik etməyə gəlirdi.

Hətta xəstəxananın müdiri də gəlib baş çəkdi. Hamı həmkarlarımı soruşurdular. Onlara dedim: "Xürrəməbadın İmam Xomeyni xəstəxanasında qalan doktor Kərəmlidən başqa hamımız sağ-salamat qayıtmışıq. Onlar indi məlumat vermək üçün səhiyyə nazirliyinə gediblər."

Günorta bacım xəstəxanaya zəng edib, axşam hökmən onlara baş çəkməyimi təkid elədi. Evdə hamı gəlişimi gözləyirdi. Anam göz yaşları içində məni bağrına basıb dedi: "Qızım, bu dəfə keçdi. Amma daha razı deyiləm. Bizim xəbərsiz vəziyyətdə intizardan amanımız kəsildi!"

– Axı, olduğumuz yerdə telefon yox idi.

Oradakı vəziyyəti danışdıqca anam özünü saxlaya bilmirdi. Bacılarım və qardaşım bərk narahat oldular. Qardaşım dedi: "Bəs, elə bir məntəqəyə getməyin heç düzgündürmü?"

– Elə yerlərin də tam başqa səfası var. Danışmaqla başa salmaq olmaz. Gedib yaxından görməyincə anlamaq çətindir.

– Başımıza hava gəlməyib ki, elə yerlərə gedək!

Bacım ən sevdiyim yeməyi – səbzi-qovurmanı böyük təmtəraqla hazırlamışdı. Evdəki şadlıq və ev yeməyi hədsiz ləzzətli olsa da yemək vaxtı daim Süsəngerd xəstəxanası və döyüşçülər gözlərim önündə idi. Axşam yeməyindən sonra anamla birgə evə qayıtdım. İstə-istəməz ona Süsəngerdəki vəziyyətdən danışdım. O da ağlayaraq deyirdi: "Həqiqətən orada vəziyyət belədirmi?!"

– Əvvəl Allah, sonra da biz vasitəyik. Orada həkim qrupu olmadıqda, cavan-cavan yaralılar dünyadan gedirlər. Yenə belə bir təklif olsa, mən imtina etməyəcəyəm.

Anam vəziyyətlə tanış olandan sonra qane olub dedi: "Yaxşı, daha sənin özünə aiddir. Heç kimlə işin olmasın. Kim də mane olsa, özüm cavabını verəcəyəm."

Gecə saat iki radələrindək söhbət etdik. Heç bilmədim nə vaxt yuxuya getdim. Səhər anam isti çörək almışdı. Mən namaz qılanadək süfrəni sərdi. Süfrə kənarında da saat yeddiyə qədər oradan-buradan danışdıq. Xəstəxanaya getdim. Növbə dəyişildikcə işçilər də görüşümə gəldilər. Hamı cəbhə ilə maraqlanırdı və mən də müxtəlif hadisələrdən danışdım. Fikirlərimlə müvafiq olanlar təsirlənərək ağlayır, müxalif olanlar da deyirdilər ki, qız keylağının elə yerlərə getməyi düz deyil və bu kişi işidir.

Elə ilk gündən xəstəxanada işimə başladım. Eyni zamanda müharibənin xəbərlərini də izləyir, hərdən daha dəqiq məlumat üçün quruculuq cihadının üzvləri ilə əlaqə saxlayırdım. Bəzən xəstəxanaya gətirilən yaralılarından da cəbhənin vəziyyətini soruşurdum. Şübhələnenlər də olurdu və bəlkə də münafiq olduğumu fikirləşirdilər. Deyirdilər ki, bunlar sənə aid deyil.

Təsadüfən xəstəxanamıza Süsəngerdin özündən neçə yaralı gətirmişdilər. Onlara bir müddət Süsəngerdə qalıb, vəziyyətlə tanış olduğumu dedim. Onlar da ön cəbhədə baş verənləri ətraflı danışdılar: "Noyabr ayının ortalarından başlayaraq düşmənin ağır və şiddətli hücumlarına məruz qaldıq. Kəskin müqavimətimizə baxmayaraq, düşmən cənubdan Süsəngerd-Həmiddiyyə yolu ilə şəhərin 3 km-liyində kimi irəliləyə bildi; neçə kəndi mühasirəyə alıb, hətta qüvvələrimizdən əsir tutdu. Sonra Süsəngerdin qərb tərəfində yerləşən Dehlaviyyə və "Allahu-əkbər" təpələrindən də hücum keçdilər. Bu döyüşlərdə çoxlu yaralı və şəhid verdik. Onları birbaşa Əhvaza çatdırmaq mümkün deyildi. Odur ki, qayıqla əvvəl

Həmidyyəyə, oradan Əhvaza aparılırdı. İki gün sonra düşmən şəhərə girdi. Sayımız heç iki yüz nəfərə çatmırdı və silah-sursatımız da tükənmək üzrə idi. Tankları irəlilədikcə nə qədər yardımçı qüvvə tələb etsək də qəti cavab gəlmədi. Artıq hamımız şəhid olacağımıza əmin idik. Hər yer uçulmuşdu və səngər tutmağa salamat bir məkan qalmamışdı. Tank və zirehli maşınlar şəhidlərimizin cəsədləri üzərindən keçirdi və yaxınlaşdıqca hər bir cinayətə əl atırdılar. Məsələn, atanın gözü qabağında övladını öldürür, sonra meyiti üstünə benzin töküb yandırır dılar. Nəhayət, ertəsi gün köməyə yeni qüvvələr gələndən sonra Süsəngərdin mühasirəsi yarıldı, helikopterlərimiz düşmənin tanklarına ağır zərbələr endirdi; Kərxə çayının onların qarşısını almağa doğru yönəldilməsi tədbiri də düşmənin geri çəkilməsinə şərait yaratdı. Beləliklə, şəhər düşmənin əlinə keçmədi və o gün sevincdən göz yaşlarımız qurumurdu..."

Doqquzuncu fəsil

Tehrana qayıtdığımız vaxtdan bir ay keçirdi. Universitetin cihad komitəsindən zəng edib bildirdilər ki, qarşıda yenə Xuzestan vilayətinə doğru səfər nəzərdə tutulub və bu dəfə neçə konteyner vəsait və təchizatla yola düşəcəklər. Bu barədə sabiq qrupla söhbət etdim. Dedilər: "Daha o məntəqəyə getməyə qorxuruq! Başqa yer olsa razıyıq, amma ora yox." Hətta doktor Turusyan dedi: "Sən də getmə, Turabi! Təhlükəlidir, canını əldən verərsən." Dedim: "Bilirəm təhlükəlidir, amma yaralılara kömək daha mühümdür."

Xəstəxananın müdiri doktor Əfşara və öz anestezin qrupuma dedim: "Neçə günlük Xuzestana səfərim olacaq." Doktor dedi: "Belə vəziyyətdə hara gedirsən? Burada da yaralılar var!" Dedim: "Amma onlara yardım etməyə kifayət qədər həkim var."

Səfərlə bağlı anamla da danışib nigaran qalmamağımı tapşırıdım. Artıq iş təyinatımdan xəbərdar olduğu üçün rahat icazə verib dedi: "Necə məsləhətdir, Allah amanında, qızım!"

Payızın son günləri idi. Tarixi dəqiq yadımda deyil. Səhər saat 10-11 radələrində şəhərin cihad komitəsinin qabağından yola düşdük. Keçən qrupdan tək-cə mənimlə quruculuq cihadının üzvü olan Murtəza da gəlirdi. Briqadanın tərkibində tək-cə mən həkim olduğum üçün daha Qırmızı Aypara Cəmiyyətindən vəsiqə almağı lazım bilmədim. Bizim avtomobillə bərabər silah-sursat, azuqə və paltar yükü ilə dolu iki konteyner də var idi. Qısa, axşam Xürrəməbada çatdıq. Bu dəfə şəhərdə hərbi

qüvvələr və qaçqınlar daha çox görünürdü. Onlara şəhərin ətrafında çadır qurmuşdular. Hələ də ara-sıra düşmən təyyarələri uçuşur, təhlükə signalının səsi eşidilirdi. Vəziyyət qırmızıdan normala və adi hala endikdə, səsgücləndiricilərdən müharibəyə dair təbliğat və xəbərlər səslənirdi. Biz birbaşa Xürrəməbadın qarnizonuna gedib gecəni orada qaldıq. Səhər vaxtı itirmədən Əhvaza doğru yola düşdük. Əhvazın bir ay qabaqkı vəziyyəti olduğu kimi qalırdı. Sadəcə, hərbi qüvvələrin get-gəli ona nisbi canlanma verirdi. Əvvəl oranın Qırmızı Aypara Cəmiyyətinə müraciət etdik. Bu dəfə orada doktor Çəmranı görmədim. Bizə dedilər: "Hal-hazırda gedə biləcəyiniz yeganə yerlərdən biri Abadanın "Taliqani" xəstəxanası ilə Süsəngərdin xəstəxanasıdır. Süsəngərdə neçə həkim də yollamışıq. Tibb bacısı qrupunun təşkili ilə bağlı səhiyyə nazirliyi və başqa orqanlarla əlaqə saxlamışıq. Yaxın vaxtda göndəriləcəyi barədə söz veriblər."

Yenə Süsəngərdə getməyi qərara aldıq. Konteynerləri Əhvazda qoyub özümüz Süsəngərdə yola düşdük. Yollarda hələ də əmniyyət bərpa olmamışdı və düşmən təyyarələri istənilən yeri bombalayır. Lakin bu dəfə yollarda çox da maşın yox idi. Süsəngərdə bir az qalmış artıq sənəklər qazıldığı, onların ardında hərbi qüvvələrimiz və artilleriyamızın yerləşdiyi müşahidə olunurdu.

Nəhayət, özümüzü xəstəxanaya yetirdik. Bu dəfə daha çox zərbəyə məruz qalmışdı. Qapı-divarlarındakı güllə izləri, raketlərin viran etdiyi yerlər ağır döyüşlərin təəssüratını tam əks etdirirdi. Yaralılardan eşitdim ki, biz Tehrana qayıdıandan sonra Süsəngərd bir daha düşmən tərəfindən böyük hücumla məruz qalsa da hərbi

qüvvələrimizin yenilməz müdafiəsilə qarşılaşaraq yenidən "Allahu-əkbər" təpələrinədək geri çəkiliblər. Keçən işçilərdən yalnız iki gözətçi qalmışdı. Döyüşçülərdən eşitdim ki, iraqlılar Süsəngerdə girərkən şəhərin sabiq hakim təbəqəsi və əksinqilabçılar onların gəlişi münasibətilə qurban kəsib, üzərlik yandırılar. Deyirdilər: "Kaş burada olub görərdiniz ki, necə haray çəkib oynayırdılar. Hətta neçə baş inək qurban kəsdilər. Korpus və partizan qüvvələri öz təyyarələrimiz gəlib onların başına bomba yağdıranadək şəhəri tərk etmədilər. Ondan sonra ordu Süsəngerdə daxil oldu və düşmən elə də müqavimət göstərmədən şəhəri tərk etdi. Onlar çıxdıqdan sonra baş prokuror cənab Xalxali şəhərə daxil oldu və onun əmri ilə bu fitnədə əli olan sabiq rejimin üzvləri, xainlər və əksinqilabçıların neçəsi yaxalanaraq edam edildi."

Hələlilik əməliyyat otağı ilə xəstəxananın neçə bölməsi fəaliyyət göstərirdi. Bizdən qabaq Əhvaz və İsfahandan neçə həkimlə tibb bacısı gəlib işə başlamışdı. Hazırkı şəraitdə mətbəxdə yalnız gündüzlər yemək bişirilirdi. Yolların təhlükəsizliyinə görə yetərinə ərzaq gəlib çatmırdı. Əksərən plov yeyilirdi və kənarında da balıq, lobya və ya badımcan konservi verilirdi. Axşamlar da soyuq yeməklər olurdu. Məsələn, yumurta, kartof, pendir, pomidor və s. Xəstəxanada bir canlanma hiss olunurdu. Könüllü xalq qüvvələrindən də işləməyə gələnlər var idi. Bu dəfə Əhvazdan gələn iki tibb bacısı Fatimə ilə Zəhra Muradi bacılarının kənarında özümü tək bilmirdim. Zəhra ucaboylu, arıq, cəld və zirək bir qız idi və aramızda səmimi münasibət yaratmışdı. İşimiz qurtardıqdan sonra birgə xəstəxananın həyatına çıxar, gəzişərək söhbət edərdik.

Yenə əvvəlki kimi daim cəbhələrdən yaralı gəlirdi. Quruculuq cihadının üzvləri deyirdilər ki, təcili yardım maşınımız olsa, elə özümüz yaralıları gətirərdik. Beləliklə, xəstəxanaya iki maşın verildi; biri hərbi düşərgədən, biri də Qırmızı Aypara Cəmiyyətindən. Ondan sonra briqadamızın öz üzvləri yaralıları daşımağa başladılar. Hərdən həmin maşınlarla xəstəxananın başqa ehtiyaclarını təmin etmək üçün Əhvaza da gedirdilər.

Süsəngərd tez-tez atəşə məruz qalsa da əvvəlki kimi şiddətli deyildi. Ağır partlayışlar olanda da titrəyişləri hiss edirdik. Bəzən şəhərə çıxdıqda, küçələrdə əhalinin rahat get-gəli müşahidə olunurdu, hansı ki, keçən dəfə belə şey yox idi. Artıq onlar da xəstəxanaya müraciət edirdilər. Çoxunun baş ağrısı, ya da stress problemləri olurdu və bəzən də şok halında gətirilənlərə müayinədən sonra uyğun müalicə və dərman tətbiq edilirdi. Artıq şəhərdə çörəxanalarda çörək bişirilir, kiçik dükən-bazarlar fəaliyyətə başlamışdı.

Bir gün günorta çağı düz bazarın ortasına bomba atdılar. Tez təcili yardım maşını ilə özümüzü ora çatdırdıq. Aləm bir-birinə qarışmışdı. Nə qədər yaralı və şəhid olan var idi. Qan hər yeri bürümüşdü və bədən tikələri əl-ayağa dolaşırdı. Sağ qalanlar şoka düşmüşdü və bir çoxları da kənarda şivən qoparıb, üz-gözünə döyürdülər. Üzləşdiyim ən ağır hadisələrdən idi. Birimiz hadisə yerində qaldı, qalanımız isə neçə yaralı ilə xəstəxanaya geri döndük. Yaralıların çoxuna elə təcili yardım bölməsində ilk yardımlar edildi və halı pis olanlar da əməliyyat otaqlarına köçürüldü.

Bu hadisə camaatın əhval-ruhiyyəsinə ağır təsir bağışladı. Özüm də bəzən onlardan "belə vəziyyətdə niyə buranı tərk etmirsiniz" – deyə soruşduqda, deyirdilər: "Axı

hara gedək? Başqa yerdə adamı, yerləri olanlar çıxıb gediblər. Biz də əvvəl səhralığa və ya qohumlarımızın evinə pənah aparmışdıq. Amma insan qohum evində nə qədər qala bilər? Nisbi sakitlikdən sonra ev-əşiyimizə qayıtmağı məsləhət bilmişik..."

Şərait nisbətən yaxşı olduğu üçün xəstəxanaya daim yaralı gəlirdi. Amma vəziyyəti ağır olanları xilas etmək üçün patoloji şöbələr işə düşməmişdi. Həmin müddətdə neçə nəfər əməliyyat zamanı qanaxmadan şəhid oldu. Laboratoriyamızda müəyyən qədər qan ehtiyatı olsa da kəskin qanaxması və təzyiqi aşağı olanlara çatdırmaq və əsaslı əlac etmək olmurdu. Odur ki, aralarında diri qalma ehtimalı artıq olanları nəzərə almalı olurduq. Bəzən onlara da qan və s. vəsait kifayət qədər çatmırdı. Halbuki əməliyyat zamanı daim qana böyük ehtiyac olurdu və bazadan göndərilib, xəstəxanaya çatınca çoxu şəhid olurdu. Bəzən qanaxmadan halı pisləşən yaralı gözünü açıb bizdən yardım istəyirdi və səbri tükənəndə deyirdi: "Bəs, bizə yardım fikriniz yoxdur? Bizi əməliyyat otağına yerləşdirməyəcəksiniz?" Yaralıların hər an həyatını itirdiklərini müşahidə etmək olduqca ağır və hədsiz əzab verirdi.

Bir dəfə bütün ayaqlarına qəlpə girib, dizdən aşağı sınığı olan bir yaralı gətirdilər. Tez əməliyyat otağına aparıb, ilkin müalicədən sonra ayaqlarını gipsə saldıq. Təcili Tehrana göndərməli və ayağının kəsilməməyi üçün patoloji xəstəxanada yerləşdirilməli idi. Geciksə, yarasına infeksiya düşə bilərdi. Daim huşunu itirərək deyirdi: "Silahımı verin..., cəbhəyə qayıtmaq istəyirəm..., mən qayıtmalıyam!" O, huşa gəldikdə də eyni sözləri təkrar edirdi. Vəzifəsinə bu qədər bağlı olduğunu görüb, fikirləşirdim ki, yəqin qoşun komandiridir. Ona belə

vəziyyətdə qətiyyəni tərpənməyə icazə verilmədiyinin desək də, "Yox, mən qayıtmalıyam! Bu ayaq məni narahat edir. Daha artıqdır, kəsin atın! Elə olsun ki, cəbhəyə tez qayıdım. Əlimdən bir iş gəlməsə belə, heç olmasa, döyüşən qüvvələrimizin əlinə su verə bilərəm." And-aman edib yalvarırdı ki, hökmən cəbhəyə qayıtsın. Nəhayət, ona bir yatızdırıcı iynə vurub, təcili yardımla Əhvaza göndərdik.

Yanvarın 6-da hərbiçilərin dilindən xəstəxanaya belə bir xəbər yayıldı: "İmamın davamçıları adını daşıyan universitet tələbə rotası mühasirəyə düşüb və bizim artilleriyanın himayəsi olmadan o vəziyyətdən çıxarmaq qeyri-mümkündür. Lakin daxildən səhlənkarlıq, bəlkə də xəyanət üzündən bu əmr gecikir." Halbuki həmin qrup "casus yuvası" adlandırılan Amerika səfirliyinin fəthi və orada kəşfiyyat orqanının xalqımızın əleyhinə apardığı gizli missiyanın ifşasında böyük fədakarlıq göstərərəkən birbaşa İmamın alqışı ilə qarşılanmış və xalq səfirliyə yürüş edərək onların istiqbalına çıxmışdı.

Nəhayət, kəşfiyyatçılarımız mühasirə yerini yaxından müşahidə etdikdən sonra məlumat verdilər ki, sağ qalanı yoxdur və hamısı şəhid olub. O gün bizim ən ağır və acı günlərimizdən biri oldu. Bütün xəstəxana matəmə batdı və hətta mətbəxin xidmətçilərinədək hamı ağlayırdı. Bu hadisə cihad komitəsinin üzvlərinə olduqca pis təsir etdi və tamam ruhdan düşdülər. Tehrana qayıdıb hadisənin müqəssirlərini araşdırmaq istəyirdilər və deyirdilər: "Bu dəfə artıq birbaşa İmamla görüşəcək, baş verənləri şəxsən onun özünə çatdıracağıq!" Mənə də dedilər: "Turabi bacı, bizimlə gəlirsən, ya yox?" Təzəlikdə bizim qrupa iki anestezin də əlavə olmuşdu və bütün əməliyyatlarda

yaxından iştirak edirdilər. Odur ki, dedim: "Bəli, gəlirəm.
Artıq burada mənə elə də ehtiyac yoxdur."

Onuncu fəsil

Artıq yaralıları Tehrana və digər şəhərlərə təyyarə ilə göndərirdilər. İşim əməliyyat otağında qurtardıqdan sonra palatalara gedib onlara baş çəkirdim. Onlarda tamam başqa əhval-ruhiyyə vardı; qəribə təvazökarlıq göstərər, yersiz dinib-danışmazdılar. Ağrıları da olsaydı, heç vaxt adi xəstələr kimi iynə və ya dərman üçün hay-küy qaldırmazdılar. Hətta xəstəxananın qayğısına qalıb, cüzi yemək payları ilə kifayətlənər, ümumi haqları olan bir çox şeydən imtina edərdilər. Onlara "bura cəbhə deyil, normal qidalanmalısınız" - dedikdə, bəziləri "hər yerdə özünü təbiiyə əhəmiyyət verilməli və insan həmişə hazır olmalıdır" – deyər cavab verərdilər. Yaxud maddi vəziyyəti nisbətən yaxşı olanların ailələri dərmanları öz pulu ilə alarkən onlara "sizi dərman və sairə təmin etmək xəstəxananın və ya "Şəhidlər orqanı"nın vəzifəsidir" – deyərəkən, "xəstəxana öz vəzifəsini, biz də öz vəzifəmizi yerinə yetirir və burada bizim və ya hər hansı orqanın pulu ödəməyi əhəmiyyət daşımır" – deyərdilər. "Şəhidlər orqanı"ndan nümayəndə gəlib, yaralıların ehtiyacları ilə maraqlandıqda da yalnız mənəviyyatdan söz açır, əksərən maddi maraq güdmədiklərinin şahidi olurdum. Məsələn, onlara həcc səfəri, imam Xomeyni ilə görüş kimi arzu və istəklər mühüm idi. Maraqlı orasıdır ki, xəstəxananın qanalma şöbəsi hansısa qan qrupuna ehtiyacı olduğunu elan etdikdə, əvvəl yaralılar bu təşəbbüsə can atardılar. Deyirdik ki, siz özünüz yaralısınız, yataqdasınız, çoxlu qan itirmisiniz, belə vəziyyətdə qan vermək olmaz. Onlar da bizə "bizim fikrimizi çəkməyin, hələ cavanıq, bir stəkan

meyvə suyu ilə yeri dolacaq" – deyə cavab verir, icazə vermədikdə isə "qiyamət günü yolunuzu kəsib, deyəcəyik ki, Allah bəndəsinin qana ehtiyacı var ikən mane oldunuz" – deyərdilər. Hələ çoxları cavan idi və ağırları olmağına baxmayaraq içəridə əhval-ruhiyyəni dəyişmək üçün bir-biri ilə zarafatlaşar, hamısı əlbir olub, kefsiz olanı da o vəziyyətdən çıxarardılar. Onların şən və gümrah əhval-ruhiyyəsi bizim yorğunluğumuzu da canımızdan çıxarardı. Yaralı olub, hər hansı bir üzvünü itirmələrinə baxmayaraq, ruhdan düşməzdilər. Onların fədakarlıqları müqabilində həmişə özümüzü xəcalətli bilirdik. Birindən problemini soruşduqda, zarafatyana dedi: "Turabi bacı, bu bina boydadır, həll edə bilsən, böyük iş görmüsən!" Dedim: "Bizim vəzifəmiz elə budur və bacardığımız qədər əlimizdən gələni edəcəyik."

– Allah köməyin olsun, tez məni burax gedim cəbhəyə. Sizə elə də çətin olmaz.

– Gözlə, tam sağalandan sonra. Cəbhə sənin, sən də cəbhənin. Hara tələsirsən?

– Düşmənlər gəlib oranı zəbt edəndən sonra daha bizim deyil. Məndən deməkdir, alsalar bizə aidiyyəti yoxdur! O vaxt kim onları çıxarmağa gedəcək?

Yaralılara baş çəkəndikcə onların problemləri ilə də tanış olurdum və çoxlarını da xəstəxana aradan qaldırmağa qadir deyildi. Həyat yoldaşları və ya valideynləri vəziyyətdən şikayətlənirdilər. Əksəriyyəti müxtəlif rayon və şəhərlərdən gəldikləri üçün qalmağa yerləri yox idi. Biri deyirdi: "Bizim elə yeganə övladımız budur və gəlmişik başı üstə olaq. Amma axşamlar bizi palatadan çıxarırlar. O vaxt məcburuq çöldə qalaq. Bu da bizə böyük çətinlik törədir və hətta xərclərimizi ödəməyə pulumuz yoxdur." Başqa birisi deyirdi: "Ataya övladını bu

vəziyyətdə görmək çox ağırdır. Ayaqlarını itirib, bədəni də neçə yerdən yaralıdır. Buna dözməkmi olar?! Siqaret çəkmək istəyirəm, ona da pulum yoxdur."

Bu məsələni şuranın iclasında müzakirəyə qoyub, həlli yollarını araşdırdıq. Huveyzə klinikasında hacı Rzayi adlı bir şəxsi tanıyırdım ki, xeyriyyəçilik işlərində yardım edən tacirlərlə rəhbəri vardı və hərdən aldığı yardımlarla klinikanın belə ehtiyaclarını təmin edirdi. Dedim: "Bir tanışım var ki, onun vasitəsilə bir sıra problemləri həll edə bilərik."

Əvvəl yaralıların görüşünə gələnlər üçün xəstəxananın namazxanasında qalmağa şərait yaratdıq. Şuranın rəyi və xəstəxananın müdirinin razılığı ilə yaralıların ehtiyaclarının təmini işi mənə tapşırıldı.

Bir dəfə bölmədə ehtiyaclarla maraqlanarkən bir şəxs irəli gələrək salam və hal-əhvaldan sonra soruşdu: "Siz hansı işə baxırsınız?" Dedim:

– Xəstəxananın şurası yaralıların ehtiyacını aradan qaldırmaq fikrindədir.

– Mən də bu işdə sizə kömək etməyə hazırım. Özümlə iki-üç karton vəsait də gətirmişəm.

Onları mənə təhvil verəndən sonra telefon nömrəsi ilə ünvanını da qeyd edib tapşırırdı ki, lazım gələndə əlaqə saxlayaq. Adı hacı Soltani idi və "Şühəda" meydanının yaxınlığında böyük kitab mağazası vardı. Beləliklə, bir şeyə ehtiyac olduğu zaman hacı Soltani və ya hacı Rzayiye zəng edib deyirdim ki, filan şeyə – məsələn, pula, mələfəyə, döşək üzünə, kompot və sairə ehtiyacımız var. Onlar da ticarətçi tanışları ilə danışib, qeyd edilən vəsaiti göndərir, biz də yardımları şuranın anbarına yığırdıq. Açarın biri məndə, biri də Əbdülbaqidə olurdu. Doktor Kərəmli ilə Müntəziridən də xahiş elədim ki, bu

təşəbbüsdə bizimlə yaxından həmkarlıq etsinlər. Dedilər: "Hal-hazırda həmkarlarımız arasında bu işin elə də yaxşı qarşılanmadığını və onların fikrincə, şuranın kənar işlərə qarışdığını nəzərə alaraq, bizim açıq fəaliyyətdə olmamağımız daha yaxşıdır. Lakin biz sizinlə birik və yaralılar üçün əlimizdən gələni əsirgəməyəcəyik."

Yaralananların əksəriyyəti ortopedik problemlərlə üzləşirdi və arxayın idim ki, ortopediya bölməsində doktor Kərəmli ilə Müntəziri işlərini layiqincə görürlər. İsfahandan neçə yaralılarımız var idi və əməliyyatlarından neçə gün keçirdi. Bir gün doktor Kərəmli gəlib dedi: "Turabi xanım, bu yazıqlar bizdən kabab istəyiblər. Gör nə edə bilərsən." Bu barədə mətbəxin növbətçisi ilə danışdı dedim: "Hacı Sadiq, günortaya neçə nəfər üçün kabab hazırlamaq olarmı?" Dedi: "Xeyr, Turabi bacı. Özün bilirsən ki, əsirgəmərik. İndi kabablıq ət yoxumuzdur. Siz təşkil edin, biz hazırlayırıq." Bayıra zəng edib kabablıq ət və kömür göndərilməsini xahiş elədim. Tez bir zamanda göndərdilər. Kabab bişəndən sonra onu yalnız müəyyən qidaya qadağan qoyulmayan yaralılara verdik. Günorta yeməyindən sonra yaralılara baş çəkməyə getdim. Kabab verilən yaralılar mənə şirin İsfahan ləhcəsi ilə təşəkkür etdilər. İki ayağımı itirmiş bir cavana dedim:

– Gözəl qardaşım, kabab yedinmi? Xoşun gəldi?

– Çox sağ ol! Bir nəfər şahın qızına elçiliyə gedir. Şah ondan soruşur ki, axı nəyin var ki, qızıma elçi gəlmisən? Nə boy-buxunun, nə də ki, yaraşlıq siman var, nə peşə, nə də bir iş-güc və etibar sahibisən! Nəyə güvənib gəlmisən? İndi o da buna bənzəyir. Hansı gözəllikdən danışırısan? Gözəl simammı var, yoxsa xoş dilim? Ayaqlarım da kəsilib, özüm də qara və eybəcərəm!

– Sənin ayaqlarını Allah yolunda verməyin kifayətdir və yerin behiştir!

Ertəsi gün səhər əməliyyat otağında ikən mikrofondan ardıcıl olaraq şuraya çağırıldığımı eşitdim. Fikirləşdim ki, nə isə mühüm məsələ olmalıdır. İşimi həmkarlarıma tapşırıb yola düşdüm. İçəri daxil olduqda, xəstələrin qidalanmasına nəzarət şöbəsinin müdirinin yoldaş Qədri, Əbdülbaqi və doktor İlyasi ilə birgə oturduğunu gördüm. Tanımadığım başqa birisi də var idi. Yoldaş Əbdülbaqi üzünü mənə tutub dedi: "Bu şəxs korpusun səhiyyə komitəsindən gəlib. Cənab Dəştizadədir." Oturan kimi şöbə müdiri cənab Dəştizadəyə belə dedi: "Bu xanım yaralılardan qida işinə qarışır. Dünən mpu-da¹ olan xəstələrə kabab verib. Halbuki kimin nə ilə qidalanması məsələsi mənə aiddir!" Mən də dedim: "Artıq ayaqları gipsdə olan yaralı mpu sayılmır! Mən özüm əməliyyat otağında işləyirəm. Sizcə mən özüm bunu başa düşürəm? Biz özümüz tapşırıq ki, bir sutkayadək yaralıya yemək-icmək verilməsin. Bir də ki, həmin yaralılardan əməliyyatından neçə gün keçir." Sözlərimə fikir vermədən, ardınca Dəştizadə də nifaqa dair qərribə bir misal çəkdi ki, mənə lap pis təsir elədi. Təəssüflər olsun ki, şura üzvləri də şöbə müdirini haqlı bildilər və təkcə doktor İlyasi məni müdafiə elədi. Axırda dedim: "Bu iş Allah rızası üçün edilib və Özü onu mükafatlandıracaq! Əgər siz də işimə belə dəyər verirsinizsə, onda mənim kimi nifaq salana sizin kimi təqvalılar arasında yer yoxdur! Daha mənim sizə sözümlə qurtardı, nə istəyirsiniz edin!" Qəti etirazla iclası tərək edib əməliyyat otağına qayıtdım. Qəlbim yaman sındı. Bu qədər qayğıkeşlik, öz ehtiyaclarımın fikri və üstəlik,

¹ Əməliyyatdan sonra izolyasiya hallarında müəyyən qidaya, yaxud tam qidalanmaya qoyulan qadağa.

mətbəxin də yorucu işlərindən sonra belə bir davranış mənə çox ağır gəldi. Yalnız yaralılara xidməti nəzərə alaraq özümə təskinlik verdim. Hələ bunlar bir yana, şöbə müdiri qidaya nəzarət edən yoldaş Sadiqə əsəbiləşərək demişdi: "Səni də işdən çıxaracağam! Burada yalnız mənim əmrim icra olunmalıdır!" O da mənə zəng edib baş verənləri danışaraq dedi ki, onun sözləri vecimə deyil və həmişə sizin qulluğunuzdayam.

Baş verənləri cəbhəyə kadr ezamında bizim şura ilə həmkarlıq edən "Nəcmiyyə"¹ xəstəxanasının əməkdaşlarına danışdım. Onlar dedilər ki, siz narahat olmayın, biz özümüz məsələni cənab Dəştizadəyə aydınlaşdırırıq. Onlar Dəştizadə ilə görüşüb belə demişdilər: "Əgər siz qayğıkeş bir inqilabçını nifaqda suçlayırsınızsa, onda bizim hamımız kafirik!..."

İki gün sonra palatada ikən məni telefona çağırdılar. Dəstəyi götürdükdə cənab Dəştizadə özünü təqdim edərək dedi: "Dəştizadəyəm."

– Buyurun.

– Turabi bacı, məni bağışlayın, bilməmişəm.

– Mən niyə bağışlayım, Allahdan bağışlanmağı diləyin! "Nəcmiyyə"nin işçiləri məni tanıyırlar, araşdırsaydınız sizə aydın edərdilər. Əgər öz mühitimizdən başqa bir yerdə belə bir iş görsəydiniz, dünya və axirətinizi itirərdiniz ki! Siz heç məndən məsələni soruşmamış içəriyə girən kimi məni məhkum elədiniz. Heç, bu düzgün işdir? Bu qida o yaralılara ortopedik profilaktikadan, əməliyyatları üzərindən neçə gün keçəndən və normal qida rejiminə qayıtdıqdan sonra verilib. Siz əvvəl onların qidalanma rejimini araşdırıb, sonra hökm yürütməli idiniz.

¹ Korpusun xüsusi xəstəxanası.

Halbuki sizə məlumat verən həmin xanımın özü heç bilirsiniz kimdir? O, ümumiyyətlə, bu hakimiyyəti sevmir! Sizcə, belə bir şəxs döyüşçülərə və korpus qüvvələrinə can yandırarmı?!" Cənab Dəştizadə üzr istəyib dedi: "Bu gündən etibarən sizinlə daha yaxından həmkarlıq edəcəyik." Daha sonra o, qidaya nəzarət şöbəsinin müdirinə ciddi xəbərdarlıq etdi ki, bir daha belə ittiham qaldırmasın.

Müharibə şiddətləndikcə vəziyyəti ağır və ya həssas yaralıların çoxu Tehrana göndərilirdi. Xəstəxanamız bir daxili orqanlar, iki cərrahiyyə və üç ortopedik bölmədən ibarət idi. Yadımda ikən, 1981-ci ildə bir əməliyyatdan sonra neçə yaralını bizim xəstəxanaya gətirdilər. Saat təxminən 12 olardı. Şam yeməyindən sonra bir az dincəlmək istəyirdim. Xəbər verildi ki, əməliyyat otağında təcili əməliyyat olunası yaralı var. Anesteziya həkimi mənə dedi ki, tez gedib xəstəni əməliyyata hazırlayım. Deyəsən, halı yaxşı deyildi. Yubanmadan özümü əməliyyat otağına yetirdim. İçəri girərkən heyrətamiz vəziyyətlə qarşılaşdım. Yaralının sol ayağı ilə sağ əli yox idi. Tək olduğumdan bir an vahiməyə düşərək "bu nədir" – deyib, qayıtmaq istədikdə, yaralı dil açıb dedi: "Salam!" Mən də dərhal cavab verib dedim: "Salam, necəsiniz?" Qorxduğumu anlamışdı. Odur ki, dedi:

– Çəkinməyin, gəlin yaxına. Yaralanmışam, olan işdir.

Sözləri məni lap heyrətə saldı! Sanki özümü itirdiyim ona ilham olunmuşdu. Bir az irəli gəlib, ona yaxından nəzər saldım. Orta yaşlı bir kişi idi. O vaxtadək çoxlu yaralı görmüş, bir qolu və ya bir ayağını, yaxud hər iki qolu və ya hər iki ayağını itirənlərin şahidi olmuşdum. Lakin indiyədək belə şey görməmişdim. Bir-birinə çarpaz

olan qol və ayağı dibindən üzülmüşdü. Titrək səslə "Allah köməyin olsun, nə olub?" – deyə soruşdum.

– Heç nə, bir namərd raket qol-qıçımı alıb apardı ki, daha qayıda bilməyim.

Tez işə başladım. Bilirdim ki, dəhşətli ağrıları var, lakin bürüzə vermək istəmirdi və suallarına mülayimliklə cavab verirdi. Çox tez əməliyyata başladıq. Hər şeydən əvvəl qanaxmanın qarşısı alınıb, sümük qalıqları təmizlənməli idi. Narkozdan əvvəl soruşdum:

– Ailənizə xəbər vermisinizmi?

– Yox, heç kimə deməmişəm.

– İcazə verirsinizsə, zəng edim, görməyə gəlsinlər.

– Yəni məni bu vəziyyətdə görüb dərdə düşsünlər? Nə üçün axı?

– Hər halda əvvəl-axır bilməlidirlər. Üstəlik, siz bizim, həm də ailənizin fəxrisiniz və narahat olmamalısınız!

– Narahat deyiləm. Əzalarım Allah tərəfindən bir əmanət idi ki, geri alınıb. Lakin onların ruhiyyəsini bilirəm, ona görə xəbər vermək istəmirəm.

Əməliyyat zamanı bütün cərrahiyyə qrupun ona ürəyi yandı. Qolu çiyindən, ayağı da budundan üzülmüşdü. Belə vəziyyətdə protez əl-ayaq da salmaq mümkün olmadığından ömrünün sonunadək belə yaşamalı idi və hətta əlinə əsa alıb, söykənə də bilməzdi. Ümumi palataya köçürüldükdən sonra yaralılara baş çəkərkən görürdüm ki, heç kimlə danışmır, sükut içində aram uzanır və fikirlərə dalırdı. Axırda da heç bilmədim, ailəsindən onu görməyə gələn oldu, yoxsa hospitala göndərildi.

Yadımda qalan ağır yaralılardan biri də korpus qüvvələrindən idi. Yaşı iyirmidən yuxarı, ucaboylu və cüssəli bir cavan idi. Partlayışda qarnı yırtılaraq bağırsaqları bayıra çıxmışdı. Baxanda adamı vahimə

bürüyürdü. Şiddətli qanaxmasından təzyiqi çox aşağı – altıya enmişdi. Cərrahlar tez əməliyyata hazırlaşdılar. Ayaq nahiyəsindən də yara aldığı üçün ortopedlər də eyni zamanda əməliyyata başlamalı idilər. Sürətlə anesteziyaya aid ilkin vəsaiti hazırladım. Hemoksel qoşarkən anesteziya mütəxəssisi doktor Zərrabi dedi: "Turabi, bu yaralının xüsusi nəzarətə ehtiyacı var. Mən başı üstə dururam, qalan işlər sənə aiddir. Hal-hazırda çoxlu qan və hemokselə ehtiyacı var, dərman da lazımdır. Yubanma!"

Əməliyyatdan 45 dəqiqə keçirdi və təzyiqi yavaş-yavaş enirdi. Mən də ardıcıl şprislərə dərman çəkirdim. Axır, doktor Zərrabi cərrahlara dedi: "Əməliyyatı dayandırın və qanaxmanın qarşısını alın! Ürəyi dayandı! Turabi, əldən iti ol!" Ardıcıl olaraq deyirdi ki, kalsium ver, atropin ver, filanı ver... Gördüm, hemoksel də qurtardı. Cəld əməliyyat otağının qarderobuna baş vurdum. Qarderobun aşağı gözünə yığılmışdı. Elə bil ayağım bir anlıq qurudu və tərənə bilmədim. Sanki infarkt keçirdim. Doktor Zərrabi qışqırdı: "Turabi, harada qaldın?"

– Doktor, mən infarkt keçirtdim!

– Onda otur, ya da uzan!

Birtəhər oturdum. Ayağım qətiyyən tərənəmirədi və burada da yaralı əldən gedirdi. Doktor Zərrabi dedi: "Heç nə, artıq bir xəstəmiz də artdı! Görün, Turabi infarkt keçiribsə, onu da yatızdırın."

Bir az keçəndən sonra ayaqlarıma hissiyyatın qayıtdığını hiss elədim. Öz-özümə dedim ki, nə ürəyim ağrıyır, nə də ayaqlarım kütləşib. Bəs, bu necə infarktadır?! Başa düşdüm ki, həyəcədən bir anlıq ayağım qıc olub. Dedim: "Doktor, tələsərkən ayağım spazmaya düşər olubmuş." Əlimi divara dayayıb bayıra çıxdım. Gəlib, yatağa uzandım. Həmkarlarım ayağıma əzələni boşaldan

İynə vurdular. Sonra bir stəkan su, bir stəkan da süd verdilər. Bir azdan ayağım normal vəziyyətə qayıtdı. Qalxıb əməliyyat otağına gəldim. Gördüm, xoşbəxtlikdən yaralının vəziyyəti normaldır və cərrahlar yenidən əməliyyata başlayıblar. Onlar məni ayaq üstə görüb dedilər: "Turabi, bu necə infarkt keçirməkdir?"

– Nə bilim, bir anlıq infarkt keçirdiyimi fikirləşdim.

Səhər saat 9-da başlayan əməliyyat axşam üstü saat 4-ə qədər çəkdi. Yaralını oyatmaq istədikdə, doktor Zərrabi dedi: "Bu yaralı narkoz vaxtı keçirdiyi hala görə, çox ehtimal ki, reanimasiyaya köçürülməlidir. Bizim xəstəxananın axır hallara dair operativ bölməsi və reanimasiya şöbəsi olmadığı üçün başqa xəstəxanalarla əlaqə saxlamaq lazımdır. Xoşbəxtlikdən, elə palatada yaralının vəziyyəti yaxşılaşaraq huşa gəldi. Ondan soruşdum: "Halınız necədir?" Dedi: "Allaha şükür!"

Ertəsi gün yenə ona baş çəkdim. Halı yaxşı idi və yanındakı xəstə ilə söhbət edirdi. Dedim: "Qardaş, bilirsən dünən başıma nə oyun açdın?" Soruşdu: "Nə olub ki?" Baş verənləri danışdım. Gülümsəmək istəsə də qarnı tikişli olduğu üçün bacarmadı. Üzrxahlıq edib dedi: "Bağışlayın, sizi əziyyətə salırıq!" Dedim: "Əksinə, sizi əziyyətə salan bizik, bizə görə hansı bəlalara düşürsünüz!"

On birinci fəsil

1981-ci ilin iyun ayının axırları idi. Xəbər gəldi ki, doktor Çəmran Süsəngərdin Dehlaviyyə cəbhəsində şəhadətə yetib. Onun şəhadət xəbəri mədə hədsiz təəssüf hissi yaratdı. Cəmi neçə dəfə görüşməyimizə baxmayaraq, bağışladığı təəssüratına görə ona ürəkdən böyük hörmət bəsləyirdim. Hələ müharibə başa çatmazdan neçə ay öncəyədək Kürdüstanda müxalif qruplarla döyüşlərdə yaxından iştirak edir, Bəni-Sədrin qüvvə və təchizat göndərilməsində xəyanətlərinə baxmayaraq, demək olar, bütün iradəsilə düşmənin qarşısında dayanırdı.

Doktor Çəmranın şəhadət xəbərindən bir həftə keçməmiş "7 tir" (28 iyun) hadisəsi baş verdi. O gün xəstəxanaya getməyə hazırlaşarkən şiddətli partlayış səsi eşitdim. Tez paltarımı geyinib çölə çıxdım. Camaat "Sərçəşmə" məntəqəsinə doğru qaçırdı və deyirdilər ki, münafıqlar¹ Mərkəzi Komitənin binasını partladılar və doktor Behiştə ilə bərabər binada olanların hamısı şəhid olub.

Camaatın arxasınca Sərçəşməyə tələsdim. Özüm inqilabdan sonra bir neçə dəfə binanın həyətində kütləvi təşkil edilən "Kumeyl" duasında iştirak etmişdim. Artıq binanın üstündən tüstü, toz-torpaq ucalır, özü də bütöv viran olmuşdu. Toplaşan cəmiyyət ağlayaraq deyirdi: "İndi

¹ Məsud Rəcəvinin başçılığı ilə təşkil edilən Xalq Mücahidlər Təşkilatı inqilabdan sonra üzündən maskasını götürüb, dövlətə və dindar-mömin təbəqəyə hədsiz kinini aşkar edərək "münafıqlar" ləqəbini qazandılar.

Ayətullah Behiştı və böyük şəxsiyyətlərimiz bu torpağın altındadır!..." Kömək etmək istəyənlər çox idi. Buldozer yenicə işə başlamışdı. Əlimdən heç bir iş gəlmirdi. Bir neçə nəfərə dedim: "Siddiqə Rzayi xəstəxanası bura yaxındır. Yaralı varsa, tez ora göndərin!"

Özümü xəstəxanaya yetirdim. Hələ hadisə yerindən bura yaralı gətirilməmişdi. Bir neçə saat sonra radio elan elədi ki, doktor Behiştı ilə birgə dövlət nümayəndələrimizdən 72 nəfəri hadisədə şəhid olub və yalnız neçə nəfər sağ qalıb.

İnqilabdan sonra bir sıra partiya və cərəyanlar, xüsusilə, "Xalq Mücahidlər Təşkilatı" hakimiyyətin İslam Respublikası quruluşuna razı deyildilər. Odur ki, dövlətin böyük şəxsiyyətlərinə, ziyalı və mömin insanlara qarşı terror əməliyyatlarına başlamışdılar. Radio-televiziya xəbərlərində və ya qəzetlərdə məlumat verilir ki, onlar hətta adi insanları belə evlərində kollektiv məhbüs edərək müxtəlif fiziki və ruhi işgəncələrə məruz qoyur, günlərlə əl-ayağı və gözləri bağlı vəziyyətdə ac-susuz saxlayıb qətlə yetirir, cəsədlərini yol kənarına və ya zibilliyə atırlar. İnsanların müdafiəsi adını daşıyan bu azğın qrup heç kimə, hətta öz üzvlərinə belə rəhm etmədən hər bir müxalifi terror vasitəsilə qarşılarından götürürlər. Bir müddət idi ki, artıq camaat onlara münafiq adı vermişdi. Eşitmişdim ki, Sərçəsmə ətrafi prospektlərdən birində, təxminən evimizin yaxınlığında münafıqlar bir qoca kişini şəhid ediblər. Ora gedib qonşularından baş verənləri soruşdum. Dedilər ki, münafıqlar bu qoca baqqalı yalnız dindar olub, saqqal saxladığına görə öldürüblər.

İyunun 21-i deputatların əksər rəyi ilə parlament Bəni-Sədri xəyanətdə ittiham edərək prezidentlik vəzifəsindən

kənarlaşdırdı. O, dərhal münafıqlərin başçısı Məsud Rəcəvi ilə birgə məxfi şəkildə ölkədən qaçdı.

7 tir (28 iyun) hadisəsindən iki ay sonra daha başqa ağır hadisənin şahidi olduq. Münafıqlər nazirlər kabinetində böyük yanğın törətdilər və prezident cənab Rəcəyi ilə baş nazir Bahünər şəhadətə yetdi. Hadisə o qədər şiddətli idi ki, şəhid Rəcəyinin cəsədi yalnız dişləri vasitəsilə müəyyənleşdi. Bu hadisədən sonra xəstəxananın Xalq Mücahidlər Təşkilatının üzvü Siddiqə Rzayinin daşdığı ad dəyişdirilərək "8 şəhrivər"lə (30 avqust) əvəz edildi.

On ikinci fəsil

"Şəhid Behiştı universiteti"nin quruculuq cihadı heyətinin sədri doktor Nemətin göstərişi ilə qadın təcili yardım şöbəsinin rəhbərliyi mənə tapşırıldı. Beləliklə, cəbhə bölgələrində tibb bacısına ehtiyac zamanı lazımı kadrın təşkili mənə aid idi və universitetə tabe olan xəstəxana və klinikalarla əlaqə saxlayıb, işi yoluna qoyurdum. Hər xəstəxanada bir nəfər koordinasiya rəhbəri idi və könüllü hazır olanları qeydə alıb, adlarını bizə göndərirdi. Bundan sonra ezam tarixi, lazımı nəqliyyat, yol hərəkəti, kadr qrupu və s. məsələləri baş qərargahla müzakirə edirdik.

1981-ci ilin yay fəslinin axırları idi. Doktor Nemət mənə zəng edib ezam üçün təcili briqadanın təşkilini tapşırırdı. Şəhid Behiştı universitetinə tabe olan xəstəxanalardan təxminən 60-70-ə yaxın könüllü tibb bacısı və həkim yığıldı. Sentyabr ayının 26-sı saat 8-də bütün könüllü qadın və kişi qrupu "İmam Hüseyn (ə)" xəstəxanasına toplandı. Kişi qrupunun rəhbəri Novruzı Tehrandə qalmalı oldu və mən isə qadın qrupun rəhbəri kimi yola düşməli idim. Üç mikroavtobusla aeroporta sarı yola düşdük və səhər saat 10-da Mehrabad aeroportuna çatdıq. Orada özümüzü baş qərargahın nümayəndəsinə təqdim edib uçuş üçün vəsiqə aldım. Bizdən başqa ezam üçün səhiyyə nazirliyindən bir neçə əlavə ekipaj, bir jurnalist qrupu və xüsusi təlim alan ordu qüvvələri də var idi. Qüvvələrin sayı çox olduğu üçün bir C130 təyyarəsi təyin edilsə də uçuşa hazır deyildi. Təyyarənin kənarındakı işçilərdən biri mənə dedi ki, yola düşənədək burada bir

saat başınızı qatın. Nə qədər gözləsək də bir xəbər çıxmadı. Gedib təyyarənin hündərində pilotu tapıb dedim: "Biz operativ briqadayıq və sabah əməliyyatımız var. Kimi gözləyirik?"

– Burada hər hansı problemi hamıya deyə bilmərik və siz də qüvvələrinizə bir söz deməyin. Təyyarənin texniki qüsuru var və aradan qaldırmağa çalışırıq. Bir qədər vaxt aparacaq. İndi bunu kimə desək, qorxudan minməyəcək.

Qayıdıb elan elədim ki, işləri qurtaranadək gözləməliyik. Bir neçəsi dedi: "Lap yorulduq! Əgər getmiriksə, geri qayıdaq." Dedim: "Nə olar, bir az da gözləyərək. Deyəsən, bizi başqa təyyarə ilə göndərmək istəyirlər. Bir azdan günorta yeməyinə getməliyik."

Özüm "Ümid" cihad komitəsi ilə əlaqə saxlayıb doktor Nemətə macəranı danışdım. Dedi: "Nə olur-olsun, qrupu yerində saxla. İndi sizə günorta yeməyini də təşkil edərim."

Yeməkdən sonra yenə aeroportun gözləmə salonuna qayıtdıq. Təxminən axşam çağı saat 6-nı keçirdi. Texniklər gəlib belə dedilər: "Daha gözləməyiniz mənasızdır, qayıdın. Təyyarənin nasazlığı var və təmiri də məlum deyil nə vaxt qurtaracaq. Hazır olan kimi qrup rəhbərliyinə xəbər verilir."

Yola düşərkən mənə xüsusi tapşırıq verilmişdi ki, özümüzü hərbi əməliyyatdan qabaq məntəqəyə çatdırmalıyıq. Odur ki, gedib təyyarənin ekipajı və neçə hərbi komandirlə bu barədə söhbət etdik. Dedim: "Bura bu qədər işçi qrupu toplaşmış və siz də bir çarə qılmalısınız." Söhbət əsnasında anlaşılmazlıq yarandı və dedilər ki, bizə aidiyyəti yoxdur, gedin baş qərargahla danışın.

O zaman general Fəllahi baş qərargahın rəisi idi. Onun aeroportdakı nümayəndəsinin yanına getdim. Həmkarlıq

etmirdi və qərargaha da zəng vurmaq istəmirdi. Ona dedim: "Mən operativ qrupun rəhbəriyəm və qrup da yola düşməyə hazırdır. İndi özüm tarixi yazıb, sizin adınızı da qeyd edəcəyəm! Bundan sonra hər hansı məsuliyyət sizin öhdənizə düşür!" Nəhayət, qərargaha zəng etdi və general Fəllahi ilə danışdım. Dedi: "Telefonu ver nümayəndəmizə." Dəstəyi ona verdim. Bir neçə dəfə "bəli cənab", "baş üstə cənab" – deyib, dəstəyi qoydu. Beləliklə, neçə nəfər gedib, vəziyyəti araşdırmalı oldu. Onlar texnik və mühəndislə danışdıqdan sonra qayıdıb, telefonla baş qərargaha məlumat verdilər. Zəngdən sonra bizə dedilər ki, hələlik iki qrup hazır olsun və bu uçuşda hamını yerləşdirmək mümkün deyil. Jurnalist və xüsusi təlim qrupu qabağa çıxıb, hamıdan önəmli olduğunu bildirdilər. Mən də qərargahın nümayəndəsinə dedim: "Siz elə planlaşdırın ki, ya iki uçuş, ya da hamını apara biləcək təyyarə təşkil edin." O da dedi: "Onda bu gecə qalın, sabaha elə bu C130 hazır olacaq və səhər tezdən də sizi yola salarıq."

Bir daha zəng edib, son vəziyyəti doktor Nemətə məlumat verdim. Dedi: "Həmin ətrafda bir yer tapıb, yerləşin. Çünki bir daha hamını vaxtında toplamaq çətin işdir."

Ertəsi gün səhər yeməkdən sonra aeroporta getdik. Artıq C130 təyyarəsi uçuşa hazır idi. Nəhayət, hamımız mindik. Amma Şirazın səmasında nasazlıq özünü göstərdi. Mühəndis və texniklərin var-gəli və iztirabından hamı anladı ki, ciddi nöqsan yaranıb. Çoxları qorxudan özlərini itirdilər. Vəziyyət o yerə çatdı ki, sanki təyyarə elə indi süqut edib, hamımız öləcəyik. Bəziləri ağlayır, bəziləri də dua üçün göyə əl açmışdılar. Zarafat edənlər də deyirdilər: "Allah bizə rəhmət etsin, gəlin, indidən özümüzdə fatihə

deyək!" Bir neçəsi də qorxudan yerindən qalxıb, ayaq üstə dayanmışdı. Mən də dedim: "Dostlar, gəlin ölməzdən qabaq vəsiyyətnamələrimizi yazağın!" Biri dedi: "Buna baxın, necə də sadələvhdür! Təyyarə partlasa, bu kağız-kuğuzdan əsərmə qalar!?" Nəhayət, elan etdilər ki, daha nigaran olmağa dəyməz və vəziyyət normaldır. Yarım saatdan sonra, inşallah, Əhvazın aerodromuna enəcəyik.

Əhvazın aeroportunda təyyarədən endikdə, təxminən günorta saat 2 olardı. Hava çox isti idi və yanğın söndürən maşınlarla təcili yardım maşınları aeroportda hazır vəziyyətdə dayanmışdı. Belə görünürdü ki, qabaqcadan gözlənilməz hadisə barədə onlara məlumat verilmişdi. C130-dan düşəndə, demək olar, heç bir sərnəşinin halı yaxşı deyildi. Hətta ekipajının da sima və hərəkətlərində bunu görmək olardı. Səhiyyə nazirliyindən gələn neçə həkim də bir-birinə ürək-dirək verərək deyirdi:

– Qorxma, təhlükə sovuşdu. Lap ölümdən qayıtdıq!

– Öz əlimdə deyildi. Heç, bilmirəm, niyə özümü ələ ala bilmədim!

Aeroportda əməliyyat planı ilə tanış olduq. Radiodan Abadanın mühəsirədən çıxdığı barədə məlumat verilirdi. Biz bir gün təxirlə çatmışdıq. Özümüzü aeroportun qərargahına təqdim etdik. Səhiyyə nazirliyinin işçilərindən bir neçəsi Abadanın "Taliqani xəstəxanası"na göndərildi. Bizim briqadanı da bölüşdürüb, müxtəlif xəstəxanalara paylamaq istəyirdilər. Onların təyinatı mənə aid olduğundan dedim: "Bizim briqadanın əksəriyyəti operativ-sanitar dəstlərdən ibarətdir. Odur ki, bizi lazım olan məntəqələrə göndərin." Qüvvələri ayıran şəxs dedi: "Şuşa gedə bilərsinizmi?" Dedim: "Bəli."

Aeroportda qüvvələri aparmaq üçün avtobuslar dayanmışdı və sürücüləri rol arxasında oturub, yola

çıxmağa hazır idilər. Biz də elə bir avtobusa mindik ki, nə qapısı var idi, nə də pəncərəsi. Heç düz-əməlli oturacağı da yox idi. Minərkən bir cavan mənə salam verib, dedi: "Turabi xanım, halınız necədir? Siz hara, bura hara?" Əvvəl tanımasam da sonra xatırladım. Elə öz xəstəxanamızın kursantlarından idi. Bir qədər yaşlaşmışdı və üzündə qəribə kədər görünürdü. Dedim: "Biz işlə əlaqədar gəlmişik. Bəs, sən burada nə edirsən?"

– Tətillər başlayarkən Əhvaza gəlməyi məsləhət bildim. Bundan əvvəl Şəhid Çəmranla həmkarlıq edirdim. İndi də hara lazım olsa gedirəm. Elə burada abadanlı bir qızla evlənmişəm.

– Nə yaxşı! Təbrik edirəm, düz iş görmüsən!

– Təəssüflər olsun ki, ürəyində ağrıları var. Gənc olduğu üçün həkimlər Tehranda xüsusi həkim nəzarəti altında olmağı tapşırıblar. Müharibə bir yandan, öz işim bir yandan, yoldaşımın vəziyyəti də bir yandan başımı yaman qatıb. Xeyir ola, siz hara gedirsiniz?

– Şuşa gedirik.

– Mənim də orada işim var, amma sabah Əhvaza qayıtmalıyam.

Şuşa çatanadək təxminən iki saat çəkdi. Şəhər xarabalığa çevrilmişdi və demək olar, sakini qalmamışdı. Nə qədər ətrafa baxsam da, yalnız xurma ağacları və var-gəl edən döyüşçülər gözə dəyirdi. Miqlər göydə fırlanır, şəhər daim bombardman edilirdi. Şuşun ön cəbhə ilə fasiləsi çox az idi. Briqadamızın bir hissəsi bu vəziyyəti görüb vahiməyə düşmüşdü. Hər bir yolla onlara təskinlik verməyə çalışırdım. Günortadan sonra saat 4-ə yaxın Şuşun "Nizame-mafi"¹ xəstəxanasına daxil olduq.

¹ Sonralar "Şuşun itkin şəhidləri xəstəxanası" adı ilə əvəz edildi.

Xəstəxana ön cəbhə ilə bizim artilleriyamızın arasında yerləşirdi və hərdən yaxınlıqdakı binaların partlayışı nəticəsində şiddətli titrəyiş və lərzəyə məruz qalırdı. Xəstəxananı qum təpələrinin arxasında gizlətmişdilər. Divarlarında bir neçə raket zərbəsinin yeri görünürdü. Damına da neçə qat qum kisələri yığımışdılar.

Əvvəlcə ilk yardım şöbəsinə daxil olduq. Hər yer qan içində idi və yaralıların hərəsi bir tərəfə uzadılmışdı. Ağrının şiddətindən çığıra bilən çığırır, qanaxmadan taqəti olmayanlar isə haldan getmişdilər. Sistem və qan kisələri asılmış hər tərəfə çəkilən iplərin əlindən tərpənmək olmurdu. Bu qədər yaralıya cəmi neçə tibb bacısı xidmət göstərirdi və hamısının öhdəsindən gələ bilmirdilər.

Bizi müdiriyyət otağına aparıb, xəstəxananın müdiri cənab Rəhmani¹v ilə tanış etdilər. O, ezamiyyət vəsiqələrimizə nəzər salandan sonra sevinərək dedi: "Sizin qrupda ixtisaslı kadrın olması çox yaxşıdır. Şuşun hal-hazırkı vəziyyətilə bağlı hər gün yaralılarımız artır. Həkimlərimiz azdır və xəstəxananın işçiləri də daim gileylənərək yorulduqlarını deyir, məzuniyyətə getmək istəyirlər. Yazıqlar haqlı olsalar da başqa çarəmiz yoxdur. Sizin gəlişinizlə, heç olmasa, bir qədər asudə olurlar. Odur ki, bir-iki saat dincəlib, işə başlayın." Dedim:

– Cənab Rəhmani, mümkünsə bizə yeməyə şərait yaradın. Uçduğumuz təyyarənin nasazlığına görə Əhvaza gec çatmışıq. İndiyədək heç kim heç nə yeməyib.

– Tapşırıram, elə indi tədarük görürlər.

Otaqdan çıxdıqda gördüm bizim qrupun hamısı sıra ilə yerdə oturub, divara söykənilər. Heç kimdə taqət

¹ Sonralar şəhid edildi.

qalmamışdı. Dedim: "İndi yemək hazır olacaq və sonra da bir az dincəlməliyik."

Həç on beş dəqiqə çəkməmiş cənab Rəhmani "Buyurun, yemək hazırdır!" – deyərək bizi yemək salonuna apardı. Deyəsən, bizə axşama hazırlanmış xörəkdən verdilər. Dadlı yemək idi. Salonun bir küncündə gözümüzə neçə kanistr dəydi. Əvvəl elə bildik sudur, ancaq birində şərbət, o birində isə çay var idi. Hamımız hər birindən bir stəkan içdik. Namazdan sonra hərə öz şöbəsinə yollandı. Mən, Qadiri və Əştəri əməliyyat otağına getməli idik. Amma briqadanın rəhbəri olduğum üçün hamını yerbəyer etməli idim. Dərhal bölmələrin tələbatına əsasən, onları dörd və ya altı nəfərlik qruplara bölüb, əməliyyat otağına qayıtdım. Bizdən başqa orada İsfahanın "İmam Rza (ə)" xəstəxanasından iki anesteziya mütəxəssisi də var idi.

Xəstəxana vaxtında mühafizə edildiyindən elə də zərbə almamışdı və bölmələrin içi salamat və təmiz idi. Bizim gəlişimiz və hərbi həkim kadrının həmkarlığı ilə artıq xəstəxana çoxlu sayda yaralıni öhdəyə almağa qadir idi. O gün gecə yarisinadək əməliyyat otağında məşğul olub, sonra Qadiri və Əştəri xanımla birgə yataqxanaya getdik. Hər otaqda kondisioner var idi və bu məni çox sevindirdi. Yolda təyyarədə və xəstəxanada vücudumuza çökən bütün yorğunluğu bir anlıq unudub rahat yata biləcəyimizə əmin olduq. Amma otaqlarda çarpayı yox idi və dörd-beş əsgər adyalı ilə kənara düzülən balıslardan başqa bir şey gözə dəymirdi. Səhər qapıları döyüb, bizi namaza oyadanda nə vaxt yatdığımız yadımızda deyildi. Namazdan sonra həmkarlara dedim: "Burada qətiyyəən evdəki şərait yoxdur. Odur ki, bədənimizin təri və yorğunluğunu aradan qaldırmaq üçün tez yuyunmalıyıq." Duş qəbul etdikdən

sonra yemək yeyib, hərə öz işinin ardınca getdi. Mən də əməliyyat otağına daxil olduqda, xanım Əştəri dedi: "Turabi xanım, yerli işçilərin etirazı var və deyirlər ki, burada ya siz, ya da biz işləyək." Bölməyə qayıdıb məsələni araşdırmalı oldum. Dedilər: "Bura işçi ezam olunandan bizim iş naryadımız qarışıb və daha bizə əlavə saat yazılmır. Halbuki işin bütün ağırlığı bizim üzərimizə düşür. Bura gəlib bir ay qalır, heç düz-əməlli iş görmədən çıxıb gedirsiniz, amma altını biz çəkirik. Sonra da gedib iş və ezamiyyət səfərinin maaşını alırsınız. Bizim sizə ehtiyacımız yoxdur!"

– Bura baxın, dünən cənab Rəhmani ilə görüşdə özü sevinərək sizin yorulduğunuzu dedi. İndi də bizim burada qaldığımız bir ay ərzində, ən azı gedib, ailələrinizlə görüşəcək, yorğunluğunuz çıxandan sonra geri dönəcəksiniz.

– Əgər düz deyirsinizsə, onda həmişəlik burada qalın. Əks təqdirdə, bütün çətinliklər bizim, əlavə maaş və imtiyazlar isə sizin olsun!

– Arxayın ola bilərsiniz! Aylıq maaşımızdan əlavə bizə nə bir qəpik artıq, nə də bir imtiyaz verilir. Biz quruculuq cihadı komitəsinin üzvləriyik və bura könüllü işləməyə gəlmişik. Yenə də narazı olub, ya bizim, ya da sizin qalmağınızı istəyirsinizsə, yol açıqdır, gedə bilərsiniz! Biz bura könüllü gəlmişik və necə də olsa qalacağıq!

Bu söz onların alovlanmaları üçün sanki bir qıgılcım oldu. Hamısı formalarını çıxarıb, birbaşa Rəhmaninin yanına getdilər. Neçə dəqiqə sonra öz işçilərimizdən xanım Hacılı gəlib dedi: "Turabi xanım, onlar Rəhmaniyə deyiblər ki, yeni gələnləri qovmasan, hamımız istefa verəcəyik. O da bilmir nə etsin." Dedim: "Biz ki, həmişəlik burada qalan deyilik, amma lazım gəlsə, belə

desəm, siz də sözümlə üzdə də olsa təsdiqləyin. Mən gedib cənab Rəhmaniyə deyəcəyəm ki, əgər istefa vermək istəyirlərsə, icazə verin getsinlər. Biz bu gündən etibarən bu xəstəxananın sabit işçiləri olaraq qalacağıq." Həmkarlarımla hamısı mənimlə razılaşırdılar.

Gedib gördüm ki, yazıq çıxılmaz vəziyyətdə qalıb. Dedim: "Cənab Rəhmani, başılayın, əgər işçiləriniz burada qalmaq istəyirlərsə, biz də özümüzü onların kiçik bacıları hesab edərək qalacağıq. İndiyədək onların top, raket altında qalıb işlədikləri, xəstəxananın necə təhlükəli vəziyyətdə fəaliyyət göstərdiyi bizə tam məlumdur. Bizə hansı növbə və saati təklif edirlərsə, qalıb xidmət göstərəcəyik. Çünki biz bura yalnız döyüşçülərə yardım məqsədilə gəlmişik və başqa diləyimiz yoxdur. Bizim ezamiyyət vəsiqələrimizi də göstərin ki, haradan göndərildiyimizi bilsinlər. Elə fikirləşməsinlər ki, biz artıq maaş, ya imtiyaz üçün, yaxud onlara tamaşa etməyə gəlmişik. Bundan sonra yenə də işi tərk etmək və ya münaqişə salmaq istəsələr, onda biz onlara qarşı çıxacaq və gecə-gündüz işləyib, elə ixtiyarımda olan bu kadrla bu gündən etibarən təkbəşimə xəstəxananı idarə edəcəyik." Rəhmani üzünü onlara tutub dedi: "Bundan yaxşı təklif? Kimin etirazı var? İndiyədək gəlib belə danışan işçi görmüsünüzmü?" Bu zaman onların rəhbəri olan bir xanım doktor ayağa qalxıb məni öpərək dedi: "Sizi yaxşı tanımadığımızı görə bizi başılayın! Bu vaxta qədər göndərilən hər hansı qrup işə can yandırmırdı; biz işləyirdik, imtiyazlar isə onların olurdu. Bizi çox incidirdilər, nə qədər danışsaq da bir iş görmürdülər. Kefləri istəyən növbə və saati seçir, ürəkləri istəyən işi görürdülər." Mən də dedim: "Bu gündən etibarən biz sizin qulluğunuzdayıq, istənilən növbə və saat sizindir, nə vaxt

da yaralı gəlsə, işçiləriniz tamaşa eləsin, biz məşğul olacağıq." Ürəkdən sevindilər və ondan sonra bizimlə dostlaşdılar. Yeməyə birgə gedərdik, payımızı bölüşərdik, yadigar şəkil çəkdirərdik.

Sentyabr ayının 29-u idi və Şuşa gəlişimizdən iki gün keçirdi. Günorta saat 2 radələrində əməliyyat olmadığı üçün işçilərə və yaralılara baş çəkmək üçün bölməyə getdim. Özümlə gətirdiyim kiçik radionu açıb xəbərləri dinləməyə başladım. Bölmədə olan işçi və yaralılar dedilər ki, mümkünsə səsini qaldırın. Səsini artırdım. Xəbərlərdə C130 təyyarəsinin süqut etdiyi və Cahanara¹, Fəkuri², Fəllahi³, Kolahduz⁴ və Namcunun⁵ şəhadətə yetdikləri elan edildi. Müxbir təyyarənin süqutunu texniki nasazlıqla əlaqələndirdi. Dərhal ehtimal verdim ki, bu elə bizi Əhvaza gətirən təyyarədir. Çünki təyyarədən enərkən texniklər deyirdilər ki, nasazlığı aradan qaldırmaq üçün təxminən iki gün vaxt lazımdır.

Bu hadisədə böyük komandirlərimizi əldən verdik. Cəbhədən gələnlərin halı yaman dəyişdi. Bir anlıq xəstəxana matəmə qərq oldu və ağlamayan qalmadı. Deyirdilər: "Bəs, aeroportun işçiləri niyə nəzarət etməyiblər?! Niyə texniki qüsuru olan təyyarənin uçuşuna icazə veriblər?!"

¹ Xürrəmşəhər keşikçilər korpusunun komandiri şəhid Məhəmməd Cahanara.

² İran İslam Respublikasının hava qoşunlarının komandiri şəhid Cavad Fəkuri.

³ İran İslam Respublikasının birləşmiş qoşunları baş qərargahının rəisi şəhid Vəliyullah Fəllahi.

⁴ İran İslam İnqilabı keşikçilər korpusunun baş komandirinin birinci müavini şəhid Yusif Kolahduz.

⁵ İran İslam Respublikasının müdafiə naziri şəhid Musa Namcu.

İsfahandan hələ təlim kursunu bitirməyən gənc cərrah gəlmişdi. O yalnız diaqnoz qoyulan yaralıları əməliyyat edirdi. Bir müddət sonra nə qədər yaralımız olduğu halda əməliyyat otağında fəaliyyətin dayandığını gördüm. Ondən soruşdum: "Doktor, niyə yaralıların əməliyyatı dayanıb? Görürsünüz ki, çoxu əldən gedir!"

– Sözüün düzü, diaqnozsuz əməliyyata girişməyə qorxuram.

– Belə vəziyyətdə siz bu qorxuya qələbə çalmalısınız! Əvvəl göndərin rentgenə, diaqnozdan sonra gətirin əməliyyat otağına.

Qərribə təşvişi vardı və sözlərimlə qane olmadı. Məsələni doktor Rəhmaniyə açaraq dedim: "Hal-hazırda yaralının hansı əməliyyata ehtiyacı olduğunu tez təyin edən mahir cərrah və ortopedə ehtiyac var. Tez bir zamanda hansı şöbəyə aid olduğunu müəyyən eləsinlər. İndi əsas məsələ budur. Bizim cərrah qorxur və ortopedin diaqnozu olmadığı əməliyyata girişmir." Rəhmani yardım-müalicə qərarına zəng edib, təcrübəli cərraha ehtiyac olduğunu bildirəndən sonra İsfahanın "İmam Rza (ə) xəstəxanası"ndan doktor Qəvayini göndərdilər. Onun gəlişi ilə xəstəxanada vəziyyət tamamilə dəyişdi və iş durumu normal vəziyyətə düşdü. Belə ki, sürətlə yaralıların vəziyyətinə uyğun diaqnoz qoyur, hər birini lazımını şöbəyə göndərərək özü də dərhal ortoped və cavan cərrahla birgə əməliyyata başlayırdı.

Xəstəxanamızda beyin travması alan yaralıların sayı çox idi. Onları Dezfula köçürməli idik. Orada belə yaralılar əməliyyat edilir, ya da təyyarə ilə başqa şəhərlərə göndərilirdi. Onları köçürərkən mütləq bir sanitar-anestezin yanında getməli idi ki, tənəffüsündə problem yarananı oksigenlə təmin etsin. Deməli gecə, ya

gündüzdən asılı olmayaraq, diaqnoz qoyulan kimi, yubanmadan Dezfula göndərilməli idi. Amma vəziyyət təhlükəli olduğu hallarda Şahin və digər anestezin kadrlar getməyə razı olmurdu və qorxurdular. Nə qədər desəm də ki, siz kişisiniz, yolda bir hadisə baş versə, öhdəsindən daha rahat gələrsiniz, xeyri olmurdu. Axır, özüm könüllü olaraq yaralı ilə birgə gedirdim. Bir dəfə 15-16 yaşlı beyin travması keçirən bir yeniyetmə gətirdilər. Qəlpə alını yarmışdı və biri də başının arxasına batmışdı. Hər iki yarısından qanaxması çox idi. Bununla belə komaya getməmişdi. Gözlərini açma bilməsə də hərdən yalvarıb deyirdi: "Yardım edin! Qoymayın ölüm! Anam yolunu gözləyir! Tehrana gedib anamı görmək istəyirəm." Doktor onu müayinə etdikdən sonra dedi: "Tez Dezfula çatdırılmalıdır. Ona qan kisəsi ilə sistem qoşulmuşdu. Mən də oksigen maskasını taxandan sonra təcili yardım maşınına mindirdik. Hava hələ işıqlanmamış yola düşdük. Məni həkim təsəvvür edərək deyirdi: "Doktor sən Allah, çalış ölməyim! Mən ölmək istəmirəm! Axı, mən ölsəm, anam da ölür. Anam məni olduqca çox istəyir."

– Xeyr, ölməyəcəksən. Niyə ölməlisən ki! Dezfula çatan kimi səni təyyarə ilə lazım olan xəstəxanaya göndərəcəklər.

– Deyin, məni Tehrana göndərsinlər. Anamı görmək istəyirəm.

– Elə Tehrana aparacaqlar səni. Orada anana zəng edəcəyik ki, gəlib səni görsün. Əgər belə ana quzusu idinsə, cəbhəyə necə gəlib çıxmısan? Cəbhə cəsur adamların yeridir.

– Məndə də var, amma ölmək istəmirəm. Yadında saxla, adım Qasimdir. Anama deyərsən.

– Özün deyəcəksən, inşallah! Narahat olma, sağalacaqsan.

Dezfula çatıb hərbi bazanın xəstəxanası önündə maşından düşdük. Sürücü ilə birgə Qasimi xərəkdə içəri apardıq. Onu müayinə edən həkim dedi: "İndi onu əməliyyat etməyə qadir deyilik. Hal-hazırda beyin-sinir sistemi əməliyyatı üçün lazımı təchizatımız yoxdur. Elə indi təyyarə yaralıları aparmağa hazırdır. Cəld onu da yola salın getsin."

Oradan birbaşa özümüzü bazanın aerodromuna çatdırdıq. Gördük yaralıları iki-iki, üç-üç sıraya düzüb 330 təyyarəsinə mindirirlər. Qasimi tapşırmaq üçün bir nümayəndə axtarırdım. Mən də içəri daxil oldum. O zamanadək yaralıları daşıyan təyyarə görməmişdim. Təyyarənin oturacağı yox idi. Xərəkləri üç təbəqəli formada bir-birinə qoşmuşdular və kənarında sıra ilə qan kisələri və sistemlər asılmışdı. Biz də Qasimin xərəyini digər yaralıların yanında yerə qoymaq istədikdə, bazanın rəisi dedi: "Bu yaralını bura niyə gətirmisiniz? Hal-hazırda həkimimiz də var, lazım olan təchizatımız da!"

– Cərrah həkim bizə dedi ki, beyin-sinir əməliyyatı üçün lazımı təchizatımız yoxdur.

– Elə dünən təhvil almışıq və bu barədə məlumat da verilib. Siz gedin, mənim adımdan ona belə deyin ki, yaralı hökmən burada əməliyyat edilməlidir. Təyyarə qalxan kimi özüm də ora gələcəyəm."

Bir daha xəstəxanaya qayıtsaq da həkim yenə razılaşmadı. Bu arada Qasim də hərdən dil açıb, yalvararaq deyirdi: "Qoymayın ha ölüm! Anamı görmək istəyirəm!"

Qayıdıb bazanın rəisinə dedim: "Cərrah yenə qəbul etmir və yaralının da vəziyyəti ağırlaşır."

Tez bir parça kağıza nə işə yazaraq mənə verib dedi: "Bunu apar ver ona, bu dəfə hökmən qəbul edəcək."

Üçüncü dəfə xəstəxanaya gedib cərraha dedim: "Cənab doktor, bu kağız sizə yazılıb və yaralı da elə burada əməliyyat edilməlidir!"

– Axı, sən kimsən? Sanitarsan, otur yerində və başqasının işinə qarışma!

Özümü bir anestezin kimi təqdim edərək Qasimin vəziyyəti ilə bağlı belə dedim: "Əvvəla mən sanitar deyiləm! İkincisi, yaralının hazırkı vəziyyətindən məlumdur ki, təcili əməliyyat edilməlidir. İndi ya komaya düşər olacaq, ya da öləcək. Siz hökmən bunu əməliyyat etməlisiniz. Əgər yenə imtina edirsinizsə, onda bura yazın ki, yaralının hansı vəziyyətdə olduğunu bilərək, təchizat da var ikən əməliyyatdan boyun qaçırdım!" Dərindən nəfəsini dərib dedi: "Yaralını əməliyyat otağına aparın, mən də gəlirəm."

Şofərlə birgə Qasimi əməliyyat otağına aparıb yatağa uzandırdıq. Onu otağın anestezinə təhvil verib vəziyyətini izah elədim və özüm də cərrah gələndək gözlədim. Həkim əməliyyata başlayanda dedim: "Bəs, təchizatınız yox idi?!"

– Şuşdan gələn vəziyyəti ağır yaralılar üçün saxlamışdıq.

– Yaralılar arasında fərq qoyulmamalıdır. İraqdan gəlməyib ki! Haradan gəlir gəlsin, iranlıdır və siz də ona yardım etməlisiniz.

Əməliyyat otağından çıxmaq istədikdə, Qasim məni çağıraraq dedi: "Doktor, sən Allah getmə! Bunlar məni öldürməzlər ki?"

– Xeyr, bu nə sözdür! Hökmən yardım edəcəklər.

Başı üzərindəki anestezi də dedi: "Yox, oğlum! Əlimizdən gələni edəcəyik. Elə buna görə tez Tehrana göndərilməyini istəyirdik." Qasim bir daha soruşdu: "Yəni hər şey yaxşı olacaq?" Ona "Arxayın ol! Sonra da Tehrana yola salacaqlar. Mənim də salamımı anana yetirərsən." – deyib ayrıldım.

Hava artıq tamamilə qaralmışdı. Baza ilə hospital arasında o qədər get-gəl etmişdik ki, maşının benzini qurtarmışdı. Benzin doldurma məntəqəsinə getdik. Oradakı əsgərlər dedilər: "Benzin yalnız hərbiçilərə verilir!"

– Biz də hərbiçiyik və müharibə zonasında işləyən hər kəs hərbiçidir!

Qəbul etməyib dedilər: "Filan polkovnikin icazəsi olmalıdır!"

Gedib həmin polkovniki də tapdıq. O da dedi: "Olmaz! Hələlik belə bir icazəmiz yoxdur."

– Cənab polkovnik! Yaxşı bilirsiniz ki, indi Şuşada xəstəxana nə vəziyyətdədir. Ardıcıl yaralı gətirirlər. Mən özüm anestezi həkiməm və bu dəqiqə xəstəxananın məna təcili ehtiyacı var. Siz hələ bir təcili yardım maşını ilə iki yararlı insanı da burada yersiz yubadırsınız. Əgər icazə vermirsinizsə, onda bir kağıza yazın ki, benzinimiz olduğu halda təcili yardım maşınına benzin doldurmağa icazə vermədik. Odur ki, xəstəxanada şəhid olanlara görə biz müqəssirlik və biz mühakimə edilməliyik.

O da əsəbiləşərək dedi: "Mənimlə belə danışmağa haqqınız yoxdur!"

– Haqqım olmasa da, bunu yalnız bir müsəlman və vəzifəsini bilən bir insan kimi sizə vaxtında məlumat verməyə məcburam! Hökmən bunları yazılı qeyd etməlisiniz! Mən sizin rütbənizi və adınızı da yazacağam.

Sabah bir şey olsa, mən deyil, siz məsuliyyət daşıyacaqsınız!

Polkovnik orada olan iki-üç nəfərlə nə isə danışib dedi: "Generalla danışmalıyam." Dedim: "Siz zəng edin, lap mən özüm danışaram!" Otaqdakı neçə nəfər də mənim inadkarlığımdan gülümsəməyə başladı. O, generalla danışandan sonra icazə verildiyini dedi. Sonra əmri yazılı surətdə qeyd edib, bizi benzin məntəqəsinə yolladı. Orada maşının bakından başqa əsgərə üç kanistr də verib dedim: "Bunları da doldur."

– Olmaz! Kağızda təkə maşın qeyd edilib.

– Sən doldur, heç nə azalmaz. Aparıb o biri maşınımıza tökəcəyik. Sizin kimi qardaşlar yaralandıqda, hər şeydən əvvəl təcili yardım maşınına ehtiyac olur.

Başqa bir əsgər də yaxınlaşıb dedi: "Bura baxın, siz əlavə kanistr də doldurursunuz?"

– Hə, o biri maşın da dara düşdükdə, daha bizim kimi gəlib bura dirəşməsin!

Nəhayət, xəstəxanaya doğru yola düşdük. Hava tamamilə qaralmışdı və yolu işıqsız getməli idik. Düşmənin daim yolları bombardman edirdi və addımbaşı çala-çuxur idi. Bura neçə gün qabaq yaralı gətirəndə yol bu vəziyyətdə deyildi. Əgər maşınımıza bu benzin bakları ilə birgə raket dəysə, bizdən əsər-ələmət qalmayacaqdı. Şofer hey dua oxuyaraq deyirdi: "Turabi xanım, siz də dua edin ki, sağ-salamat çataq." Dedim: "Nigaran olma. Necə bu uşaqla salamat gəlib çatdıq, eləcə də Allah bizi qaytarar."

Gecə saat 12-də xəstəxanaya çatdıq. Namazımı qılıb yemək yedim. Yolda çala-çuxurda o qədər yırgalanmışdıq ki, bütün bədənim ağrıyırdı. Şahinlə o biri həkim dedi: "Siz daha bu gecə əməliyyat otağına getməyin, biz özümüz səhərədək növbətçilik edərik." Mən də onlara

"Allah evinizi tiksın, belə işlər siz kişilərə aiddir! Birdən əsir düşüb, ya da şəhid olsaydıq, bütün qəzetlərdə yazacaqdılar ki, isfahanlı iki "şücaətli" kişi olduğu halda bir qadın xeylağı işin ardınca gedib, şəhid olub!" O gecə tərən-mədən səhərədək yatdım. Oyandıqda, bir əlim tamam keyimişdi. Onu keyimiş vəziyyətdən çıxarmaq üçün nə qədər əlləşdim. Sanki əlim də yorğunluqdan yatıb, oyanmaq istəmirdi.

Qısa və maraqlı xatirələrdən biri də xəstəxanamızda İsfahandan olan başqa bir həkimin barəsindədir və indi adını xatırlamıram. İşçilərindən eşitdim ki, yoldaşı hamilədir və bu yaxınlarda övladı olacaq. Evdən ona xəbər göndərdilər ki, uşağı dünyaya gəlincə geri qayıtsın. O isə məntəqənin vəziyyətini nəzərə alıb dedi ki, burada nə qədər insanın taleyi ona bağlıdır, hələlik gələ bilməz və orada ailəsi muğayət olsun. Bu cavab yoldaşının xətrinə dəydi və dedi ki, gəlməsə, uşaq dünyaya gələndən sonra onu xəstəxanada qoyub gedəcək. Bununla belə o, yaralıları buraxıb getməmədi və atasına tapşırırdı ki, onun tərəfindən bir vəkil kimi işi yoluna qoysun və yoldaşı hansı qərara gəlsə, razılaşsın.

Xəstəxanada işim olmadığı vaxtlarda hərbiçilərin kənarında J3 avtomat silahından istifadəni təlim almağa başladım. Yadımdadır, birinci atəşimdə silahın əks zərbəsi sinəmə elə möhkəm dəydi ki, hərəməz bir tərəfə düşdük. Gülməli səhnə yarandı. Dedilər: "Bir J3-lə əl-ayağını itirsən, tankın qabağında nə edərsən?!" Növbəti günlərdə məşq zamanı orada bir ərəb qadının məne maraqla tamaşa etdiyini gördüm. Maraqlı gəldi ki, Şuşun sakinləri şəhəri tərk etdiyi halda, nə əcəb burada qalır. Doğrusu, heç

bilmirdim ki, haradandır. Təxminən qırx yaşı olardı. Qapqara çarşaba bürünmüşdü və toz-torpağa batmışdı. Çox vaxt ağlayırdı. Nəhayət, bir gün onu o vəziyyətdən çıxarmağı qərara aldım. Farsca başa düşmürdü və ərəbcə danışırdı. Döyüşçülərdən biri sözlərini tərcümə edib dedi: "Ailə üzvlərinin əksəri qətlə yetirilib. Sağ qalanlar da buranı tərk ediblər və qalan tək-cə özüdür. Hal-hazırda onlardan xəbəri yoxdur." Ona birtəhər başa saldıq ki, narahat olmasın, bu gündən etibarən biz onun bacılarıyıq və bizim yanımıza gəlsin. Onu xəstəxananın camaşırxanasında işləyən bir qadının yanına apardım. Onun da əri ölmüşdü və bir kiçik uşağı ilə qalırdı. Cənab Rəhmanidən xahiş elədim ki, paltar yuyulan yerdə bu qadına bir iş versin və heç olmasa burada qalıb, güzəranını keçirə bilsin.

Şuşun kənarında strateji əhəmiyyətə malik bir təpə var idi və düşmən onu ələ keçirməyə can atırdı. Abadan mühasirəsi aradan qalxdıqdan sonra ora bir növ səngərə çevrilmişdi və cəbhəyə böyük dayaq sayılırdı. Günlərin bir günü səhərdən başlayaraq artilleriyamızın atəşi oradan və düşmənininki də əks tərəfdən kəsilmək bilmədi. Döyüşlərin keçən günlərdən daha şiddətli olduğu məlum idi. Düşmənin helikopter və təyyarələri yerə elə yaxın məsafədən uçurdular ki, xəstəxananın gözətçilərindən neçəsi atəşə məruz qalmışdı. Günorta saat bir-iki radələrində təcili yardım şöbəsinə baş çəkdim. Üst-başları toz-torpaq içində neçə yaralı gətirmişdilər və yaman narahat idilər. Sanki şok keçirmişdilər və nə isə sayıqlayırdılar. Onlardan soruşduq: "Nə baş verib?" Biri hətta söyüş söyərək dedi: "Xəyanət etdilər! Bütün qüvvələrimiz qətlə oldu! Bilmirsiniz, başımıza nə oyun

açdılar!" Əsəbləri tamam pozulmuşdu. Sakitləşdirici iynə vursaq da aram olmurdular. Axır, "pethidine" vurub, şok və stressdən çıxmaları üçün şöbədə yatızdırdıq. Bir sutkadan sonra biri nə baş verdiyini belə açıqladı: "Biz irəlidə bir təpəni almağa getmişdik, aldıq da. Amma artilləriyə və komandirliyə məlumat verilsə də bizi arxadan himayə edən olmadı. Özüm dəfələrlə ratsiya ilə danışib, hətta yalvardım ki, biz irəliləyirik, sadəcə siz arxadan himayə edin. Bilmirəm, kimin xəyanəti üzündən qüvvələrimizin ot-ələf kimi biçilməyinə imkan verildər." Hələ bu üç nəfər özlərini çətinliklə xəstəxanaya çatdırıb bilmişdilər. Beləliklə, neçə nəfər vəziyyəti öyrənmək üçün hadisə yerinə getdi və çox pis xəbərlə qayıtdı. Deməli, düşmən sağ qalanları boğazadək diri-diri basdırıb və hamısı da o vəziyyətdə şəhid olublar. Bu hadisədən sonra Abadanın mühasirəsini aradan qaldıran komandir Şuşun azadlığı əməliyyatının komandiri təyin edildi. Tez bir zamanda xainlər tapılıb həbs edildi. Yeni komandir gəlişindən sonra Şuşda silah-sursat və şərait baxımından böyük dəyişiklik baş verdi. Onun tapşırığı ilə Şuşa yeni iki min hərbiçi göndərildi. Böyük miqyaslı əməliyyata tədarük görülsə də, biz hələ orada olarkən münasib şərait hasil olmadı. Bununla belə, ardıcıl olaraq xırda döyüş və hücumlar davam edirdi.

Bir gün günorta radələrində xəbər verdilər ki, əməliyyat otağı tam hazır vəziyyətdə olsun. Dezfulun komandiri yaralanmışdı. Onu əməliyyat otağına gətirdilər. Cənub zonamıza məxsus siması aydın bürüzə verirdi. Təxminən 35-36 yaşı olardı və nisbətən şəvə saqqalı var idi. Qarnı yırtılmışdı və bədənini qəlpələr dəlik-deşik etmişdi. Bədənində sağ yer görünmürdü. Xoşbəxtlikdən, başı salamat idi. Dərhal cərrahlarla ortopedlər əməliyyata

başladılar. Bədəninə sınığı olmasa da həkimlər şəhid olacağını deyirdilər. Əməliyyatın saatlarla davam edəcəyi məlum idi. Qarnından iri qəlpələr çıxırdı. Əməliyyat təxminən üç-dörd saat çəkdi. Daha xırda qəlpələrdən vaz keçib dedilər: "Vaxtı uzatmaq olmaz və nə vaxt infeksiya versə, o zaman çıxarılır." Əməliyyatdan sonra onu bir-iki saat şöbədə saxlamalı olduq. Oyandıqdan sonra daim dilinin altında "ya Zəhra, ya Məhdi və ya Hüseyn" zikrləri zümzümə edirdi. Ehtiyatla soruşdum: "Qardaş, halın necədir?" Dedi: "Əlhəmdulillahi rəbbil ələmin! Şükür Allaha!" Vəziyyəti nisbətən normallaşandan sonra onu palataya köçürdük.

Yaralıların çoxluğundan bütün şöbə və palataları vaxtaşırı dezinfeksiya etmək olmurdu. Ardıcıl olaraq yaralı gəlir, vəziyyəti ilə bağlı ya çox tez başqa yerə göndərilir, ya da vaxtından qabaq evə göndərilmişdi. Odur ki, baş həkim dedi: "Palatalarda münasib şərait olmadığı üçün qəlpələrin yeri infeksiyaya verə bilər. Hal-hazırda nə vaxtımız, nə də imkanımız var. Gərək hər gün özümüzü onu əməliyyat otağında müayinə edək və sarğılarını dəyişək. Həm də ilk fürsətdə onu başqa xəstəxanaya göndərməliyik." Xülasə, Gecə yarısı vəziyyətin nə yerdə olduğunu bilmək üçün palataya baş çəkdim. Gördüm, yataqda uzanıb və ətrafında da öz qüvvələrindən neçə nəfər dayanıb. Yaxınlaşıb salam verərək soruşdum: "İndi halınız necədir?" Yenə həmin kəlməni dedi: "Əlhəmdulillahi rəbbil ələmin!" Lakin özünü sıxmağından və üzündəki tərdən anladım ki, ağrıları çoxdur.

Ertəsi gün səhər bir daha palataya üz tutdum. Hələ çatmamış hay-küy səsləri eşitdim. Təəssüf hissi keçirdim ki, yəqin şəhid oldu. İçəri daxil olanda, gördüm, komandır

yatağında uzanıb və baş həkim də onun təcili göndərilməyini tələb edir:

– Artıq təcili yardım maşını sizi gözləyir, vaxtı yubatmayın!

– Məni hara aparmaq istəyirsiniz?

– Burada şərait yoxdur, Əhvaza getməlisiniz.

– Mən komandirəm, qüvvələrim ön cəbhədə vuruşur!

Bu qədər əziyyətdən sonra onları buraxıb hara gedim? Mən burada dünyaya gəlmişəm və Allah-taala məni xilas etmək istəsə, elə burada da edəcək! Amma şəhid olmağa ləyaqətim çatsa, o zaman hər yerdə olsa xoşdur! Mən burada bir çatışmazlıq görmürəm. Siz də burada bihudə əziyyət çəkmirsiniz.

Birdən neçə nəfər hərbiçi üst-başı toz-torpaq içində özünü ona çatdırdı. Biri nə isə kağız çıxarıb komandirlə bir qədər danışdı. Özüm aralandım ki, rahat söhbət etsinlər. Çox çəkmədi ki, çıxıb getdilər. İrəli gedib dedim: "Qardaş, sizə bu məntəqə və qüvvələriniz mühümdürsə, canınıza görə də biz məsuliyyət daşıyıraq. Yaxşı olar ki, siz bizi başa düşəsiniz." Dedi: "Yox, bacı! Mənim evim, qüvvələrim, dərmanım da buradadır. Allah istəsə, mənə elə burada yardım edəcək və burada sağalacağam. Mən qətiyyənlə bu qüvvələri və vəzifəmi tərk edə bilmərəm!"

Daha həmin gün ona baş çəkməyə fürsət olmadı və bir də ertəsi gün axşam halını soruşmaq üçün palataya yollandım. İçəri girdikdə yaman təəccübləndim. Gördüm, artıq oturub və neçə nəfər də ətrafına yığışaraq gülübdanışırlar. Sanki bu, bütün bədəni dəlik-deşik olan adam deyildi. Halını soruşdum. Dedi: "Şükür Allaha, daha yaxşıyam!" Yaralarına bir göz gəzdirdim. Sanki əməliyyatdan iyirmi gün keçdiyini hiss elədim. Gözlərimə

inanmayıb dedim: "Demək, Allah-taala möcüzələrini göstərmək üzrədir!"

– Mən sizə dedim axı, Allah hər işə hər yerdə qadirdir! Əminəm ki, bu igidlər başsız qalmayacaqlar. Allahın mərhəmətinə ümidvarıq və nəyi məsləhət bilsə xoşdur, Onun hər istəyinə biz də razıyıq!

Həkim də onu müayinə edəndən sonra dedi: "Doğrudan da heyrətləndiricidir və daha sözüüm yoxdur! Həqiqətən ona şəfa verilib! Sanki əməliyyatı üzərindən iki ay keçir!"...

Komandirin yatdığı müddətdə tez-tez müavini və s. hərbiçilər yanına gəlib onunla məsləhətləşir, lazımı tapşırıq və əmrləri alıb, gedirdilər. Əməliyyatdan düz on gün sonra tikişləri açıldıqda, artıq xəstəxanada qalmağa bir lüzum yox idi. Çox tez sağalmışdı. Paltarlarını geyinib işçilərlə vidalaşaraq cəbhəyə getdi və neçə gün sonra müavinlərindən biri ilə əməliyyat otağının önünə gəlib işçilərə təşəkkür edərək dedi: "Məndən ötrü çox zəhmət çəkdiniz!"...

Xəstəxanaya yaralılardan əlavə hər gün ilan-əqrəb çalanlara görə də müraciətlər olurdu. Bəzən boş vaxtlarımızda bayıra çıxıb, xəstəxananın xəlvət hissəsində skamyada oturardıq. Oranın çox pis ağcaqanadları vardı və çalanda, yeri elə göynəyərki ki, adamın bütün halı pozulardı. Onların adını balaca "fantom" qoymuşdular və paltarın üzərindən də çalırdılar. Əsgərlər zarafatla deyirdilər ki, onlara heç çəkmə də kar eləmir.

Günlərin biri əməliyyat olunası neçə nəfər vardı ki, nə qədər gözləsək də onları otağa gətirmədilər. Özüm təcili yardım şöbəsinə getdim. Gördüm orada da yaralılara əhəmiyyət verilmir. Soruşdum: "Bəs niyə bir iş görmürsünüz?" Biri dedi ki, operator yoxdur və rentgensiz

heç nə edə bilmərik. Rentgen kabinetinin qapısını döysəm də cavab verən olmadı. Hər şeydən əvvəl operatoru tapmalı idim. Təcili yardım salonu yaralı ilə dolu idi və diaqnoz üçün də şəkil çəkilməli idi. O vəziyyətdə çoxları qanaxmadan ölə bilərdilər. Elə bil heç kim onun yerini demək istəmirdi. Çarəsiz halda koridorda durub nə edəcəyimi fikirləşirdim ki, cavan işçilərindən biri mənə yaxınlaşıb dedi: "Turabi xanım, ürəyim bu yaralı uşaqlara yanır. Mən sizə operatorun harada qaldığı yeri deyəcəyəm. Amma siz Allah, mənim adım olmasın. Çox təhlükəli adamdır! Qəfildən bıçaq çəkib lap sizi də öldürər. Gözündə qorxu deyilən şey yoxdur. Bundan əvvəl də görmüşəm, biri ilə davası düşdü, qarşı tərəfi şil-küt elədi."

– İşin olmasın, bircə yerini de.

– Adətən, xəstəxananın kənarındakı kottecdə vaxtını keçirir.

Bizim öz briqadamızın üzvü yoldaş Təhmasibiyə zarafatla dedim: "Sən də mühafizim kimi yanımda gəl ki, birdən məni öldürmək istəsə müdafiə elə, ya da nə isə baş versə şahid ol." Nə isə, yerli xidmətçinin ardınca zirzəmiyə bənzər bir yerə daxil olduq. Hər yer toz-torpaq içində və qum kisələri ilə dolu idi. Xəstəxananın yararsız avadanlıqlarını da ora yığıb tökmüşdülər. Xidmətçi yolu bizə göstərənə qədər gəlib sonra geri qayıtdı. Koridorun axırına çatdıq. Bir yığın əşyanın arxasından qarışıq və natəmiz bir otağa daxil olduq. Operator çarpayıda böyrü üstə uzanıb televizora baxırdı. Bir ərəb kanalından konsert verilirdi və müğənni oxuyub rəqs edirdi. Neçə dəfə onu səsləsək də eşitmədi. Televizorun içinə elə girmişdi ki, heç nə qulağına batmırdı. Qabağa gedib ucadan çağırdım. Heç gözləməirdi ki, kimsə ora gələ bilər. Ayağa qalxıb əsəbiləşərək dedi: "Niyə dalımca gəlmisiniz?"

– Yubanma qardaş, təcili yardım salonu yaralı ilə dolub. Sənsiz cərrahlar nə edəcəyini bilmirlər.

– Gəlməyəcəyəm və siz də çox səhv edib bura gəlmisiniz! Hansı filan-filan oğlu mənim yerimi sizə deyib?

– Heç kim deməyib! Mən özüm gəzib tapmışam.

Qabağa gəlib hədə-qorxu ilə dedi: "Bir daha mən dincələrkən dalımca gələnin anasını ağladaram! Yerimi deyənin də anasını ağladacağam!" Sarsaq olaraq söyüş söyməyə başladı. Mən də dedim: "Səni bura atamanlığımı göndəriblər?"

– Bəri bax, mənimlə kəllə-kəlləyə gəlmə! Məni yaxşı tanımırsan, bu xəstəxananın bütün işçiləri belə yığışsa, mənə cürəti çatan olmaz! Siz yeni gələnlər ki, heç nə edə bilməzsiz!

– Lap yaxşı! İndi gəl bu şəkilləri çək, sonra nə istəsən edərsən.

– Gəlməyəcəyəm!

– Mən səni zorla aparacağam!

– Gəlməyəcəyəm!

– Allah şahid olsun, səni məhkəməyə verərəm, elə burada xəstəxananın önündə güllələyib öldürsünlər! Qətlə olan bu cavanların nəyi səndən əskikdir? Hal-hazırda təcili yardımda yaralıların qanı gedir, həkim bilmir nə etsin! Sənin isə vecinə deyil!

– Heç bir qələt edə bilməzsən! Çox da yuxarıdan getmə!

– Baxarıq! Gəl, hələ bu şəkilləri çək, mənim də kimliyim aydın olar.

Nəhayət, kobudcasına gəlib kabinetin qapısını açdı. Biz də ardıcıl yaralıları daşımağa başladıq. Hər rentgenoqrafiyadan sonra deyirdi: "Daha çəkməyəcəyəm!"

Mən də deyirdim: "Bu gecə səhərədək bütün yaralıların şəklini çəkməlisən. Sabah səhər cənab Rəhmani gələndən sonra sənin barəndə də bir tədbir görülər!" Bu sözümdən sonra özündən çıxaraq dedi: "Mən də atamın oğlu deyiləm, sabaha kimi sənin meyitini xəstəxananın meyitxanasına atmasam!"

– Baxarıq! Əlindən gələni əsirgəmə. Amma hələlik işini gör.

Bu arada vəziyyəti ağır olan bir yaralını içəri gətirən iki hərbiçi savaşıımızı görüb dedilər: "Hansı haqla belə danışsan? İşin çəkməkdirsə, işini gör! Deyinməyə də haqqın yoxdur!"

– Siz daha kimsiniz ki, gəlib, ağıl verirsiniz? Hər yoldan keçən zibil gəlib, özünü adam hesab eləyir!

Onlar xərəyi yerə qoyub, onun yaxasından yapışaraq bayıra çıxartdılar. Dedim: "Bir dayan, qardaş! İndi dalaşmağın vaxtı deyil. Əgər işini görməsə, onda aparıb təhvil verərik." O da plyonkaları çıxarmaq bəhanəsilə gedib, əlində iri bıçaqla qayıdaraq bağırmağa başladı. Əvvəl mənim üstümə qışqıraraq dedi: "Bu gecə səni doğrayacağam! Burada hamı bilir ki, kimi vurmaq istəsəm, qabağımı kəsən olmaz!"

Qorxsam da çalışırdım ki, özümü itirməyim. Neçə nəfər onu tutub saxladı və neçə işçi də gəlib məni kənara çəkdi. Mənə dedilər: "Bu adam dəlidir, başı işləmir, indiyədək neçə nəfərlə dalaşıb. Heç kimin ona söz deməyə cürəti çatmır!" Bu qalmaqaldan sonra əməliyyat otağına qayıtdım. Yubanmadan işə başlamalı idik. Uzaqdan yaralının vəziyyəti olduqca ağır idi. Qarın nahiyəsinin bir tərəfi bütöv yarılmışdı və mədə-bağırsaqları neçə yerdən cırlaraq bayıra çıxmışdı. Hələ neçəsi də növbədə idi.

Xülasə, o gün hamımız səhərdək bölmələrdə işləməli olduq.

Ertəsi gün səhər Rəhmanınin yanına gedib, keçən gecə baş verənləri danışaraq belə insanla işləməyin qeyri-mümkün olduğunu bildirdim. Dedi: "Daha bilmirəm onunla necə davranmaq. İndiyədək dəfələrlə bu haqda Əhvaza məlumat verib rentgenoloq tələb etmişəm. Hələ ki, qəti cavab yoxdur."

Bir yandan da onunla əlbəyaxa olan iki hərbi də hadisəni komandirlərinə xəbər vermişdilər. O da hadisənin nə yerdə qaldığını bilmək üçün mən müdirin otağında olarkən ora gəlib çıxdı. Cənab Rəhmani bir nəfəri operatorun ardınca göndərdi və söhbət əsnasında içəri daxil olub, hamının qarşısında məni söyməyə başladı: "Filan-filanın qızı, mən səni öldürəcəyəm! Hamının yanında deyirəm ki, səni öldürəcəyəm!" Hədə-qorxu gələrək üstümə cumdu. Dərhal neçə nəfər onu tutub, çətinliklə otaqdan çıxartdılar.

O hadisədən sonra hərbi komissarlıqdan xəstəxanaya yeni operator göndərdilər. Tehranlı bir gənc idi və işini çox həvəslə yerinə yetirirdi. İş qurtardıqda da, təcili yardıma gəlib orada kömək edərdi.

Bu çəkişmədən sonra daha xəstəxanada mənə başqa cür yanaşmağa başladılar. Deyirdilər ki, Turabi necə cəsarətli qadındır ki, belə bir vəhşi şəxsin öhdəsindən gələ bildi. Beləliklə, kadr və işçilərin problemi ilə bağlı mənimlə məsləhətləşərdilər, ya da birinə müraciət edərkən işimi tez həll edib yola salardılar. Həmin ərəfələrdə ilk dəfə olaraq İraq qoşunları odlu bombalardan istifadəyə keçdi. Belə partlayışlarda şəhid olan iki nəfərin cəsədini bizim xəstəxanaya gətirib soyuducu kamerada yerləşdirmişdilər. Mənim fotoaparatom var idi və öz zənnimcə xüsusi

fərqlənən yaralı və şəhidlərin şəklini çəkirdim. Anestezin Şahinlə onun əməkdaşı yanıma gəlib dedilər: "Turabi xanım, odlu bombaya məruz qalan iki cənazə gətiriblər. Cürətin dillərə düşüb, düz deyirlərsə gəl onların da şəklini çək!"

– Nə əcəb özünüz getmirsiniz?

– Biz gedib gördük.

Səhər saat on idi. Fotoaparatu götürüb meyitxanaya yollandım. Xəstəxanadan bir qədər aralı idi. Lakin ora çatmamış, qəfildən iki it üstümə cumdu. Çətin də olsa, bildirməliyəm ki, o məntəqənin itləri meyit əti və qanını yeməkdən quduzlaşmışdılar. İtlər mənə neçə metr qalmış, mənim gedib-getməyəcəyimi güdən Şahinlə digər sanitar gəlib itləri qovdular. Meyitxananın qapısı qıfıllı deyildi. Əlim dəstəyinə toxunan kimi qapı açıldı. İçəri girdim. Mənə yanmış meyitlərin hansı səmtdə olduğunu demişdilər. Soyuducunun giriş qapısının yaxınlığında idi. Siyirtməni çəkdim. Hələ də çəfyələri boyunlarından açılmamışdı. Adam təsirlənməyə bilməzdi. Üzləri tamamilə yanıb qaralmışdı və dəriləri su çiçəyi kimi qabarıb pörtmüşdü. Lazım bildiyim nahiyələrdən neçə şəkil çəkib bayıra çıxdım. Gördüm o iki nəfər mənə baxıb gülürlər. Bir-birinə deyirdilər: "Biz olmasaydıq, itlər Turabini yemişdilər!"

– Heç də qorxmadım və şəhidlər də o qədər qorxulu deyildi. Bu dəfə keçdi, amma bir daha heç kimlə belə etməyin.

Bir aylıq ezamiyyətimiz bitmək üzrə idi. Lakin bu müddət ərzində ailəmə zəng etməyə imkan yox idi və bunun üçün "Həftəpə"yə getməli idik. Buna da yalnız bir

dəfə son günlərdə fürsət düşdü. Bizi ora hacı Məscidi¹ apardı. Telefon salonu hərbi qüvvələr və xəstəxana işçiləri ilə dolu idi. Cəmi üç-dörd kabinə var idi. Səhərdən axşam çağınadək sırada növbəmi gözlədim. İzdihama görə iki-üç dəqiqədən artıq danışmağa icazə verilmirdi. Xəstəxanaya və bacımın evinə zəng edib sağ-salamat olduğumu xəbər verdim...

Şuşun "İtkin şəhidlər xəstəxanası" ön cəbhəyə yaxın olduğu üçün bəzən yaralılar özləri ora gəlirdilər. Bir gecə təxminən 17 yaşlı bir yeniyetməni əməliyyat otağına gətirdilər. Bir ayağını itirmişdi. Əməliyyatdan sonra palataya göndərdik. Ertəsi gün səhər onun palatası önündə çoxlu hərbiçinin yığıldığını gördüm. Birindən soruşdum: "Şəhid olanmı var?" Dedi: "Xeyr. Sadəcə olaraq ayağını itirən həmin könüllü cavanın paltarını təbərrük niyyəti ilə tikə-tikə edib aparırlar." Mənə də maraqlı gəldi və dərhal içəri girdim. Döyüşçülər ətrafını dövrəyə almışdılar. İrəli keçib, halını soruşaraq dedim: "Nə olub belə? Bizə də bir danışın!" Ətrafındakılar "Bunun beləliyinə baxmayın, dünən bu oğlan möcüzə göstərib!" – dedilər. Özü də hey gülürdü. Yenə soruşdum: "Nə olub qardaş? Bezdim daha. Bir deyən yoxdur, axı nə baş verib?" Axır özü dilləndi: "Dünən üç-dörd nəfərlik qrupla düşmən mövqeyinə kəşfiyyata getmişdik. Birdən bizi gördülər və atəş açmağa başladılar. Mən qrupdan ayrı düşdüm və onlar isə qaça bildilər. Yaxınlığıma düşən bir raket zərbəsindən sonra yerə sərildim. Durmaq istəsəm də gücüm çatmadı. Baxıb gördüm ki, ayağım üzülüb və yalnız bir tikə dəri qalıb. O vəziyyətdə nə dura, nə də ayağımı özümlə çəkə bilirdim. Çox əziyyətdən sonra dişimlə dərimi ayağımdan ayırdım.

¹ Xəstəxananın sürücülərindən biri idi. Çox cürətli idi, heç nədən qorxmazdı. Özü də hər işdə birinci qabağa çıxardı.

Elə o zaman düşməndən iki nəfər mənə doğru gəlirdi. Silahım bir kənara düşmüşdü. Əlim ona çatmırdı və çarəsiz vəziyyətə düşmüşdüm. Uzanıb gözümlü yumdum. Ayağım da yanımda idi. Başımın üstünə çatan ilk iraqılı əyilib xəncərini sinəmə endirmək istəyərkən cəld ayağımı götürüb üzünə elə çırpıdım ki, yerə sərildi. Üz-gözü qan və toz-torpaqla dolduğundan heç nə görə bilmədi. Dərhal sinəsi üstünə çöküb, öz xəncəri ilə onu öldürdüm. O biri də yaxınlaşıb məni vurmaq istədikdə, ölənün silahını götürüb onu da güllə ilə o dünyalıq elədim. Sonra da qayıq və çəfyə ilə ayağımı bərk bağladım ki, qanı dayansın. Axırda onların və özümün silah-sursatını götürüb, birini əsa edərək öz səngərlərimizə tərəf qayıtdım. Çatandan sonra qrup yoldaşlarım məni bura gətirdilər. İndi də çox şadam. Bir ayağımı əldən verməyimə baxmayaraq, əldə elədiyim məlumatı deyirdi."...

Ezamiyyətimizin müddəti bitmişdi. Doktor Rəhmani mənə dedi:

– Turabi xanım, bilirəm ki, indiyədək əməkdaşlarınız yüksək zəhmətlər çəkiblər. Mümkündürsə, yeni briqada gələndə bir müddət də gözləyin.

– Narazılığım yoxdur. Amma yenə əməkdaşlarımla danışaram. Onda siz də bu barədə Şəhid Behiştə Universitetinin cihad komitəsinə məlumat verin. Onlar da məsləhət bilsələr, bizim ürəyimizcə olacaq.

Qrupun həkimləri ilə danışdı dedim: "Son məlumat əsasən, qarşıda böyük hərbi əməliyyat gözlənilir. Məlum deyil nə vaxt başlayacaq. Başlasa bizim kadr qrupunu on beş bərabəri qədər qüvvə gəlsə belə yenə azdır. Elə isə gəlin biz də fədakarlıq edən döyüşçü qardaşlara görə bir neçə gün artıq qalaq." Bizim "8 Şəhrivər" xəstəxanasından olmayan başqa üzvlər yorulduqlarını bildirərək qayıtmaq

istəsələr də öz işçilərini qalmağa razılıq verdilər. Rəhmaniyə dedim: "Briqadanın bir sıra üzvləri yorğunluq üzündən geri dönmək istəyirlər. Bununla belə, bir qrupumuz qalacaq." Amma universitetin cihad komitəsinin sədri doktor Nemət razılıq verməyib Rəhmaniyə belə demişdi: "Olmaz! Qətiyyənlər həkimləri saxlamayın, xüsusilə də Turabini göndərin qayıtsın."

Getmək istəməsəm də artıq geri dönməyə hazırlaşırıdım. Doktor Rəhmani yaman narahat idi. Get-gedə müharibə qızıışırdı və ardıcıl yaralı gəlirdi. Odur ki, qalmağı qərara alıb, cihad komitəsindən geri qayıtmağımıza dair təcili teleqram gələnədək təxminən on gün işimizə davam elədik. Bundan sonra Rəhmani məcbur qalıb, ezamiyyətin başa çatdığını elan elədi və minnətdarlıq üçün bir Quran və təltifnamə verərək dedi: "İndiyədək heç bir kadra bu qədər ürək bağlamamışdım! Bu müddət ərzində sizin hansı şöbədə olduğunuzdan asılı olmayaraq canla-başla işlədiyinizə arxayın idim."

Nəhayət, o gün saat 10 radələrində Əhvaza yola düşdük. Günorta yeməyini Əhvazın aeroportunda yeyib, günortadan sonra təyyarəyə mindik. Təxminən axşam azanı vaxtı evə çatdıq.

Ertəsi gün səhər xəstəxanaya gedib qayıtmağımız haqda məlumat verdim. Müdiriyyət tərəfindən bizə bir həftə dincəlməyi tapşırıdılar. Dedim ki, mən yalnız bir sutka istirahət edəcəyəm. Bilirdim ki, hər an cəbhədən yaralı gələ bilər. Bir sutkadan sonra işə qayıtdıqda dedilər: "Hələ yorğunsunuz və istirahətə ehtiyacınız var." Onlara dedim: "Kifayətdir, yorğunluğum çıxıb."

Tehrana qayıdandan sonra cəbhənin ab-havasını fikrimdən çıxmırdı və geri qayıtmaq istəyirdim. Müdiriyyətlə danışdım ki, mümkünsə mənə yenə ezam

etsinlər. Dedilər ki, hələlik səni əvəz edə bilən mütəxəssisimiz yoxdur. Çox isrardan sonra özümə bir canişin tapmağı məsləhət gördülər. Hələ universitetin cihad komitəsindən də zəng edib dedilər: "Yaxşı olar ki, burada qalasanız. Cəbhədə sizə ehtiyac olsa da bir nəfərlə problem həll olan deyil."...

1982-ci ildəki böyük "Fəthül-mübin" əməliyyatı zamanı bir daha Şuşa getməli oldum. Bu dəfə xəstəxanadan icazə alaraq könüllü surətdə səhiyyə nazirliyinin işçiləri ilə yola düşdüm. Əməliyyat mart ayının 22-si gecə yarısı başlayıb, bayramın 8-ci günü sona çatdı. Bu əməliyyatda uğur və müvəffəqiyyətin həddi-hüdudu yox idi. Qoşunlarımız işğal olunmuş məntəqələri geri almaqla bərabər düşməndən on beş mindən çox əsir tutmuşdu; İraq böyük zərbə alaraq məğlubiyyətə məruz qalmışdı. Orada bizim xəstəxanaya iki iraqlı yaralı da gətirmişdilər və daim nəzarət altında idilər. Mənə də maraqlı gəldi və gedib onları gördüm. Heç bilmədim "Bəəs" təşkilatının üzvləri idi, yoxsa adi hərbiçilər. Hər ikisinin sinəsində İmamın şəkli olan nişan var idi. Quran oxuyur və içəri girənlərə salam verirdilər. Bu səfərim iyirmi gün çəkdi. Tehrandə yaralıların təminatı işi mənim öhdəmə düşdüyünə görə ondan çox qala bilməzdim. Universitetin cihad komitəsindən də təcili qayıtmağım barədə teleqram almışdım.

On üçüncü fəsil

Xəstəxanamızda dini şuranın, eləcə də könüllülərin fəaliyyətlərini bəyənməyən və ya ümumiyyətlə yeni quruluşu xoşlamayanlar da var idi. Bəzisi də heç nə ilə maraqlanmır, yalnız öz işi və şəxsi həyatına əhəmiyyət verirdi. 1982-ci ilin ilk ayları idi və Şuşadan qayıtdığım vaxtdan bir müddət keçirdi. Bir gün xanım Əştəri mənə dedi: "Turabi, "Pasarqad"¹ xəstəxanasında neçə yaralı var ki, vəziyyətləri yaxşı deyil və yaralarına infeksiya düşüb. Hətta birinin qurd saldığı qeydə alınıb. Nə vaxtdandır yaralıların təminat işinə baxırsan, gör onlara da bir əl yetirə bilərsənmi?" Doktor Əştəri bizim "8 Şəhrivər" xəstəxanası ilə yanaşı Pasarqad özəl xəstəxanasında da işləyirdi. Təəccüblənərək soruşdum:

– Doğurdanmı deyirsən? Yəni bu Tehrandadır? Özü də xüsusi xəstəxanada?

– Onların vəziyyəti ilə yaxından maraqlanmırlar.

– Hökmən bu gün günortadan sonra ora baş çəkəcəyəm.

İşimdən sonra birbaşa Pasarqad xəstəxanasına yollanıb, yaralılara baş çəkməyə getdim. Üç nəfər idilər və Əhməd adlı birinin 18 yaşı vardı. Həqiqətən də onların vəziyyəti ilə ciddi məşğul olan yox idi. Əhmədin yarası infeksiyaya görə çox pis qoxuyurdu və iltihab sağ qıçının sümüyünə qədər yerimişdi. Həkimlər qıçını dizdən yuxarı kəsmək istəyirdilər. Atasını yaman narahat idi. Pasarqadın

¹ Mühəribə zamanı "Bünyadə-şəhid" orqanına hər xüsusi xəstəxanada on yataq ayrılmışdı və ehtiyac üzrə aralarında bölüşdürülürdü.

müdiriyyəti ilə onun "8 Şəhrivər"ə köçürülməyi barədə söhbət elədim. Xərci çox olduğu üçün tez də razılıq verdilər. Daha sonra vəziyyəti ilə əlaqədar doktor Kərəmli və Müntəziri ilə danışdım. Onlar da burada əlindən gələni edəcəklərini bildirdilər. Deməli, vəziyyəti ağır olan Əhmədlə o biri yaralını 24 saat ərzində 8 Şəhrivərə köçürdük. Elə həmin gün axşamçağı Əhmədi əməliyyat otağına yerləşdirib işə başladıq. Vəziyyəti ağır və ağrıları şiddətli olduğundan narkozla yatızdırmalı olduq. Yarası tamamilə göyərmişdi və infeksiya aydın müşahidə olunurdu. Qəlpənin yeri dərin idi və sümüyədək yerimişdi. İnfeksiyanın yaşıl rəngli iltihabı arasında qurdlar hərəkətdə idi. Həkimlər pinsetlə (maqqaş) onları bir-bir çıxarıb, yerini qaşdılar və yaranı dezinfeksiya edib sarıdılar. Daha sonra yarasına şüa verib, növbəti əməliyyata hazırladım. Doktor Kərəmli ilə Müntəziridən ayağının amputasiya ediləcəyi barədə soruşdum. Dedilər ki, infeksiyanın qarşısı alındığı təqdirdə, çox güman ki, amputasiyaya ehtiyac olmayacaq. Əhməd palatada ayıldıqdan sonra dedi: "Turabi xanım, həqiqətən qıçımdan böyük bir ağrıyı aradan qaldırdınız. İndi də ağrılarım olsa da, o ağrı mənə aman verməzdi." Atasını sevincdən lap əyilib ayaqlarını öpmək istəyirdi.

O gün axşamçağı saat 6-da işim qurtardı və axırda Əhmədlə vidalaşib evə getdim. Bir gəncə yardım edərək ayağının kəsilməyinin qarşısını almağımıza çox şad idim. Amma ertəsi gün səhər əməliyyatı otağa yaxınlaşdıqda mübahisə səsləri eşitdim. Deməli, xəstəxananın baş tibb bacısı ilə baş həkim¹ hadisədən xəbərdar olub, doktor

¹ Müəyyən səbəblərə əsasən, bir sıra adlar qeyd olunmur. Burada qeyd edilən baş həkim münafıqlar qrupunun üzvü idi və həmin hadisədən bir müddət sonra ölkədən xaricə qaçdı.

Kərəmli ilə Müntəzirini sorğu-suala tutmuşdular. Baş həkim onları danlayaraq deyirdi: "Siz hansı icazə ilə bu işi görmüsünüz?" Onlar da belə cavab verdilər: "İcazəsiz heç nə etməmişik. Turabi xanım onun ağır vəziyyətini nəzərə alaraq bura köçürüb. Orada yaralının ayağını amputasiya etmək istəyirdilər. Lakin biz bu işin qarşısını almışıq və bir səhvə yol verməmişik. Bu yaralı vətənimiz uğrunda bu hala düşüb. Biz də onlara lazım olan qulluğu göstərməliyik." Nəhayət, hər ikisi çölə çıxarkən baş həkim məni koridorda görüb dedi:

– Turabi xanım, sizin bu işi görməyə haqqınız çatmır! Kimin icazəsi ilə xəstəxanaya yaralı gətirirsiniz? Pasaqadda kiminsə amputasiya edilib-edilməməyinin bizə aidiyyəti yoxdur! Əgər biz belə zirəkiksə, öz xəstələrimizin qeydinə qalmalıyıq.

– Cənab doktor, yaralı üçün məhdudiyət qoyulmayıb. Döyüşçü hansı məntəqədə yaralansa, aidiyyəti olan xəstəxananın borcudur ki, onu xilas etsin. Yaralıları müşayiət edənlərin vəzifəsi tez onları Tehrana çatdırmaqdır. Lakin təəssüflər olsun ki, Pasaqad xəstəxanası lazımınca onların müalicəsinə əhəmiyyət vermir. Dünən burada deyildiniz, görərdiniz ki, yaralının ayağı hansı vəziyyətdə idi – bütöv qurd basmışdı!

– Bunlar dəlil ola bilməz və siz yaralının profilaktik prosedurunu nəzərə almamısınız!

– Yaralıya etdiyim yardım qeyri-humanitar və tibb nizamnaməsi ilə ziddirsə, gedin məni məhkəməyə verin! Yox, əgər insafla yanaşsın, Allah rızası üçün bir gəncin ayağını ona geri qaytarmışamsa, əməlimdən çox şadam! Vicdanım da rahatdır və hətta gecəni də çox rahat yatmışam!

– Bəli, siz rahat yatmısınız, amma xəstəxananın nəzarətçisi rahat deyildi.

– Doktor, sizə hər şey aydındır, mən də vəzifəmi bilirəm və başımızın üstündəki Allah da şahiddir! Mən yaralıni köçürməzdən öncə nəzarətçiyə demişdim.

Amma nəzarətçi xanım gəlib dedi ki, yaralıların bura köçürülməyi barədə mənə məlumat verilməyib. Uzun sözüün qıyası, mənə tapşırılmalı yeni vəzifə ilə əlaqədar maaşım artmalı idi və özümə müəyyən plan cızmışdım. Lakin deyilən profilaktik proseduru nəzərə almadığıma görə töhmət alaraq o işdən də məhrum edildim. Fikirləşdim ki, bəlkə bu da Allah tərəfindən bir sınaqdır və yaralı gəncin taleyi mənim əlavə maaşımdan daha əhəmiyyətlidir. Xəstəxananın müdiri doktor Kaşani də verilən töhməti təsdiqləyərək qol çəkmişdi. Hələ bir-iki ay əvvəl xəstəxananın müdiri doktor Əfşarın yerinə seçki zamanı mən özüm doktor Kaşaninin namizədliyini irəli sürmüşdüm. Çünki qabaqlar onunla əməliyyat otağında işləmişdim və bilirdim ki, şuranın fəaliyyətləri və yaralıların qəbulu ilə razıdır. Hətta özü müdiriyyətdən imtina edərkən şura üzvlərinin təkidi ilə bu vəzifəni öhdəsinə almışdı. Nəhayət, bu hadisədən sonra ilk dəfə doktor Kaşani əməliyyat otağına baş çəkərkən içəridə məndən başqa heç kimin olmadığını görüb dedim: "Cənab doktor, bir nəfər başqa birisinin tanışlığı və təqdimatı ilə müəyyən vəzifəyə yüksəldikdə, görmüşük ki, əlində şirniyyat qutusu ilə onu təqdim edənə təşəkkürünü bildirər. Siz isə təşəkkür yerinə mənim əlavə maaşımın da qarşısını aldınız. Həqiqətən səhvə yol verib, lazımı profilaktik tədbirləri nəzərə almasaydım, ürəyim yanmazdı!

– Mən verilən şikayət əsasında rəyimi bildirmişəm.

– Ona sözüm yoxdur, amma siz kimin haqlı olub-olmadığını araşdırandan sonra qərar çıxarmalı idiniz.

– Özüm ürəkdən razı olmasam da, bir növ məcburi olaraq onlara haqq verdim.

– Hər halda olana çarə yoxdur. Lakin siz ağır məsuliyyət sahibisiniz, iradəli olmalısınız...

Hər gün gündəlik əməliyyatlardan sonra Əhmədi əməliyyat otağına aparırdıq. Demək olar, bir həftəyədək hər gün sarğıları dəyişilərkən onu anesteziya etməli olduq. Doktor Kərəmli ilə Müntəziri yarasını təmizləyir, mən də başı üstə dururdum. Təxminən bir ayadək müalicəsi davam etdi və yüksək dozalı antibiotiklər sayəsində sağaldı. İlk plyonkada sümüyündə müşahidə olunan qara ləkə artıq yox idi və ayağı kəsilmədi. Yaralıların sayı çox olduğu üçün təhlükəni sovuşanları ardıcılıqla xəstəxanadan tərxis edirdik. Əhməd tərxis edilən gün xidmətçilərdən biri əməliyyat otağının önünə gəlib dedi: "Turabi xanım, binanın qarşısında sizi gözləyənlər var." Aşağı enib gördüm ki, Əhmədin valideynləri və qohum-əqrəbası gül və şirniyyatla məni gözləyirlər. Hamısı səmimi təşəkkürünü bildirərkən onlara dedim: "Təşəkkürə ehtiyac yoxdur, biz yalnız borcumuzu yerinə yetirmişik!" Əhməd hələ ayaq üstə dura bilmirdi. Onu xərəyə uzadıb, təcili yardım maşını ilə evə aparmaq istəyirdilər. Məne baxıb dedi: "Xeyr, Turabi xanım, nə qədər təşəkkür etsək də azdır! Mən bu ayağı öncə Allahdan, daha sonra sizin əziyyətləriniz sayəsində əldə etmişəm. Bu ayaqla çalışacağam ki, həmişə yaxşı yol tutub, yaxşı işlər görüm. Sizdən xidmətin necə yaxşı iş olduğunu öyrəndim. Sizdən aldığım dərsi ömrümün sonunadək unutmayacağam!"

– Bu dediklərin mənim üçün ən dəyərli təşəkkürdür! Mən də elə bunu səndən istəyirəm. İnşallah, nümunəvi döyüşçü kimi İslamı gözəl tərzdə müdafiə edəsən!

Gülü palataya qoyub şirniyyatı əməliyyat otağına apardım. Əhmədin tərəfindən doktor Kərəmli və Müntəziriyə də təşəkkür edərək dedim: "Gəlin bu şirniyyatdan yeyərək çəkdiyiniz əziyyətlərin bəhrəsini dadın!"...

Uğurlu "Fəthül-mubin" əməliyyatından təxminən bir ay sonra bir gün günorta "Nəcmiyyə" xəstəxanasının səhiyyə şöbəsinin müdiri cənab Xəmsə mənə zəng edib dedi: "Turabi xanım, məlum xəbərə əsasən, ya bu gecə, ya da sabah yeni hərbi əməliyyat¹ gözlənilir. İnşallah bu günlərdə Xürrəmşəhr azad olacaq! Böyük əməliyyat olduğu üçün yəqin ki, yaralı və şəhidlərin də sayı artıq olacaq. Odur ki, xəstəxanalarda bacardığımız qədər yer hazırlamalayıq ki, yaralılar kənardə qalmasın. Siz də sabahadək lazım olan tədarükü görün."

Xəstəxanamızda konfrans salonu var idi. Fikirləşdim ki, hal-hazırda ora daha münasibdir. Bu barədə xəstəxananın müdiri doktor Kaşaniyə müraciət edib dedim:

- İcazə verin yaralıları həmin zalda yerləşdirək.
- Olmaz.
- Niyə?
- Bəs görüşləri harada keçirəcəyik?
- Bu vəziyyətdə hansı görüşdən danışırınsınız?
- Gözləyin, əməliyyat başa çatsın, sonra. İnşallah, nə o qədər yaralımız olar, nə də zala ehtiyac qalar.
- Amma sayı çox olsa, gərək orada yerləşdirək və sonra palatalar boşaldıqca yerbəyer edərik.

¹ "Beytül-müqəddəs" əməliyyatı.

– Onda bir şərtlə, məndən işçi qüvvəsi və vəsait tələb etməyin. Hətta mətbəxdə lazım olan əlavə ərzağı da özünüz təşkil etməlisiniz.

– Lap yaxşı.

Yəni elə şərt kəsdi ki, fikrimizdən vaz keçək. Nəcmiyyə xəstəxanasındakı həmkarımız Xəmsəyə zəng edib dedim:

– Xəmsə qardaş, siz bizə otuz-otuz beş ədəd çarpayı, bir o qədər də adyal- döşək göndərin.

– Axşamadakı göndərəm. Amma mələfə ilə adyal çatışmır.

– Eybi yoxdur.

– Çarpayılar xəstəxananın yox, bir məktəbindir. Yuyub dezinfeksiya etməlisiniz.

Bu barədə əməliyyat otağının işçiləri ilə də danışdım. Onlar dedilər: "Eybi yoxdur, gətirsinlər. Hər halda axşam çağrı növbədəyik və elə də işimiz yoxdur. Elə onları həyətə sərrib, şlanqın altında yuyarıq."

Günortadan sonra balıq və adyalla bərabər otuz beş ədəd çarpayı gətirildi. Saat 3-də əməliyyat otağının həkim və sanitarları ilə birgə həyətə düşdük. Hamımız adi paltarda və çəkələklə gəlmişdik. Gözətçilər və təcili yardım maşınının sürücüləri də köməyə gəldilər. Hər nə vardısıa paltar dərmanı ilə yuduq və quruduqdan sonra hamısını içəri daşdıq. Qabaqcadan zalın öz əşyalarını anbara yığmışdıq. Xidmətçilərdən iki-üç nəfər də zalı yuyub dezinfeksiya etdilər. Çarpayıları düzəndə gördük ki, yenə artıq yer var. Bir daha Xəmsəyə zəng edib boş yerimiz olduğunu bildirdim. İstəyirdim ki, çarpayıların sayını altmışa çatdıraq. "Huveyzə" klinikası ilə əlaqə saxlayıb həci Rzaiyə dedim: "Hələlik 120 mələfə və 60 adyal lazımdır. Döşəkağı çatmasa belə mələfələri qayçılayıb verin və tikişə ehtiyac yoxdur." Adyal, mələfə

və balış üzləri tikilib axşamadək əlimizə çatdı. Bundan sonra hər şeyi yerbəyer etdik və axşam saat 10-da işimiz başa çatdı. Artıq zal 60 nəfərin qəbuluna hazır idi. Bütün şöbələrə elan edildi ki, yaralılar üçün ayrıca zal təşkil edilib və Allaha görə çalışıb cəbhəyə gedə bilmədiyi üçün vicdanı rahat olmaq istəyənlər elə burada xidmət edə bilərlər. Çox keçmədi ki, nə qədər adam könüllü olaraq bu təşəbbüsə qoşuldu. Elə həmin gecə də "Beytul-müqəddəs" əməliyyatı başlandı.

Səhər tezdən doktor Kaşani gəlib, zalı hazır görərkən təəccübünü gizlədə bilməyib dedi: "Bura palatadır, yoxsa qonaq evi? Necə də təmiz adyallardır! Bu dar macalda çarpayıları haradan tapdınız?"

– Dediniz ki, özünüzdə aiddir, biz də tapdıq!

– Turabi xanım, həqiqətən çoxbilmişlikdə şeytan sənə çatmaz!

– Şeytan niyə?! Onun əlindən xeyir iş gəlməz axı! Biz isə nə qədər yaxşı iş görmüşük.

– Həqiqətən çox sağ ol! Bəs işçiləri haradan tapacaqsan?

Könüllülərin siyahısını verib dedim:

– İşçiyə görə də narahat olmayın, əməliyyat otağı ilə şöbələrin işçiləri burada növbədən kənar işləyəcəklər.

Siyahıya baxıb dedi:

– Bilirsən ki, əlavə iş üçün maaşa büdcəmiz yoxdur.

– Bu təşəbbüsdə əlavə iş və maaş marağı da yoxdur və hər kəs mizdunu Allahdan alacaq.

– Bəs, biz "növbədən kənar işə əlavə maaş veriləcək" – deyəndə, niyə həmkarlıq edən olmur?

– Çünki bu dəfə Allaha görədir, mənə və ya sizə görə yox!

– Görünür, bütün işləri yoluna qoymusan, onda həkimi haradan tapacaqsan?

– Daxili orqanlar üzrə həkimlər doktor İlyasi ilə Həsəni, ortopedlər doktor Müntəziri ilə Kərəmli, cərrah da ki, siz özünüzsünüz. Bu da bizim kollegiyamız! Daha nə istəyirsiniz?!

– Hələ qida və ərzaq məsələsi də var!

– Yaralılar xəstəxanaya çatan kimi ərzaq da gələcək.

– Allah səndən razı olsun!

– Daha məni cəzalandırmaq istəmirsiniz?

– Çox sağ ol...

May ayının 24-ü axşamçağı saat 4-ü keçirdi. Böyük bazarın kənarı ilə Gəlubəndəkə doğru gedirdim. Bir müddət idi ki, maddi ehtiyaca görə doktor Sahibnəzərin klinikasında hamilə qadınların müayinəsi və nəzarət işinə baxırdım. Yol boyu radionun səsi ətrafa yayılırdı. Səhv etmirəmsə, bazarın məscidindən yayımlanırdı. Birdən marş verildi və sonra diktör böyük şövq və həyəcanla belə elan etdi: "Əziz dinləyicilər, diqqət, diqqət! Xürrəmşəhr, qanlı şəhər Azad oldu!" Özümdən asılı olmayaraq dayandım və sevincdən nə edəcəyimi bilmədim. Çadramı əlimdən buraxıb, iki əlimi göyə qaldıraraq Allaha şükür etməyə başladım. Gözlərim yaşla doldu. Haçandan-haçana ətrafıma diqqət yetirib gördüm ki, neçə nəfər də mənə baxır və onlar da ağlayırlar. Xəbər yayılandan bir qədər sonra camaat inqilabın qələbəsi gündəki kimi küçələrə axışib, şirniyyat-noğul paylamağa başladı. Bir anın içində yol boyu maşınların siqnal səsləri, işıqlarını yandırıb-söndürməyi, xalqın bir-birinə qaynayıb-qarışmağı ilə böyük bayram şəklini aldı. Mən də bir qutu şokolad alıb klinikaya getdim. Hamı sevinc içində idi. Xəstəxana ilə də

əlaqə saxlayıb dedim ki, mənə ehtiyac olsa və ya yaralı gətirilsə, xəbər versinlər. Xürrəmşəhrin azadlığı müvəffəqiyyətlə sona çatdı və düşməndən də çoxlu əsir düşdü. Bu əməliyyatda xəstəxanaya cəmi yeddi-səkkiz yaralı gətirildi və zaldan da istifadə etmədik.

Xürrəmşəhrin azadlığından on gün sonra işçilərdən biri mənə yaxınlaşıb dedi: "Turabi xanım, məgər inqilab qələbə çalmayıbmı?! Məgər inqilab yoxsulların və zəiflərin dayağı deyilmi?"

– Əlbəttə! Nə olub ki?

– Xəstəxananın baş həkimi göstəriş verib ki, ağ formamızı çıxarıb, işçi xalatı geyinməliyik.

Doktor Kaşani ilə baş həkimin yanına gedib dedim: "Ağ formanın sizə nə maneçiliyi var? İcazə verin yalnız hicabların rəngi dəyişilsin." Uzun mübahisədən sonra axır ki, razı olmadılar.

Bir neçə gün sonra xəstəxananın yemək salonunda ikən poçtalyon qarşıma bir dəftər qoyub dedi: "Turabi xanım, sizə məktub var! Xahiş edirəm bura qol çəkin." Qol çəkib məktubu təhvil aldım. Hövsələm çatmayıb elə yemək arası məktubu açıb, baxdım. Təyinatımı altı ay müddətinə "8 Şəhrivər" xəstəxanasından "Səadətəbad"¹ xəstəxanasına dəyişmişdilər. Elə sabah saat 8-də özümü Səadətəbad xəstəxanasının tibb bacısı şöbəsinə təqdim etməli idim. Deməli, hər gün "Sirus" dördyolundan Səadətəbada get-gəl məni böyük zəhmətə salacaqdı. Məlum idi ki, vaxtımın çoxu yolda itəcək. Bu işi qəsdən görmüşdülər ki, ruhi zərbə alım və fəaliyyətlərimi azaldım. Çünki yaralıların təmini işinə özüm rəhbərlik edirdim və üstəlik Nəcmiyyə xəstəxanası və "Bunyad-şəhid" orqanı ilə də həmkarlığım

¹ Tehranın şimal-qərbində bir məntəqə.

vardı. Nəcmiyyə xəstəxanasına zəng edib, baş verənləri cənab Həmzə ilə doktor Rahnəməyə məlumat verdim. Onlar da söz verdilər ki, bu məsələ ilə yaxından maraqlanacaqlar. Bununla belə cənab Həmzə dedi: "Turabi bacı, siz əmrə tabe olub göndərildiyiniz yerə gedin. Maaşınız kəsilsə də eybi yoxdur. Biz özümüz sizin aylıq məvacibinizi təmin edəcəyik."

Məsələni universitetin cihad komitəsinə də xəbər verdim. Mənə bildirdilər ki, hadisədən xəbərdardırlar və hələlik səs-küyün yatmağı üçün bir neçə ay ora getməyi məsləhət gördülər.

Ertəsi gün səhər neçə maşın dəyişərək Səadətəbadə getdim. Əvvəlcə şöbənin müdiri Bəyat xanımla görüşüb, özümü təqdim elədim. Əlindəki siyahıya baxıb, məni cərrahiyyə şöbəsinə yazdı. Dedim:

– Bildiyiniz kimi, mən indiyədək əməliyyat otağında işləmişəm və bu sahədə heç təcrübəm yoxdur.

– Əməliyyat otağımızın kadri kamildir və yeni ştat açma bilmərəm.

– Heç olmasa doğum evinə göndərin. Mən bu sahədə təhsil almışam, iş bələdəm. Orada daha səmərəli olaram.

– Orada da boş yer yoxdur. Hal-hazırda yeganə boş yer cərrahlik şöbəsindədir.

Xülasə, şöbəyə daxil oldum. Müxtəlif bölmələri olan qarışıq yer idi və xəstələrin əksərini də yaralılar təşkil edirdi. Anladım ki, məni xəstəxananın ən gərgin bölməsinə göndəriblər. Özümü tibb bacısı bölməsinin baş həkimi Qiyasi xanıma təqdim etdim. Artıq həftəlik iş proqramımı yazmışdı və bir həftə günortadan sonra növbədə olmalı idim. Yeni işçi olduğum üçün hələlik etiraz edə bilməzdim. Fikirləşdim ki, eybi yoxdur, Allaha təvəkkül edib işə başlamağı qərara aldım. Əmin idim ki,

indiyədək hər hansı müvəffəqiyyətim Onun sayəsindədir və bu işdə də bir hikmət vardır. Onsuz da məqsədim yaralılara xidmət idi və artıq şəhərin harasında və ya hansı şöbədə fəaliyyətim əhəmiyyət daşıyırdı.

Ertəsi gün özümü Səadətabad xəstəxanasının şura üzvlərindən olan cərrah Boləndiana təqdim elədim. Ayağa qalxıb dedi: "Bağışlayın ki, sizi tanımadım. Universitetdə adınızı çox eşitdiyimə baxmayaraq indiyədək üz-üzə görüşməmişdim. Turabi xanım, icazənizlə neçə dəqiqəlik aşağı enib qayıdaram." Bir azdan o, şuranın sədri Ərabi və üzvlərdən neçə nəfərlə birgə geri qayıtdı. Bizi bir-birimizlə tanış edəndən sonra dedi: "Turabi bacı, məbada burada özünüzü qərib hiss edəsiniz!" Onlar da mənim ştatımın dəyişdirilməyindən xəbərdar idilər. Cənab Ərabi dedi: "Ötən gün universitetin şurasında Turabi bacının işi ilə bağlı müzakirəmiz oldu. Hər şeyə rəğmən, biz ona işin davam etməyi məsləhət gördük. Sonra deməsinlər ki, cihad komitəsinin üzvləri rəhbərliyə qarşı çıxırlar. O özü də vəziyyəti başa düşür. Odur ki, narahat olmasın və inşallah haqq aydın olar."

– Narahat deyiləm. Bu da mənim üçün yeni təcrübə olacaq və hər şəraitdə işləməyi öyrənməliyəm.

Boləndian da dedi: "Turabi xanım, işlə bağlı heç narahat olmayın, biz sizin kənarınızdayıq."

Axşam saat 8-də növbəm başa çatdı və xəstəxanadan çölə çıxdım. Oranın prospektlərini yaxşı tanıyırdım və bilmədim hansı yolla və hansı nəqliyyat vasitəsilə özümü evə çatdırmalıyam. Nəhayət, soruşa-soruşa, gec də olsa özümü evə yetirdim.

Səhər Boləndiana dedim ki, axşam evə çətinliklə gedə bildim. Narahat olaraq dedi: "Bəs niyə bizə demədiniz? Cənab Ərabi sizi öz maşını ilə çatdırardı, ya da

xəstəxananın öz xidmət maşını ilə gedərdiniz." O axşam özü maşının sürücüsünə tapşırıb dedi: "Bu bacı bizim xəstəxanaya yeni gəlib, növbəsi hələlik günortadan sonraya düşür. Gözləyin, onu mindirməmiş tərpnəməyin."

Nəhayət, bir həftə də sona çatdı və Qiyasi xanım mənə gecə növbəsinə yazdı ki, onunla da tanış olum. O, həftə ərzində hər gün səhər gəlib bölmələrə baş çəkərək xəstə və yaralılardan gecə növbəsinin işçi qrupu ilə maraqlanarkən bütün xəstələr razılıqla deyirdilər: "Çox sağ olun ki, bizi Turabi xanıma tapşırırsınız, çox zəhmət çəkir. Davadərman işindən tutmuş, əlimizə su tökməyədək can yandırır. Hətta onu çağırmağa belə ehtiyac olmur və özü daim palatalara baş çəkərək bir-bir vəziyyətlə maraqlanır."

İki həftə sonra o, yenə mənim iş cədvəlimi yazarkən soruşdu: "Turabi, istəyirəm səni səhər növbəsinə yazım, fikrin nədir?"

– Necə məsləhətdir, müdir sizsiniz.

– Səni səhər növbəsinə yazıram, amma soruşanlara de ki, yolum uzaq olduğu üçün özüm xahiş eləmişəm.

– Niyə belə deyirsiniz?

– Mənə də aydın deyil, amma deyəsən səninlə tərs düşüblər. Daim mənə deyirlər ki, ağır növbələri və çətin işləri Turabiyə tapşırım. Amma görürəm ki, sən başqa adamsan.

Firuzabadi adlı bir həkim də orada dayanmışdı və onun sözlərini eşidərək dedi: "Əhsən sənə, Qiyasi xanım! Əvvəla belə uzaqgörənliyinizə və sonra da tədbirinizə."

– Necə məgər?

– Yaxşı tanıyısan! Turabi xanım bölmədə sizin sağ əliniz olacaq. Nə desəniz, elə də edəcək. Hər hansı təminat probleminiz də olsa, yoluna qoyar. Hələ demirdim ki, görüm siz özünüz bu qənaətə nə vaxt gələcəksiniz.

– Turabi xanımı tanıyırsınız mı?"

– Universitetdə onu tanımayan varmı? Yalnız xoşu gəlməyənlər tanıdır.

Sonra Qiyasi xanım üçüncü həftənin cədvəlini bölməyə apararkən Bəyat xanım dedi ki, hələ tezdir. Turabini səhər növbəsinə qoyasan. Qiyasi xanım isə deyib: "İndiyədək bölmənin iş proqramı ilə tanış olmayan və şöbələri tanımayan yeni kadr əvvəl səhər növbəsində olmalıdır ki, laboratoriya haradadır, qan qrupu resursu haradadır, müdiriyyət haradadır, gərək bilsin. Bu işin operativliyi üçün lazımdır." O da cavab tapmayıb soruşdu: "Turabini tanıyırsan mı?" Dedi ki, xeyr. Yenə soruşdu: "Tapşıracağın bütün işləri görür mü? Qiyasi də "bəli" – deyərək cavab verdi.

Nə isə, o gündən sonra səhər növbəsində işə başladım. Qiyasi xanım anbarın açarını mənə verib dedi: "Artıq işdə təcrübə və ona can yandırdığınızı görüb, açarı sizə verirəm və ondan ötrü daha nigarançılığım olmayacaq." Amma bölmənin işçiləri etiraz edərək deyirdilər: "Axı hansı əsasla açarı on beş illik stajı olandan alıb, iki-üç həftənin yeni işçisinə verirsən?" O da belə cavab verirdi: "Çünki Turabinin yaralılığın təminat işində əli hər yerə çatır. Vermişəm ki, mal-vəsait gətirərkən anbara qoymaq üçün çətinlik çəkməsin və yaralılığın təminat işində də yubanmasın."

O gündən etibarən Qiyasi xanım işimdən razı qalaraq barəmdə müsbət rəylər yazırdı. Hətta bir aydan sonra Bəyat xanıma dedi ki, Turabinin qovluğuna fəxri fərman artırsın.¹ Bundan sonra özü məni yanına çağıraraq dedi: "Turabi can, məni bağışla, haqqında mənə elə məlumat

¹ Əlavə maaş.

vermişdilər ki, guya inadkarın biri gəlib aləmi bir-birinə qatacaq. Yəni səni mənəim gözümdə əməlli başlı canavara döndərmişdilər. Tapşırıq vermişdilər ki, o qədər incidim ki, axırda özün istefa verəsən. Elə əvvəldən də səni əməliyyat otağına, ya da tibb bacısı bölməsinə göndərə bilərdim. Amma cərrahiyyə bölməsinə göndərdim ki, bezib, daha gəlmək istəməyəsən. Aktın özü birbaşa universitetdən verildiyi üçün bir iş görə bilməzdim.

– Eybi yoxdur. Amma yaxşı olar ki, yeni kadrın özü və bacarığı ilə tanış olmamış barəsində fikir yürüdülməsin.

Üzr istəyərək bir daha könlümün harada işləməyini də təklif etdi. O vaxtdan, demək olar, yaralılar üçün bir bacı sayıldığım, Qiyasinin də işimdən razı qaldığı, həm də daha Boləndian və Firuzabadi ilə də tanış olduğum üçün dedim: "Elə cərrahiyyə şöbəsində qalıb işləyəcəyəm."

Bu müddətdə xəstəxananın şura üzvləri xahiş edirdilər ki, onların növbəti iclaslarında iştirak edim. Cənab Ərabi və Boləndianla danışıb dedim:

– Sizin xəstəxananın dini şurasında siyasi durum nə yerdədir?

– Neçə nəfər var ki, Bəni-Sədrin bu qədər xəyanətlərinə baxmayaraq hələ də o fərari münafiqə qarşı müsbət fikirdədir.

– Daxilində Bəni-Sədr tərəfdarı olan şuranın qapısını qıfıllamaq lazımdır!

– Hələ ki, bir tədbir görə bilmirik.

Onlarla birgə "Loğmanid-dövlə" xəstəxanasının dini şurasının rəhbər üzvlərindən olan Əhməd Pənahın yanına gedib bu barədə söhbət etdik. O, bizə belə təklif etdi: "Əvvəl etibarlı və tam inandığınız üzvlərlə müşavirələr təşkil edin. (Üzünü mənə tutaraq) Siz özünüz də şuraya üzv olmaq fikrinizi könüllü olaraq aşkar elan edin. Daha

sonra bizim iştirakımızla seçkinin təşkili zamanı digər üzvlər tərəfindən onlara rəy verilməyərəkən avtomatik kənara çəkiləcəklər." Elə belə də etdik. Bəni-Sədrin tərəfdarları seçilmədiklərini görüb, özləri kənara çəkildilər.

Artıq Səadətabadda işimdən iki-üç ay keçirdi. Universitetə də aydın olmuşdu ki, mənim ştatımın dəyişdirilməyində haqsızlıq olub. Universitetin şura üzvü olan tibb institutunun direktoru doktor Yeganədust iclasların birində məndən xahiş elədi ki, elə universitetin tibb bacısı kafedrası ilə də həmkarlıq edim. Dedim: "Əvim ora uzaq olduğu üçün çətdıra bilmərəm. Həm də xəstəxanada yaralılara qulluq daha əhəmiyyətlidir. Yaxşı olar ki, siz hal-hazırda 8 Şəhrivərdəki müdiriyyəti sağlam bir kadrla əvəz edəsiniz. Mən də onlarla birgə öz yerimə qayıdaram.

– Onda özün bizə lazımı şəxslər barədə məlumat ver.

Odur ki, Səadətabadın şura üzvlərinə dedim: "Təcili 8 Şəhrivər xəstəxanasına bacarıqlı bir müdir seçmək lazımdır." Doktor Firuzabadi özü rezident olduğu üçün bu işi öhdəsinə götürə bilməzdi. Dedi: "8 Şəhrivər xəstəxanası ortopediya mərkəzi olduğu üçün həmin sahə üzrə mütəxəssis doktor Məhdəvi bu vəzifəyə daha münasibdir."

– Siz ona tam əminsinizmi?

– Lazım gəlsə, onun özü ilə müzakirə edərik.

Əvvəl görüşümüzdə doktor Məhdəvi razı olmayıb, orada heç kimlə və şəraiti ilə tanış olmadığını bildirsə də növbəti görüşdə dedim: "Əmin olun ki, şuranın üzvləri hər bir işdə kənarınızda olub, həmkarlıq edəcəklər." Nəhayət, onu birtəhər razı saldıq. Kadrların digər üzvlərini də müəyyənləşdirəndən sonra doktor Yeganədusta məlumat

verdim və o da dərhal yeni kadrın iş başına gəlişi barədə sərəncam verdi. Beləliklə, hələ altı ay keçməmiş 8 Şəhrivər xəstəxanasında öz iş yerimə – əməliyyat otağına geri qayıtdım. Vidalaşma zamanı Səadətəbəddəki əməkdaşlarım çox narahat idilər. Qiyasi xanım dedi: "Turabi, niyə buradan getmək istəyirsən? Biz hələ təzə-təzə bir-birimizə isinişirdik!" Həqiqətən qısa müddətdə bacı kimi olmuşduq. Çarəsiz dedim: "İnanın, yolum uzaq olmasaydı qalardım...."

Doktor Məhdəvinin fikrincə hazırkı vəziyyətdə 8 Şəhrivərin ardıcıl yaralı qəbuluna tutumu çox az idi və hələ mülki xəstələr də nəzərə alınmalı idi. Bir yandan da xəstəxananın binası kirayə də edilmişdi və nisbətən köhnə tikili olduğu üçün daim inşaat baxımından problemlə üzləşirdi. Odur ki, onun və müavini doktor Məsəddiqinin söyləri nəticəsində 8 Şəhrivər xəstəxanası "Vənək" məhəlləsindəki yeni binaya köçürüldü.

On dördüncü fəsil

8 Şəhrivər xəstəxanasının Vənək məntəqəsinə köçürülməsi ilə işçilər üçün ora get-gəl bir az da çətinləşdi. "İmam Hüseyin (ə)" meydanı yaxınlığında "Nizamabad" məhəlləsində yeni tikilib, hələ istifadəyə verilməyən böyük xəstəxana vardı. 1983-cü ilin novruz bayramından sonra Şəhid Behiştə adına universitetin dəstəyi ilə 8 Şəhrivər və "Curcani" xəstəxanasının bütün işçi kadri "İmam Hüseyin (ə)" adı verilən həmin xəstəxanaya köçürüldü.

Bu xəstəxanada da yeni dini şüaranın təşkilindən sonra cəbhəyə təcili sanitariya briqadının səfərbərliyi, yaralıların vəsaitlə təmini və s. işlərin rəhbərliyi mənə tapşırıldı. Hələ neçə ay keçməmişdi ki, Səhiyyə Nazirliyindən "Kələntəri" xəstəxanasına¹ ezamiyyətə dair əmr gəldi. O zaman "İmam Hüseyin (ə)" xəstəxanasından yalnız ortoped-rezident İmami ilə mən ezam edildik. Aeroportda "Şəhid Behiştə" universitetindən, eləcə də həmişəki kimi Səhiyyə Nazirliyindən göndərilən işçilərlə bərabər jurnalist və hərbi qüvvələr də var idi.

Evdən çıxarkən bir az nigaran idim. Neçə vaxt olardı ki, anam xəstə idi. Bacı-qardaşlarıma muğayət olmağı tapşırmağıma baxmayaraq yenə ürəyim yanında qalmışdı. Məni yola salarkən gözləri yaşla dolaraq dedi: "Sən gedəndən sonra mən də öləcəyəm və bir daha bir-birimizi görməyəcəyik!" Uçuş vaxtınadək iki-üç dəfə evə zəng

¹ Cəbhə bölgəsində Əndimesk şəhərində hərbi düşərgə yaxınlığında bir xəstəxana.

edib danışdım və dedim: "Narahat olmağa dəyməz. On günə gedib qayıdacağıq." Əslində, ezamiyyətin müddəti iyirmi günlük idi və özüm belə deyirdim ki, nigaran qalmasın.

Uçuş zamanı yenə havada texniki problemlə qarşılaşdıq. Bir daha Şuş səfəri xatirəmiz mənim üçün canlandı. Lakin bu dəfə problem tez aradan qalxdı və sağ-salamat Əhvazın aeroportuna endik. Aeroportdan bizi aparan maşınlar nisbətən təmiz və yeni idilər. Səhər Tehrandan yola düşüb, günortadan sonra saat 3-4 radələrində "Şəhid Kəlantəri xəstəxanası"na çatdıq.

Xəstəxana Əndimeşkin təxminən cənub-qərbində yerləşirdi. Çatmazdan öncə elə fikirləşirdim ki, bura da Şuş və ya Süsəngerd xəstəxanası kimi olacaq. Lakin çatdıqdan sonra gördüm ki, neçə iaşə vaqonunu bir-birinə calayıb, nisbətən böyük həkim məntəqəsi hazırlayıblar. Quruluşu mənə yeni idi və maraqlı gəldi. Onu cəbhəyə yaxın yerdə quraşdırmışdılar ki, yaralılara yardım yubanmasın. Sonra eşitdim ki, bura əvvəl hərbi kontor imiş və doktor Rəhnəmunun zəhməti sayəsində müalicə obyektini üçün nəzərə alınıb. İçəri daxil olub bir qayda olaraq özümüzü həkim kollegiyasına təqdim etdik. Əksəriyyəti Tehranın "Nəcmiyyə" xəstəxanasının işçiləri idilər. Bölmələrdə bir az gəzişərək əməliyyat otağında şöbə müdiri Əlişiri xanımla tanış oldum. Qürub vaxtı idi və hər tərəfə azan səsi yayılırdı. Yataqxananın arxasında yerləşən namazxanada camaat namazı qılındı. Bura mənəvi bir fəza hakim idi və özümü yaxşı hiss edirdim. Namazdan sonra xəstəxana ilə çox da fasiləsi olmayan yataqxanaya getdim. İçərisi uzun koridor boyunca neçə metrlik otaqlardan ibarət idi. Otaqlara palaz döşənmişdi və divarları betondan idi. Hər otaqda kondisioner və bir neçə

balısla birgə əsgər adyalı vardı. Otaqlarda heç kim gözə dəymədi. Koridorun axırında qapısı otaqlara sarı açılan bir sonuna çatdım. Gördüm, hamı bura yığışib. Neçəsi televizora baxır, neçəsi Quran, ya dua oxuyur, bəziləri də birgə oturub səfər haqqında danışırıldı. Heç kimi tanımadığıma görə gəlib, bir küncdə oturdum. Anam yadıma düşərək bir qədər fikrə daldım. Xanım Əlişiri qabağa gəlib məni sözə tutdu:

– Narahat olma, biz də ilk dəfə belə idik, sonra yavaş-yavaş dostlaşdıq.

– Narahat deyiləm. Mən özüm cəbhə bölgələrində olmuşam, amma bura birinci səfərimdir.

– Bura dair fikrin nədir?

– Mənə yeni olmağına baxmayaraq xəstəxananın fəzası xoşuma gəldi. Yaxşı yerdir.

Şam yeməyi üçün yemək zalına gedib, yenə yataqxanaya qayıtdıq. Biz gələndə hava çox isti olduğundan dərim pörtmüşdü. Yatmazdan qabaq yuyunub, bütün otaqlarda işləyən kondisionerlərin sayəsində rahat yatdım. Gecənin bir aləmində soyuqdan oyanıb üstümə adyal çəkərək bir daha yuxuya getdim.

Səhər əməliyyat otağında anesteziya mütəxəssisi doktor Rzaqi ilə tanış oldum. İxtisasımla maraqlanandan sonra dedi: "Hələlik burada anesteziyanın sənənlə mənəm və başqası gələndə də növbələri bölüşməliyik." Mən də dedim ki, onda özünüz iş cədvəlini təyin edin.

Biz yetişdiyimiz zaman hələ hərbi əməliyyatdan xəbər yox idi və cəbhədən yaralı gəlmirdi. Yalnız orada olanları əməliyyat üçün gətirirdilər və vəziyyəti ağır olanları isə başqa şəhərlərə göndərirdilər. Bir yandan da yeni hərbi əməliyyata hazırlıq gedirdi. O gün cümə axşamı idi və

dedilər ki, bu gecə "hüseyniyyə"də Kumeyl duası oxunacaq. Bu lap ürəyimcə oldu.

Axşam yeməyindən sonra duanın təşkil edildiyi yerə getdik. Xəstəxanadan çox da aralı deyildi. Demək olar, hərbi məntəqəyə daxil olmuşduq. Maşınların hərəkəti, əsgərlərin var-gəli adamda qəribə hiss oyadırdı. Müəyyən qədər bir yeri hüseyiniyyəyə bənzər formaya salıb yerə palaz sərmişdilər. Cəmiyyət sıx oturmuşdu və kişilərlə qadınların yeri pərdə ilə ayrılmışdı. Dua başlayandan və mənəvi hisslərim baş qaldırandan bir qədər sonra adımın mikrofondan səsləndiyini eşitdim. Elan elədilər ki, hüseyiniyyənin önündə məni gözləyirlər. Əvvəl elə bildim Turabi fəmilialı başqa birisidir. Lakin heç kim ayağa qalxmadı və bir daha belə deyildi: "Turabi bacı, tələsin, əməliyyat otağında sənə ehtiyac var!" Çantamı götürüb qapıya doğru tələsdim. Bu arada etiraz edənlər də oldu: "Xeyir ola bu xanımı çağırırlar, kimdir axı və s." Ardımca maşınla gəlmişdilər və dedilər ki, doktor Rzayi əməliyyat otağında sizi gözləyir, təcili getməliyik. Maşına minib xəstəxanaya qayıtdıq. Məni əməliyyat otağının qapısının önündə düşürdülər. İçəri girərkən gördüm ki, doktor Rzayi bir qədər təchizatı bir yerə toplayıb məni gözləyir.

– Nə olub doktor? Yaralımız var?

– Yox hələ! İnşallah bu gecə hərbi əməliyyat gözlənilir. Biz də anesteziya üçün lazım olan masa və texniki avadanlığı hazırlamalıyıq. Neçəsi yararsız olduğu qeyd edilərək kənara qoyulub. Gərək birlikdə birtəhər təmir edib işə salaq."

Yadımda ikən Tehrandə belə hallarda uzun müddət növbədə gözləməli idik ki, gəlib təmir eləsinlər. Çünki anesteziya avadanlığının sazlaşma və təmiri işlərinə yalnız bir şirkət baxırdı. Şirkətin müdiri Varitan adlı bir xristian

idi. Şirkətdən təmir üçün usta gəldikdə, mən də kənardan müşahidə edirdim. Çox vaxt görürdüm ki, xırda bir problemə görə əməliyyat təxirə düşüb. Bir müddət sonra artıq özüm də xırda nasazlıqları aradan qaldıra bilirdim. O axşam doktor Rzayi ilə saat 10-dan başımız işə elə qarışdı ki, əl saxladıqda artıq səhər saat 4 idi və sübh azanı verilirdi. Həmin müddətdə neçə əsaslı təchizatı sazlayıb işə sala bildik. Hələ gün çıxmamış neçə helikopter gəlib xəstəxananın həyətinə endi. Soruşdum: "Helikopterlərin burada nə işi var?" Doktor dedi: "Çox vaxt yaralıları onunla daşıyırlar."

İlk məlumatda "Vəlfəcr-3" əməliyyatının başlandığı xəbər verildi. Əməliyyat ölkənin cənub və cənub-qərbi istiqaməti boyunca gedirdi və Mehran şəhərinin mühasirəsini aradan qaldırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdu. Əsas məqsəd region boyu strateji nüfuzu ələ keçirmək idi. Bu ərafədə yaralıları gətirməyə başladılar. Əməliyyat əsnasında məlum olurdu ki, çoxları mühasirədə qalıb, vəziyyətləri ağırlaşmış. Aralarında ciddi zədələnənlər var idi. Əməliyyat zamanı bir-ikisinin qarnından üzüm gilələri çıxdı. Narkozdan öncə birindən soruşdum: "Bu üzümlərin macərası nədir?" Dedi: "Neçə gün mühasirəyə düşdük. Azuqəmiz tükəndiyi vaxt aclıqdan həmin ətrafda üzüm bağına girib, o ki var, yemişdik."

Ardıcıl yaralı gətirildikcə əməliyyat otağı da daim fəaliyyətdə idi. Demək olar, iki sutka dayanmadan işlədik. Əməliyyatın üçüncü günü idi və hələ də bir saat yata bilməmişdim. Artıq yorğunluqdan üzülürdüm. Günorta çağı doktor Rzayi dedi: "Turabi xanım, mən günorta yeməyinə gedirəm, siz yaralılarından muğayat olun." Doktor qayıdandan sonra "İndi onlara mən baxaram. Sənin üçün yemək alıb palataya qoymuşam." – dedi. Palataya getdim.

Xörəyim tomatlı qiymə idi və mənim üçün bir stəkan su da qoymuşdu. Oturub ilk qaşığı ağızıma qoyarkən bir qədər isti olduğunu hiss etdim. Dedim ki, soyuyunca bir az gözləyim. Divara söykənməklə nə vaxt yuxuya getdiyimi anlamadım. Bir də ayıldım ki, kimsə məni silkələyir. Birtəhər gözümü açdım. Əməliyyat otağının işçilərindən biri idi. Dedi: "A bala, həkim artıq iki əməliyyatı başa vurub, sən isə hələ də yatırsan?!"

– Axı mən gəlmişəm günorta yeməyimi yeməyə. İndi qayıdıram.

– Doktor özü gəlib üç dəfə səni çağırırdı, oyanmadın.

Gördüm düz iki saat keçib və yeməyim də soyuyub. Tez elə soyuq halda yedim. Üzümü yuyub əməliyyat otağına qayıtdım. Həkim məni görüb dedi: "Ay Turabi, heç nə etdiyindən xəbərin var? Öz əməliyyatımla bərabər səninki də qurtardı və yaralını da ayıldıb yola saldım. İndi başqa əməliyyatdayam. Sən hələ də yatırsan?" Üzrxahlıq etdikdə dedi: "O qədər hay-küydən sonra cavab vermədiyini görüb anladım ki, bərk yorulmuşsan. Özüm oyatmaq istəmədim." Həmin bu iki saat yuxu mənim o gecə səhərə kimi oyaq qalmağıma yaxşı təsir qoydu.

Dördüncü gün sonuncu əməliyyatda bir yaralı ayağını dizdən bir qədər yuxarıdan itirdi. Əməliyyatdan sonra oyanmaq bilmirdi. Doktor Rzayi lazımlı iynələri vursa da yenə oyanmadı. Üzü bir az şişib göyərmişdi. Doktor dedi: "Ola bilsin güclü partlayış dalğasına düşüb, başı yerə çırpılıb. Hələlik başı üstə qalıb muğayat ol." Təxminən iki saat onu palatada saxladıq. Əməkdaşlarım günorta yeməyinə gedib qayıdanadək yaralı oyanmadı. Mənim yeməyimi də palataya gətirdilər. Günortadan sonra saat üç radələri olardı. Həkim gəlib yaralıya yenə bir iynə vurdu. Tənəffüs şlanqı hələ ağızında idi. Nəhayət, refleksi

qayıdaraq tərپənməyə başladı. Daha oksigen şlanqına dözə bilmədiyinə görə onu da çıxartdıq. Palataya apardıqda doktor dedi: "Vəziyyəti ağır olduğu üçün onu tək qoymaq olmaz. Bu günü ona həsr elə." Ona görə də tamamilə ayılanadək yanından ayrılmadım. Haçandan- haçana dil açıb dedi: "Ayağımın altını qaşı." Qaşıyarkən qışqıraraq dedi: "Sağı yox, solu!" Özü durub qaşımaq istəyirdi. Söhbətə tutub bildim ki, neçə gün sonra əsgərlik xidməti başa çatacaq. Bilmədim harasını qaşıyım. Hələ anlamırdı ki, sol ayağını itirib. Bir yandan da adi əsgər olub, könüllü fədakar ruhuna malik olmadığı üçün başına nə iş gəldiyini deyə bilməzdim. Başını bir az da söhbətə qataraq soruşdum:

- Adın nədir?
- Həmid.
- Haralısan?
- Məşhəd şəhərindən.
- Ləhcən yoxdur! Məşhədin harasından?
- Bircənddən.
- Ora necə yerdir? Zəfəranla aran varmı?
- Yaxşı yerdir.
- Həmid qardaş, adamdan istədiyi bir şəxsin mühüm diləyi olsa verməlidirmi?
- Məsələn nəyi?
- Bizim hamımızı bura çəkib gətirən müharibə deyilmi?
- Bəli, gəlməli idik də!
- İndi müharibədə bizə bir şey olsa, bunun bir eybi varmı?
- Xeyr, eybi yoxdur. Müharibədə belə şeylər olur.
- Bərəkallah! İndi dediyin kimi, əgər Allah sevimli bəndəsindən bir bədən üzvünü istəsə razı olarsanmı?

Bunu eşidərkən dərhal belini dikəldib dedi:

– Yəni ayağımı itirmişəm? Bayaقدan ayağımı qaşı deyərkən ona görə "Olmaz!" – deyirdiniz? İndi ayağım kəsilib?

Yazıq ağlamağa başladı. Gördüm bərk stress keçirir, hətta komaya məruz qala bilərdi. Tez dedim: "Xeyr, elə-belə sözgəlişi dilimə gəldi!" Adyalı kənara çəkərək ayağını görmək istəyirdi. Dedim: "İndi qətiyyənlə olmaz! Əməliyyatın yeni qurtarıb və ayağın sarğılıdır, həm də sınığı var. Bilmək istəyirəm ki, birdən sınığa infeksiya düşüb, ayağını çarəsizlikdən kəsməli olsalar, narahat olmazsan ki? Biz bir Allah bəndəsi kimi bilməliyik ki, əzalarımız, bizə verilən hər şey, hətta ailə üzvləri belə əmanət sayılır və istədiyi vaxt onları bizdən geri alacaq." And-aman elədi ki, düzünü deyim. Dedim: "Hə, ayağın kəsilib. Sən də öz hədiyyəni vermişən! İndi də Allaha şükür et ki, sağsan." Hədsiz qəhərlənərək acı-acı ağlamağa başladı: "İndi mən nə edəcəyəm? Cəmiyyətin arasına çıxamı bilərəm? Mən ələcsizin biri gedib ata-anama nə deyəcəyəm?"

– Canın sağ olsun! İndi protez ayaqlar var. Qəm yemə, yerinə protez ayaq qoyarlar.

Qane etmək üçün onunla çox danışdım və şöbənin işçilərinə də dedim ki, artıq qardaşımız öz vəziyyətindən xəbərdardır. Yataqxanaya getməyə hazırlaşarkən istəmirdi yanından ayrılımla. Məni həkim hesab edib deyirdi: "Məni tək qoymayın! Getsəniz davam gətirə bilmərəm!" Nəhayət, onu şəhərə yola salanadək gözlədim.

Ertəsi gün doktor Rzayi halımı soruşduqda dedim: "Axır, özünə gələndən sonra yola saldıq getdi. Hələ ayağını axtarıb qaşımaq istəyirdi."

Həmin gün səhər yeməyindən sonra palataya bir baş çəkdim. Gördüm işçilər narahatdır. Bir hərbiçidən söhbət gedirdi və hansısa məntəqədə qalan döyüşçülərin aqibətindən danışirdılar. Soruşdum: "Nə olub?" Biri dedi: "Burada bir gənc var, gəl gör nələr deyir? Dalğaya da məruz qalıb. İndi bilmirik dedikləri doğrudur, ya yox." Gedib gördüm palataların birində 16-17 yaşlı bir oğlan yataqda oturub ağlayır. Ondan başqa üç nəfər də var idi. Otaq yoldaşları ona deyirdilər: "Dünən gələndən bəri nə yemək yemisen, nə də su içmisen!" Ayağımı itirmiş bir yaralı ruhani də kənarındakı yataqdan ona ürək-dirək vermək üçün dedi: "Ay qardaş, mən bir ayağımı itirsəm də ruhdan düşən deyiləm. Hər nə yemək gətirsələr, lap iki qatını yeyərəm. Sən niyə yemirsən? Axı, elə də ağır yaralanmısan?" Oğlan dərhal qalxıb qışqırdı: "Mən özümə görə narahat deyiləm! Mən burada necə oturub, rahat şərbət, kompot içim?! Halbuki qardaşlarım o çalada susuzluqdan can verirlər!" Özüm qabağa gəlib sorğu-suala tutdum. Məlum oldu ki, altı nəfərlik kəşfiyyat qrupu irəlində bir məntəqədə mühasirəyə düşüb və dörd nəfəri də ağır yaralanıb. Aralarındakı hacı ləqəbli biri həmin dörd nəfəri xilas etmək mümkün olmadığını görüb, gecə özü ilə yalnız onu gətirə bilib. Hələ yola düşməzdən öncə o dörd nəfər bunlara deyir: "Kərbəla istiqamətində bir çuxur qazıb bizi ora salın ki, qiyamət günündə deyək: Ya Əba Əbdillahi, biz də sən kimi çuxurda canımızı əldən verdik, İslam uğrunda fəda olduq! Özün bizə şəfaət elə!" Yazıq yeniyetmə ağlayıb yalvarırdı: "Siz Allah, gedin onların dalınca!" Bundan sonra neçə hərbiçi dediği nahiyəni dəqiqləşdirib ora getdi. Amma mənim işin nə yerdə qaldığından xəbərim olmadı.

Neçə gün sonra hərbi əməliyyat başa çatıb yaralıların sayı azaldıqda, elan etdilər ki, nəsə almaq və ya Əndimeşk şəhərini görmək istəyən qadınlar üçün bir maşın tədarük görüüb. O gün işim azalmışdı və bir qədər asudə idim. Doktor Rzayidən şəhərə getmək üçün icazə aldım.

Əndimeşk şəhərinin əksər yerləri bombardmanların şiddətindən yerlə yeksan olmuşdu. Top və raket zərbələri nəticəsində prospektlərdə asfaltlar çala-çuxurla dolu idi və maşınlar rahat hərəkət edə bilmirdilər. Şəhərdə əhali gözə dəymirdi və çoxu hərbi qüvvələr idi. Hərdən əyinlərində ərəb paltarlı tək-tük yerli camaatla rastlaşırdıq. Şəhərdə xurma ağaclarını görərkən o zaman Kufə şəhərinin ətrafındakı xurma bağları və imam Əlinin (ə) Allahla razıniyələrini xatırlayıb dedim: "İlahi, bizim döyüşçülər də silah-sursatsız bu xurma ağacları arasında hegemonların himayəsi altında tərədən-dırnağadək silahlanan düşmənin qarşısında durub. Onlara dayaq ol və qoyma düşmən bizə qalib gəlsin!"

Şəhərdə dini-mənəvi atmosfer hakim idi. Hər tərəfə "Kərbəla! Kərbəla! Biz artıq gəlirik!" marşı yayılırdı. Qapısı açıq neçə mağazaya yaxınlaşıb, sovqat almaq üçün birinə daxil oldum. İçərisində müxtəlif dualar, üzəri yazılı kartoçkalar, dini kasetlər və kitablar var idi. İki mərsiyə kaseti alıb çölə çıxdım. Bu gəzintimiz də bizə bir xatirə oldu.

Universitetin cihad komitəsi tərəfindən neçə nəfərin həccə ziyarətə göndərilməyi barədə məlumat gəldi. Xoşbəxtlikdən mənim də adım onların arasında idi. Səfər tarixi düz məntəqədən qayıdacağım vaxta təsadüf edirdi. Artıq ezamiyyət müddəti başa çatmışdı və mənimlə gələn işçilərin bəziləri yola düşdülər. Mən də tez qayıtmaq

istəyirdim ki, həccə gedə bilim. Xəstəxananın müdiri ilə söhbət zamanı dedi:

– Turabi bacı, sən də getsən, əməliyyat otağımızın işi dayanacaq. Mümkünsə qalın. Yenə qarşıda hərbi əməliyyat var və yaralıların sayı çoxala bilər. Bilirsiniz ki, məntəqədə anesteziyalarımız azdır. Söz verirəm ki, yeni kadr gələndə kimi dərhal sizi yola salacağam.

– Axı, bizim qrupun hamısı gedir, mən tək qalacağam!

– Nigaran olmayın. Əməliyyatdan sonra, ya da ilk kadr gələndə kimi sizi göndərəcəyik.

– Həccə göndirilənlərin siyahısında mənim də adımla çıxıb və paltarlarımı da hazırlamışam.

– İndi sizə həcmi lazımdır?! Yəni həccə getmək, doğurdan da hacı olmaq istəyirsinizsə, buyur bu qədər yaralı, istənilən qədər həcc sizin olsun! Hamısını ziyarət edə bilərsiniz! İnanın, mənə də desəydilər, sözsüz imtina edərdim. Çünki indi burada qalmağın özü vacib həccə bərabər kimidir!

– Elə isə qalaram.

"İmam Hüseyin (ə)" xəstəxanasından ezam olunan qrupun üzvü doktor İmami də kənarımda idi. Müdirə dedi: "Mən getsəm soruşacaqlar ki, bəs, Turabi harada qaldı? Onda nə cavab verirəm?" Müdir dedi: "Deyin ki, hələlik ona ehtiyac olduğu üçün qalmağı məsləhət bilib." Doktor İmami də dedi: "Onda mən gedirəm, bir tapşırığınız yoxdur ki?" Dedim: "Xeyr. Kim də məni soruşsa, sadəcə salam yetirin."

Hərbi əməliyyat başlandı. Həqiqətən də qalmağıma ehtiyac var idi. Həccə əldən versəm də burada yardım işimə görə şad idim. Əməliyyat uğurla sona çatandan sonra xəstəxananın müdiri təşəkkürünü bildirərək dedi:

– Artıq hazırlaşa bilərsiniz. İnşallah sabah tezdən sizi ayrıca maşınla yola salacağım.

– Mümkünsə qatarla getmək istəyirəm.

– İndi qatarın bütün sənişinlərini hərbi qüvvələr təşkil edir. Hökmən belə istəyirsinizsə, onda sizə bir kupe tutmalıyıq. Sizinlə bir həmkarımız Tehranadək gedib, qayıdacaq. Elə isə bu axşam yaxşı istirahət edib sabah qatarla yola çıxmağa hazırlaşın.

Sabahısı yola gün çıxmazdan qabaq bir daha Əndimeşkə getdim. Şəhər lap bərbad günə düşmüşdü, evlər uçulub viran qalmışdı. Sanki heç kimin ev-əşiyi ilə maraqlanmağa vaxtı yox idi. Küçələrdə bir qədər dolanandan sonra bir kənarda xurma satıldığını gördüm. Onu budaqları ilə birgə satırdılar. O zamana kimi belə şey görməmişdim. Mənə çox maraqlı gəldi və sovqat üçün iki budaq aldım.

Axşam yataqxanada hamı zala yığılmışdı və televizordan yeni əməliyyata dair xəbərləri izləyirdilər. Bu müddət ərzində ilk dəfə idi ki, televizora baxa bilirdim. Orada dedilər: "Vəlfəcr əməliyyatında xəstəxanada yaralı əlindən tərənəməyə yer yox idi və yaralılarla şəhidlər bir-birinə qarışmışdı. Şəhidləri həyətə yığdılar ki, Əhvaza göndərsinlər. Səhər saat 10-11 radələrində birdən gördük ki, şəhidlərin arasından biri əlini yuxarı qaldıraraq tərənədir. Bildik ki, diri qalıb və şəhid olmayıb. İsti onu əldən salmışdı. Tez xərək gətirib onu təcili yardım şöbəsinə çatdırdılar. İki sanitar-həkim də yenidən hamısını bir-bir müayinədən keçirməyə başladı ki, diri qalan var yoxsa yox..."

O gecə həmişəkəndən gec yatdım. Səhər əşyalarımı yığıb, bütün işçilər və xanım Əlişiri ilə vidalaşarkən yola

salmağa müdir də gəldi və təşəkkür edərək dedi: "Bağışlayın ki, sizi çox saxladıq."

– Qaldığıma qətiyyəən peşman deyiləm. Çünki doğrudan da vaxtım faydalı keçdi.

– Biz də bunu bilirdik və ona görə qalmağınızı təkid edirdik. Əgər Tehrandan zəng edib, sizi tələb etməsəydilər, yenə də qalmağınızı məsləhət bilərdik.

Xəstəxananın müdirinin mənə yoldaş etdiyi gənc hərbiçi ilə təcili yardım maşınında Əndimeşkə getdik. Qatar stansiyası hərbiçilərlə dolu idi. Çoxu əməliyyat qurtardığı üçün müvəqqəti istirahətə qayıdırdı. Yaman qarışıqlıq idi və bilmirdim ki, bu vəziyyətdə qatara necə minəcəyəm. Elə bir qədər sonra qatar fit çalaraq platformaya daxil oldu. Hamı tələsik minməyə başladı. Yatanları oyadaraq zarafatla deyirdilər: "Tez olun, ayağa qalxın! Düşmən təyyarələri hücumu keçib, əməliyyat başladı..." Bu sözə bəziləri gözlərini açıb gülümsünür, bəziləri də inanıb narahat olurdular. Biz də birtəhər özümüzü irəli atıb tez mindik. Yanımdakı qardaş məni kupeyə çatdırandan sonra dedi: "Bacı, heç narahat olmayın, mən bu qapının arxasındayam. Nə lazım olsa, şüşəni döyüb məni çağırın." Neçə dəfə xahiş etsəm də istirahət üçün kupeyə girmədi. Hamı minəndən sonra qatar səhər saat 10-da yola düşdü. O isə hər iki saatdan bir qapını döyüb, bir şeyə ehtiyacım olub-olmadığını soruşurdu. Kupədə olduğum müddətdə başımı şəhid Mütəhhərinin bir neçə əsəri ilə qatmağa başladım. Xəstəxanadan mənim üçün yola yemək qoymuşdular. O cavana təklif etsəm də razı olmadı və gedib yeməyini yeməxanadan aldı. Yolda günorta, axşam və sübh namazlarımızı stansiyaların namazxanasında qılmalı olduq. Sübh namazından sonra gedib mənim üçün səhər

yeməyi gətirdi. Axır, birtəhər onu bir qədər istirahət üçün kupeyə dəvət edəndən sonra soruşdu: "Tehranın harasına gedəcəksiniz?" Ünvanı başa salaraq dedim: "Stansiyaya çatandan sonra özüm maşın tutub gedəcəyəm və bundan artıq sənin zəhmətə düşməyinə razı deyiləm.

– Olmaz! Mənə tapşırıblar ki, sizi evinizə qədər çatdırım. Vəzifəmi sonadək yerinə yetirməliyəm.

– Bundan artıq nigaran olmağa dəyməz və özüm maşın tutub gedə bilərəm.

Yavaş-yavaş işimlə və yaralıların əhval-ruhiyyəsi ilə bağlı suallar verməyə başladı. İxtisasımı ona başa salarkən dedi: "Heç bilməzdim, belə bir sahə (anesteziya) üzrə qadın həkimi çalışsın!"

– Bəs sən özün haralısan?

– Tehranlı.

– İndi Tehrandamı qalacaqsan?

– Xeyr. Sabah yenə qatarla Əndimeşkə qayıtmalıyam.

– Məgər ailəniz Tehranda yaşamırmı?

– Yaşayır.

– Niyə bir neçə gün yanlarında qalmaq istəmirsən?

– Düzünü desəm, istəyirəm. Amma cəbhədə daha çox ehtiyac var. Hətta mənə demişdilər ki, bir aylıq məzuniyyətə çıxıb bilərsən. Özüm qəbul etmədim və dedim ki, bacını çatdırıb qayıdıram. Yalnız bu gecə evdə qalacağam.

Orta boylu, ağbəniz, on səkkiz yaşlı bir gənc idi. Bütün müddət ərzində başını aşağı dikərək danışıdı. Tehranın dəmir yol vağzalına çatdıqda, məndən öncə ayağa qalxıb çantamı götürdü. Mənimlə evədək gəlməyə ehtiyac olmadığını desəm də razı olmaq istəmirdi. Nəhayət, qane olandan sonra özü maşın tutub kirayəsini verdi və məni sürücüyə artıq dərəcədə tapşırıb yola saldı.

Evə çatıb qapını döydüm. Anam üzümə qapını açdı. Həyəcanını vəsf edə bilmərəm. Dedi: "Ay balam, bəs bir dəfə də olsa zəng edə bilməzdinmi? Bizi niyə nigaran qoyursan?"

– Anacan, elə şəraitdə həтта zəng etməyə də vaxt olmurdu!

Məni qucaqlayaraq öpüb necə ağlayırdı. Bir-birimizi bağrımıza basıb ağlamağa başladıq. Allaha şükür, halı yaxşı idi. Yuyunduqdan sonra bir neçə saat yatdım. Eynilə palatadakı kimi dərin və gözəl yuxu idi. Məni oyadıb dedi: "Dur namazını qıl, yemək də hazırdır." Günorta yeməyinə səbzi plovla balıq bişirmişdi. Durarkən sanki neçə müddətdən sonra yataqdan qalxdığımı hiss elədim. Çox acmışdım. Həтта yeməyi namazdan əvvəl yedim. Anam bacıma zəng edib, qayıtdığımı xəbər vermişdi. Bacımgil də uşaqları ilə birgə gəlib çıxdılar. O da gözü yaşlı halda məni öpüb-qucaqlayaraq deyirdi: "Niyə zəng eləmədin? Heç bilmirsən səndən ötrü nə qədər nigaran idik!" Onlara cürbəcür hadisələrdən, əməliyyatlardan, işimdən danışdım. Bacıma dedim ki, axşam yeməyinə bizdə qalsın. O da razı olub, mənə ən sevdiyim yeməyi bişirməyi söz verdi. Axşam saat 10-11-ə kimi qalandan sonra evlərinə getdilər.

Ertəsi gün səhər xəstəxanaya çatan kimi həmkarlarım başıma yığışdılar. Hərə bir söz deyirdi: "Harada qaldın, ay qız? Lap yoxa çıxmısan! Ora gedəndən bizi unutmusan! Elə bildik ki, əsir düşüb, təmiz ərəb olmusan!..."

İşim qurtarandan sonra palataları gəzərək yaralılara baş çəkməyə başladım. Orada – şəhid Kələntəri xəstəxanasında özümüz əməliyyat etdiyimiz yaralılardan burada olub-olmadığını bilmək istəyirdim. Amma heç biri bura göndərilməmişdi. Amma o zaman müalicə etdiyimiz yaralı və xəstələr məni görüb deyirdilər: "Turabi bacı, niyə

bizi yaddan çıxarmısan? Sən gedəndən sonra, heç bilmirsən, biz də özümüzü burada qütbətdə hiss eləmişik. Sən göstərdiyin xidməti heç kəs edə bilməz. Hər işdə təxirlə qarşılaşıyıq. Yerini həmişə boşdur!" Mən də deyirdim: "Daha qayıtmışam. Allah məni saxladı ki, yenə sizin qulluğunuzda olum." Yeni gələn yaralılara da özümü təqdim edir, əməliyyat otağının və şuranın telefon nömrəsini verib deyirdim ki, onlara əl tutmağa vaxtım olmadığı zaman həmin nömrələrlə əlaqə saxlasınlar. Anbara da bir baş çəkib, xeyli çatışmazlığın şahidi oldum. Təminat işlərini tapşırduğım Novruzi ilə Rəmzidən soruşdum: "Niyə vəsaitimiz bu qədər azalıb?" Düzü, haradan əldə edəcəyini bilmədiklərini dedilər. Zəruri hallarda yalnız anbardan istifadə etmişdilər və hərdən də ətraf məscidin könüllüləri sadəcə ərzaq işində yardım edə bilirmişlər.

Yenidən hacı Sultani ilə hacı Rzayiyə zəng edib danışandan sonra müəyyən qədər də olsa vəsait problemini aradan qaldıra bildik. Şəhid Kələntəri xəstəxanasında olarkən bəzən adi tənəffüs sistemi çatışmadığına görə yaralı şəxs şəhid olurdu. Məsələn, əgər cəbhənin özündə operativ sanitariya qrupları fəaliyyət göstərsəydi, artıq adi boğaz yaraları, dilin geri qatlanması kimi hallarda yaralıları xəstəxanaya çatdırmazdan öncə təcili tənəffüsün təmini ilə bir çox təhlükənin qarşısı alınardı və daha bu qədər itki verməzdik. Bu əhəmiyyətli məsələni şuranın iclasında açıqlayaraq dedim: "Cəbhə boyu anesteziya ilə bağlı kadrlara böyük ehtiyac var. Orada fəaliyyət göstərən həkimlər əksər hallarda yaralıların tənəffüs problemlərindən yayınaraq ilk növbədə zədələrin müalicəsi və qanaxmanın qarşısını almağa çalışırlar. Halbuki tənəffüs probleminə düçarolma halları daha çox

müşahidə olunur və bu məsələyə görə canını itirənlər az deyil. Demək, hal-hazırda cəbhə bölgələrimizin anesteziya sahəsi üzrə ixtisaslı kadrlarla təchizi ən mühüm məsələ olmalıdır." Bu təklifi universitetin hərbi komissiyası və Korpusun səhiyyə şöbəsinə də məlumat verdik. Rektorun razılığı ilə qısa və uzunmüddətli - azı iki illik kurslar təşkil edildi və xeyli sayda könüllü üzvü bu sahəyə cəlb edə bildik. Tələbələr səhər universitetdə nəzəri təlim alır və günortadan sonra da praktiki dərslər üçün xəstəxanaya gəlirdilər. Məzunların cəbhə bölgələrindəki, qaçqın yaşayış düşərgələrindəki və ya hər hansı ictimai sığınacaqlardakı fəaliyyətlərinə dair aldığımız məlumatlarda bu üsulun çox faydalı olduğu qeyd edilirdi.

On beşinci fəsil

1983-cü ilin sentyabr ayında Şəhid Behişt universitetinin dini şurası tərəfindən müharibə məntəqələrinə ziyarət səfəri təşkil olunurdu. Səfərdə əksər xəstəxana və universitetlərin dini şuralarının fəal üzvləri iştirak edirdilər. Neçə avtobus nəzərə alındıqdan sonra səhər saat 8-də Tehrandan yola düşdük və ertəsi gün Əhvaza çatdıq. Əhvazda vəziyyət müharibənin başladığı 1980-ci ilə nisbətən yaxşı idi. Artıq Mahşəhər-Əhvaz yolu azad edilərək düşmənin birbaşa atəşi altından çıxmışdı. Bununla belə bombardman halları davam edir, tez-tez təhlükə siqnallarının səsi eşidilirdi. Əhalinin ev-eşiklərinə qayıtmağına şərait yox idi və hər yerdə adi insanlardan çox hərbiçilər gözə dəyirdi.

Həmişəki kimi əvvəl özümüzü Əhvazın hərbi qərargahına təqdim etməyə getdik. Elə orada nə qədər insan könüllü olaraq qan vermək üçün növbəyə durmuşdu. Biz də onlara qoşulub hamımız qan verdik. Qərargahda hansı məntəqələrin ziyarətini planlaşdırdandan sonra iki nəfər bələdçi ilə yola düşdük. İlk səfərimiz Xürrəmşəhrə idi. Şəhərə yaxınlaşarkən xarabalığa girdiyimizi güman elədik, hər şey yerlə yeksan olmuşdu. Elə bir yerə çatdıq ki, torpağa bir metrlik fasilə ilə ucu iti bizlər basdırılmışdı. Bunun hansı əlaməti bildirdiyini soruşduq. Bələdçilərdən biri dedi: "Onları iraqılılar şəhəri işğal etdikləri zaman sancmışdılar ki, bizim paraşütçülər yerə endikdə üzərinə düşüb həlak olsunlar." Əksər yerlərdə cərgə ilə bir-birimizin arxasınca getməli idik. Bələdçilər deyirdilər ki, yolların hamısı tələ və minalarla doludur, hələlik onları

təmizləməyə vaxt yoxdur və yalnız nəqliyyat vasitəsi və hərbi qüvvələrin keçə biləcəyi qədər təmizlənilir.

Gəlib Xürrəmşəhrin gömrüyünə çatdıq. Hansı ki, bir zamanlar yaxın şərqin ən böyük keçid ticarət mərkəzi sayılırdı, indi isə xarabalığa çevrilmişdi. Oradan şəhərin böyük məscidinə tərəf yollandıq. Məscid top-raket zərbələrinə məruz qalaraq xaricdən salamat yeri qalmamışdı; minarəsi uçulmuş, günbəzi dəlik-dəlik idi. Bizdən bir qədər əvvəl bir qrup döyüşçü yenicə ön cəbhədən qayıtmışdı və bir qrupu da ön cəbhəyə getməyə hazırlaşdı. Əslində, böyük məscid onların yeganə istirahət yeri sayılırdı. Gedərkən hər biri gəlib, qapısı önündə dayanan iki nəfərin başları üzərində tutduğu Quranın altından keçirdi. Bir neçəsi də cəbhədən qayıdanlar üçün üzərlik yandırır, üzərlərinə güləb səpir, birgə salavat deyirdilər. Ara bir az sakitləşdikdən sonra məscidə daxil olduq. Giriş qapısı üstündə İmam Xomeyninin şəkli vurulmuşdu və kənarında neçə şəhidin şəkli də var idi. Məscid daxildən nisbətən salamat idi və içi xalça, palaz və adyalla örtülmüşdü. Məscid mənəvi fəzası ilə yanaşı qarnizona da bənzəyirdi. Ön cəbhədən gələn döyüşçülər "Fərəc" duasını xüsusi şövq və mənəvi halla oxuyarkən biz də onlara qoşulduq. Sonra komandirləri söhbətə başlayaraq bizə məntəqənin ümumi vəziyyəti, hər hansı təhlükə və partlayış ehtimalları barədə xəbərdarlıq və lazımı məlumatlar verdi. Biz də döyüşçülər üçün apardığımız neçə hədiyyə bağlamalarını onlara verdik. Onlar isə bizə xurma verərək başqa bir şeyləri olmadığını bildirərək üzrxahlıq etdikləri zaman dedik: "Bu nə sözdür! Biz bura sizdən güc-qüvvə almağa gəlmişik!" Bu əsnada bir döyüşçü soruşdu: "Qrupun rəhbəri kimdir?" Mirzayi dedi: "Necə məgər?"

– Məscidin arxa divarını təmir edən fəhlələrdən birinin ayağı minaya düşüb, dizdən yuxarı qırılıb. Aranızda həkim varmı?

Mən dedim: "Hələlik ayağını iki-üç yerdən qayısla, ya da çəfyə ilə möhkəm bağlayın və altına da bir neçə adyal qoyun ki, qanaxmanın qarşısı alınsın, sonra da bura yaxın xəstəxanalardan birinə çatdırın."

Komandirin söhbətindən sonra Şəhid Behiştı universitetinin şura rəhbəri Əhməd Pənah da bizim məntəqəyə səfərimizlə bağlı məlumat verdi. Beləliklə, bir neçə saat vaxtımız burada keçdi. Günorta və əsr namazını döyüşçülərlə qılıb, birgə yemək yeyəndən sonra "Karun" çayını görməyə getdik.

Xürrəmşəhrdən Abadana doğru körpü uçmuşdu və korpusla cihad qüvvələri müvəqqəti olaraq hərbi maşınların hərəkəti üçün suyun üzərində səyyar körpü salmışdılar. Körpüyə çatdığımız vaxt üzərindən bir tank keçirdi və körpü şiddətlə tərənirdi. Bir-birimizə dedik ki, elə indicə körpü batacaq. Bələdçilər isə "Yox, bu körpü çox davamlıdır və hal-hazırda bütün nəqliyyat vasitələri onun üzərindən keçir." - dedilər. Biz də piyada halda çayın o tərəfinə keçdik. Karunun kənarında burada şəhid olanların xatirəsini yad edərək bir qədər ürəyimizi boşaltdıq və mərsiyə oxundu. Nəhayət, buradan ayrılıb Abadana tərəf yola düşdük.

Şəhər kənarındakı böyük neftayırma zavodunun yalnız xarabalıqları gözə dəyirdi. İri bak və sisternlər, borular dəlik-deşik idi və hər yer viran olmuşdu. Ətrafda işdən düşən hərbi maşınlar, tanklar var idi. İrəli gedib yaxından müşahidə edir, hətta maraq üçün qalxıb içinə minirdik. Bələdçilər də bizə burada baş verən döyüş əməliyyatları barədə maraqlı məlumatlar verirdilər.

Axşam yeməyini Abadanın qərargahında yeməli olduq. Yeməyimiz bir qədər çörək, pendir, pomidor və xurmadan ibarət idi. Sübh namazını camaatla qılıb, səhər yeməyindən sonra bu dəfə Huveyzəyə tərəf yola düşdük. Şəhərdən salamat qalan yalnız neçə divar idi və daşı daş üstə qalmamışdı. Bələdçilər dedilər ki, azğın düşmənlər hətta bir-bir evləri minalayıb partladılar. İndi isə buradan bir az aralı ərazidə yeni şəhərin salınması təklifi irəli sürülüb və buranı müharibə memorialı kimi saxlamaq istəyirlər.

Daha sonra şəhid Ələmül-hüdanın, eləcə də həzrət İmamın tələbə davamçılarının şəhadət məkanlarına getdik. Onlar ikinci dəfə Süsəngərdə getdiyim vaxt naməlum xəyanətə görə düşmənin mühasirəsinə düşüb, şəhid olan həmin universitet tələbələri idilər. O zamandan üç il ötürdü və hələlik qəbirləri üzərində heç bir abidə tikilməmişdi. Hətta çoxunun ad-sanı yox idi və bəzilərinin də kimliyi bir dəmir parçası üzərinə yazılıb, bir sıra əşya və döyüş ləvazimatları ilə birgə qəbri üstə qoyulmuşdu. İstər-istəməz qəribə hissə dalır, sanki dünyanın axırına ayaq basırdım. Burada nə su, nə də bir yaşıllıq gözə dəyirdi. Ara-sıra əsən küləyin səsi adamın qəmini bir az da artırırdı. Hər yer başdan-başa səhra və biyabanlıq idi. Sanki dünyanın bütün qürbəti ora yığılmışdı. Hamımız ora hakim olan qəribliyə davam gətirməyib ağlayırdıq. Bir nəfər oxşama deməyə başladı və hər bir xanım bir şəhidin qəbri üstə oturub yas mərasimi keçirdik. Bu məkandan ayrılmağa ürəyimiz gəlmirdi. Sonda, şəhidlərin torpağından bir miqdarını türbət kimi götürüb, orada günorta namazımızı qılandan sonra axşam Əhvaza qayıtdıq.

Ertəsi gün səhər namazı və yeməyindən sonra xəbər verdilər ki, bu gün Süsəngerdə gedəcəyik. Orada çoxlu xatirələrım olduğu üçün daha tez çatmağa tələsirdim. Şəhərə girməzdən öncə maşınlar bir tablo yanında dayandılar. Bələdçilər dedi ki, dəstəməzi olmayanlar düşüb dəstəməz alsın. Özümüzə şəhidlərin qanı ilə yoğrulan ərazilərdə gəzməyi hörmətsizlik sandığından həmişə dəstəməzli olurduq. Mən də dedim ki, biz hamımız dəstəməzliyiq. Hər halda maşından düşdük. Tabloda yazılmışdı: "Şəhidpərvər Süsəngerd şəhərinə xoş gəlmisiniz!" Mirzayi dedi: "Mənim bu tablo ilə unudulmaz xatirəm var. Elə bu tablonun altında ayağımı itirdim və dostlarımdan da ikisi şəhadətə yetdi." O, şəhid olan öz dostunun bacısı ilə təzəcə evlənmişdi. Yoldaşı qabağa gəlib soruşdu: "Qardaşım harada şəhid olub?" Mirzayi dedi: "Heç vaxt sənə bu barədə danışmaq istəməirdim. Burada şəhid oldu və pak qanı torpağa qarışdı." O da dərhal tablonun altına cumaraq özünü torpağa atdı. Torpaqları öpüb-qucaqlayaraq elə acı-acı ağladı ki, hamımızı matəmə qərq etdi. Onu torpaqdan ayıra bilmirdik.

Şəhərə daxil olub, vəziyyətlə tanış olmağa başladıq. Bizim orada olduğumuz zamanla müqayisədə daha pis hala düşmüşdü. Əksər binaları uçulmuş, xurma ağacları yanıb kül olmuşdu. Yol və prospektlər çala-çuxurla dolu idi və maşınlar çətinliklə hərəkət edirdilər. Gəzişdikcə hərə bir xatirə deyirdi. Onlara xəstəxanaya gətməyi təklif edib dedim ki, mənim də orada çoxlu xatirələrım var.

Xəstəxanaya çatıb gördüm ki, salamatdır və çox da zərbəyə məruz qalmayıb. Qarşısındakı səngər məqsədilə tökülən və get-gələ mane olan torpaqları təmizləmişdilər. Bölmələr fəaliyyət göstərirdi və yaralılarla bərabər adi

xəstələr də müalicə olunurdu. Keçmiş kadrlardan heç kim gözümə dəymədi. Namaza Süsəngerdin "kөнüllü qızlar qərargahı"na getdik. Qabaqcadan bizim gəlişimizi gözləyirdilər və lazım olan şəraiti tədarük görmüşdülər. Orada yerləşib istirahət zamanı hərə bir hadisədən danışdı. Mən də düşmənin şəhərə yaxınlaşdığı, şəhid Çəmranın bəndin suyundan bir qol açaraq bütün bu məntəqəni mühasirədən xilas etdiyi xatirəni söylədim; o ağır şəraitdə nə qədər qüvvəmizin xəstəxanaya çatmamış, ya da xəstəxananın özündə şəhid olduğunu xatırladım. Bu vaxt qərargahın qızlar briqadası çarşablarını ərəb qadınları kimi başlarına çəkərək ərəbcə mərsiyə oxuyub, ağlamağa başladılar və biz də birgə sinəmizə döyərək bütün şəhidlərin xatirəsini yad elədik.

Günortayadək orada qalıb, namaz və yeməkdən sonra Dehlaviyyəyə, eləcə də Sabilə körpüsünə – şəhid Çəmranın şəhid olduğu məkana getdik. O böyük şəxsiyyəti yaxından gördüyüm üçün şəhid olduğu yer də mənə maraqlı idi. Artıq şəhadət məkanında bir abidə də tikilmişdi və üzərində belə yazılmışdı: "Doktor Mustafa Çəmranın şəhadət məkanı, 1982-ci il 2 iyun"

Hadisədə yaxından iştirak edən əsgər qardaşlardan biri bu haqda belə məlumat verdi: "Hələ doktor Çəmran şəhid olmazdan bir neçə ay öncə ayağına güllə dəymişdi. Xəstəxanada ilkin yardım və ayağı gipsə qoyulduqdan sonra da heç bir halda məntəqəni tərk etmədi. Öz vəziyyətinə əhəmiyyət vermədən komandirlik vəzifəsini yerinə yetirirdi. Təəssüflər olsun ki, iyun ayının ikisi başına dəyən qəlpə onu yerə yıxdı. Elə orada həkimimiz tənəffüs sistemi qoşdu və qaldırıb bura kimi – sizin elə indi dayandığınız məkanadək gətirə bildik. Lakin əlimizdən heç bir iş gəlmədi və burada şəhid oldu. İnşallah

tezliklə bu məkanda xatirəsi naminə böyük tikili inşa ediləcək."

Orada bizə icazə verilən həddə qədər irəli gedə bildik. Artıq tankların sıra ilə düzüldüyünü, səngərlərdə döyüşçülərin yerləşdiyini belə yaxından müşahidə elədik. Hətta onlarla salamlayıb hal-əhval tutduq. Bir çoxu bizə məktub, ya da telefon nömrəsi verib dedilər ki, sağ-salamat olduqları barədə ailələrinə xəbər verək. Nəhayət, qürub çağı Abadanın qərargahına qayıtdıq.

Səhər bizi Abadanın şəhidlər xiyabanına apardılar. Sayları göz gördükcə uzanır, qəbirlər qum təpələri kimi bir-birinin ardınca düzülür, çoxları üzərində nə daş, nə ad, nə də soyad görünürdü. Bələdçi dedi: "Onların əksəri Xürrəmşəhr və Abadandan, bəziləri də başqa şəhərlərdəndir və hamısı da ad-sansız dəfn olunub." Təsir və təəssüf insanı boğurdu və göz yaşlarımız üzümüzü yuyurdu.

Daha sonra Abadanın mərkəzi qəbiristanlığına getdik. Şəhidlər xiyabanından bir az fasiləsi var idi və şəhərin incəsənət klubu şəhidləri də orada dəfn edilmişdi. Onların məzarı üzərində fatihə oxuyub, klubun binasını görməyə getdik. Bizə hadisə haqda qısaca belə məlumat verdilər: «Efirdə "Ceyranlar" filmi gedirdi. Senariyə əsasən, hakim şah rejimi mübariz qrupları mədəni inkişafa zidd və mürtəce kimi nümayiş etdirməyə çalışmış. Guya, buna dözməyən müxalifət qapıları bağlayıb, kluba od vurur. Lakin xalq elə o zaman anlayır ki, bu gizli əməliyyat Savakın işidir. Onlar hətta yardıma mane olaraq daxildəkilərə köməyə icazə vermirlər. Qaçmaq istəyənlər qapı-pəncərələri və hər hansı mümkün yeri qırmağa can atmış. Od-alov içindən yaşlı, cavan, qadın, uşaq harayları

eşidilmiş. Beləliklə, bina tamamilə yanıb məhv olur. Özü də bu hadisə seansın ən qızğın çağında baş verir.»

Oradan Abadanın ətrafına gəzintiyə çıxdıq. Bələdçilər şəhərin mühasirəsini yarma əməliyyatından, Xürrəmşəhrin azadlığı hadisəsindən danışdılar.

Ertəsi gün səhər Əhvazın şəhidlər məzarına getdik. Sanki gəlinlə bəy otağına girmişdik. Hərə öz şəhid olan üzvünün şəklini alüminium çərçivəyə salıb, gül-çiçəklə bəzəyərək kənarına kiçik şamdanlar qoymuşdu. Qəbirlər başdan-başa İran bayrağını inikas edən – yaşıl, ağ, qırmızı – rəngbərəng parçalarla bəzənmişdi. Xiyabanın qərribə səliqə-səhmanı vardı. Əksəri az yaşlı, cavan nəslin şəhidlərinin simalarına baxdıqca təsirlənməmək olmurdu. Vaxtımız günorta radələrinədək orada ziyarətlə keçdi.

Əhvazda hələ təhlükəsizlik tam bərpa olmamışdı. Tez-tez təhlükə siqnalının səsi eşidilir, hərdən də düşmən təyyarələri şəhəri bombardman edirdi. Günortadan sonra hərbi qərargaha gedib, onlarla vidalaşaraq Tehrana doğru yola düşməyi qərara aldıq. O axşam Xürrəməbadda qalmalı idik. Odur ki, qrupun rəhbəri korpusun nümayəndəsi ilə danışib, məşhur "Fələkül-əflak" qalasını da görməyə icazə aldı. Qala hərbi qüvvələrlə dolu idi. Zindanları mağaraya bənzəyirdi və içərisində silah-sursat saxlanılırdı. Orada da bir qədər döyüşçülərlə söhbətdən sonra qərargaha qayıtdıq və səhər Tehrana yola düşdük.

On altıncı fəsil

1984-cü ilin mart ayı idi. Bir gün səhər əməliyyat otağında ikən bacım zəng edib dedi: "Mahmud Bərəhmə şəhid oldu. Bu gün torpağa tapşırılacaq. Vaxtın olsa sən də gəl." Çox narahat oldum. Böyük qardaşı Əli də 1982-ci ildə ölkənin qərbində Bazideraz məntəqəsində şəhid olmuşdu. Halım dəyişdi və bildim ki, xəstəxanada olsam da işləyə bilməyəcəyəm. Əməliyyat otağının müdirinə dedim ki, yaxın qohumlardan birinin yas mərasiminə getməliyəm.

Mahmudun 18 yaşı vardı. Onun məzlum siması yadımdadır. Həmişə başı aşağı və üzündə təbəssüm olardı. Adətən, dizi üstə əyləşərdi. İnqilab ərəfələrində məhəllə uşaqları adını "bomba düzəldən" qoymuşdular. İçki və süd şüşələrini yığıb, onlardan alışıqan qumbara hazırlayırdı. Məhəllənin bütün gəncləri gəlib, ondan alır və damların başından sabiq rejimin milli qvardiya maşınlarına atırdılar. Hələ neçə ay öncə əməliyyat otağında ikən anası mənə zəng edib demişdi ki, Mahmud yaralanıb. Ondan ötrü çox nigaran idim. Vəziyyəti ilə maraqlandıqda dedi: "Ciddi problemi yoxdur. Əhvazda xeyli müalicə alıb və indi də sizin xəstəxanaya köçürülüb." Tez araşdırıb onu təcili yardım bölməsində tapdım. Ayağına qəlpə dəymişdi və çiyinin nahiyəsindən də bir sümüyü sındığından qolunu tərpedə bilmirdi. Qan azlığından rəngi tamamilə saralmışdı. Hələ bu vəziyyətdə tez cəbhəyə qayıtmaq istəyirdi. Ona acıqlanıb dedim: "Vəziyyətin yaxşı olsaydı, Tehrana göndərməzdilər! Döyüş vaxtı canı qorumaq da bir tapşırıqdır! Sağal, sonra qayıt!" Onu müayinə edən doktor

Kərəmliyə dedim: "Əsla sözüne baxmayın və hökmən yatızdırın!" Həkim də dedi: "Yarasına infeksiya düşüb. Mütəlak əməliyyat olmalıdır." Ardıcıl neçə gün onu əməliyyat otağına gətirib yaralarını yudular. Hər gün yaralılara baş çəkərkən ona da baş çəkirdim. Hər dəfə mənə görə and-aman edirdi ki, cəbhəyə tez qayıtması üçün bir iş görüm, daha qalmağa təqəti çatmır. Nəhayət, iyirmi gün keçdi. Otağına baş çəkərkən gördüm yatağında deyil. Otaq yoldaşı dedi: "Turabi xanım, Mahmud nəyi vardsa, torbaya yığıb yatağının altında gizlədib. Eşiklə də rabitə saxlayıb ki, dalınca gəlsinlər. Əvvəl əşyalarını aparacaqlar, sonra da özü gedəcək." Otağa qayıdarkən üzündə yenə təbəssüm var idi. Dedim: "Mahmud, belə çıxır, dələduzluğun da varmış! qaçmaq istəyirsən?" Dostuna baxıb dedi: "Ay xain! Xəyanətmi elədin?" O da dedi: "Axı vəziyyətin hamıya bəllidir və həkim də deyir ki, canını təhlükəyə salma!" Yatağı altından torbasını götürüb dedim: "İndi mən də bunları özümlə apararam!" Aparıb öz qarderobuma qoydum. Bu macəradan da dörd-beş gün keçdi. Bir gün günorta yeməyindən qayıdırdım. Yaralılara baş çəkərkən gördüm otağında deyil. Yoldaşından soruşdum: "Bəs Mahmud haradadır?" Dedi: "Bu dəfə onu təcili yardım maşını ilə aradan çıxartdılar." Gedib doktor Kərəmliyə baş verənləri danışdım. Doktor dedi: "Belə uşağı saxlamaqmi olar! Bu iyirmi-iyirmi beş gün ərzində güclə saxlamışdıq. Xoşbəxtlikdən, vəziyyəti yaxşılaşdırmaq doğruudur. Gedib cəbhədə özünü zəhmətə salmasa, tamamilə sağalacaq." Nə isə, axşam evlərinə getdim. Özü də evdə idi. Rəngi-ruhu qaçmışdı və yataqda uzanmışdı. Anası dedi: "Siz bu Mahmuda bir söz deyiniz! Xəstəxanadan çıxarkən "İmam Hüseyn (ə)" meydanında görə ki, yaralılar üçün qanvermə tədbiri keçirilir. O da

heç nəyə baxmadan gedib qan verib. Bir fikirləşmir ki, mən özüm yaralıyam. İndi də halı pis vəziyyətdə uzanıb."

– Yemək-içməkdən nə vermisiniz?

– Meyvə şirəsi, kompot.

– Yaxşıdır. Yenə meyvə şirəsi verin.

Üzümü Mahmuda tutub dedim: "Sabah hazır ol, səni xəstəxanaya geri qaytaracağam!" Adyalı başına çəkib dedi: "Daha məni öldürsən də ora qayıdan deyiləm! Bir daha ayağımı ora basmaram!" Ondən sonra çox tez də cəbhəyə qayıtdı.

Səhər saat 9 olardı. Xəstəxanadan bayıra çıxdım. Onların məhəlləsinə çatdıqda, mağazaların çoxunun bağlı və camaatın məscidin önünə yığışdığını gördüm. Məscidə daxil olduqda, anası ayağa qalxaraq məni qucaqlayıb dedi: "Gördünmü, zəhmətin necə heç oldu! Gördünmü, axır Mahmud da şəhid oldu!..." Ona ürək-dirək verərək dedim: "Bu çox böyük səadətdir, artıq iki şəhid anasısınız!" Mərasimdə eşitdim ki, helikopterlə "Məcnun" adasına göndərilən əməliyyatda yerə yaxınlaşarkən cəbhə yoldaşlarından biri ilə tullanmaq istədikləri vaxt atəşə məruz qalıb, hər ikisi şəhid olub. Onu, cənazəni şəhidlər xiyabanı "Behişt-Zəhra"da dolandırandan sonra iyirmi altıncı hissədə qardaşı Əlinin dəfn olduğu yerdə torpağa tapşırıldı. Həqiqətən Mahmuda layiq çox möhtəşəm mərasim keçirildi.

Mahmudun böyük qardaşı Əli ondan bir il neçə ay öncə şəhid olmuşdu. Maddi vəziyyəti nisbətən yaxşı olan ailədə böyümüşdülər. Dindar və gözəl valideynləri vardı. Ailədə sayları çox olduğu üçün Əli səkkizinci sinifdən sonra daha məktəbə getməyib, bazarda işə başlamışdı. Hətta neçə il sonra "Nasir-Xosrov" bazarında bir mağaza da almışdı. İnqilabdan sonra narkomaniya ilə mübarizə komitəsilə

həmkarlıq edirdi. Kürdüstanda müharibə başladığı zaman korpus qüvvələri sırasına qoşulur və Bazideraz məntəqəsində gedən döyüşlərdə şəhid olur. O zaman cəsədini məntəqədən çıxarmaq mümkün olmur. Şəhadətindən bir il sonra həmin məntəqə azad olarkən axtarış qrupu ora gedir. O biri qardaşı Möhsün də qrupla birgə imiş. Anası hey deyirmiş: "Əlidən bir tikə sümük belə olsa, gətirin ki, "Behişt-Zəhra"da onun qəbri olduğuna arxayın olum! Gedib oğlumun qəbri üstə oturum!" Anasının Əliyə xüsusi məhəbbəti varmış. Uşaq ikən anasına deyirmiş: "Ana, qoy böyüyüm, sənə nə istəsən alacağam, hər nə istəsən edəcəyəm, sənənin bütün yorğunluğunu çıxaracağam..." Axtarış qrupu bir çox şəhidləri tapıb müəyyənləşdirdilər də Əlinin cəsədi tapılmır və Möhsün çox narahat olur. Özü nəql edir ki, çox yorğun və qəm içində əliboş qayıdarkən içimdə Əli ilə danışaraq dedim: "Əli can, biz səni tapmağa gəlmişdik, birgə də qayıdacağımızı düşünürdüm və deyirdim ki, anamız da bir az aram olar! Amma sən özünü göstərmədin! Əli sən haradasan?" Danışa-danışa getdiyim halda birdən ayağım nəyəsə ilişdi və yerə yığıldım. Dönüb nə olduğuna baxdım. Gördüm bir çəkmənin başı torpaqdan çölə çıxıb. Tez qrupu səslədim və birgə torpağı kənara çəkdik. Qazdıqca məlum oldu ki, şəhid cəsədidir. Araşdırarkən qardaşım Əlinin adı və nömrəsi həkk olunmuş nişan peyda oldu." Mən "Fəthül-mübin" əməliyyatı ərəfələrində Şuşada olarkən Əlinin cəsədini Tehrana gətirib torpağa tapşırırdılar.

On yeddinci fəsil

İraqın kimyəvi silahlarla hücumları ərəfəsində Tehrana çoxlu yaralılar göndərilirdi. Belə yaralılar hökmən karantinə alınmalı idilər və problemləri də müxtəlif idi. O cümlədən, göz narahatçılığı, ağ ciyər problemi, dəri, qan və s. Xəstəxanada iki bölmə onlar üçün ayrılsa da zaman keçdikcə sayları artır, həmçinin müalicəsi də uzun çəkdiyindən ardıcıl yeniləri də gətirilir, işimiz bir az da çətinləşirdi. Xəstəxananın bir tərəfində böyük bir sahə istifadəsiz qalırdı. Ağılıma gəldi ki, buranı da xəstəxanaya artırma bilsək, həmin yaralıların əksəriyyətinin yerləşdirilməyinə böyük şərait yarana bilər. Məsələni müdiriyyətlə müzakirəyə qoyarkən büdcə problemi ilə qarşılaşdıq. Özüm lazımı orqanlara müraciət edərək tez bir zamanda işi yoluna qoydum və yay fəslində üç ayın ərzində neçə palatalı, on nəfərlik hamam və tualetli böyük bir zal istifadəyə təhvil verildi. İçərisində lazım olan təchizat və s. vəsaiti də korpusun sanitariya komitəsi, universitetin hərbi komissiyası və səhiyyə nazirliyinin vasitəsilə həll elədik.¹

Yenə cəbhə bölgəsinə getməyə hazırlşırdım. Xəstəxananın şura üzvü doktor Novruzı məsləhət görməyib dedi: "Hələlik yaxşı olar ki, qalasanız. Sizin gördüyünüz işləri, bizim hamımız yığışsaq da görə bilmərik. Orada isə yalnız əməliyyat² otağında çalışma

¹ Bu şöbə hal-hazırda "İmam Hüseyin (ə) xəstəxanası"nın dializ bölməsini təşkil edir.

² Vəlfəcr-8 hərbi əməliyyatı, Favın azad edilməsi.

bilərsiniz." Hər halda özüm getməsəm də təcili sanitar qrupunu təşkil edib cəbhəyə yola saldım.

Cəbhədən gələn xəbərlərdə əməliyyatların uğurla davam etdiyi bildirilsə də İraqın kimyəvi silahlardan istifadəsi vəziyyəti gərginləşdirirdi. Get-gedə gələn yaralıların sayı artır və müalicəsi də çətinləşirdi. Onları iki bölməyə ayırmışdıq. "Şəhid Behişt"nin könüllülər qərgahı ilə əlaqə saxlayıb bizim üçün işçi yollamalarını istədim. Bəzən adi distillə suya, kompot və meyvə şirəsinə qədər ehtiyacımız olurdu. Xoşbəxtlikdən, yaxın məscidlərin könüllü qadın üzvləri də o gündən etibarən səhər-axşam müxtəlif meyvə suları hazırlayıb, böyük baklarda maşınla xəstəxanaya göndərirdilər. Hamıya hətta su əvəzinə də yaralılara meyvə şirəsi verməyi tapşırıdım. İyirmi nəfər yaralıların hamamda yuyundurulması işini öhdəsinə almışdı. Böyük müşəmbə kisələri bir baş keçəcək qədər kəsib, əyinlərinə geyinir, ayaqlarında çəkmə ilə hamama girirdilər. Bir lif gediş üçün, bir lif də gəliş üçün ayırmışdıq ki, yuyunan yaralılar yenidən yoluxmasınlar. Bölmələr dolandan sonra qalanlarını yeni zalda yatızdırmağa başladıq.

Ertəsi gün səhər əməliyyat otağında ikən nəzarətçi zəng edib dedi: "Turabi xanım, yenə kimyəvi şüalanmaya məruz qalan iki avtobus yaralı gəlib qapıda dayanıb. Müdir qapını bağlayıb deyir ki, artıq yerimiz yoxdur və qapını açanı işdən çıxaracaq." Telefonu qoyub başıma nə iş açacağımı düşünmədən aşağı endim. Xəstəxananın qapısını açıb, onları içəri dəvət elədim. Nəzarətçiyə də dedim ki, soruşana de ki, Turabi bu işi görüb. Avtobuslar təcili yardım bölməsinə altı-yeddi metr qalmış dayandılar. Maşının qapısını açıb yuxarı çıxdım. Bütün oturacaqları götürülmüşdü və yaralılar avtobusun döşəməsində

oturmuşdular. Hələ də cəbhə paltarı əyinlərində idi. Bədənləri tamam suluq bağlamışdı, üzvləri şişmişdi və demək olar, gözləri heç yeri görmürdü. Yaşları otuzdan yuxarı olmazdı və cavan idilər. Maşından düşürmək üçün birinin əlindən tutdum. Boğuq-tutqun səslə dedi: "Əlimdən tutma." Dedim: "Onda mən bu adyalın bir ucundan yapışırım, qalan hamınız da bir-birinizin adyalından tutub, ehtiyatla ardımca gəlin."

– Bacı, bizi hara aparırsan?

– Əvvəl çimizdiriləcək, sonra da palatada yatacaqsınız.

– Bura haradır?

– "İmam Hüseyn (ə)" xəstəxanası.

– Hansı məntəqədədir?

– Nizamabad prospektində "İmam Hüseyn (ə)" meydanı yaxınlığında.

Hava soyuq idi və yer buz bağlamışdı. Heç birinin ayağında ayaqqabı və ya çəkələk belə yox idi. Ayaqlarındakı suluq və yaralara görə rahat yeriyə bilmirdilər. Yanmış yalın ayaqlarla buz və qarın üstündə yeridiklərini gördükcə ürəyim yanır, içimdə ağlayırdım. Onları apararkən halım qərribə dəyişdi, gözlərim göynəməyə və özüm də asqırmağa başladım. Sanki ciyərlərimə yandırıcı toz-torpağın girdiyini hiss elədim. İşçilərin neçəsi dayanıb kənardan bizə baxırdı. Könüllü qrupun üzvləri də gəlib çıxdı və tez onlara yaralıları çimizdirməyi tapşırıdım. Huveyzə klinikasında tanış olduğum Rey şəhərinin imam cüməsi hacı Rəfiiyə zəng edib dedim: "Hacı ağa, xəstəxanamıza çoxlu yaralı gətiriblər, paltar-adyala ehtiyacımız var." Sayını soruşub, göndərəcəyinə söz verdi. Günortadan sonra saat 4-də telefon zəng çaldı. Gözətçi idi və dedi ki, bir yük maşını vəsait gəlib. Sürücü deyir ki, hacı Rəfi göndərüb və sizə

təhvil verilməlidir. Könüllülərə dedim: "Şad xəbər! Paltarla adyal da gəldi. Hamını yubanmadan çimizdirin!" Hamamdan sonra yaralıların gözlərinə göz damcılarını töküüb, bədənlərini mazlayıb, sistemlərini asdıq.

Yaralıların suluq bağlamış bədən və müxtəlif narahətçiliklərinə görə yataqlarından qalxması özü əlavə dərd idi. Adı yemək üçün də kimsə onlara kömək etməli idi. Ona görə hər çarpayının yanında bir könüllü üzv otururdu ki, muğayat olsun və vaxtından əlindən tuta bilsin. Hətta əllərinə qələm alıb, ad-familiyasını yazmağa belə çətinlik çəkirdilər. Gözləri yandıqından görə bilmirdilər və səsləri də tutulmuşdu. Nə dediklərini eşitmək üçün hökmən qulağımızı ağızlarına yaxınlaşdırmalı idik. Müalicələri üçün gündə bir dəfə, halı pis olanları isə gündə iki dəfə yuyundurmalı idik. Ona görə paltarları da ayrıca yuyulurdu. Bu işi də könüllü üzv olan neçə qadın yerinə yetirirdi. Demək olar, vaxtaşırı tibb bacıları sarğılarını sarıyır, könüllü üzvlər də onların nəzarəti altında bədənlərini yağlayır, gözlərinə dərman tökür və həkimlərin yazdığı preparatları verirdilər.

Xəstəxana kottecin büdcəsini öhdəsinə almadığından könüllülərə dedim: "Maşınla ətraf prospekt və məhəllələri dolanaraq mikrofonla elan edin ki, "İmam Hüseyn (ə)" xəstəxanasının kimyəvi şüalanmaya məruz yaralıları üçün hər cür köməyə ehtiyac var!" Hələ onlar qayıtmamış artıq camaat inqilab günlərindəki kimi yardıma başladılar. Məhəccərlərin arasından yardımlarını verib deyirdilər: "Yenə hər hansı köməyə ehtiyac olsa deyiniz!" Nağd puldan tutmuş adyal, mələfə, kompotla konserv və hətta qənd və çayadək hamı nəyə gücü çatırdısa gətirirdi. Müraciətlər çoxalarkən xəstəxananın həyətində iki çadır qurub, hər birinə iki könüllü üzv təyin edərək yardımları çeşid üzrə

ayırub, yığmağı tapşırıdıq. Artıq hamı çimizdiriləndən sonra bütün şəxsi paltarlarını müşəmbələərə yığıb çöllükdə yandırdıq.

Kottecdə ikən aeroportdan yoldaş Dezfuli zəng edib dedi: "Xəstəxananızın müdiri deyib ki, yenə yaralı qəbuluna hazırdır." Dedim: "Lap yaxşı, göndərin." Mənə də maraqlı gəldi ki, nə əcəb razılıq verib. Xülasə, məqsədini anlamadım. İş yoldaşlarım dedilər ki, o hətta müdiriyyət otağından tutmuş bütün iş otaqlarına, bölmələrə, zal və koridorlara, müraciət salonuna qədər çarpayı qoydurub. Könüllü qrupun üzvlərinə tapşırıdım ki, yeni gətirilən yaralıları da yuyundurub, paltar-adyalla təmin etsinlər.

Axşam yorğunluq və narahatçılığım artdı, qızdırmam da bir qədər qalxdı. Qızdırmamın soyuqdəymədən olduğunu fikirləşdim. Ağzım qurumuşdu və bədənimdə süstlük hiss edirdim. Nəhayət, dodaqdan boğazıma kimi uçuqladı və səsim tutuldu. Doktor Şiraniyə dedim: "Halım çox pisdir. Gedirəm kottecə bir baş çəkim. Ciddi bir iş olmasa, qayıdub yatmaq fikrim var. Bu gecə yerimi əvəz eləsəniz çox yaxşı olar. Xahiş edirəm siz qalın." O da razılaşdı. Kottecə girərkən başım gicəllənib, yerə yıxıldım. İş yoldaşlarım məni qaldırdılar. Dedim: "Yatmağa gedirəm. İşiniz varsa indi deyin, yoxdursa bu gecə mənə icazə verin, istirahət etmək istəyirəm." Bu zaman müdir də gəlib, kottecə baş çəkərək heç nə deməyib getdi. Axır, birtəhər istirahət otağına gedib uzandım. Halım elə pis imiş ki, iş yoldaşlarım məni müayinə edib, gördülər qızdırmam 40 dərəcəyə qalxıb. Məni birtəhər yuyundurub yatağa uzatdılar və neçə antibiotik əlavə edilmiş sistem qoşdular. Bütün gecəni boğaz ağrısı, tənənfəsliklə keçirdim. Ertəsi gün hələ halım yaxşılaşmadığına görə

qalxmağa icazə vermədilər. Axır, neçə gün sonra bu gözlənilməz hadisədən salamat çıxdım.

Elandan sonra yardımlar o qədər artdı ki, artıq azuqə və s. zəruri ehtiyaclara dair problemimiz qalmadı. Bundan sonra müdir tapşırırdı ki, həyətə yığılan malları anbara daşısınlar. Ona dedim: "Bu yardımlar yalnız müharibədə yaralananlara görə verilib, anbara qoysaq adi xəstələr üçün də istifadə edilə bilər." Dedi: "Gərək belə də olsun!" Özüm imam Xomeyninin nümayəndəsi cənab Təvəssüliyə zəng edib, bu barədə şəri hökmü soruşdum. Buyurdu: "Xeyr, bu işi görməyə icazəsi yoxdur. Çünki camaat onları yaralılara yardım niyyəti ilə verir və yalnız həmin məqsədlə istifadə edə bilərsiniz." Sonra onun iş yerinin nömrəsini müdirə verib dedim: "Mən yardımlardan istifadənin şəri hökmünü soruşdum, bu da nömrəsi! Özünüz də zəng edib soruşa bilərsiniz." O da hiddətlənib dedi: "Bunun mənə aidiyyəti yoxdur. Dediyim kimi, malları anbara yığın, vəssalam!"

Aşağı düşüb gördüm malları anbara daşıyırlar. Gedib qarşısını aldım. Beləliklə, şuranın üzvləri, o cümlədən, könüllü üzvlərin müdirlə sözü çəp gəldi və mallar pilləkənin qabağında qaldı.

Ertəsi gün səhər yerimdən qalxıb əməliyyat otağına getdim. Xidmətçi Zarei xanım mənə bir stəkan isti süd gətirib dedi: "Turabi can, sağalacaqsan. Bu südü iç, boğazın toxtasın." Həmişə bir ana kimi danışardı və ona görə də hamı ona Zarei ana deyərdi. Bu vaxt məni telefona çağırıb dedilər ki, dini şuranın otağına bir baş çəkim. Orada əlimə bir məktub verdilər. Qol çəkib məktubu aldım. Gördüm işdən çıxarılacağım haqda sərəncamdır. Müdir universitetin rektoru doktor Əziziyə icazəsiz yaralılardan qəbulu və s. pozuntulara dair məlumat verib. Məndən başqa neçə həmkarım da eyni hökmü aldıq.

Beşimiz də yaralılara kömək və müalicə işlərində fəal idik. Hökmə görə ən qısa zamanda xəstəxananı tərk etməli idik və maaşdan da xəbər yox idi. Hələ xəstəxananın girişinə də böyük şrifflərlə beş nəfərin adları yazılıb vurulmuşdu ki, içəri girməyə haqqı yoxdur. Biz də dedik: "Nə olar! Əgər belədirsə, çölə çıxmaq ki, bir də içəri girməyə ehtiyac olmasın." Neçə dəfə müdir tərəfindən gəlib xəstəxananı tərk etməyi dedilər. Biz də dedik: "Biz getməyəcəyik. Burada könüllü qalıb öz vəzifəmizi yerinə yetirəcəyik. Sizdən nə maaş istəyirik, nə də başqa şey!" Onlar isə bizi bir vasitə ilə çıxarmaq istəyirdilər.

İşimizi elə görürdük ki, yaralılar ixrac edildiyimizi bilməsinlər və onların ruhiyyəsinə təsir etməsin. Lakin bizimlə sıx əlaqədə olan "Şəhid Behişt" qərarının könüllü üzvləri xəbəri yaymışdılar və hamı bu məsələdən çox narahat idi. Yardım-müalicə qərarını ilə əlaqə saxlayıb, baş verənləri şuranın idarə heyəti ilə universitetin cihad komitəsinə məlumat verdik. Xəbər digər dini şuralara çatdıqca bizim müdafiəmizə qalxdılar.

Hökm həftənin ikinci günü verilsə də artıq dördüncü günə keçirdi və biz hələ də xəstəxananı tərk etməmişdik. Bu üç gün ərzində hətta yeməyi də kəşmişdilər. Macəradan xəbəri olan həmkarlar şuranın otağına lazımı miqdarda ərzaq qoymuşdular və bəzən könüllülər də bayırdan yemək gətirirdilər. O zaman ağzım və boğazım uçuqladığı üçün asanlıqla bir şey yeyə bilmirdim, həm öskürürdüm, həm də səsim tutulmuşdu.

Yaralılar cümə axşamı Kumeyl duasının təşkil edilməyini xahiş elədilər. Könüllülər də mərasim üçün hazırlıq görüb lazım olan palaz, mikrofon və s. vəsaiti tədarük gördülər. O axşam şəhid Rəcəinin həyat yoldaşı və o zaman parlament deputatlarından olan Fəxrəddin Hicazi

duadan sonra xəstəxanaya söhbətə dəvət edilmişdi. Məsələnin həlli üçün onlardan kömək istəmişdik. Şəhid Rəcənin yoldaşı söz vermişdi ki, axşam namazından sonra yaralılara baş çəkib, bizim problemimizə də baxacaq.

Dördüncü gün səhər saat 9-da mərasimin proqramı yazılı surətdə bizə təhvil verildi. Neçə nəfərlə şuranın otağında mərasimin icrası barədə müzakirə edərkən birdən qapı döyüldü. Bir zabitlə üç polis məmuru idi. Zabit dedi: "Doktor Əmirmüqədəm xanım, Turabi xanım, Tizmehr xanım, yoldaş Novruzi və Heydəri lazımdır!"

– Buyurun bizik.

– Bizimlə polis idarəsinə gəlməlisiniz.

– Nə üçün?

– Xəstəxananın şöbə müdiri sizdən şikayət edib. Siz müdiriyyət işlərinə qarışdığınıza görə ixrac edilmisiniz. Artıq həmin tarixdən üç gün keçir.

Zabitə dedim: "Xahiş edirəm mənimlə gəlin, sizə bir şey göstərim." Onları aparıb kottecdəki vəziyyəti göstərdim. Baş verənləri danışdı dedim: "Siz özünüz hərbiçisiniz, bunlar da hərbi yaralılardır. İndi onlara xidmət üstündə xəstəxananın müdiri ilə sözümlər düşüb." Onunla gələn üç nəfər heç nə deməyib, hətta müdirin otağına getmədən xəstəxananı tərk etdi. Heç bir savadı olmayan və xəstəxananın rəisi vasitəsilə vəzifəyə təyin edilən müdir gəlib dedi: "Məsələni uzatmayın! Sabah sizə baha başa gələcək!" Ona dedim: "Axı sən kimsən? Burada nə karəsən? Heç universitet işçisi də deyilsən! Sadəcə, rəis səni bura qoyub, sən onu, o da səni himayə edir!"

Hələ bundan əvvəl xəstəxananın rəisinin dəvətilə parlament deputatlarından beş nəfər bura gəlsə də – bizdən heç nə soruşmadan və bu baş verənlərin səbəbini araşdırmadan – yalnız rəislə görüşləri oldu.

Axşam oldu və azan verildi. Əsa və sairin köməyi ilə gələ bilən yaralılar camaat namazı üçün aşağı endilər. Mərasim Quran qiraəti ilə başladı. Gözətçilərə tapşırımdım ki, Rəcəyi xanım gələnin kimi bizə tez xəbər versinlər. Könüllülərdən neçə nəfəri də onu qorumaq üçün təyin edilmişdi.

Dua son çatırdı və lakin Rəcəi xanımla cənab Hicazidən xəbər-ətər yox idi. Şuranın iş otağına gedib evinə zəng etdim. Özü telefonu götürdü. Dedim:

– Yaralılar sizi gözləyirlər. Onlara söz vermişdik ki, görüşümüz olacaq. Dua mərasimi qurtarıb və onların istirahət vaxtıdır.

– Bu gecə qətiyyən gələ bilmərəm.

– Niyə?

– Məgər xəbəriniz yoxdur? Bu gün içərisində imamın nümayəndəsi, o cümlədən, cənab Məhəllati və bir neçə parlament deputatı olan təyyarə Əhvazdan Tehrana uçarkən İraq miqləri tərəfindən hədəfə məruz qalaraq süqut edib. Hal-hazırda başımız bu məsələyə qarışıb.

Bizim də xəstəxanada başımız o qədər qarışıq olub ki, təyyarənin süqut xəbərini eşitməmişdik. Birbaşa cənab Fəxrəddin Hicazinin evinə zəng elədim. Yoldaşı telefonu götürüb, dedi ki, indi yatıb.

– Axı, söz vermişdi ki, bizim xəstəxanaya gələcək. Şəhid Rəcəyinin yoldaşı da gəlməli idi, amma təyyarənin süqutuna görə gələ bilməyib.

– Hicazinin də xəbəri eşidəndən sonra halı çox pisləşdi. İndi dərman atıb yatıb.

Gün ərzində mərasimin işləri ilə məşğul olarkən xəstəxananın qəyyumlar şurası korpusun səhiyyə şöbəsinin müdirinə problemin həlli yolu ilə bağlı məlumat vermişdi. Həmin gecə mərasimin axırlarında o özü iki

nəfər mühafizlə xəstəxanaya gəldi. Mən iş otağında ikən gəlib şuranın işlərini qınamışdı. Könüllülərdən neçəsi də onun yersiz qınağına narahat olaraq qarşısında dayanıb mübahisə etmişdilər. Mən də zənglərdən sonra özümü yetirib deputatların gəlməyəcəyini demək istəyərkən dava ilə qarşılaşdım. O gecə qəlbim qırıldı. Şoka düşən şəxs kimi danışmağa taqətim yox idi. Məlumat otağının bir küncündə dayanıb gözümü bir tərəfə zilləyərək ağlayırdım. Öz-özümə dedim: "İlahi, insan nə deyəcəyini bilmir! Biz kimlərlə qarşı-qarşyayıq?! İnsan dərini kimə desin?! İlahi, əgər sənin bəndələrinə, bu yaralılara xidmət günahdırsa, biz səhv ediriksə, onda başımıza gələn bəlalər haqqımızdır!..." Bundan sonra bir az yüngülləşdim, sanki üzərimdən yük götürüldü və qəlbimə aydınlıq gəldi.

O gecə könüllü xidmətçilər və yaralılardan başqa hamı bizi qınadı. Yaralılar vəziyyəti görüb, acliq aksiyası elan edərək yemək və dərmandan imtina etdilər. Onlardan biri bütün yaralılar tərəfindən tutulmuş səslə dedi: "Bu beş nəfərin haqqı bərpa olmayınca biz acliq aksiyası keçirəcəyik və yemək-dərmandan imtina edəcəyik!" Xəstəxananın rəisi vəziyyəti daha da böyütmək üçün könüllülərin də xəstəxanadan ixracı hökmünü verdi.

Xəstəxanada təxminən yüz nəfər könüllü olaraq yaralıların işləri ilə məşğul olurdu. Onlar heç yerdən maaş almadıqlarına baxmayaraq, daim yaralılara qulluq edir və buranı tərk etməyəcəklərini bildirirdilər. İş qarşıdurmaya və dava-dalaşa qədər çəkdi. Nəhayət, onları xəstəxanadan kənara çıxartdılar. Yaralılar da acliq aksiyasını kəsmədilər. Könüllülər olmadan bu qədər yaralıya baxmaq qeyri-mümkün idi. Odur ki, neçəsini arxa qapıdan gizlicə xəstəxanaya daxil edib dedik: "Bir şey soruşsalar, könüllü yox, xalq qüvvələrindən olduğunuzu, yardıma gəldiyinizi

deyin. Hələlik heç bir reaksiya göstərməyin, görək sabahadək nə olur."

Həmin gecə universitetdən bizə zəng edib dedilər: "Artıq xəstəxana sizin yeriniz deyil! Könüllünü qovub, yaralıya əhəmiyyət verməyən məkanda qalmağa dəyməz! Biz sabah ardınızca maşın göndərəcəyik. Ona minib universitetə qayıdın."

O üç gün ərzində hətta xəstəxananın həyatına də çıxmamışdım. Səhər çölə çıxanda, günün işığı gözlərimi qamaşdırdı. Maşına minib universitetə gəldik. Yaralılardan ötrü nigaran idim. Hələ onlarla vidalaşmamışdıq. Yeganə ümidim keçən gecə gizlicə xəstəxanaya daxil etdiyimiz neçə nəfərə idi. Onlara tapşırırmışdıq ki, yaralıların yanında qalmaq üçün sizə nə desələr də cavab qaytarmayın.

Universitetə daxil olduqda, hər tərəfə vurulan plakatlarda bizi himayə edən şüarların şahidi olduq. Hətta başqa şəhərlərin dini şuralarından neçə nümayəndə Tehrana gəlmişdi. Dini şuraların üzvləri, universitetin cihad komitəsi və könüllülərin sayı təxminən 200-300 nəfərə çatırdı. Gəlib universitetin cihad komitəsinin yaxınlığında yerləşdik. Yığılan kollektiv artıq aksiya formasını aldı. Dövlət nümayəndələrindən gəlib, bizi dinləyərək qəti bir addım atmasını istəyirdik. Xəstəxanadan qovulan könüllülər də əlləri çatan yerlərlə əlaqə saxlayıb, baş verənləri danışmışdılar. Hətta cəbhədən prezident aparatına və baş nazirə məlumat vermişdilər ki, bizim qardaş və bacılarımızla niyə belə davranırlar. Ertəsi gün səhər baş nazir tərəfindən universitetə bir nümayəndə gəlib, aksiyanın ləğv edilməsini istəyərək bu işlə özü məşğul olacağına söz verdi. Biz dedik: "Xeyr! İşlə əlaqədar komissiya təşkil

edilməyincə aksiya davam edəcək." Elə həmin əsnada xəstəxanadan xəbər gəldi ki, kottecdə və koridorlarda yatan yaralıları çox pis vəziyyətdə "Azadlıq idman kompleksi"nin kottecinə köçürüblər. Bu xəbər bizə lap pis təsir etdi.

Təxminən 48 saatdan sonra universitetdə və "İmam Hüseyn (ə)" xəstəxanasında baş verənlərə dair ciddi tədbir görülməyi nəzərə alıb, yeddi mühüm məsələ qarşıya qoyuldu. Qərara alındı ki, bu məsələ yardım-müalicə qərargahı vasitəsilə parlament və milli təftiş komitəsində dəqiq araşdırılsın. Milli təftiş komitəsindən cənab Xeyrəndiş söz verdi ki, məsələ ilə ciddi maraqlanacaq və onu araşdırmaq üçün komissiya təşkil edəcək. Komissiya təşkil edildi və baş verənlər hətta parlamentin aylıq bülletenində dərc edildi. Daha sonra baş nazir tərəfindən, eləcə də yardım-müalicə qərargahı və digər orqanlardan nümayəndələr universitetə gəlib bildirdilər ki, hazırkı vəziyyətdə aksiyanın davamı bir növ düşmənlərdən medialarına yem sayılır. Artıq məsələ araşdırılır və ona son qoymaq lazımdır. Beləliklə, bir qətnamə yazıldı və orada biz beş nəfərin haqsız ixracı da qeyd edildi. Nəhayət, universitetin cihad komitəsinin üzvlərindən biri onu deputatların qarşısında oxudu və hamı təkbir dedi.

Aksiyadan sonra korpusun baş qərargahında müzakirə zamanı bu orqanın səhiyyə şöbəsinin rəhbərindən şikayətləndik və dedik ki, baş verənlərə rəğmənlə bizi tənqid edərək məhkum edib. Onlar dedilər ki, biz öz iclasımızda sizin də iştirakınıza şərait yaradarıq. İclas təşkil olundu və bizi də baş qərargaha dəvət etdilər. Növbə bizə çatanda baş verənləri danışdıq. Səhiyyə şöbəsinin rəhbəri dedi: "Onlar mənə tamam başqa cür deyiblər. Belə ki, guya siz müdiriyyətin işlərinə müdaxilə edir, özbaşına istədiyinizi

yerinə yetirir, könüllüləri xəstəxanaya gətirib, onları rəhbərliyin əleyhinə qaldırır, söz-söhbət yaradırsınız..." Biz də bu müddət ərzində narazılığa bais olan məsələləri ona izah etdik. İclasdan sonra səhiyyə şöbəsinin rəhbəri xəstəxanaya zəng edib müdirə dedi ki, bundan sonra sizin problemləriniz universitetə aiddir və onlarla birgə həll etməlisiniz.

Universitetdən çıxarkən hələlik bir işim yox idi. Yardım-müalicə qərarından yoldaş Nəsr iş təklif edərək dedi: "Hal-hazırda qərarında kadra ehtiyacımız var. Gəlin bizim təminat şöbəmizlə həmkarlıq edin." Beləliklə, "Hüveyzə" klinikasında cəbhə üzrə təminat şöbəsində işə başladım.

İxrac edildikdən sonra bank hesablarımız bağlanmışdı və başqa gəlirimiz yox idi. Kirayədə qalırdım və kirayə pulunu ödəməli idim. Ailəmizin vəziyyəti ilə bağlı onlara da heç nə deyə bilmirdim. Bu bir ay dava-dalaş ərzində pulu ödəməmişdim. Qərarından alacağım maaşı da bir ay gözləməli idim. Bir gün işdə qarderobu açarkən içində bir miqdar pul gördüm. Mən heç vaxt ora pul qoymazdım. Götürüb saydım, dəqiq xatırlamıram, on beş, yoxsa iyirmi min түmən idi. Klinikanın daxili işlər müdirindən soruşdum: "Bu pulu sizmi mənim qarderobuma qoymusunuz?" Dedi: "Mən heç sizin otağınıza girməmişəm."

– Bəs kim mənim otağıma gəlib?

– Doktor Nuri Səfa gəlmişdi. Sizi bir qədər gözləyəndən sonra getdi.

– Bəs sizə heç nə demədi?

– Yox.

Doktor Nuri Səfa "İmam Hüseyin (ə)" xəstəxanasında işləyirdi və bizə yaralılara yardım işində çox kömək

edirdi. Axşam evinə zəng etdim. Məndən soruşdu: "Harada idin? Nə işlə məşğul olduğunuzu görmək üçün gəlmişdim. Döyüşçü bacı, indi də gedib, kişi işlərinizi öhdənə götürmüşsən?"

– Allah yolunda harada iş olsa, fərqi yoxdur. İstər döyüşçü, istər yaralı. Mənim qarderobumda sizin əmanətiniz yaddan çıxıb qalıb.

– O əmanət sizindir.

O pula böyük ehtiyacım olsa da qürurumu sındırmaq istəməyib dedim: "Pulu gətirib geri qaytaracağam!"

– Mən onu sənə borc verirəm. Problemlərindən xəbərim var. Pul səndə qalsın, nə vaxt işə qayıtdın və ya hesabın açıldı gəl, geri qaytar.

Çarəsiz təşəkkür elədim. Elə şəraitdə bu pul mənim üçün böyük kömək idi. Ötən ayın kirayəsi ilə bu ayı da ödədim. Evə də bir az ərzaq tədarükü gördüm. Hələ ayaqqabım da sıradan çıxırdı. Bir cüt də ayaqqabı aldım. Pulun qalanını da get-gəl xərci üçün saxladım.

Yeni klinikada işlədiyim ərəfədə bir gün xəstəxananın tibb bacısı şöbəsinin müdiri cənab Məqsudi evimizə qonaq gəldi. Onu mənə "İmam Hüseyn (ə)" xəstəxanasının nəzarətçisi tanış etmişdi. O zaman rəisin dəvətilə xəstəxanamıza baş çəkərdi. Bayramlarda işçilərə verilən pul və onluq qızılı - həmin il biz neçə nəfərə vermədikləri üçün – qarşıma qoyub dedi: "Xəstəxananın rəisi deyir ki, Turabi xanım bu məsələdə günahsızdır və həmin neçə nəfərin hiyləsinə aldanıb. Odur ki, siz sabahdan işə qayıda bilərsiniz." Mən isə dedim: "Xeyr! Mən heç də aldanmamışam və biz beş nəfərin sözü eynidir. Beşimiz də haqq sözə görə qovulmuşuq. Mən bu saxta sözə inanmıram və xəstəxananın rəisi də bu gün məni, sabah da başqasını pulla ala bilməz! Biz beş nəfər o vaxt işə

qayıdacağıq ki, xəstəxananın rəisi ilə bərabər ona dəstək verən hər kəs o xəstəxanayı tərksətin!" Cənab Məqsudi israr etsə də yenə dedim: "Gedin pulunu qaytarın! Onluq qızıl da bizim öz bayram payımızdır və nə vaxt işə qayıtsaq, maaşımızla birgə bizə veriləcək."

Artıq bizim xəstəxanadan qovulma məsələmiz dövlət tərəfindən araşdırılır, könüllülər parlamentə get-gəl edir, bir yandan da milli təftiş komitəsində doktor Xeyrəndiş özü yaxından maraqlanırdı. Təxminən iyirmi beş gündən sonra əlimə yeni məktub çatdı. Açıb baxdım. Belə görünürdü ki, bu xəbər hətta İmamın Xomeyninin özünə belə çatıb və onun sərəncamı ilə ən qısa müddətdə işə qayıtmağımıza dair əmr verilib. Daha bir qəti məktub da universitetin ünvanına yazılıbmış. Bununla da beşimizin də işə qayıtma əmri əlimizə çatdı. Dini şuraların baş qərargahında iclas təşkil olundu və beşimiz də dəvət edilərək işə bərpamız rəsmi elan edildi. Biz isə razılaşmayıb dedik: "Belə asanlıqla ora qayıda bilmərik. Haqqımızda haqsızlıqdan əlavə, o qədər yaralı ağır vəziyyətdə bizimlə bərabər qovulub, heç yerdən maaş almayan və gecə-gündüz xəstəxanada çalışıb, hətta yeməyini belə gedib, öz evlərində yeyən könüllülərlə çox pis davranılıb! Bütün bunlarla bağlı məsuliyyət daşıyanlar özləri də ixrac edilməli, ya da hamısına cavabdeh olmalıdırlar! Yoxsa biz qayıdan deyilik." Bu barədə izahat da yazıb universitetə verdik.

Deməli, xəstəxananın kadri dəyişincə bir həftə çəkdi və hərə öz iş başına qayıtdı. Xəstəxanaya daxil olub, kottecə baş çəkdik. Kottec boş idi və hər şey bir-birinə dəymişdi. İşə başladığımız gün günortadan sonra könüllülər də xəstəxanaya qayıtdılar. Şirniyyat alıb, bizi təbrik etməyə başladılar. Halı yaxşı olub, gəzə bilən hər bir yaralı bizi

qarşılamağa gəldi. Hamı sevinirdi və bəziləri hətta sevincdən ağlayırdı...

Yenidən aeroportun hərbi qərargahına zəng edib dedim ki, artıq istənilən vaxt yaralı göndərə bilərsiniz. Kotteci yenidən sahmana salıb, könüllü qüvvələrlə orada bizə yardım edən işçilərə zəng edib, əvvəlki qayda üzrə işə başladığı. Yaralıların çoxu geri qayıtdı və biz orada kimyəvi şüalanmaya məruz qalan min beş yüz nəfərin müalicəsilə məşğul olduq. Onlardan çoxu nisbətən sağaldı və bir neçəsi də şəhid oldu. Təxminən növbəti ilin yay fəslinədək yaralıların müalicəsi davam etdi. Bu müddət ərzində hələ kottecdə casusluq edən üç nəfər münafiqi də tanıyıb, polisə təhvil verdik. Birindən gizli səsyazma maqnitofonu, birindən də fotoaparət aşkar edildi. Hələ ağ xalat geyinərək özünü aspirant kimi təqdim edən üçüncüsündən silah da tapıldı. Onları könüllü üzvlər tanıyıb tutmuşdular. Ələ keçdikləri zaman vahiməyə düşdülər. Hər halda onların kottecdə nə məqsədlə fəaliyyətə başlamaları bizə məlum olmadı. Bu hadisədən sonra könüllülər kottecə girişə nəzarət edirdilər.

On səkkizinci fəsil

1987-ci ilin qış fəslinin ortaları idi. Səhv etmirəmsə, hərbi əməliyyatlar¹ dördüncü gün (cümə axşamı) günortadan sonra başladı. Cümə günü səhər namazından sonra aeroportun qərargahından zəng edib yaralı gəldiyini elan etdilər. Raddoda əməliyyatın marşı yayımlanırdı. İlk dəfə idi ki, bura yaralıları helikopterlə gətirirdilər. Tez bir zamanda onların bir hissəsi əməliyyat otağına yerləşdirildi. Çoxları güllə, qəlpə yaralarına məruz qalıb, qanaxmalarına görə təzyiqləri dörd-beş dərəcəyə enmişdi. O gün xəstəxananın bazasında nə qədər qan resursu vardısı, istifadə olundu. Elə oldu ki, hətta qan köçürülmə komitəsi və "Əbu Əli Sina xəstəxanası"ndan qan tələb etdik və neçə operativ qrupu da yardıma çağırırdıq. Cümə günü olduğu üçün beş əməliyyat otağından yalnız ikisi fəaliyyət göstərirdi və yaralıların üzərində iki cərrah qrupu işləyirdi. Əksəriyyətinin vəziyyəti ağır və təzyiqləri aşağı idi. Təzyiqi qaldıran qan, hemoksal və lazımı nə dərman vardısı istifadə olundu. O gün cərrah qrupundan heç kim nə günorta, nə də axşam yemək yeyə bilmədi. Nə qədər çalışsaq da ondan çox şəhid verdik. Hamısı gənc idi və yaşları otuzdan az olardı. Lazım olan bütün işləri görsək də ya əməliyyat otağında, ya da palatada şəhid olurdular. Cümə gün səhərdən altıncı günün səhərinədək yalnız iki nəfəri xilas edə bildik. O gecə həqiqətən də hamımız – xüsusilə cərrahlar – çox yorucu və ağır saatları yaşadığımız.

¹ Kərbəla-4, 5 və 6 əməliyyatları. 1987-ci ilin yanvar ayında bir-birindən qısa fasilələrlə baş verib.

Altıncı gün səhər növbəsinin işçiləri gəldikdə, niyə bu qədər narahat olduğumuzu soruşurdular. Dedik ki, bir sutka ərzindəki bütün zəhmətimiz heç oldu. Daha xəstəxanada qala bilmirdik, cismən və ruhən elə yorulmuşduq ki, dayanmağa təqətimiz yox idi. Xəstəxanadan bayıra çıxaraq küçələrdə bir çoxunun asudə sükan arxasında və ya dükan-bazarda gəzişdiyini gördükdə bu gün, ya da sabah "Behişt-Zəhra" şəhidlər xiyabanında dəfn ediləcək həmin gəncləri yadıma salıb təəssüflənməyə bilmirdim. Onlar hansı məqsədlə canlarını vətənin müdafiəsi uğrunda qurban verir, bunlar isə hansı fikirlə yaşayırlar... Addım atdıqca onların cavan və günahsız simaları gözümün önündən çəkilmir, uşaqlıqda Tuyserkandakı əzadarlıq məclisləri yadıma düşürdü. Məhərrəmin ilk ongünlüyündə əza mərasimlərinin hər bir günü İmam Hüseyin (ə) bir səhabəsi və ya ailə üzvünə həsr edilirdi. Bu şəhid cavanlar mənə həzrət Əli Əkbərlə (ə) həzrət Qasimi (ə) xatırladırdı. Bir daha xəstəxanaya qayıdıb, o vəziyyəti görmək istəmirdim. Maşınların bir neçə ardıcıl tormoz səsinə ayılarkən prospektlərdə gəzişdiyimi gördüm. Sürücülərdən bir neçəsi dedi: "Xanım, fikrin hardadır?" Bir-ikisi də əsəbi halda "Ölmək istəyirsənsə, bizi niyə işə salırsan!" – deyərək acıqlandı. Çarəsiz üzrxahlıq edirdim. Gedib avtobus dayanacağına dayandım. Bir müddətdən sonra avtobusa mindim. O qədər fikirlərə qərq olmuşdum ki, nə vaxt son dayanacağına çatdığımı bilmədim. Yenidən həmin yolu geri qayıtmalı oldum.

Saat 9-da evə çatdım. Evdə heç kim yox idi. Anam rayona getmişdi. Ac olduğuma baxmayaraq iştaham yox idi. Soyuducunun qapısını açsam da yenidən bağlayaraq gedib uzandım. Hələ əməliyyat otağında ikən yuxum

gəlirdi. Həmkarlarıma demişdim ki, məndən muğayət olsunlar. Yaralıların başı üstə daim gəzişirdim ki, yuxuya getməyim. Bir sutka ərzində var gücümlə işləmişdim. Onları xilas etmək üçün qan, dərman və s. üçün nə qədər ora-bura qaçmışdım, lakin igid döyüşçülərimiz göz önündə bir-bir şəhid olub meyitxanaya göndərilirdi. İndi evdə yuxum gəlmirdi. Durub dərman atıb yatdım və dərin yuxuya daldım. Tehrandə olarkən heç vaxt belə ağır yatmamışdım. Axır, günortadan sonra saat 5-də zəngin səsinə oyandım. Kimsə ardıcıl qapının zəngini vururdu. Gedib qapını açdım. Bacım idi. Məni yuxulu və halsız görüb soruşdu: "Gecə yatmamısanmı?" Dedim: "Yox." İçəri gəlib bir az oturdu. Gördü halsızam. Ayağa durub özü yemək bişirdi, meyvə yuyub gətirdi və çay da dəmlədi. Çox güman ki, o olmasaydı, heç nə yeməzdim. Baş verənləri danışdım. O da dözməyib xeyli ağladı. Onun da oğlu əsgər idi. Yeməyi gətirdi, bir az yedik. Bacım gedəndən sonra yenə yatdım.

Səhər durub özümü xəstəxanaya çatdırdım. Yenə yaralı gətirmişdilər. Xoşbəxtlikdən vəziyyətləri o qədər də ağır deyildi. Bununla belə, əməliyyat əsnasında yenə bir çoxu şəhid oldu.

On doqquzuncu fəsil

Müharibənin elə ilk günlərindən etibarən düşmən təyyarələri ölkənin əksər şəhərlərini bombardman edirdi. Lakin 1983-cü ildə Tehran dəhşətli raket atəşinə məruz qalmağa başladı. Gecə-gündüz şəhərə raket yağdı və hər yer viran olurdu. Bir axşam saat 9-10 radələri olardı. Qəfildən bir raket xəstəxananın arxasına düşdü. Partlayışın səsi hər yeri sarsıtdı və şüşələr qırılıb yerə töküldü. Elə o anda neçəsi qorxudan şok keçirdi. Onun dəhşətli səsi o qədər yaxından gəldi ki, güman elədim xəstəxananın hansısa korpusu uçdu.

Bu hadisədən sonra şuranın iclasında belə bir təklif irəli sürdüm. Belə ki, cəbhəyə yolladığımız qayda üzrə, Tehran miqyasında da operativ-sanitar qrupu təşkil edilsin və hər vaxt təcili şəhərin atəşə məruz qalan məntəqəsinə göndərilsin. Bu işə əməliyyat otağının kadri münasib idi və onlar tənəffüs və qanaxmaya dair problemlərin öhdəsindən daha yaxşı gələ bilərdi. Beləliklə, neçə nəfər həmkarımla danışıb, operativ qrupun təşkilindən sonra lazım olan təchizat və vəsaiti də xəstəxananın bazasından əldə elədik. Daha sonra "Qırmızı aypara cəmiyyəti" ilə baş polis idarəsinə bildirdik ki, şəhər miqyasında hər hansı məntəqədə baş verən partlayış hadisəsi barədə bizə tez məlumat versinlər.

İlk dəfə qrup xəstəxananın yaxınlığındakı "Vəhidiyyə" məhəlləsinə ezam edildi. Qəfildən elə gurultu qopdu ki, xəstəxananın binası titrədi. Hadisə yerinə qürubdan bir az sonra getdik. Qabaqcadan neçə nəfəri əməliyyat otağında qoymuşduq ki, vəziyyəti ağır olanlara təcili yardım edə

bilsinlər. Raketin düşdüyü yerə çatıb, bir neçə evin uçduğunu və böyük bir çuxurun əmələ gəldiyini gördük. Düzü, yaxından belə bir hadisənin şahidi olmamışdım. Adətən, belə hadisələrdə o qədər izdiham olurdu ki, ya təcili yardım maşınının siqnalını qaldırmalı olur, ya da maşından düşüb camaatı kənarlaşdırmağa çalışırdıq. Hamı ağlayaraq üz-gözüne döyürdü. "Səddama ölüm!", "Amerikaya ölüm!" şüarları göyə ucalır, hərə bir yolla köməyə can atırdı. Qəhər bizi də boğurdu, ağlamağa başladıq. Uçulan evlərin altında qalanların sayı çox idi. Hava qaralmışdı və cihad qüvvələri projektorla ətrafı işıqlandıraraq buldozer və ekskavatorla işə başlamışdılar.

O hadisədə yalnız iki nəfərə yardım edə bildik və daha sağ tapılanı olmadı. Biri balaca oğlan uşağı idi və yazıq şok keçirmişdi. Dərhal ona sakitləşdirici iynə vurduq. Digəri isə ağır yaralanmış bir qadın idi. Onları təcili yardım maşını ilə xəstəxanaya qoyub, yenidən hadisə yerinə qayıtdıq. Camaat cihad qüvvələri ilə aypara cəmiyyətinin işçilərinə qoşulub, sökülən divarlar altından cəsədləri çıxarırdılar. Eşitmişdim ki, belə hadisələrdə ətrafa camaat yığıldığı üçün təyyarələr bir-birlərinə xəbər verir, bir daha həmin yerə zərbə endirirdilər. Şəhidlərin sayı fikirləşdiyimizdən daha çox idi. Orada qalıb son nəfərin uçqun altından çıxmasını gözləməli idik və bir-bir bütün cəsədlər müayinə edilməli idi. Həmin vaxt əynində təzə paltarlar olan iki şəxs əllərində bir qutu şirniyyatla cəmiyyəti kənara çəkərək qabağa gəldi. Həyəcanla bir evi axtarırdılar və raketin hansı hissəyə dəydiyini bilmək istəyirdilər. Dediklərinə görə, elçilik mərasimi imiş və bəylə gəlinin qohumları hamı bir yerə yığılbmış. Şirniyyat az olduğu üçün bu iki nəfər (bəylə gəlinin qardaşı) şirniyyat almağa gedibləmiş. Raketin düz onların

evinə dəydiyini və qohumlarından heç kimin sağ qalmadığını bildikdə, şirniyyat qutuları əlindən yerə düşdü. Bilmədim nə hiss keçirdilər. Hər ikisi hönkür-hönkür ağlaşmağa başladı və bütün camaat da onlara qoşulub necə ağlayırdı...

Növbəti dəfə xəbər verdilər ki, raket "Sirus" prospektinin yaxınlığında bir yerə düşüb. Hazırlaşib təcili yardım maşını ilə yola düşdük. Qış olduğu üçün hava soyuq idi. Özümüzü hadisə yerinə – "İmamzadə Yəhya" küçəsinə çatdırdıq. Dar küçədə irəlilədikcə cəmiyyətin sıxlığı təcili yardım maşınına mane olurdu. Lazımı vəsaiti götürüb maşından düşdük. Əynimizdə ağ paltar olduğu üçün camaat bizə yol verdi. Burada da "Vəhidiyyə"də olduğu kimi bir çox ev uçub, ətrafa şüşə qırıntıları tökülmüşdü. Ölənlərin çoxu ərəb və əfqan mühacirləri, neçə nəfər də yerli əhalidən idi. Buradan yalnız neçə qadın və azyaşlı uşağı diri çıxara bildilər. Onları ilkin yardımdan sonra yaxınlıqdakı "Sepehr" xəstəxanasına yolladıq. Bir neçə nəfər də şiddətli şok keçirmişdi...

O zaman paytaxt hər gün bombardmana məruz qaldığı üçün əhalinin çoxu şəhəri tərk etmişdi. Anamla bacım rayona getmişdi və qohumlarımızdan yalnız mənimlə hərbiçi bacım oğlu Tehranda qalmışdıq. Mən də çox vaxt xəstəxanada olurdum və evə az-az baş çəkirdim. Evimiz iş yerimə yaxın idi. Bir gün evə baş çəkərkən gördüm şüşələri qırılıb, pərdəni yırtıb və qırıntıları eyvana və otaqlara yayılıbdır. Evi elə o vəziyyətdə tərk edib xəstəxanaya qayıtdım. Bir müddət sonra hücumlar azaldıqda, şüşələri dəyişmək fikrinə düşdüm. Dövlət tərəfindən xüsusi bir qərargah partlayış nəticəsində şüşələri qırılan evlərə şüşə salırdı. Mən də ora müraciət elədim. Dedilər: "Həmin hadisədən ən azı iki ay keçir.

Kimin evinin şüşəsi sınsa bura gəlməməlidir ki! Biz haradan bilək ki, partlayış nəticəsində qırılıb, ya yox?!" Mən də dedim: "Gəlin qonşulardan soruşun! Mən özüm xəstəxanada olmuşam. Bura gələ bilməzdim." Razi olmadılar. Dedim ki, onda gəlin şüşələri salın, mən pulunu ödəyərəm...

Artıq bütün müddəti xəstəxanada olurdum. Bir dəfə yenə Nizamabad məhəlləsi yaxınlığında partlayış baş verdiyini xəbər verdilər. Bu hadisədə çox da itki olmadı. Bir neçə yaralını xəstəxanaya göndərüb ölənlərin vəziyyətini araşdırmağa başladıq. Heç vaxt unutmaram, cəsədlərin arasında saçları boyalı, qolları və boynunda çoxlu qızıl zinət əşyaları olan gənc bir qadınla üzləşdik. Bədəni salamat görünürdü. Meyitləri daşıyan kişilərdən ikisinə dedim ki, gəlib kömək etsinlər. Özüm də baş tərəfindən tutdum. Qaldırmaq istədikdə, bir anlıq baş əlimin içində əzildi. Saçları ovcumda ikən bədənim əsdi, bərk qorxdum və halım dəyişdi. Yerə qoyub əlcəklərimi çıxardım. Gecə idi və başından zərbə aldığını anlamamışdım. Eşitmişdim ki, belə hallarda oğurluq da baş verir, pul və qızıl kimi qiymətli əşyaları götürənlər də olur. Bu kimi hadisələrin qarşısını almaq üçün polis qüvvələri gəlib nəzarət edirdi. Qonşulardan qadının adını və şəxsiyyətini öyrəni onlara dedim: "Mənim fəmiliam Turabidir. Cəsədi "İmam Hüseyn (ə)" xəstəxanasına aparacağıq. Qiymətli zinət əşyaları məndə qalacaq. Qohumlarına deyib gəlib məndən alsınlar." Cənazələri xəstəxananın meyxanasına köçürdükdə, qadının qızillərini ayırıb şkaşına qoydum. Ertəsi gün səhər əri xəstəxanaya gəlib cənazəni aparmaq istəyirdi. Qızilləri ona verdikdə dedi: "Daha bunlar kimə gərəkdir?! Nəyimə lazımdır?! Artıq bütün həyatım məhv olub!" Dedim: "Hər

halda bunlar yanımda əmanətdir və sizə çatmalıdır. Siz də onları yoldaşınızın tərəfindən sədəqə verə bilərsiniz."

O vaxt Tehrandan başqa digər şəhərlər də – xüsusilə sərhədyanı bölgələr – bombardman edilir və raket zərbələrinə məruz qalırdı. Kermanşahdan neçə yaralımız var idi. Onların arasında ayağını itirən Fuziyə adlı bir qadın ortopediya bölməsində yatırdı. Yarasının dezinfeksiyası üçün hər gün əməliyyat otağına gətirirdilər. Yoldaşı hərbiçi idi və ona baxmaq üçün xəstəxanada qalırdı. Bölmədə Əhvazdan Fatimə İsmaili adlı başqa bir qadın da yatırdı. Hər gün ona da baş çəkirdim. Vəziyyəti ağır idi. Yazıq yuxuda olarkən şəhər bombalanmış, uşaqlarından ikisi ölmüş və özü də bir ayağını itirmişdi. Hələ xəstəxanaya gətirilərkən beş aylıq hamilə idi. Həkimlər o biri ayağını kəsmək istəsələr də özü razı olmurdu. İki həftə hər gecə axşamüstü, ya da gecə keçəndən sonra onu əməliyyat otağına gətirirdilər. Hamıdan çox ona ürəyimiz yanırdı və bürüzə vermirdik. Onu depressiyadan çıxarmaq üçün hərdən zarafat edərdik. Ağır ağrıların qarşısını almaq üçün hər dəfə ümumi narkoz edilməli idi. Ona görə bətnindəki uşağı da sağ qalmadı. Hadisə zamanı əri evdən çöldə olduğu üçün ona heç nə olmamışdı. Altıncı sinifdə oxuyan Yəhya adlı başqa bir uşağı da var idi. Onu hələ hadisədən qabaq kəndə ata anasının yanına göndərmişdi. Qadiri xanımın onunla arası çox yaxşı idi. Hər dəfə işi qurtardıqda tez yanına gedib onunla söhbətə başlayardı. Bir dəfə Qadiri xanımı narahat görüb soruşdum: "Niyə narahatsınız? Fatimə xanım necədir?" Başını əməliyyat otağının qapısına söykəyib hönkür-hönkür ağlamağa başladı.

– Bir danış, nə olub? Onun ciddi bir problemi yox idi, öldümü?

– Yox, amma kaş öləydi, ey kaş öləydi!
– Niyə, nə baş verib?
– Kaş, sən də yanımızda olardın! Əri elə bir xəbər gətirib ki, adamın bağı yarıdır!
– Bir dillən görüm!

– Əri oğlu Yəhyanı görmək üçün kəndə gedibmiş. Uşaq həyətdə oynayarkən ağacdən yıxılıb, o da ölüb. Uşağı basdırandan sonra birbaşa bura gəlib. İndi bu ər-arvadın heç kimi yoxdur. Hələ yoldaşına heç nə deməyib.

Qadiri xanımla bölməyə getdik. Əri koridorda idi. İçəri girə bilməmişdi. Ağlayaraq deyirdi: "İndi mən Fatiməyə necə deyim ki, yeganə əmanəti də getdi!" Ona ürək-dirək verib dedik: "Hələlik ürəyin istədiyən qədər ağla, sonra otağa gir. Qoy Fatimə heç nə bilməsin." Biz də arxasınca otağa girdik. Fatimənin gözü ərinə sataşan kimi tez soruşdu: "Anamgilə getdinmi?"

– Hə, getdim.
– Yəhya necə idi?
– Yaxşıdır, sənə salamı var.

Kişi özünü ələ ala bilmirdi. Bir anlıq otaqdan bayıra çıxıb yenə daxil oldu. Bu iş neçə dəfə təkrar oldu. Qadın soruşdu: "Nə olub, a kişi! Niyə tez-tez çıxıb siqaret çəkirsən? Nədən bu qədər narahatsan? Bir şeymi olub?" Kişinin əynində qara paltar var idi və lakin yoldaşı anlamasın deyə üstündən jaket geyinmişdi. Dedi: "Cəbhə yoldaşlarım şəhid olublar. Onlardan ötrü narahatam."

Əməliyyat otağına qayıtmalı idim. İşim qurtardıqdan sonra yenə bölməyə getdim. Yuxarı çıxarkən gördüm ki, Fatimənin əri dizlərini qucaqlayaraq bir küncdə oturub. Salam verdim. Sanki məni görmürdü. Yenə salam verib dedim: "Necəsiniz?"

– Allah bizi daha nə qədər imtahana çəkəcək? Məgər mənim taqətim nə qədərdir? Məgər mən nə qədər dözə bilərəm?

– Siz Allahdan səbir və dözümlü də istəyin.

Onunla birgə Fatiməyə baş çəkdik. Yenə oğlunu soruşub deyirdi: "Yəhyanı da bura gətir görüm. Niyə gəlib mənə dəymir? Sanki bu uşaq unudub ki, anası da var!"

O zaman vəziyyəti daha ağır olan yaralıları Almaniyaya göndərirdilər. Bizim burada onun ayağını qorumağa təchizatımız yox idi. İşlə maraqlandım və Qadiri xanım da özünü ora-bura vurdu. Korpusun sanitariya komitəsi və yardım-müalicə qərargahı ilə danışdıqdan sonra onun xaricə göndərilməyinə şərait yaratdılar. Elə belə də oldu və bir müddətdən sonra Fatimə geri qayıtdı. Ayağı sağalmışdı, özü də hamilə idi. Ona həmin səfərdə Yəhyanın başına gələni də birtəhər başa salıblarmış. Bir müddət sonra yoldaşı ilə birgə bizi görmək üçün xəstəxanaya gəldi. Təkərli kreslodə oturmuşdu. Hətta övladı da dünyaya gəlmişdi və adını Əli qoymuşdular. Onunla görüşüb çox şad oldum. Ağlayaraq deyirdi: "Görürsünüzü, mənə deməmişdilər ki, Yəhyam da gedib! Mən necə pis insan olmuşam ki, Allah bütün övladlarımı məndən alıb!" Onu tanıyan bütün işçilər də gəlmişdilər. Biz dedik: "Əlbəttə bu acı xatirələrə dözmək çox çətindir! Biz də özümüzü sənə şərik bilirik. Allah sənə bir daha övlad verib ki, ürəyin şad olsun."

Ortopediya bölməsində uzun müddət müalicə alan başqa yaralı qadın da var idi. Artıq oranı öz evi hiss edirdi. Hamı onunla dost olmuşdu və ruhiyyəsi də nisbətən yaxşı idi. Xəstələr başına yığışar, deyib-gülərdilər. O da bir ayağından yaralanmışdı. Günəşirə onu əməliyyat otağına

aparıb, yarasını dezinfeksiya edirdilər. Sağalana kimi altı ay çəkdi.

Kermanşahdan başqa üç yaralımız da var idi. Biri 28 yaşlı cüssəli Kazimi familiarı bir cavan idi və hər iki ayağı kəsilmişdi. Əvvəl heç cür dözə bilməsə də sonralar vəziyyətə alışdı. O biri Səidi idi və onun da bir ayağı kəsilmişdi. Əhval-ruhiyyəsi yaxşı idi və hamı ilə zarafat edirdi. Üçüncüsü isə iyirmi yaşlı Xosrəvi idi və o da hər iki ayağından yaralanmışdı. Daxildən platin salmışdılar və daim asılı vəziyyətində qalırdı. Hərdən tab gətirə bilmirdi. Ata-anası ev-eşiyini buraxıb, onun yanında qalırdı və xəstəxananın namazxanasında istirahət edirdilər. Yaralıların yanında qalanlara da müəyyən qədər pul verirdik ki, ehtiyac hiss etməsinlər. Ata-anası ardıcıl şuramıza müraciət edir, kompot, salfet və s. ehtiyac olanları istəyir, biz də verirdik. Bəzi iş yoldaşlarım etiraz edərək deyirdilər: "Niyə onlara bu qədər əl tutur, ehtiyaclarından artıq verirsən?" Mən də deyirdim: "Onlar gənc övladına görə ev-eşiklərini atıb bura gəlirlər. İndi hər gün bir sarğı, ya kompotla bir şey azalmaz. Onların ruhiyyəsini qorumaq bizim borcumuzdur." Vəziyyət o yerə çatmışdı ki, işləri olduqda, ya bölmədə onlara əl tutulmadıqda, oğlu ata-anasına deyirdi ki, gedin Turabi xanımı çağırın. Yalnız o bizim dadımıza yetir. Bəzən də bölmənin işçiləri gileylənərək deyirdilər: "Bunlar uşaqlarının başı üstündən əl çəkmirlər!" Deyirdim: "Bəs hara getsinlər? Uşaqları buradadır. Allah etməmiş, sizin də başınıza gəlsəydi, halınız onlardan yaxşı olmazdı. Onlar Allaha görə belə çıxılmaz vəziyyəti yaşayır, siz də Allaha xatir dözün!"

İyirminci fəsil

1988-ci ildə İraq öz ərazilərində əhalisi kürd olan Hələbçə¹ şəhərini kimyəvi bombalarla bombardman etdi. O hadisədə yaralananların bir çoxunu Tehrana gətirmişdilər. Kürd ailələri bir-birindən ayrılmağa razı deyildilər. Nəhayət, birtəhər qadınla kişiləri birlikdə iki otaqda yerləşdirdik. Bir-birindən ayrı düşənlər var idi və başqa xəstəxanalardan gəlib ailə üzvlərini axtarırdılar. Lap dəhşətli bir aylıq körpəsi qucağındaca quruyub ölən bir qadın idi. Nə qədər çalışsaq da uşağı qucağından ayırmaq istəmirdi. Öldüyünü bilsə də onu əmizdirməyə çalışırdı. Təxminən bir sutka belə qaldı. Axır, bir təhər müalicə adı ilə körpənin meyitini anadan ayırdıq. Hələ başqa uşaqları da vardı ki, onları axtarırdı və yoldaşı da ağır yaralanmışdı.

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının sülh təklifi və 598№-li qətnaməsindən təxminən bir il keçirdi. Lakin İran bir şərtlə qətnaməni qəbul etmək istəyirdi ki, Təhlükəsizlik Şurası İraqı təcavüzkar və müharibəni ilk başlayan tərəf elan etsin. Nəhayət, İran bir ildən sonra qətnaməni qəbul

¹ Hələbçə şəhəri İraqın şimalında yerləşir və İranın sərhədi ilə 25 km fasiləsi var. Hələbçə ilə Xurmal şəhərləri müharibə vaxtı düşmən tərəf üçün strateji əhəmiyyətə malik idi. Ordumuz 1988-ci ilin mart ayının 17-si "Vəlfəcr" əməliyyatının üçüncü mərhələsində Hələbçə şəhərini azad etdi. Şəhərin əhalisi gül və şirniyyatla İslam ordusunu qarşılamağa çıxdı. İraqın "Bəəs" rejimi əhalidən intiqam almaq üçün həmin ayın 23-ü bu şəhəri kimyəvi bombalarla bombardman elədi. Həmin hadisədə yetmiş min nəfər əhalisi olan şəhərin beş min nəfəri yerində qətlam oldu.

etdi. O gün¹ günortadan sonra yoldaş Qudərzi məni maşınla evə çatdırmalı oldu. Maşında radio açıq idi və saat ikinin xəbərləri İranın 598№-li qətnaməni qəbul etdiyini elan elədi. Qudərzi xəbəri eşidərkən ayağını elə tormoza basdı ki, başı qabaqdakı şüşəyə dəydi. Çox narahatçılıqla dedi: "Biz bu qədər şəhid verdikdən, irəlilədikdən sonra nəyə görə qətnaməni qəbul etməliyik?!" Mən də narahat olsam da dedim: "Haqlısınız, amma biz həmişə İmamın sərəncamına tabeyik və onun uzaqgörənliyi həmişə inqilaba düz istiqamət verib. İndi də yəqin ki, bir məsləhət üzrə belə qərara gəlib." İki gün sonra İmamın bəyanatı radiodan elan edildi: "İndiki şəraitdə qətnamənin qəbulu inqilabın dayağı və ölkənin xeyrinədir. Mən onu qəbul edərkən sanki zəhər kasasını başıma çəkdim!"

Amma qətnamənin qəbulundan neçə gün sonra xəbər çatdı ki, münafıqlar ölkənin qərbindən hücumla keçiblər.² Bir yandan da İraq qətnamənin qəbulundan sonra hələ təyin edilən sərhədlərədək geri çəkilməyib.

Gecə xəstəxanada növbədə idim. Universitetin səfərbərlik qərargahından zəng edib dedilər: "Münafıqlar ölkəyə daxil olub və qərb bölgəsində vəziyyət gərgindir. Sabah məntəqəyə yardım qüvvələri göndərməliyik. Yubanmadan operativ briqadanı təşkil edin. Səhər saat 8-də aeroporta getməliyik."

Həmin gecə növbədə olan həkimlərlə əlaqə saxlayıb qrupu təşkil elədim. Ertəsi gün səhər təcili yardım maşını ilə özümü qərargaha çatdırdım. Bütün qüvvələr əllərində çanta ilə hazır idi. Cəbhəyə getdiyim son səfərimdən neçə

¹ 1988-ci il, 18 iyul.

² Münafıqların İranın qərbindəki "Pataq" koridorundan ölkəyə hücumu Bəəs rejimi və dünya hegemonlarının dəstəyi ilə 1988-ci il, 25 iyul, saat 14:30-a təsadüf edir.

il keçirdi. Bu dəfə vəsiqə ilə getməyimə təəccüblənir, həm də sevinirdim. Briqadamız qırx beş qadınla bir neçə kişidən ibarət idi. Qərargahın rəhbərindən ezam əmrini alıb, təxminən saat 10-da avtobusla aeroporta doğru yola düşdük. Yadımdadır, yol boyu izdiham idi və saat 12-də aeroportun birinci bazasına çatdıq. Namazdan sonra elan etdilər ki, yola düşmək vaxtıdır. Axşam çağı təxminən saat 6-da Kermanşahın aeroportunda idik. Hava hücumlarına görə aeroportda vəziyyət qarışıq idi. Ardıcıl olaraq təhlükə siqnallarının səsi gəlir, hamı təşviş içində gizlənməyə yer axtarırdı. Bir tərəfdən aeroportun daxili salonları da yaralı ilə dolu idi və başqa şəhərlərə göndiriləcəyini gözləyirdilər. Neçə sanitar həkimlə assistent də onlara yardım göstərirdi. Vəziyyəti ağır olanları xərəyə uzadıb yardım edirdilər. Əksəri yerli əhali idi. Yaralılara yardım etmək istəyən tanışları da oyan-buyana qaçırdılar. Bəlli deyildi, bu neçə gün ərzində başlarına nə gəlib ki, bu qədər depressiyaya məruz qalıblar.

Qısa müddətdən sonra birtəhər bir mikroavtobus və neçə maşına yerləşib, yola düşdük. Şəhər bərbad vəziyyətə düşmüşdü. Bununla belə, camaat gündəlik işlərinin dalınca gedir və mağazalar açıq idi. Hamıda iztirab və təşviş aydın müşahidə olunurdu. Qərargahdan dərhal ezam vəsiqəmiz bizə təhvil verildi. Bu iş həmişə üç-dörd saat çəkərdi. Vəsiqələri möhürləyib tarixi qeyd elədilər. Daha sonra briqadamızı iki mütəxəssis kadr və sanitar-tibb bacısı qruplarına ayırdılar. Sanitar-tibb bacısı qrupunu Kermanşaha, əməliyyat-diaqnostika üzrə kadrları isə İlama ezam etdilər. Mən də on yeddi ixtisaslı qadın həkimi ilə bu qrupda idim.

Kermanşahda olduğumuz müddətdə eşitdik ki, Qəsri-Şirinlə Sərpöl-Zəhab şəhərləri münafıqların əlinə keçib və

hal-hazırda mərkəzə doğru irəliləyirlər. Təxminən axşam saat 9 radələrində bizim qrup iki silahlı hərbiçinin nəzarəti altında bir mikroavtobusla İlama doğru yola düşdü. Kermanşah-Çaharzebər üç yolayrıcındakı iki qonaq evində axşam yeməyi üçün dayanmalı olduq. İçəri daxil olarkən artıq masaların düzüldüyünün və yeməklərin çəkildiyinin şahidi olduq. Məlum idi ki, gecikməmək üçün qərargahdan tapşırıq verilmişdi. Qrupa rəhbərlik edən hərbiçi dedi: "Vaxtımız qıtsadır. Yubanmadan və bir-birinizlə söhbət etmədən tez axşam yeməyinizi yeyib hazır olun." Hamı oturub yeməyə başladı. Bir neçə nəfər dedi: "Turabi, de ki, namazı da burada qılaq." Gedib ona dedim: "İcazə verin namazımızı da burada qılaq."

– Yox bacı, indi namaz qılmaq əsir düşməyə bərabərdir! Münafıqlar yola tökülüb, irəliləyirlər. Siz bunu onlara deməyin ki, qorxarlar. Yeməyinizi yeyib tez maşınlara minin. Hələ özümüzə də vəziyyət tam aydın deyil; görəsən bu yolu keçə bilərik, ya yox?!

Yenidən yola düşdük. Hava artıq tamamilə qaralmışdı və maşın çox zəif işıqla hərəkət edirdi. Qrupda təşviş hiss olunurdu və tez-tez yolun təhlükəsizliyi barədə soruşurdular. Onlara heç bir təhlükənin olmadığını başa salmağa çalışırdım. Yanımda oturan Tizmehr xanım daim salavat çəkib dua edirdi. O gecə Allahın istəyi ilə həmin yolu sağ-salamat keçdik. Sonralar eşitdim ki, münafıqlar bizdən bir qədər sonra o yoldan keçən bütün maşınları saxlayıb, sərnişinlərini əsir tutmuş, ya da şəhid etmişdilər.

Gecə yarısı saat 3-də İlama çatdıq. Bizi birbaşa "Şəhid Səlimi xəstəxanası"na apardılar. Bu xəstəxana İlamla İslamabad şəhərləri arası bir dağın oyuğunda tikilmişdi. Səhv etmərsə, xəstəxananın layihəsi və inşasını Səlimi adlı bir mühəndis öhdəsinə almış və sonralar öz adı ilə

adlandırılmışdı. Kiçik bir qapıya çatdıq. Elə bil kəndə daxil olurduq. Xəstəxananın qapısı daşdan idi. Hamımız belə bir yerdə xəstəxananın tikildiyinə məəttəl qaldıq. Kənardan qətiyyən məlum deyildi. Nəhayət, içəri daxil olduq. Ayrıca şöbə və palatalar, əməliyyat otağı, su və işıq generatoru, demək olar, müasir xəstəxana üçün lazım olan bütün ləvazimatla təmin edilmişdi. İçəridə yaralı həddən artıq çox idi və hara baxsaq – xərəklərdə, adyallara bükülmüş vəziyyətdə, hətta boş yerlərə belə yaralı uzadılmışdı, hərə bir tərəfdə sızıldayırdı. Bizi bölüşdürmək üçün xəstəxananın məsul şəxsləri yox idi. İşçilərdən neçəsi dedi ki, yeni çatdığımız üçün yaxşı olar ki, bir neçə saat istirahət edəsiniz. Bizi xəstəxanadan bir qədər aralı olan "Dalahu" qonaq evinə apardılar. Bu yer ezam edilən işçilərin istirahəti üçün nəzərdə tutulmuşdu. İki-üç saat istirahətdən sonra səhər maşına minib xəstəxanaya qayıtdıq. Hərə işi ilə əlaqədar ayrıldı və mən də əməliyyat otağına getdim. Otağın qapısı ardında çoxlu yaralı növbədə idi. Əməliyyat otağına daxil olduqda, xəstəxanamızın anestezioloqu doktor Mubsiri ilə qarşılaşdım. Məni görüb təəccüblə dedi: "Turabi, burada nə edirsən?"

– Mən operativ qrupla gəlmişəm. Siz burada nə edirsiniz?

– Bizi də icbari ezam ediblər. Qayıtmağımız qalıb Allaha. Heç nə burada bəlli deyil. Vəziyyət çox gərgindir.

İşə başladıq. Özümlə bir cib radiusu götürüb əməliyyat otağında yandırdım. Radio xəbərləri münafıqların İslamabad şəhərini ələ keçirdiklərini elan etdi. Biz xəstəxanaya çatan zaman İlamın yaxınlığında olan İslamabad düşmənin əlinə keçmişdi. Münafıqlar irəliləməkdə idi və hər an xəstəxananı da tapıb ələ keçirə

bilərdilər. Artıq heç kəs xəstəxananı tərk edə bilməzdi. Yeni gələn yaralılardan çöldəki vəziyyəti soruşduq. Deyirdilər ki, ətrafda əməlli başlı müharibədir. Dəqiq cavab vermək istəmirdilər. Belə görünürdü ki, o şəraitdə ümidlərini itiriblər. Dedim: "Biz sizin kənarınızdayıq, nigaraniq və bayırdan xəbərimiz yoxdur." Yaralılardan biri dedi: "Münafıqlar bu yaxınlığa kimi gəliblər və hər yeri ələ keçirirlər. Su, işıq və telefonu da kəsiblər. Hal-hazırda heç bir yerlə əlaqəmiz yoxdur. Yollarda qarşılaşdıqları nə varsa viran qoyur, sahə və tarlalara od vurur, hətta qaçan adi camaata belə rəhm etmirlər. Çoxu elə tarlalarda yangına düşüb şəhid olur. Heç kim xırda əşyasını belə aparmağa fürsət tapmır."

Həmin ərəfədə yaralıların arasından neçə münafiq də ələ keçdi və bir neçəsi də özünü zəhərləyib intihar etdi. Əməliyyat otağında işim qurtardıqdan sonra gedib meyitlərini gördüm. Tutulanları məlumat almaq üçün saxlamışdılar. Onları əməliyyat otağına gətirmədilər. Deyəsən, tutularkən qol və ayaq nahiyələrindən nişan almışdılar ki, diri qalsınlar. Sadəcə ilk yardımdan sonra ayrıca otaqda yatızdırıb, başları üstə silahlı gözətçilər qoydular.

İkinci gün yaralıların sayı azaldı. Soruşdum: "Şəhər tamamilə münafıqların əlinə keçib, yoxsa bizim qüvvələrin əlindədir?" Döyüşçülərdən biri dedi: "Hərbiçilərlə könüllü qüvvələr yerli əhali ilə birləşəndən sonra vəziyyət dəyişib."

Üçüncü gün döyüş yenə gərginləşdi və çoxlu sayda yaralı gətirdilər. Çoxunun dişləri sınımışdı və ağ ciyər qanaxmasına düşər olmuşdular. Vəziyyətləri o qədər ağır idi ki, növbədə olanları saxlayıb, əvvəl onları əməliyyat otağına daxil etdilər. Soruşdum: "Bu gün nə baş verib ki,

bütün yaralıların dişləri sınıb?" Korpusdan olan cüssəli bir yaralı uzandıqı yerdən nəfəsini çətinliklə dərərək dedi: "Təlim almış münafiq hərbi qadın dəstələri bizi bu kökə salıb!"

– Necə?

– Əvvəl əllərini yuxarı qaldırıb bizdən aman istədilər, "biz sizin namusunuzuq, peşman olmuşuq, sizə qoşulmaq istəyirik, bizi geriyyə aparın" – dedilər. Biz irəli keçdikdə, qəfil taktika ilə bizi mühasirəyə alıb bu günə saldılar.

– Sonra nə oldu? Salamət qaçmağa icazə verdiniz?

– Xeyr. Arxa qüvvələrimiz vaxtında gəlib, hamısını məhv elədilər.

Əməliyyat kadrında bir pakistanlı anesteziya həkimi vardı. Çox emosional insan idi və canla-başla işləyirdi. Fikri çöldə idi və hərdənbir də soruşurdu: "Düşməndən neçəsi, iranlılardan neçəsi ölüb?..." Elə bilirdi münafıqlar xarici vətəndaşlardır. Bəlkə də hamıdan çox vəziyyətlə o maraqlanırdı. Farsca çox da yaxşı danışa bilmirdi, xüsusilə, "x" hərfini "k" tələffüz edirdi. Bəzən əməliyyat əsnasında bir şey istədikdə, sözü səhv deyirdi və o ağır şəraitdə bütün işçilərin gülüşünə səbəb olurdu. Lakin özü təəccüblə soruşurdu: "Gülməli bir söz demədim! Niyə güldünüz?"

Üçüncü gün axşam çağı idi. Təxminən 48 saat idi ki, gözümə yuxu getməmişdi. Xəstənin başı üstə durmağa səy göstərsəm də olmurdu və kipriklərim bir-birinə qapanırdı. Tez-tez durub üzümü yuyurdum. İş yoldaşlarıma dedim ki, məndən muğayat olsunlar. Bir xəstənin nəbzini tutduğum yerdə yuxu məni apararaq yerə yıxıldım. Bununla belə həddən artıq utandım. Cərrahlar soruşdular: "Nə oldu, Turabi xanım?" Dedim: "Nə vaxt yuxu tutduğunu anlamadım." Ayağa qalxıb bir də üzümü yudum. Daha

öhdəsindən gələ bilmirdim. Çəkələklərimi çıxarıb ayağımı soyuq daşın üstünə qoydum ki, bəlkə yuxum qaça. Hətta yuxum aparmasın deyə hicabla paltarımı islatdım və işçilərlə danışmağa başladım. Əməliyyat qurtardıqdan sonra yaralını palataya göndərdim. Doktor Mubsiri yaralının başı üstə dayanıb, onun huşa gəlməsini gözləyirdi. Pakistanlı həkimlə Tehrandan göndərilən işçilər də kənarında idilər. Doktor Mubsiri dedi: "Turabi, indi nə edəcəyik? Xəstəxana da mühasirəyə alınıb, artıq heç yolumuz yoxdur!" Zarafata dedim: "Narahat olmayın! Gəlin ərəb dilini öyrənək ki, əsir düşəndə, heç olmasa ərəb olduğumuzu deyə bilək." Doktor dedi: "Yaman sadələvhsən! Onlar heç kimi əsir almır, hamını qırırlar." Çoxu xəstəxananın ələ keçmə ehtimalından və yaralıların vəziyyətindən nigaran idi. Burada olan bir qədər vəsait də qurtardığı təqdirdə nə baş verəcəyi məlum deyildi. Dedim: "Hər nə olsa, bizim canımız çöldə vuruşan hərbiçilərdən artıq deyil. Allah nə istəsə, o da olacaq. Nigaran olmayın!"

Axşam xəbər verdilər ki, İslamabad münafıqların əlindən alındıqdan sonra bir daha onların əlinə keçib. Əməliyyat otağında mövcud olan oksigen balonlarından başqası qalmamışdı. Qan bazası da bildirdi ki, artıq bayırdan qan gətirmək mümkün deyil, yollar tamamilə bağlı və əlaqələr də kəsilib. Daxilindəki generatoru işə salıb, hamıya elan etdilər ki, suya ciddi qənaət edilsin. Hətta cərrahlar belə əməliyyatdan əvvəl əllərini yodla dezinfeksiya etməli, ya da ikiqat əlcək geyməlidirlər. Ələ keçən münafıqlərdən biri demişdi: "Onların qüvvələri xəstəxananın yerini axtarırlar. Mənim özüm neçə dəfə bu tərəflərə gəlsəm də tapa bilməmişdim. Əgər tapsalar, bütün kədr və yaralıların hamısını qıracaqlar."

Yaralıların bəzilərinin vəziyyəti lap ağır idi. Burada onların müalicəsinə lazımı şərait yox idi və yüksək patoloji əməliyyatlara ehtiyac var idi. Vəziyyət normal hala qayıdanadək şəraitə dözməli idilər. Bəziləri də davam gətirməyib, şəhid olurdu. Doğrusu, dözmək çox çətin idi. Eynilə Süsəngərdə olduğum və İraq tanklarını gözümlə gördüyüm günlər yadıma düşürdü. Hər an bir hadisə bizim taleyimizi dəyişə bilərdi. Əməliyyat otağında hərə öz aləminə dalmışdı və qərribə sükut hakim idi. Əməliyyat qurtarıqda cərrahlar əlcək və paltarlarını dəyişir, yerinə başqasını yatızdırır və bir daha işə başlayırdılar.

Xəstəxananın yeganə anestezi qrupu mən, doktor Mubsiri və pakistanlı həkim idik. Buna baxmayaraq yaralıları dörd-dörd qəbul edirdik. Sayları çox idi. Oksigen qurtardığı surətdə, bu qədər yaralıya necə yardım edəcəyimiz barədə nigaran idik. Amma bayırdan nə vaxtsa kömək gələcəyinə ümid bəsləyərək işə davam edirdik.

Nəhayət, dördüncü gün günortadan sonra xəstəxananın qapısı açıldı və qüvvələrimiz içəri daxil oldular. Neçəsi əməliyyat otağına gəlib dedi: "Nəyə ehtiyac varsa, hamısını qeyd edin!" Həyəcan içində vəziyyəti soruşduq. Dedilər ki, münafıqlar Kermanşaha doğru irəliləyərkən Çaharzebər üç yolaçıında qüvvələrimiz tərəfindən mühasirəyə alınaraq hamısı cəhənnəmə vasil edilib. Allah bilir, ani olaraq hədsiz şadlıq hissi keçirdik. Dedik: "Hal-hazırda oksigen və qana ehtiyacımız var." Xəstəxananın müdiri də yeni həkim qrupunun göndərilməyini tapşırıb dedi: "Biz Tehrandan gələn bu briqadanın qarşısında həqiqətən xəcalətliyik. Onlar üç gecə-gündüzdür ki, yatmayıblar. Hətta əməliyyat otağından tərpnəməyərək öz səhhətlərini belə təhlükəyə salıblar. Bura təcili yeni operativ qrup göndərin." Bundan sonra tez bir zamanda

helikopterlə oksigen, qan və digər lazımı vəsait əlimizə çatdı. Bu əsnada vəziyyəti ağır olanları başqa şəhərlərə göndərməli olduq. Yeni qrup gələndək iş davam etdi. Onlar gələndən sonra doktor Mubsiri tez Tehrana qayıtdı. Mən isə onlara yaralılardan vəziyyəti barədə ümumi məlumat verib yatmağa getdim. Yorğunluqdan başımın altına bir şey qoymadan yerdəki adyalın üstünə sərilib, nə vaxt yuxuya getdiyimi anlamadım.

Axşam çağı saat 4-5 radələrində mənə əməliyyat otağının işçiləri oyatdılar. Dedilər: "Haçandandır başın üstə dayanıb səni tərpedirik, oyanmaq bilmirsən. Dur bir şey ye. İndiki münafıqların əlinə düşməmişən, heç olmasa, acından ölmə."

Ayağa durub əl-üzümü yudum. Əvvəl bir stəkan çay içib, ilamdan gələn yeməyi yedim. O yemək mənə o qədər ləzzətli gəldi ki, sanki heç vaxt yemək yeməmişdim. Yorğunluq canımdan çıxandan sonra yeni işçilərlə növbələrimizi altı saatdan bir bölüştük. Əməliyyat otağına gedib işə başladım. Təxminən gecə saat 12-də işim qurtardı və palatalara baş çəkməyə getdim. Həmkarlarımdan neçəsi də orada idi. Bir-birimizin əhvalını soruşandan sonra biri dedi: "Turabi, yerin məlum, bir otaq dolu münafiq ələ keçib!" Dedim: "Nə yaxşı! Gəlin, gedək mən də yaxından görüm."

Çoxu cavan idi və hamısı vahimə-təşviş keçirirdi. Başımı bulayaraq dedim: "Nifaqın axırı belə olur! Bundan da betər gününüz qiyamətdədir! İnsan öz qardaşını qətlə yetirərmimi?! Öz məmləkətinə xəyanət edərmimi?!" Yaman əsəbiləmişdim. Hələ biri çəkinmədən söyməyə başladı. Orada olan əsgərlər dedilər: "Kifayətdir bacı, daha gedin."

Bir-iki gün sonra elan etdilər ki, çəkdiyimiz əziyyətlər müqabilində bizi aparıb, məntəqə ilə tanış etmək istəyirlər.

Ardımızca iki mikroavtobus gəldi və minib yola düşdük. Hər birimizə verilən çəfyəni boynumuza atdıq. Döyüş məntəqəsinə çatarkən gördük ki, qüvvələrimiz yerdə qalan silah-sursatı, şəhidlərin cəsədlərini yığır, diri qalan yaralıları axtarırlar. Bələdçilərin dediyinə görə, hərbi əməliyyatdan sonra hələ də təpələrin və ya dağların ardına çəkilən döyüşçülərimiz və ya münafıqlar vardır ki, onların da axtarışı davam edir. Yol boyu münafıqların çoxlu sayda şişib, qaralan cəsədləri gözə dəyirdi. Elə vəziyyətə düşmüşdülər ki, heç kim baxmaq istəmirdi və çoxları gözlərini yumurdu. Axır, dözməyib dedim: "Bir baxın, həqiqətən xeyirli aqibət haqq yoluna məxsusdur! Əgər onlar İslam yolunda ölsəydilər, bu cür iyrənc şəkllə düşməzdilər. Hamınız şəhidlərimizin nurlu simaları ilə yaxından tanışsınız." Yolların kənarında onlardan qalan mineral sular, plastik qablarda soyuq yemək, meyvə və s., hamısının əynində keyfiyyətli parçadan hərbi paltarlar, ayaqlarında İsrail dövlətinə məxsus əla növ çəkmələr var idi. Hər yerə münafıqların başçıları Məryəmlə Məsud Rəcəvinin şəkilləri tökülmüşdü. Deyilənə görə, Rəcəvi də ölkəmizə daxil olandan sonra vəziyyətin gərgin olduğunu görüb yenidən İraqa qayıdımış.

Çaharzebər üçyoluna çatdıqda, uçulan neçə binanı göstərib dedilər: "Bunlar İlamdan İslamabada, ya da Kermanşaha gedib-gələnlərin istirahəti üçün nəzərdə tutulmuşdu." Mənə elə gəldi ki, gələrkən axşam yemək yediyimiz həmin qonaq evidir. Marağ üçün soruşduqda, "bəli, həmin qonaq evidir" – dedilər.

Üfunət iyi bütün məntəqəni bürümüşdü. Mən bir az qoxu hissiyyatımı itirdiyim görə çox da hiss eləmədim.¹ Lakin hamı çəfəyə və çarşabları ilə burunlarını tutmuşdular. Buna baxmayaraq qoxu yenə əziyyət verirdi. Qonaq evinin daxilinə girib, meyitlərin bir-birinin üstünə qalandığını gördük. Əvvəlcə hamısının kişi olduğunu düşündük. Onların qadınla kişilərinin paltarları eyni idi. Qızlar saçlarını papağın altına salmışdı, bəzilərinin də saçları o qədər qısa idi ki, oğlan və ya qız olduğu bəlli deyildi. Orada da Məsud və Məryəm Rəcəvinin şəkilləri dolu idi. Hamımızın ürəyi bulanırdı. Bələdçilərin fikrinə görə, onlar mühasirəyə düşdüyü zaman buraya daxil olub, ələ keçməmək üçün ya zəhər içib, ya da qumbara ilə özlərini partlatmışdılar. Əyinlərindəki İsrail istehsalı olan hərbi formalarından məlum idi ki, hamısı xüsusi təlim alıblar. Özləri demişkən, on il hərbi təlimdən sonra belə bir gündə əleyhimizə istifadə üçün fürsət güdürlərmiş. Lakin Allahın köməyi ilə azğın niyyətlərinə çata bilməyib, əksəriyyəti tez bir zamanda məhv oldular.

Hələ Tehrana qayıtmağımıza neçə gün qalmış yenə başqa məntəqələrə səfər planı cızıldı. Bu dəfə sərhəd zonasına baş çəkməli idik. Yolumuzu əvvəl İslamabad şəhərindən saldıq. Heç vaxt ora yolum düşməmişdi. Münafıqlar o şəhəri də viran qoymuşdular. Bələdçilər deyirdi: "Onlar ən çox burada müqavimət göstərdilər. Şəhərin xəstəxanasına od vurub, yandırdılar, hətta yeni doğulmuş körpələrə belə rəhm etmədilər. Xəstələrin çoxu çarpayılarında yanıb kül oldu." Yanmış bir idarəyə yaxınlaşdıq. Səhv etməmişəm, icra hakimiyyətinin binası

¹ Turabi xanım Vəlfəcr-8 əməliyyatında kimyəvi zəhərlənməyə məruz qalan yaralılara yardım zamanı qoxu hissiyyatını nisbi olaraq əldən vermişdi.

idi. Gözüm həyətin bir küncündə gözəl qızıl gül kollarına sataşdı. Dostları çağırıb dedim: "Gəlin bu güllərə baxın, bu neçə gündə, belə çətin şəraitdə və havanın istisində necə də tər qalıblar!" Hamı yığışıb, bir-bir gülləri qoxudu. Biri kollarının yanında oturub dedi: "Ətirli güllər, deyın görüm bu şəraitdə necə salamat qalmısınız? Bizə gördüklərinizdən danışın."

Yenidən maşına minib digər məkanları görmək üçün yola düşdük. Yol kənarlarında ağaclardan və ya kranlardan asılmış cəsədlər gözə dəyirdi və uzaqdan müqəvvaya bənzəyirdilər. Yaxınlaşdıqda, münafıqların cəsədləri olduğunu gördük. Bələdçilərdən nə məsələ olduğunu soruşurduq. Onlar dedilər: "Bunları yerli xalq qüvvələri tutub asıblar. Münafıqların vəhşiliyi və qəddarlığı o həddə imiş ki, camaat daha heç nəyi gözləmədən əllərinə keçənləri özləri asaraq cəzalarına çatdırmış." Günortadan sonra saat 2-3 radələrində xəstəxanaya qayıtdıq. Namaz qılıb, yemək yedikdən sonra İlama yola düşdük.

Şəhərə girdikdə camaatın bir yerə toplaşdığını gördük. Qaldırıcı kran gətirib neçə nəfəri asmaq istəyirdilər. Evdə gizlənən neçə münafiqin öz anası tərəfindən ifşa edilib ələ keçdiyini dedilər. Anası da camaatın arasında idi və mərasimin icrasını gözləyirdi. Camaat onu alqışlayıb deyirdi: "Belə mübariz və qeyrətli ananın salamatlığı üçün salavat deyın!"

Oradan şəhərin başqa yerinə üz tutduq. Burada da belə bir mərasim icra edilirdi. Müttəhimə icazə verdilər ki, son sözünü desin. O da çəkinmədən imam Xomeynini təhqir etməyə başladı. Ona daha aman verməyib kəndiri boynuna salıb çəkдилər.

Eşitdik ki, münafıqlərlə mübarizədə şəhərin qadınları da böyük cəsurluq göstəriblər. Odur ki, şəhərin könüllü

qadın bölməsinə getdik. Binası salamat qalmışdı. Onlar bizi görüb çox sevindilər. Təxminən iyirmi nəfər olardı. Bu neçə gündə nə baş verdiyini soruşduq. Dedilər: "Münafıqların hücumu zamanı kişilər şəhəri tərk edib, onların qarşısını almağa çıxdı, biz də J-3 və kolt silahlarımızla şəhəri daxildən müdafiə etməyə başladıq. Onlar şəhərdən atəş açanların kim olduğunu bilmirdilər. Daim atəş açırdıq ki, şəhərin müdafiəsiz qaldığını zənn etməsinlər. Beləcə, səhərdək atışırdıq, hətta neçəsini də öldürə bildik. Bu minvalla şəhərə girmələrinə mane olduq." Sonra şəhərin bombalanması və müharibə illərindəki çətinliklərdən, nə qədər insan itkisindən, soyuğa və müxtəlif problemlərə rəğmən xalqın mübarizəni davam etdirdiyindən, müqavimət göstərərək şəhəri tərk etməyib, düşməne əyilmədiyi hadisələrdən danışdılar. Ayrılarkən dedilər: "Tehrana qayıdandan sonra isti salamlarımızı İmama çatdırıb deyin ki, biz ilamlılar bütün vücudumuzla düşmənin qarşısında dayanmışıq!"

Xəstəxanaya qayıdarkən artıq axşam idi. Əməliyyat otağına gedib işə başladım. Yaralıların sayı çox idi və əməliyyatlar ardıcılıqla davam edirdi. Vəziyyəti ağır olanları göndərmişdilər. O gecə səhərdək əməliyyat otağında oldum.

Ertəsi gün səhər Sərpol Zəhab ilə Salehabad istiqamətində gəzintiyə çıxdıq. O gün də bir neçə məkanla tanış olduğdan sonra günorta üstü geri qayıtdıq.

Nəhayət, səhər avqust ayının altısı bizim ezamiyyətimizin başa çatdığı elan edildi. Son görüşümüzdə "Şəhid Səlimi xəstəxanası"nın müdiri hər birimizə bir Quran hədiyyə etdi. Cildi arxasında təqdir və təşəkkürlə bərabər hərbi əməliyyatın adını daşıyan

"mirsad"¹ ayəsi qeyd edilmişdi. Bizi oradan birbaşa Kermanşahın hərbi qərargahına yolladılar. Qərargah tərəfindən qayıtmağımız barədə aeroporta məlumat verildi və günortadan sonra bütün qrup təyyarə ilə Tehrana uçdu.

¹ "Fəcr" surəsi, ayə 14.

İyirmi birinci fəsil

Ən şirin xatirələrimdən biri Xürrəmşəhrin azad edilməsi və sevincdən göz yaşı tökməyim, digəri isə əsirlərin qayıdışı hadisəsidir. Amma ən acı xatirəm isə İmam Xomeyninin vəfatı ilə əlaqədardır. Onun gəldiyi və getdiyi günlərin hamısı unudulmazdır. Sanki bir yuxu idi. Gəldiyi gün necə də şad idik. O günü Azadlıq meydanından Behişt-Zəhraya kimi piyada getdim. Ayaqlarımın altı qabar-qabar olmuşdu və daha ayaqqabılarla yeriyə bilmirdim. Onları çıxarıb İmamı görmək həvəsi ilə ayaqyalın yola düşmüşdüm. O gündən sonra İmamın hər sözünü özümə əmr bilirdim və başqa məqsədım yox idi.

1989-cu ilin iyun ayının üçü axşam əməliyyat otağında idim. Cibimdəki radio açıq idi və aparıcı xalqı xəstə yatan İmamın salamatlığı üçün dua və imdada çağırırdı. O gecə qəm-qüssəmiz də zülmət kimi qaranlıq idi. Sanki vaxt da tükənmək istəmirdi. İmamın halından xəbərdar olmaq üçün əlimiz heç yerə çatmırdı. Hər yer sükuta qərq olmuşdu. Həmkarımla namaz qılıb İmamın salamatlığı üçün dua elədik, bir az da Quran oxuyub ağladım. Saat 4 radələrində uzanıb bir-birimizlə söhbət edərkən yuxuya getdim. Yuxuda gördüm ki, "Camaran"dayam və İmamın həmişə oturduğu sadə kreslonun yerində bir çarpayı var. İmam çarpayıda uzanmışdı və üzərinə mələfə atmışdılar. Yaxınlaşıb mələfəni kənara çəkərkən gördüm ki, İmam dünyasını dəyişib. Ağlayıb ah-nalə etməyə başlayarkən yuxudan oyandım. Həmkarım dedi: "Turabi nə olub?" Durub dedim, inşallah xeyirdir. Bir sədəqə də çıxarıb

yuxumu danışdım. O da yaman qəhərləndi və ikimiz də oturub ağladıq. Səbh namazını qılandan sonra daha yatmadıq.

Səhər saat 7-də işə gələnlərdən yeni bir xəbər əldə edə bilmədim. Radio açıq idi və hələ saat 7-dən qabaq "Ər-rəhman" surəsi yayımlanırdı. Özümü saxlaya bilməyib ağlamağa başladım. Səhər növbəyə gələn işçilərlə görüşdükcə deyirdilər: "Ağlama, hələ heç nə olmayıb!" Amma mənə hər şey bəlli idi. Səhər xəbərlərin ilk sədası səslənərkən müxbir böyük hüznə belə elan elədi:

"Şiələrin lideri, azad insanların rəhbərinin möhtəşəm ruhu mələkut aləminə qovuşdu!"

Qəhər müxbirə də sözünə davam etməyə imkan vermədi və daha nə baş verdiyini anlamadım. Bir də huşa gəldikdə, gördüm neçə nəfər başıma yığışdı. Bir saat sonra neçə orqandan zəng edib məni soruşdular. Məndə danışmağa taqət yox idi və söz deməmiş ağlayırdım, mənimlə danışanlar da həmçinin. Axır, universitetdən zəng edib tapşırıdılar ki, matəm mərasimi üçün təcili qrup təşkil edilməlidir. Birtəhər könüllü üzv olanları toplayıb bir qrup təşkil etdik.

Xəstəxanada hələ də uzun müddətli müalicə olunan müharibə əlilləri var idi. Hamı ağlayaraq deyirdi: "Biz də televizordan mərasimi izləmək istəyirik!" Dərhal eşikdəki xeyriyyəçilərlə əlaqə saxlayıb, neçə televizor təşkil edə bildik. Efirdə mərsiyə oxunduqca ardıcıl olaraq İmamın Cəmaranda olan boş yeri, oğlu həcaci Əhmədin onun cənazəsi üzərindəki parçanı qaldıraraq, yenidən üstünə ördüyü kadrlar nümayiş olunurdu. Bu səhnələr eynilə gördüyüm yuxunu xatırladırdı.

Qrupla birgə neçə təcili yardım maşını ilə özümüzü cümə məscidinə ("Müsəlla") yetirdik. İmamın tabutunu

ora aparmışdılar ki, camaat son dəfə olaraq vidalaşa bilsin. Həddən artıq izdiham var idi və tərپənmək olmurdu. Camaat şivən qopararaq üz-başına döyür, çoxları huşdan gedirdi; hələ nə qədər qol-qıçı sınaq var idi. Onları çətinliklə ilk yardım üçün nəzərdə tutulan çadırlara çatdırır, halı pis olanları isə xəstəxanaya göndərirdik. Bu vəziyyət düz iki sutka davam elədi. O müddət ərzində qətiyyənlə yatmadıq, nə aclıq hiss etdik, nə də susuzluq. Necə müqavimət göstərərək dözdüyümüzü anlama bilmirəm. Göz yaşlarımız öz-özünə axırdı və saxlamaq olmurdu. Yalnız gecə radələrində cəmiyyət azaldığı zaman bir az dincimi alıb, ürəyimdə İmamla dərdləşirdim. İmamın ilk dəfə İrana gəlişi yadıma düşürdü.

İki gündən sonra tapşırıq verildi ki, şəhidlər xiyabanı "Behişt-Zəhra"ya getməliyik və hamıdan əvvəl orada olmalıyıq. Cənazə namazı üçün Ayətullah Gülpayeqaninin imam təyin edildiyi elan olundu. Namaza gələn cəmiyyətin həddi-hüdudu bilinmirdi. Daim mikrofonlardan elan edirdilər ki, şəraiti nəzərə alıb, gərginliyi artırmasınlar. Mən də camaata qoşulub namaza başladım. Behişt-Zəhrada da müayinə-yardım çadırları qurulmuşdu. Burada da üç gün qaldıq. Demək olar, ölkənin hər yerindən gələn var idi. Qrupun üzvləri də işini növbə ilə yerinə yetirirdi. Daha sonra İmamın yeddisi üçün yenidən Behişt-Zəhraya yollandıq və mərasim başa çatdıqdan sonra gecə xəstəxanaya qayıtdıq.

Bu neçə günün qəm-kədəri, üstəlik işimin təzyiqi məni alt-üst etmişdi. Artıq nə işə əlim yatır, nə də taqətim çatırdı. Ümidim tamam qırılmışdı. Əməliyyat otağında da qala bilmirdim. Gah yaralıların yanına gedir, gah da şuranın otağında dolanırdım. Hərdən də bölmələri gəzərək uca səslə ağlayırdım. Öz əlimdə deyildi. Var-yoxumu

itirib, yetim qaldığımı düşünürdüm. Hamı da səsimi eşidirdi və bəziləri də mənə qoşulub ağlayırdı. Bir neçə gün belə keçdi. İş yoldaşlarım dedilər: "Daha belə olmaz! Sən bu vəziyyətinlə bizi də dəli-divanə edəcəksən. Bundan sonra İmamın yolunu davam etdirmək lazımdır." Bəziləri də mənə danlayırdılar. Mənə məzuniyyətə çıxmağı məsləhət görsələr də razılaşmadım. Axşamlar evə gedib, orada da qala bilmədiyimdən işlə başımı aldatmaq fikri ilə yenidən geri qayıdırdım.

Bir ay həyatım belə davam etdi. Həmin ərəfədə mənə evlənmək təklifi oldu. Öz yerlilərimizdən idi. Bir çox get-gəl və xahişlərə baxmayaraq, ailə qurmaq üçün ruhi və psixoloji hazırlığın olmadığını bildirdim. Həmişə düşünürdüm ki, ailə həyatı yaralılara xidmətə mane olacaq. Belə təkliflər vaxtı qarşı tərəfə deyirdim ki, hal-hazırda hər birimiz xidmət fikrində olmalıyıq.

Artıq müharibə tam başa çatıb, fəaliyyətlərim qismən azaldığı zaman evlənməkdən imtina üçün yetərli səbəb yox idi. Gələcək həyat yoldaşımda görmək istədiyim ən mühüm xislət iman idi. Yerlimiz Məhdəvinin də imanı mənə bəlli olandan sonra cavabım müsbət oldu. Lakin onlara dedim: "İndi İmamın qırxı yaxınlaşır. Mərəsimdən sonra sizə qəti cavab verəcəyəm."

İmamın qırxına hazır olmaq üçün Behişt-Zəhraya bir gün qabaq yollandıq. Mərəsim vaxtı izdiham əlindən tərپənməyə yer yox idi və belə çətin şəraitdə halı pozulanlar, xüsusilə də istidən günvurmaya məruz qalanlar çox olurdu. Qırxdan iki gün sonrayadək orada qaldıq.

İmamın qırxından on gün sonra bir daha elçilər evimizə qonaq gəldi və razılıq alandan neçə gün sonra kəbinimiz də kəsildi.

Son.

Mündəricat

Ön söz.....	3
Birinci fəsil	4
İkinci fəsil.....	10
Üçüncü fəsil	50
Dördüncü fəsil.....	56
Beşinci fəsil	60
Altıncı fəsil.....	87
Yeddinci fəsil.....	90
Səkkizinci fəsil.....	99
Doqquzuncu fəsil.....	138
Onuncu fəsil	145
On birinci fəsil	155
On ikinci fəsil.....	158
On üçüncü fəsil	189
On dördüncü fəsil.....	206
On beşinci fəsil	223
On altıncı fəsil	231
On yeddinci fəsil.....	235
On səkkizinci fəsil.....	251
On doqquzuncu fəsil.....	254
İyirminci fəsil.....	262
İyirmi birinci fəsil	277